

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN og MARIUS KRISTENSEN

1932

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

CARL C. CHRISTENSEN, Rasmus Rask, hans Død og hvad han efterlod sig...	1
FREDERIK KNUDSEN, Skinstraffe og virkelige Straffe i Børnenes Leg	22
AUGUST F. SCHMIDT, Hultræer i Danmark	33
VAGN BØRGE, Oversættelsesproblemet og Shakespeare paa Dansk	57
HANS KNUDSEN, En Baareprøve paa Udby Kirkegaard	69
JOHANNES THOLLE, Æble og Abildgaard	97
HOLGER P:N DYGGVE, Tre ikke tidligere trykte Breve fra Rasmus Rask....	139
HANS FUSSING, Raskiana	148
LOUIS PEDERSEN, Hauch og P. L. Møller	157
R. PAULLI og MARIUS KRISTENSEN, Af Mortensgaasens Historie	166
NIELS HELTBERG, En ny dansk Folkevisendgave	171

FRA SPROG OG LITTERATUR

Henrik Hertz' „Kedelfnikkeren“ (<i>Poul Schjærff</i>)	79
Om Brorson: Her vil ties — (<i>A. N. B. Fich</i>)	83
Hans Christensen Sthen som Samler og Udgiver af Ordsprog (<i>H. Grüner Nielsen</i>)	88
Ordet „Mole“ i Dansk (<i>Rosally Brøndal</i>)	90
Peder Palladius i Jena (<i>Achelis</i>)	93
Gætling ultra Brotæ (<i>Alfr. Thomsen, Marius Kristensen</i>)	186
Bemærkning til Anmeldelsen af „Shakespeare paa Dansk“ (<i>Vagn Borge</i>) .	187

KULTUR OG FOLKEMINDER

Hærorne	91
Tysk Overtro [Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens] (<i>Gunnar Knudsen</i>)	95
Bibliografi [Volkskundliche Bibliographie 1925—26] (<i>Gunnar Knudsen</i>) ...	96
Runetrolddom [Hans Brix] (<i>F. Ohrt</i>)	178
Folkebøn og Perlebaand (<i>F. Ohrt</i>)	181
Baareprøver og Jærtegn (<i>C. Klitgaard</i>)	183
Rettelse til „Systematiske Beregninger“ (<i>H. Brix</i>)	185

RASMUS RASK

HANS DØD, OG HVAD HAN EFTERLOD SIG

AF

CARL C. CHRISTENSEN

Da Dagbladet „Dagen“ udsendtes Torsdag den 15. November 1832, læste dets Abonnenter paa Bladets allerførste Side et Digt, som fyldte en Del af dem med Vemod og Sorg:

RASMUS CHRISTIAN RASK

født den 22. November 1787

død den 14. November 1832

Han som gransked glad i hver en Zone,
Fatted Oldtids let som Nutids Sprog,
Vandt, som Yngling, Visdoms Laurbærkrone —
Lagde Pennen ved den sidste Bog.

Som en Fakkel klart i Hallen brænder,
Ei til sit, men andres Held og Gavn,
Rask! hentæertes du, — dog Verden kjender
Vel dit Værd og føler dybt dit Savn.

Dine Venners Ven, et trofast Hjerte,
Danmarks ædle Søn, paa Jord du bar;
Først vort Gjensyn fjærner Tabets Smerte,
Hist, hvor Himlen lyser evig klar.

Finn Magnusen.

Længere fremme i Bladet fandtes en kortere Notits om Dødsfaldet, underskrevet M. R. Thaarup¹, der bl. a. udtalte om Rasmus Rask: „Fædrelandet har i ham tabt en fortjent Søn, Videnskaberne et klartstraalende Lys, Verden en af sine navnkundigste Granskere“.

¹ Underbibliotekar ved Universitetsbiblioteket.

Hverken „Dagen“, „Danske Statstidende“ eller „Kjøbenhavns-posten“ bringer noget udførligt udover Meddelelsen om Dødsfaldet, og Dødsannoncen indrykkedes kun i 3 Blade: „Adresseavisen“, „Danske Statstidende“ og Rasks Hjemstavnslad „Fyens Stiftstidende“:

Dødsfald

At Rasmus Kristian Rask, prof. linguar. orient. og Bibliothekar ved Kjøbenhavns Universitet, ved en blid og rolig Død er indgået til Evigheden den 14. Novbr. i sin Alders 45 År, bejendtgjøres herved sørgeligt for hans Familie og Venner af hans Broder.

S. R. Rask
stud. theol.

Den store Offentlighed viste ingen eller kun ringe Forstaaelse for, at den 14. November 1832 havde Danmark mistet en af sine største og bedste Sønner, en Mand, der havde bragt Navnet „Danmark“ viden om, fra Nord til Syd, fra Øst til Vest, en Mand, der havde budt sit svagelige Helbred det utroligste i Retning af Strabadser og Rejser gennem øde og usunde Landstrækninger for at studere forskellige Folkeslags Sprog i Fortid og Nutid.

Rasmus Rask blev begravet fra sit Hjem i Badstuestræde Nr. 126 (nuv. Nr. 17) den 20. November, og her samledes et mægtigt Følge fjærn og nær fra for at ledsage ham til hans sidste Hvilested ved den lave Kirkegaardsmur ude paa Assistens Kirkegaard.

Værelserne i hans Lejlighed var da betrukket med Sørgegardiner, paa Gulvene, paa Trappegangen, paa Gaden uden for Boligen var strøet Grønt, og Ligvognen holdt parat udenfor Husets Port for at tage imod den blomstersmykkede Ligkiste, naar den var blevet baaret ned ad Trappen.

Men Ligvognen kom til at køre tom umiddelbart efter Universitets-Bedemand, 1ste Pedel Halvor Søeborgs Karet, thi Studenterne, der var mødt i meget stort Tal, baade i og udenfor Huset, kappedes om at vise den afdøde den sidste Ære ved at bære Liget gennem Byens Gader til Nørreport, hvor det blev anbragt i Ligvognen, medens Studenterne dannede Æresvagt for ved Ankomsten til Kirkegården at træde til for at bære Liget til Graven¹.

¹ Det var en stor Æresbevisning, at Studenterne bar Rasks Lig gennem Gaderne. Jfr. „Vedel Simonsens og Werlauffs Brevveksling“ (Fra Fyens Fortid, udg. af G. L. Wad, 1. Bind Pag. 199), hvor Werlauff den 7/1 1824 i Anledning af Bibliotekar Moldenhawers Begravelse skriver „... men han blev ej baaret bort af Studenterne“.

I Følget var bl. a. Sjællands Biskop¹, Universitetets Professorer og øvrige Lærere, Embedsmændene ved Universitetsbiblioteket m. fl., og ved Graven skildrede Stiftsprovst, Professor H. G. Clausen „den Hedengangnes store Fortjenester, saavel af Fædrelandet, som den hele dannede Verden“².

Rasmus Rasks Gravsted er paa Assistens Kirkegaard i Grav Nr. 24 i Frue Sogn, ved Muren til venstre. Det karakteristiske Monument (der skyldes Bindsbøll) med Indskrifter paa Arabisk, Sanskrit, Islandsk med Runeskrift og paa Dansk med Rasks egen Udtalelse, da han afslog Tilbudet fra Edinburgh „Sit Fædreland skylder man Alt, hvad man kan udrette“, rejstes i Juli Maaned 1842 ad privat Vej i Henhold til et Forslag fra Underbibliotekar P. G. Thorsen og cand. philos. (senere Professor) N. L. Westergaard³.

Monumentet er 4 Alen højt og 1 Fod i Jorden, 1 Alen 7 T. bredt og hviler paa en muret Grundvold af 1100 Mursten foruden Kampesten.

Som bekendt varede Rasmus Rasks store Rejse ca. 6½ Aar, og i 1823 kom han efter sin lange Fraværelse til Helsingør, hvor Skibet ankrede op. Fra denne By sendte han sin faderlige Ven, Professor Rasmus Nyerup, et Brev, dateret „Helsingør Red den 3/6 1823“⁴, hvori han meddeler, at han kommer hjem med Kaptajn Duntzfeldt⁵ paa Skibet „Johanne Marie“⁶.

To Dage senere var han i København og tog Ophold paa Regensen hos Rasmus Nyerup, hos hvem han havde haft Bopæl siden 1815⁷.

I Anledning af Hjemkomsten foranstaltede hans Venner en større Festivitet for ham paa Skydebanen, ved hvilken Lejlighed der blev afsunget en Sang „Den 14de Maj 1823“. Af denne, der var skrevet af N. F. S. Grundtvig⁸, skal her blot anføres:

¹ Professor Peter Erasmus Müller.   ² Jfr. „Fyens Stiftstidende“ den 28/11 1832 Pag. 791 Spalte 2.   ³ „Beretning om Gravmælet over Prof. R. Rask“, udg. af K. Gislason, M. Hammerich og P. G. Thorsen. Kbhvn. 1844.   ⁴ Additamenta Nr. 198 Folio (Univ. Bibl. Mskrpt. Smlg.).   ⁵ Skibskaptajn Henrik Duntzfeldt rejste s. A. tilbage til Indien og døde paa Hjemrejsen herfra den 10. Maj 1825 i den spanske Sø (Kay Larsens utrykte Dansk-ostindiske Personalial og Data, Kgl. Bibl.).   ⁶ Fregatten „Johanne Marie“ var paa 208 Læster og tilhørte Blacks Enke & Co. Den afgik fra Bengalen 1/12 1822 og kom til København 5/6 1823 (Kay Larsens ovennævnte Værk).   ⁷ Jfr. Københavns Vejvisere.   ⁸ N. F. S. Grundtvigs Poetiske Skrifter, 5te Del, Kbhvn. 1883, Pag. 108.

Og hjem er nu kommen med god Besked
 Fra Ganges Herr Tjaffe hin unge,
 Med Jærtegn mange, som faa kun véd,
 Om Vejen fra Tunge til Tunge.

Hil være dig, Aand over Kongestol,
 Som stræber foruden Staalhandske,
 At sejre paa Jorden fra Pol til Pol!
 Hil være dig, vor Holger Danske!

Velkommen hjem, du Snarensvend,
 Fra Østerleds-Færden hin bolde,
 Med Jærtegn fra Pali og Pehlvi og Zend,
 Med Bytte fra Jætter og Trolde!

Medens Rask boede hos Professor Nyerup, indtraf dennes 50 Aars Studenterjubilæum den 12. Oktober 1826, der blev fejret den 15. s. M. ved en Skydebanefestlighed, i hvilken deltog ca. 160 Personer. Blandt de mange Sange ved denne Lejlighed var ogsaa en af Rask¹, som begyndte saaledes:

„Om hundred År er alting glemt“,
 så monne det Ordsprog lyde;
 men var det Sanden, da var det slemt;
 Gud nådelig det forbyde!
 Hvad var da al Stræben på Verdens Ø,
 og Granskning og Handlinger gæve,
 nej svage og syndige Støv skal dø,
 det ædle evindeligt leve!

Men denne Sang led den Tort, at den slet ikke blev afsunget, thi ingen af Festens Deltagere vilde nemlig synge den paa Grund af det af Rask benyttede Bogstav å².

Da Nyerup døde i 1829, maatte Rask forlade sin hidtidige Bopæl paa Regensen, og nu begyndte hans omflakkende Tilværelse i København; intetsteds kunde han her finde Ro, Hvile eller Tilfredshed.

Det er hans tiltagende Sygdom, Brystsyge, der plagede ham

¹ „Rasmus Nyerups Levnetsløb“ ved C. L. Strøm. Kbhvn. 1829, Pag. 137.

² „Vedel Simonsens og Werlauffs Brevvexling“ („Fra Fyens Fortid“, udg. af G. L. Wad. 1ste Bind Pag. 212). — Om Festen skriver Werlauff bl. a.: „Forresten var der Jøder og Christine mellem hverandre; baade de, som høre til Literaturens Fordeel og til dens Bagdeel, til de sidste regner jeg Bogtrykkere, Boghandlere etc.“

og gjorde ham irriteret; med sine Bopæle, med alt, er han misfornøjet, og fra 1829—1832 flyttede han ikke mindre end 4 Gange.

I 1829—30 boede han saaledes i Trompetergangen Nr. 117 (det nuv. Nr. 32 i Niels Hemmingsensgade), 1830—31 i Skindergade Nr. 24 (nuv. Nr. 6), 1831—32 i Lille Larsbjørnstræde Nr. 182 (nuv. Nr. 21 i Larsbjørnstræde) og i 1832 i Badstuestræde Nr. 126 (nuv. Nr. 17).

Det er rimeligvis fra en af de tre første Bopæle, sandsynligvis fra Lille Larsbjørnstræde, han sender den kendte, udaterede, rørende lille Billet¹ til „S. T. Madm Larsen på Hjørnet af Studiestræde og Lars Bjørnsstræde i København“², hvori han tilskriver hende, at han ikke er i Stand til „at få lavet hjemme en ordentlig Skål Havresuppe“. Han vilde derfor være hende „meget forbunden for en Spølkomme til Natten, den skulde ikke just være alt for tynd, da den ikke er til at drikke, men til at tage en Skjefuld af, når Halsen bliver tør og øm af Hosten“; i en Efterskrift bemærker han, at „i to Nætter har jeg måttet undvære den, i hvor højlig jeg har trængt dertil“.

I Larsbjørnstræde følte han sig heller ikke tilfreds, skøndt han dog her var i umiddelbar Nærhed af sin Ven og Kommissionær, Urtekræmmer Asmus Larsen. Han vilde derfor have eget Hjem, vilde føre egen Husholdning for at være fri for at leve paa andres Naade og Barmhjertighed, og da der nu tilbød sig en fuldtud moderne Lejlighed i en nyopført Ejendom, slog han til og lejede den 25. Juni 1832 af Catharina Dorthea Petersen, Enke efter Tømrermester I. F. Petersen, en Fireværelsens Førstesal i hendes Ejendom Badstustræde Nr. 126 fra Oktober Flyttedag mod en fjerdingaarlig Leje af 75 Rdlr.³.

Samtidig fæstede han en Husholderske, Vildthandlerenken Anne Marie Schaltz.

Da Ejendommen i Badstuestræde var blevet færdigbygget i For-aaret 1832, rykkede Rasmus Rask som en af dens første Beboere ind i det moderne indrettede Hus, hvorfra han den 18. August til-

¹ Additamenta Nr. 198 Folio (Univ. Bibl. Mskrptsmgl.). ² Madam Birgitte Larsen var gift med hans Ven, Urtekræmmer Asmus Larsen. Der er bevaret 20 Breve fra Rask til denne, skrevne fra 1817 til den 7. November 1832, 7 Dage før Rasks Død (Additamenta Nr. 198 Folio). ³ Jfr. Bilag til Skifte-rettens Behandlingsprotokol Nr. 3 for 1832 og 1833, Sag Nr. 43 (Landsark.)

skriver Halvsøsteren, Maren Nielsdatter Rask, gift med Boelsmand Hans Pedersen i Egelund, Haarslev Sogn¹:

Kære Søster! Jeg har egentlig ingen Ting at skrive om denne Gang, da alting går så jævnt ved det gamle; men jeg må dog lade dig vide, at jeg er flyttet i et nyt Losi i disse Dage, hvor jeg har en ganske smuk Etasje på fire Værelser, foruden Køkken og et Værelse til min Husholderske, samt Brændekammer og Pulterkammer og Tørreloft, alt sammen nok så ordentlig. Det er i Badstustræde Nr. 126, 1ste Sal.

Heller ikke i den nye Lejlighed forlader Rasks sygelige Utilfredshed ham, thi den 13. Oktober tilskriver han sin Stifmoder²:

Nu skulde jeg til at have min egen Husholdning i Vinter, om jeg kan komme ud af det, det bliver dyrere med Husholderskens Løn og med at købe alting siger man mig, og jeg vil nok tro det, men jeg må dog nu prøve det, måske det kan være godt for mig i min Sygdom, at jeg kan få lidt bedre lavet Mad, som jeg kan tåle, og lidt varmt om Aftenen.

Andetsteds i Brevet skriver han, at han er „temmelig syg og belaget for Brystet og ellers meget mat og kraftsløs til at gå og stå, og især til at røre Lemmerne, jeg duer heller ikke mere til at studere, da jeg er ganske dorsk og sansesløs“.

Det skinner hele Brevet igennem, at Rask siden Nyerups Død maa have ført en trist Tilværelse med Hensyn til Forplejningen. Ingen Mad havde han kunnet faa tillavet i sit Hjem, og sine Maaltider har han rimeligvis indtaget paa Byens forskellige Spisekvarterer, hvor der selvfølgelig ikke kunde laves særlig Mad for ham, der da maatte tage, hvad der blev budt ham. Man forstaar derfor udmærket godt, at han besluttede sig til at føre selvstændig Husholdning i sin ny Lejlighed.

Et af de sidste Breve, der foreligger fra ham, er dateret den 7. November 1832³ og stilet til Vennen, Urtekræmmer Asmus Larsen:

Kære Larsen!

Her tilbagesendes dine Sager med Tusende Taksigelser til dig og Madm og 2 Mk. til Hr. Hans, Sendebudet, den tro Achates.

¹ Christine Reimer „Lidt om Rasmus Kristian Rask og hans Familie“ (Wisbechs Almanak 1914).   ² Additamenta Nr. 1082, 4to (Univbibl. Mskrptsmig.) Brevet er adresseret til Halvsøsteren: „Til Maren Nielsdatter Rask, boende i Egelund i Hårslev Sogn over Odense, bedes vedlagt Hårslev Præstens Breve“. Det er delt i to Afsnit, det ene til Halvsøsteren, det andet til „Kære inderlig gode Moder“.   ³ Additamenta Nr. 198 Folio (Univbibl. Mskrptsmig.).

Jeg har endnu nok deraf til i Aften, og behøver derfor intet nyt lavet for det første, men jeg havde meget tungt ved at få det, som var i Flasken listet ud.

Min Tilstand er omtrent som i Går, men jeg har haft mere Ro i Dag, da jeg ikke har haft så travlt som i Går.

Din hengivne og højstforbundne

R. Rask.

Hans sidste Bopæl staar den Dag i Dag, som da han for 100 Aar siden færdedes der. Ingen indvendige Ombygninger el. desl. har fundet Sted, og Værelsernes Udstyrelse er nøjagtig, som de beskrives i den Brandassurance-Vurdering af Ejendommen, der foretoges den 28. Maj 1832¹, altsaa kort forinden Rasks Indflytning.

Værelserne er 5½ Alen høje, og i den store Sal til Gaden findes stadig Loftrosetten samt Gesimsen med Sparhovederne; om det saa er Køkkenet, staar dette uforandret med sine brede, gammeldags Gulvbrædder og dito gamle, tidligere aabne, nu lukkede Ildsted, som er omdannet til Komfur.

Ad arkivalsk Vej er det lykkedes at rekonstruere, hvorledes Rasmus Rask har haft sin sidste Lejlighed møbleret, og hvad der fandtes i hvert enkelt Værelse².

Fra Hovedtrappen førte 3 Døre ind til Lejligheden, der ikke havde nogen Entré, og gennem Døren til venstre kom man ind i et Tofags Værelse, foran hvis Vinduer der hang røde Gardiner.

I Værelset, der vendte mod Gaarden, stod et med Voksdugstæppe forsynet Divanbord af Mahognitræ, og endvidere var der 2 Stole, en Skriveopsats, 3 Reoler med Bøger og en Kasse. Paa Væggen hang et Spejl med indlagt Ramme.

Fra denne Stue kom man ind i Salen (med Dør ud til Trappegangen), der havde 4 Vinduer — ligeledes med røde Gardiner — til Gaden, og i denne Sal stod der et Mahognitræs Chatol med Skab, et Fyrretræs Bord, 3 Stole, et Skab, en Skriveopsats samt 3 Reoler med Bøger, en Kasse med Typer³ og en messingbeslaet Kiste. Foran Vinduespillerne var anbragt 2 Konsolspejle.

¹ Brandassurance-Vurderinger over Snarens Kvarter, Badstustræde Nr. 126. Police Nr. 4770 (Landsark.) — Ejendommen blev i 1931 tilskødet Foreningen „Tunghøres Vel“, der nu har sit Kontor i Rasks gamle Lejlighed.

² Forsøglingsprotokol Nr. 3 for 1832 og 1833, Sag Nr. 43, Pag. 120 o. fl. (Landsark.).

³ N. M. Petersen omtaler i „Samlede Afhandlinger“, 1. Bind Pag. 311, at Rask maatte anskaffe fremmede Skrifttegnstyper, som danske Bogtrykkere ikke var i Besiddelse af.

Fra Salen kom man ind i et Tofags Værelse til Gaden (naturligvis med røde Gardiner foran Vinduerne), men i dette Værelse fandtes kun 6 Reoler med Bøger samt et ovalt Vægspejl.

Op til dette Værelse stødte, med Udgang til Trappegangen, Rasks Soveværelse med et Smigfag Vindu til Gaarden, fra hvilken kun et sparsomt Dagslys faldt ind.

Efter Værelsets Møblering at dømme, maa dette have tjent ham som Arbejdsværelse tillige. Her fandtes hans Mahognitræs Himmelseng med Tilbehør: Hømadras, 2 Tæpper, et stribet og et stukket, en Underdyne og 2 Puder. Værelsets øvrige Udstyr bestod af et firkantet Bord, 4 Birketræs Stole, en Kommode, en Skrivepult, en Birketræs Servante, et do. Klædeskab med Gangklæder, en Reol med Bøger og et Mahognitræs Spejl.

Til sin store Bogsamling, der ved Auktionen udviste 1773 Numre, har Rask saaledes ialt haft 13 større og mindre Reoler foruden Bogkasser.

I Klædeskabet fandtes hans meget beskedne Garderobe: en grøn Klædes Frakke, en sort Klædning, et sort Kjolesæt, en Frakke med et Par lyse Benklæder og en blaa Chenille. Endvidere havde han 12 Skjorter, 5 Uldtrøjer, 3 Par Underbenklæder, 18 Kraver, 9 Tørklæder, 6 Underveste og ikke mindre end 26 Par Bomulds- og Uldsokker samt 5 Par Bomuldsstrømper.

Da Rask døde den 14. November 1832, blev der straks gjort Anmeldelse herom til Skiftekommissionen, der Dagen efter mødte for at registrere Indboet, tage Penge og Værdipapirer i Forvaring og forsegle, hvad der var af aflukkede Gemmer etc. Paa Dødsboets Vegne mødte Rasks Halvbroder, Stud. theol. Hans Kristian Rask og Husholdersken, Enkemadam Schaltz, der paaviste den afdødes Efterladenskaber¹.

Af Værdisager fandt Skiftekommissionen følgende:

I Chatollet	100 Rdlr. i Sedler
i Skrivepulten	83 — i — og
	30 — 74 Sk. i Søl.

Endvidere laa der i Pulten 2 Stkr. Deposito-Kasse-Obligationer, henholdsvis Nr. 13,178 og 15,267, hver paa 500 Rdlr., tilsammen 1,000 Rdlr., lydende paa Ihændehaveren. Desuden kom senere et Beløb paa ikke mindre end 600 Specier, d. v. s. 1,200 Rdlr. i Obli-

¹ Forseglingsprotokol Nr. 3 for 1832 og 1833, Pag. 120 (Landsark.).

gationer, om hvilket der længere fremme i nærværende Afhandling skal blive gjort nærmere Rede, da det blev holdt udenfor Dødsboet.

Det var jo, regnet efter Datidens Pengeværdi, ikke saa lidt, Rasmus Rask ejede ved sin Død, dels i Kontanter, dels i likvide Midler, og man forstaar derfor ikke ret, hvorledes den Anskuelse er kommet, at han døde som en fattig Mand, thi det passer ikke.

Paa den anden Side har han uden Tvivl været ligefrem sygelig ængstelig for, at han pekuniært ikke skulde kunne komme ud af det med sine Gager og Legater som Bibliotekar og Universitetsprofessor. Gæld havde han dog ikke af nogen videre Betydning, rundhaandet støttede han Halvbroderen, ligesom det ogsaa ved Bobehandlingen kom frem, at Rasmus Rask i sin Godhjærtethed havde udlaant forskellige Beløb til trængende, der havde anmodet ham derom.

Det er vist ikke lidt, Halvbroderen har kostet ham, og det var forøvrigt med stor Bekymring, han saa, hvad han kaldte Broderens Maade at være paa, uden at man dog faar nogen Forklaring paa, hvad der i Virkeligheden ligger til Grund for Rasmus Rasks Syn paa denne.

Sin Bekymring lader Rask komme til Orde i Brevet til sin Stifmoder den 13. Oktober 1832¹, hvori han skriver:

Hans Kristian er nu sin egen Herre og går sin egen Gang; jeg forlader ham ikke med hvad jeg kan, når han nu ikke forlader mig, kære Moder! men hans Sind og Hu står til en anden Side. Han får sine Månedspenge af mig, som han selv har akkorderet sig, og desforuden Bøger på min Regning, som jeg ikke véd, hvor jeg skal få betalt. Han stiller og sin Sag hos Lærerne efter sit eget Hoved, så at derved er intet at gøre for mig. Men som sagt, hvad jeg kan, det gør jeg. Gud give vi må få Glæde af ham ved Eksamen for det første, og siden bestandig ved en klog og god Opførsel i hvad han kommer til².

I Bilagene til Opgørelsen af Rasmus Rasks Dødsbo findes en Række Kvitteringer fra H. K. Rask angaaende de af Broderen modtagne Penge³. Den 20. Oktober 1828 tilstaar han saaledes at have modtaget 50 Rdlr., den 19. Januar 1829 40 Rdlr.; fra den 2. Marts til den 13. April s. A. successive 60 Rdlr., og sidstnævnte Dato

¹ Additamenta Nr. 1082, 4to (Univbibl. Mskrptsmg.).

² Hans Kristian Rask tog teologisk Attestats den 11. Januar 1833 med Laud. og blev i 1841 Sognepræst i Nidløse (Supplement til Erslews Forfatter-Lexicon). ³ Bilag til Kurators og Skifterettens Regnskab, Skifterettens Behandlingsprotokol Nr. 31 for 1832 og 1833, Sag Nr. 43 (Landsark.).

giver H. K. Rask Tilstaaelse for at have modtaget 100 Rdlr., indestaaende paa Sparekassebog Nr. 4028.

To Dage efter Rasmus Rasks Død skriver Broderen til sin Moder i et Brev, dateret den 17. November 1821 [sic], og meddelte hende Dødsfaldet¹.

I Brevet fortalte han, at han i den senere Tid havde besøgt Rasmus Rask en à to Gange daglig, og at han var hos ham, da han døde: „I de sidste 2 Dage, da jeg sad hos ham, var han næsten stede i en bevidstløs Tilstand, og hans Dødsøjeblik var så blidt og roligt, at jeg næppe kunde mærke Overgangsåblikket.“

I sin Omtale af den afdødes Bo bemærker han, at „Penge fattes ikke“, og at „der fandtes mange Penge“, som han nærmere redegør for.

Men i Brevet skyder han hele Tiden sin egen Person frem i Forgrunden og omtaler sig selv som den, der ordner og styrer hele Dødsboet, hvad han i Virkeligheden absolut ikke gjorde. Han skriver saaledes: „Omtrent 100 Rdlr. lod jeg forsejle [sic] i hans Pult, deri fandtes kongelige Obligationer på 1,000 Rdlr., dem overgav jeg oprigtigen i Rettens Forvaring“; „jeg har besørget alt det fornødne, udnævnt en bekjendt og ærlig Mand Prokurator Hantsteen til Kurator for mine to Søstre . . .“; „jeg har ladet alt hans Tøj forsejle [sic] indtil videre af Øvrigheden“.

Hvad H. K. Rask skriver om de fundne Penge, er, som før omtalt, fuldstændig rigtigt, men naar han meddeler, at det er ham, der lader forsegle, og ham, der udnævner Kurator for sine Søstre, er dette mindre korrekt. Det var nemlig Skifterettens Pligt her, hvor der hverken var Testamente eller Tale om Samfrændeskifte, at give Møde paa den afdødes Bopæl for at registrere og forsegle, hvad der fandtes af Værdisager og Indbo, og det var H. K. Rasks juridiske Pligt at paavise disse.

Ligeledes var det Skifteretten, og ikke H. K. Rask, der til Kurator og Inkassator i Boet udnævnte Overretsprokurator M. F. Hantsteen, og denne var det, der ordnede og forestod Auktionen over Rasks Bibliotek og Ejendele. Som Tilsynsværge for den ene Søster, Mette Marie Nielsdatter Rask², der havde Ophold i Odense Hospital,

¹ Chr. Behrend „Rasmus Rasks sidste Dage“ (Tilskueren 2. Halvbind 1927 Pag. 139). In extenso gengives der Brevet efter Originalen paa det Kgl. Bibl.

² Af Rasks Faders 1ste Ægteskab; den anden Søster samt Broderen var født i 3die Ægteskab.

blev ansat Kopist i Hof- og Stadsretten I. E. Grum, medens H. K. Rask af sin Svoger, Boelsmand Hans Pedersen i Egelund, fik Fuldmagt til at varetage dennes og Hustrus Tarv i Skiftebehandlingen.

Derimod var det H. K. Rask selv, der i Forening med Universitets-Bedemand Søeborg købte Gravsted paa Assistens Kirkegaard og ordnede hele Begravelsen for Dødsboet, ligesom han, hvad der var nødvendigt, var tilstede ved de fleste af de Møder, som Skiftekommissionen afholdt i Boets Behandling.

Efter Begravelsen fandt nemlig Møder ret hyppigt Sted, og ved det, der afholdtes den 22. November 1832¹, blev fremlagt en til Skiftekommissionen indsendt Skrivelse, dateret den 17. s. M., fra Registrator i det kgl. Gehejmearkiv Petersen² om, „at den afdøde i levende Live havde overleveret ham 2de paa Ihændehaveren lydende kgl. Obligationer af Beløb tilsammen 600 Specier, hvilke Obligationer skulle anvendes til de 2de forskellige og for Anmelderen [Petersen] bestemt opgive Øjemed, hvis Aarsag han har betragtet Obligationernes Overdragelse til ham som en inter vivos fuldbyrdet Gave“. Han meddelte endvidere, at H. K. Rask vilde kunne bekræfte Rigtigheden deraf, hvilket denne gjorde i Kommissionens Møde den 26. s. M., og Obligationerne indgik da ikke i Boet.

Der blev ikke givet Skifteretten nogensomhelst Meddelelse om, hvortil Pengene skulde anvendes, men senere viste det sig, at 500 Specier var bestemt til Udgivelse af Bøger med Rasmus Rasks Skrivemaade og 100 Specier til Opdragelse af Clods Søn (rimeligvis Sønnen af Rasmus Rasks Skolekammerat Adjunkt J. G. Clod i Nakskov)³.

De 500 Specier blev forøvrigt anvendt til de af H. K. Rask udgivne „Samlede tildels forhen utrykte Afhandlinger af R. K. Rask“, 1—3, Kbhvn. 1834—38⁴.

Efterhaanden som Boets Behandling skred frem, indkom adskillige Regninger — dog ikke mange —, og blandt disse var 2 fra de tvende Læger, der havde behandlet den afdøde.

Den ene var fra Docent ved kirurg. Akademi S. E. Larsen⁵, der „for som Læge at have ført Tilsyn med Professor R. C. Rask

¹ Skifterettens Behandlingsprotokol Nr. 3 for 1832 og 1833 Sag Nr. 43 Pag. 62 (Landsark.). ² Historikeren Professor N. M. Petersen, Rasks Skolekammerat og Ven.

³ Jfr. den Pag. 10 i Fodnote 1 omtalte Artikel af Chr. Behrend.

⁴ Jfr. N. M. Petersen „Bidrag til Rasmus Kristian Rasks Levned“ („Samlede Afhandlinger“, Kbhvn. 1870, 1. Del Pag. 317).

⁵ Søren Eskildsen Larsen (Broder til Rasks Ven, Urtekræmmer Asmus Larsen), senere Overkirurg v. Alm. Hosp., Professor, Etatsraad, Dr. med. honor.

fra den 17de August 1832 til den 14de November“ udbad sig „at hans Stervboe udbetalt i Salær 50 Rdlr. i Sølv“, hvilket Beløb han modtog og gav Kvittering for den 3. Juni 1833.

Den anden var fra Dr. med. Professor W. Klingberg, der „for Lægetilsyn for nu afdøde Professor Rask“ ligeledes ønskede i Salær 50 Rdlr. i Sølv, vistnok et for Datiden ret højt Lægehonorar.

Begravelsen, der som omtalt fandt Sted den 20. November, foregik paa den Maade, som da var gængs i de fleste Samfundslag. Man mødte som Regel i Sørgehuset, hvor den afdødes Lig i Kisten var opstillet i Lejlighedens største, med sorte Sørgegardiner forsynede Værelse, og her forblev Følget, til Liget førtes bort.

Følget bestod kun af Mænd (Kvinder var som Regel ikke med), der var iført de obligate lange, sorte Sørgekapper med større eller mindre Slag, som bares over vedkommendes Uniform, Embedsdragt eller Klædning¹. Efterhaanden som Følget indfandt sig, blev det efter Datidens Skik og Brug beværtet med Konditorkager, Kringler og Vin; Ligbærerne og Kuskene paa Følgets Kareter fik i Reglen Brød med Pølse og Ost samt Gammelvin og Rom.

Selvfølgelig foregik Rasmus Rasks Begravelse paa samme Maade, og den specificerede Regning over Udgifterne er bevaret². Traktementet var leveret af Urtekræmmer Asmus Larsen, hvis Regning lød:

Besørget og udlagt til S. T. Hr. Professor R. Rasks Begravelse den 20. November 1832 følgende

Betalt for et Liig-Lagen at udhugge.....	„	Rdlr.	1 Mk.	8 Sk.
Kjøbt Kringler til Karlene for.....	2	„	5 „	8 „
5 Flasker Rom til ditto à 40 Sk.	2	„	„ „	8 „
Ost og Spegepølse til samme	„	„	5 „	„ „
Betalt for Kisten efter Regning	37	„	„ „	„ „
Til Følget og Studenternes Beværtning kjøbt				
Kager for.....	9	„	„ „	„ „
12 Boull. Portviin }	27	„	3 „	6 „
12 „ Madeiraviin }				
Til Ligbærerne 6 Boull. gl. Wiin à 2 Mk.	2	„	„ „	„ „
betalt i Leie af Glas, som ituslaaet 3 Stkr., er ialt	1	„	4 „	„ „
betalt i Leie af Sørge Gardiner }				
betalt for 9 Fag Sørge Gardiner }	1	„	3 „	„ „
9 Dage à 8 Mk. pr. Dag }				
ialt... 84 Rdlr. 4 Mk. 14 Sk.				

mig betalt af Hr. Studiosus theol. Rask, hvorfor quitteres af

Kiøbenhavn den 21de November 1832.

Asm. Larsen.

¹ Det var lignende Sørgekapper, som endnu omkring 1880 var Embedsdragt for Ligbærerne i København. ² Bilag til Skifterettens Behandlingsprotokol Nr. 3 for 1832 og 1833 (Landsark.).

Som det vil ses af denne Regning, har samtlige 9 Fag Vinduer i Rasks Lejlighed været tildækket med Sørgegardiner.

Fra Universitets-Bedemand Søborg foreligger der ligeledes en specificeret Regning, og den er heller ikke helt lille¹.

Den lyder ialt paa 146 Rdlr. 2 Mk. 5 Sk., og af Udgifterne skal her blot anføres:

Ligvognen med Kusk og Heste.....	11	Rdlr.	4	Mk.	11	Sk.
8 Ligbærere og Dusør til disse.....	28	"	4	"	8	"
Enkelt Kor og Kantoren.....	5	"	"	"	9	"
Præsten.....	15	"	"	"	"	"
2 Politibetjente.....	4	"	"	"	"	"
2 Herskabskuske og Tjenere.....	6	"	"	"	"	"
11 Tjenere samt Bedemandstjeneren.....	14	"	"	"	"	"
11 Kuske.....	6	"	"	"	"	"
11 Vogne til Følget.....	18	"	2	"	"	"
Invitationsvognen.....	2	"	3	"	"	"
Bedemandens Salær.....	10	"	1	"	14	"

En af Posterne i ovennævnte Regning lyder paa „Invitationsvognen“, og som Forklaring paa dette Udtryk kan meddeles, at man i Datiden havde den Skik, at Bedemanden — den, der ordnede Begravelsen — kørte omkring til den afdødes Venner og Bekendte for at „invitere“ disse til paa Begravelsesdagen at give Møde i Sørgehuset for at „vise den afdøde den sidste Ære“. „Invitationen“ skete dels mundtlig, dels ved Aflevering af „Invitationskort“.

Af selve Begravelsens Hovedregning, der var affattet af H. K. Rask, ses, at Rasmus Rask efter Døden er blevet barberet af Barberen, der tog 1 Rdlr. 3 Mk. for dette, og at Liget er blevet pyntet med Baand og Handsker (1 Rdlr.), ligesom der var engageret 3 Tjenere til Opvartning paa Begravelsesdagen (4 Rdlr. 3 Mk.). Oven paa Kisten havde Broderen anbragt en Krans med Lillier (af Tøj), som Boet maatte betale med 3 Rdlr. 5 Mk.

Ved et af Møderne under Bobehandlingen kom Professorerne Finn Magnusen og Ramus tilstede og tilbød at ville dels registrere, dels vurdere den afdødes Bogsamling, Manuskripter etc.

Deres Arbejde forelaa i det paa 74 Sider trykte Katalog² „Catalogus Librorum, quos reliquit Erasmus Rask, Prof. quondam P. E.

¹ Bilag til Skifterettens Behandlingsprotokol Nr. 3 for 1832 og 1833 (Landsark.)

² Paa Universitetsbiblioteket findes et Eksempplar, der har tilhørt Bibliotekar P. G. Thorsen, som paa dets indheftede hvide Blade har tilføjet Auktionsprisen for hvert enkelt Værk og Navnet paa dets Køber.

Linguar. Orientalium et Bibliothecarius Universitatis Havniensis. Dividentur hi libri publica auctione Havniæ, in platea vulgo „Badstuestrædet“ Nr. 126; die 9. Sept. 1833. Havniæ 1833. Ex officina typographica Poppiana“.

Ved Auktionen mødte Købelystne fra alle Lande, og Rasks Bøger spredtes for alle Vinde. En stor Del blev dog i Danmark, idet det Kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket samt mange Privatmænd sikrede sig, hvad de ønskede. Udenlandske Biblioteker mødte ligeledes som Købere, saaledes: Universitetet i Helsingfors, der bl. a. erhvervede „Biblia islandice versa. Hoolum 1584“ for 10 Rdlr. 3 Mk., „Knyttlinga Saga“ for 8 Rdlr., „Sagan Landnáma, Skálholhti 1688“ for 2 Rdlr. og „Leemii Lexicon Lapponicum bipartitum Lapponico-Danico-Latinum et Danico-Latino-Lapponicum. Nidrosiæ 1786“ for 10 Rdlr.

Endvidere var blandt Køberne: Videnskabernes Akademi i St. Petersburg, Flensborg Latinskole, Kiels Universitetsbibliotek m. fl.

Efter tilendebragt Auktion og efter at de udestaaende Fordringer, Gæld etc. var ordnet, tog man fat paa Regnskabsopgørelsen over Boet.

Rasmus Rask efterlod sig ingen Livsarvinger, og hans Arvinger efter Loven var hans tre Halvsøskende, af hvilke Broderen arvede to Parter af Nettoformuen, medens de to Søstre hver fik 1 Part.

Den 3. Maj 1834 afholdt Skiftekommissionen det sidste Møde i Dødsboet, og ved dette aflagdes det detaillerede Regnskab over Indtægter og Udgifter samt over, hvorledes Nettoformuen var blevet fordelt¹.

Regnskabet var in extenso saaledes. (Se Side 16—19).

Foruden de her anførte Uddrag af Behandlingsprotokollen samt selve Boopgørelsen findes samtlige Bilag dertil bevaret², og blandt dem er der en Del Skrivelser, der supplerer, hvad man fra anden Side erfarer om Rasmus Rask.

Af disse Skrivelser skal her blot anføres:

1. Skr. af 10. Januar 1818, hvori Kongen tildeler Rask Titel af Professor og Rang med Nr. 8 i 5. Klasse efter Rangforordningen af 14. Oktbr. 1746.
2. Skr. af 12. December 1823, at Kongen under 6. Decbr. har forundt Rask et Extraordinarium for 3 Aar af 400 Rdlr. Sølvaarlig.

¹ Repartitions-Protokol Nr. 3 for 1832 og 1833, Sag Nr. 43, Pag. 512 (Landsark.).

² I Opgørelsen af Rasmus Rasks Dødsbo (Landsark.).

3. Skr. af 20. December 1823, at Kongen forunder ham et pers. Tillæg fra Universitetets Kasse af 250 Rdlr. Sølv aarlig til den Løn af 150 Rdlr. Sølv aarlig, som Rask havde ved Universitetsbiblioteket.
4. Skr. af 29. Maj 1824 fra „De Deputerede for Finanserne“, at „Hs. Mst. Kongen med allerhøjeste Velbehag har for sit store Bibliotek modtaget den Samling af indiske Manuscripter, som Hr. Professoren efter en derover indgivet og mig [Gehejmekonferensraad Ove Malling, Chef for det Kgl. Bibliotek] tilstillet Fortegnelse har tilbudet Hs. Mst.“
5. Den af Kongen underskrevne Udnævnelse af 14. Maj 1825, at Rask er blevet „Professor i Literair Historie“.
6. Reskr. af 14. Maj, meddelt 20. Maj 1825, at Rask aarlig i 4 Aar fremdeles skal vedblive at oppebære 400 Rdlr. Sølv.

At det ikke er Smaasummer, som den danske Regering har ydet Rasmus Rask til hans videnskabelige Arbejder og Rejser, faar man et godt Indblik i dels ved at gennemgaa Regnskaberne for Fonden ad usus publicos¹, dels ved de af Marcus Rubin givne Oplysninger².

Af Fonden ad usus publicos havde Rask saaledes indtil 1826 modtaget til Udgivelse af en Afhandling om det danske Sprogs Oprindelse (Res. af ³/₁₆ 1817)..... 500 Rdlr. samt til Videnskabsrejser (Res. af ¹⁸/₁ 1818, ²⁷/₂ 1819, ⁴/₇ 1820, Reskr. af ¹²/₁₁ 1822)..... 9,275 Rdlr.

Hans Rejser har selvfølgelig kostet meget, ligesom hans Bibliotek heller ikke har været billigt, men hans Gæld viste sig ved Bopørgørelsen at være minimal (Boghandlerregningerne androg saaledes kun ca. 110 Rdlr.). Ikke desto mindre beløb hans Nettoformue efter hans Død sig til ca. 3,200 Rdlr. — foruden de 1,200 Rdlr., der var overgivet N. M. Petersen —, en selv i Datiden ikke ubetydelig Sum.

Af Minder om Rasmus Rask findes nu hans Dagbog og Breve dels paa det Kgl. Bibliotek, dels paa Universitetsbiblioteket, ligesom Fyens Folkemuseum i Eiler Rønnows Hus i Odense er i Besiddelse af et Brev, dateret den 22. September 1832, til Urtekræmmer Asmus

¹ „Fonden ad usus publicos, udgivet af Rigsarkivet“ 2det Bind 1801—26, Kbhvn. 1902, Pag. 247, 261—62, 476 og 491. ² Marcus Rubin „Frederik den 6tes Tid. Fra Kielerfreden til Kongens Død“. Kbhvn. 1895. Forf. skriver her Pag. 328: „...; til sine Rejser fik Rask udbetalt 12,000 Rdlr., hvad der var meget for hin Tid.“

REPARTITION

16

i afgangne Professor linguarum orientalium og Bibliothekar ved Kjøbenhavns Universitets-Bibliothek Rasmus Christian Nielsen Rasks Stervboe, begyndt den 15de November 1832 og sluttet den 3die May 1834.

Indtægt	r. S.	S. og T.
1. befundne i Boet og udleveret til Cand. theol. Rask	100 Rdlr. „ Mk. „ Sk.	923 Rdlr. 4 Mk. 12 Sk.
2. 2 Stkr. Obligationer Nr. 13,178 og 15,267 hver à 500 Rdlr.		
3. Renter af disse Obligationer tilsammen	60 — „ - „ -	
4. forefundet ved Registreringen og modtaget af Incassator Procurator Hansteen	30 — 4 - 10 -	83 — „ - „ -
5. Auktionsbeløbet for Boets den 9. Septbr. f. A. bortsolgte Bogsamling m. v.		2,822 — 3 - „ -
6. Ditto for Boets den 20. s. M. ligeledes bortsolgte Løsøre- Effecter		341 — „ - 4 -
7. Vurderingsbeløbet for de Nr. 52 til 56 registrerede af Cand. theol. Rask modtagne Gangklæder, der liqui- deres i hans Arv		41 — „ - „ -
8. Cand. theol. Rask har oppebaaret, der ligeledes liquideres i hans Arv		72 — 3 - 4 -
9. den Rask som Professor ved Universitetet tilkommende Gage	175 — „ - „ -	
10. den afdøde fra det Thottske Legat tilkommende Gage som Overbibliotekar		28 — 5 - 10 -
11. do. fra Finantserne den 25. Febr. f. A. indkomne	36 — 2 - 3 -	
12. de den 27. f. M. fra det Skouske Legat indbetalte		27 — „ - 6 -
13. de fremdeles fra det Høpfnerske Legat den 1ste April f. A. indkomne		13 — 5 - 15 -
Summa Indtægt...	402 Rdlr. „ Mk. 13 Sk.	4,353 Rdlr. 5 Mk. 3 Sk.

Danske Studier 1832

Naar til Indtægten.....	4,353 Rdlr. 5 Mk. 3 Sk.
føjes de anførte 402 Rdlr. — 13 Sk.	
r. S. beregnet à 207 til	416 — 1 - 4 -
bliver Boets Masse i Rdlr.	4,770 — " - 7 Sk.
eller à 206 $\frac{1}{4}$ i Sølv 4,625 Rdlr. 3 Mk. 3 Sk.	

Som uvis Indtægt anføres:

1. Boets Tilgodehavende hos Exam. jur.
H. C. Hansen..... 150 Rdlr. r. S.
2. Ditto hos M. R. Thaarup efter Til-
staaelse af 23de Aug. 1831..... 45 Rdlr. Sedler.
3. hos E. W. Glerup i Lund ..... 4 Rdlr. 2 Mk.

	Udgift og Gield.	r. S.	S. og T.
1.	Auktions-Proklamation og Vurdering, Begravelse etc....	130 Rdlr. 4 Mk. 10 Sk.	934 Rdlr. 3 Mk. 15 Sk.
2.	Fuldmægtig Tutein for dennes Ulejlighed med at hæve forskellige Summer til Boet.....	" — 3 - " -	1 — " - " -
3.	Prokurator Hansteen for et Thingsvidne.....		9 — 4 - 9 -
4.	Student Bülow m. fl. for Tilsigelser.....		4 — " - " -
5.	de af Cand. chirurg. Larsen efter Regning fordrede 50 Rdlr. er udbetalt af Inkassator og indbefattede under dennes 1ste Udgiftspost.		
6.	Schuboths Boghandel		45 — 3 - 14 -
7.	Boghandler Brummer		14 — " - " -
8.	do. C. A. Reitzel.....	48 — 2 - 4 -	3 — 2 - 14 -
9.	Professor Dr. med. Klingberg for Lægehonorar	50 — " - " -	
10.	Directeur J. Hostrup Schultz efter Regning.....		19 — 5 - 12 -
11.	A. Deichmann for Selskabet „Athenæum“.....	4 — " - " -	
Trp....		233 Rdlr. 3 Mk. 14 Sk.	1,032 Rdlr. 3 Mk. " Sk.

	r. S.				S. og T.			
	Trp...	233	Rdlr. 3 Mk. 14 Sk.	1,032	Rdlr. 3 Mk. „ Sk.			
drages fra Indtægten	402	—	„ - 13 -	4,353	—	5 - 3		
bliver tilbage.....	168	Rdlr. 2 Mk. 15 Sk.	3,321	Rdlr. 2 Mk. 3 Sk.				
hvoraf indeholdes dette Skiftes Omkostninger ialt ¹			159	—	5 - 4			
igen... 168	Rdlr. 2 Mk. 15 Sk.	3,161	Rdlr. 2 Mk. 15 Sk.					
Naar disse... 168	—	2 - 15 -						
ansættes efter Cours 207 til			174	—	2 „ 4 -			
bliver til Arv i Repræsentativer.....			3,335	Rdlr. 5 Mk. 3 Sk.				
hvoraf endeligen indeholdtes 4 p. ct. Afgivten med ..	133	Rdlr. 2 Mk. 10 Sk.						
¹ / ₂ p. ct. Ditto	16	—	4 - 1 -	150	—	„ - 11 -		
			Igien til Deling...	3,185	Rdlr. 4 Mk. 8 Sk.			

Fordeling.

1. Halvbroderen Cand. theol. Hans Christian Nielsen Rask:

2 Dele med			1,592	Rdlr. 5 Mk. 4 Sk.	1,592	Rdlr. 5 Mk. 4 Sk.
udtaget af Gangklæder etc. samt faaet forlods	691	—	„ - 8 -			
Resten...	901	Rdlr. 4 Mk. 12 Sk.				
udlægges saaledes:						
Obligation Nr. 13,178 paa 500 Rdlr.	461	—	5 - 6 -			
168 Rdlr. 2 Mk. 15 Sk. à 207	174	—	2 - 4 -			
og Resten i Repræsentativer	265	—	4 - 2 -			
Er...	901	Rdlr. 4 Mk. 12 Sk.				

2. Halvsøsteren Mette Marie Rask, som har Ophold i Odense
-
- Hospital
- ¹
- /
- ₄
- Part.....

796 — 2 - 10 -

¹ En Specifikation over disse findes i Repartitions-Protokollen, men er ikke medtaget her.

Fra disse	796 Rdlr. 2 Mk. 10 Sk.
bliver at afdrage det Tilsynsværgen Copist Grum udbetalte Salair	5 — „ - „ -

og Resten... 791 Rdlr. 2 Mk. 10 Sk.

saaledes at udlægge:

Obligation Nr. 15,267 stor 500 Rdlr.....	461 — 5 - 6 -
Contant	329 — 3 - 4 -

Er... 791 Rdlr. 2 Mk. 10 Sk.

Obligat. og Beløbet blev tilstillet Best. af Odense Hosp.
paa den umyndiges Vegne.

og 3. Halvsøsteren Maren Nielsdatter Rask, der er gift med
Boelsmand Hans Pedersen i Egelund i Haarslev Sogn
Fyens Stift .....

796 Rdlr. 2 Mk. 10 Sk.

I disse... 796 Rdlr. 2 Mk. 10 Sk.

afgaae de ved Sessionen den 28de Februar d. A. til Af-
drag paa Arven udbetalte.....

200 — „ - „ -

og Resten... 596 Rdlr. 2 Mk. 10 Sk.

bliver ifølge den af Manden udstedte og den 11. Febr. sidstleden i Boet fremlagte
Notarial Fuldmagt af 8. Decbr. f. A. at udbetale cand. theol. Rask imod Qvit-
tering, dog efter Afdrag af Forløvs Penge 1 Rdlr. 3 Sk.¹

3,185 Rdlr. 4 Mk. 8 Sk.

I lige Forhold gives Arvingerne Udlæg i den uvisse Indtægt.

Saaledes sluttet dette Skifte.

Tutein Dreyer.

¹ Forløvspege var den Afgift af 1 Rdlr. Sølv, som svaredes af hver Arv paa 10 Rdlr. eller derover, der føres fra den By eller Privates Grund, hvor Arven er faldet (jfr. Danske Lov 5—2—75).

Larsen samt en stenbesat Fingerring, som Rask havde købt paa Ceylon og ved sin Hjemkomst foræret „Lille Hanne“, Datteren af Asmus Larsen¹.

Muligvis findes paa Island endnu bevaret en Erindring om Rask, en Guldkapsel, om hvilken kan meddeles følgende.

Da Christian den 9de i 1874 besøgte Island, havde det københavnske Dagblad „Fædrelandet“ en Korrespondent deroppe for at skildre Kongebesøget, og i en Artikel skriver han bl. a.²:

Først maa jeg dog fortælle et lidet Tilfælde, som havde en eget Mindets Vemod. Idag traf jeg tilfældig netop hos den Kone, i hvis Hus jeg logerer, en Præstekone fra Nordlandet, som var kommen tilrejsende til Festen. Vi kom til at tale om tidligere danske Besøg paa Island, og saa viste hun mig en liden Guldkapsel, hun bar om Halsen indesluttende en liden Buket Forglemmigejer i Emaile og en smal Strimmel Papir, hvorpaa stod skrevet „Endurminning (Erindring) R. C. R.“ Det var Rasks Haand. Han havde givet det lille Smykke til Biskop Arne Helgasons Hustru, og fra hende var det kommen til Præstekonen, som var Biskoppens Broderdatter. Det er dog ikke alene i denne Familie, men trindt om i Landet, at Rask endnu mindes med Kærlighed.

For henved 60 Aar siden var Mindet om Rasmus Rask endnu levende hos Islænderne, der regnede ham som en af deres egne Folk, og det lille Emaillesmykke eksisterede endnu den Gang. Forhaabentlig findes det stadig bevaret paa Island, hvor det maaske i en eller anden Præstegaard gemmes som en Relikvie, som en „Endurminning“ om den fynske Bondesøn Rasmus Rask.

I København findes hans Gravsted, og paa Trappeopgangen til Universitetsbiblioteket afsløredes i 1923 en Bronzebuste af ham (efter Professor Th. Steins Model) som Minde om, at der da var forløbet 100 Aar, siden han vendte tilbage fra sin store Rejse. Et andet Minde om Rask ejer Universitetsbiblioteket i den forlængst verdensberømte Samling af gammel-iranske Haandskrifter, som det i 1820 lykkedes ham at erhverve i Bombay, og hvis Udgivelse i facsimileret Udgave er paabegyndt 1931.

I den almindelige Folkebevidsthed, hos Menigmand, har Rask staaet som en Mand, der levede og døde i mere end beskedne Kaar,

¹ Christine Reimer „Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde“, Kbhvn, 1919 Bind 5 Pag. 790.   ² „Fædrelandet“ Nr. 195 den 25. August 1874 Side 3 Spalte 3. Den paagældende Korrespondent var Litteraturhistorikeren Carl Rosenberg (velvilligst meddelt mig af Kontorchef Hother Ploug og Forfatteren P. A. Rosenberg).

pint og trykket af Kampen for Tilværelsen, men det Billede er fejlagtigt, thi en Undersøgelse af Virkeligheden giver et helt andet Indtryk af hans pekuniære Omstændigheder.

Hans Levevis var nøjsom, maaske spartansk, men det var uden Grund, han pinte sig med Næringssorger, thi disse var indbildte og maa væsentlig tilskrives den sygelige Sindstilstand, hvori han befandt sig, og som gav sig Udslag paa saa mange Maader, saa at han ogsaa saa Fjender, hvor der i Virkeligheden ingen var.

Den Omstændighed, at han blev Frimurer, bevirkede, at han overalt, selv i det fjerne Indien, blev modtaget med aabne Arme og fik broderlig Hjælp og Støtte fra Kredse, der maaske ellers havde været lukket for ham. (Se Collin: „Fremragende danske Frimurere“, I. Kbhvn. 1872 Pag. 122. Rask blev Frimurer paa Ceylon. Certificat af 23. Marts 1822).

Upaaagtet af den danske Stat levede han ikke, det beviser Regeringens rige Dotationer til hans Rejser tilfulde, og hans storstilede Ligfærd gennem Københavns Gader, Studenterne, der bar ham fra Badstustræde til Nørreport, alt bar Vidnesbyrd hin 20de November for 100 Aar siden om, at nu stedte man den Mand til Hvile, hvis hele Livsgerning var gaaet ud fra, at

„Sit Fædreland skylder man Alt, hvad man kan udrette“.

SKINSTRAFFE OG VIRKELIGE STRAFFE I BØRNEGENES LEG

AF

FREDERIK KNUDSEN

Børnelege opstaar ofte ved at Børnene efterligner de Voksnes Færd. Naar Mor kører den lille i Barnevogn, skal den lille Pige ogsaa have sin Dukke i Vogn, naar Far kører ud med sine Heste, kører Drengen hjemme Hest med sin Broder, naar Bonden skærer Tørv, har Drengen sin egen lille Tørveælte ved Siden af Far's store. — Ved følgende Exempler vil vi vise, hvorledes Børnene i deres Lege i tillæmpet Form dels har efterlignet de Voksnes Straffe, dels selv har fundet paa virkelige alvorlige Straffe for den, der bryder Legens Lov, forser sig mod Legens Sjæl.

Den almindeligste og mest populære Straf i Leg blandt Børnene er at løbe Spidsrod. Denne gamle Soldaterstraf, der for længe siden er blevet afskaffet, har ikke alene holdt sig til Nutiden i Legen, men den har der bevaret en saa betydelig Udbredelse, at den næsten er kendt af ethvert Barn. Naar man til Børnene siger: „Hvad skal vi gøre ved ham“? vil man uvægerlig faa det Svar at han skal løbe Spidsrod.

I Stanto kan man ogsaa „staa Spidsrod“. (Jylland).

Løbe Spidsrod. Børnene danner to Rækker med Front mod hinanden og imellem Rækkerne skal Synderen løbe, medens de andre slaar ham paa Ryggen med Hænder, Huer eller Ris. Straffen anvendes i mange Lege og er velkendt over hele Landet. Spidsrod er en falsk Oversættelse af nyhøjtyisk Spiessrute, egentlig „Spydstang“, og selve Straffen er en Efterligning af en gammel barbarisk Soldaterstraf Spiessrutenlaufen, der bestod i, at Forbryderen med blottet Ryg løb mellem to Rækker af Soldater, der slog ham med Kæppe.¹

¹ Falk og Torp, *Etym. Ordbog*.

Medens den, der skal straffes, løb mellem Rækkerne, sang man i Tyskland:

Und warum hast du dies gethan?
 Und warum that'st du das?
 Und darum sollst du Spitzruth gahn
 Auf dieser langen (engen, hohlen) Gasz.
 Vater, Mutter grämen sich
 Um den ungerathenen Sohn,
 Und weil sie thuen grämen sich.
 Hast du den Lohn davon.

Efter Meddelelse fra en gammel Soldat lød den sidste Strofe:

Die Mutter weint um ihren Sohn,
 Sie weint die Augen nasz.
 Und drum empfängst du deinen Lohn,
 Weil du (gestohlen) hast.

Et andet Rim, som blev hørt i Rendsborg og andre Steder som Tekst til Trommen ved Spidsrod var dette.

Fief (Negen) El' Bottermelk
 Und söven (negen) El' Klümp.
 Und wenn de Schoh versapen sündt.
 So danzt wi op de Strümp.¹

Dømmes til Døden. Den, der i Stanto har faaet fem „Minus“, d. v. s. er ramt, eller har stukket udenom fem Gange, skal stenes, men først skal han dømmes til Døden, d. v. s. han skal løbe Spidsrod.²

Samme Straf kendes fra Legen i Løgstør og kaldes her: Gen-nem Skærsilden.

Prikres, løbe Spidsrod, Straf i Kukspillet paa Samsø. „Under-tiden maa man løbe Spidsrod, „prikres“, mellem de andre, der slaar een med tynde Kviste.“³

Kukspillet er samme Leg som Munk, Kav.

Staa Spidsrod. I Stanto. „Stikker een ved Siden af fem (tre) Gange i Træk, skal han staa Spidsrod. Han maa stille sig i bukket Stilling, og hver af Deltagerne slaar Bolden ind paa hans Sæde, derefter skal han give op paa ny.“⁴

¹ Handelsmann: *Volks- und Kinderspiele aus Schleswig-Holstein*, Kiel 1874.

² Opt. af Asger Due, Ørting Sogn, Jylland.   ³ Opt. af Lærer Bertel Madsen, Brundby, Samsø 1920.   ⁴ Lysgaard Hrd., Sjørsløv v. Kjellerup.

Balderune. Straf i Julelege. „Alle gamle Kærlinger og legende Drengene vide endnu den Dag i Dag at snakke om Balderunelegen, og en bestemt tilmaalt Straf er af manges Hænder tilføjet Andenmands Ryg under en højtidelig Sang, hvoraf Legen hedder Balders Runer. Thi i de saakaldte Julestuer, naar flere kommer sammen for at lege, dicteres for det meste Balderune-Straffen, naar man har forset sig; hvorved den Anklagede først befales at knæle og lægge sit Hoved i Skødet paa en anden, og de øvrige slaa ham da paa Ryggen med de flade Hænder, hver ni Gange, idet de ligeledes tildele ham Puf og Stød og synge det højtidelige Kvad, som hører hertil. Derefter slippes den Anklagede løs, og de gaar videre i Legen.“¹

Balderunesangen lyder saaledes:

Balder, Rune og hans Viv.
De yppede dem en grote Kiv,
Grote Kiv i Thune,
Der slog Balder Rune.
Ni Slag ville vi slaa,
Dermed ville vi hjem gaae.
En, to, tre, fire, fem!
Der gik end ingen af os hjem.
Sex, syv, otte og dertil ni!
Dermed sige vi denne Ryg fri.

Se videre om Balderunestrafen i Feilberg: Jysk Ordbog under Ballerone.

Bære Vand til Vædderen. I Pindspillet. Den eller de, som først faar 100 Alen, har vundet, og nu har Vinderen Lov til at slaa Pinden ud, og saa skal de andre bære Vand til Vædderen, d. v. s. de skal hoppe ud paa ét Ben og hente Pinden.²

Hvoraf Udtrykket Bære Vand til V. kommer ved jeg ikke, men fremsætter flg.:

Faar vandes ikke, naar de staar paa Græs, og drikker sjældent, naar de er i Hus. Maaske kunde Udtrykket da betyde at „gøre overflødigt Arbejde“, idet det ofte vil være forgæves at bære Vand ind til V. Smlg. hermed norsk: bera vatn i å, tysk: Wasser in den Rhein tragen, lat. aquas in mare fundere.³

¹ Otto Sperling: *Julens Navn og Julefesten i Norden*, 1711, i J. Olriks Indledning til Pontoppidans Fejekost XXV. ² Evald T. Kristensen: *Børnerim* 3369. Leget i Skjærøds Skole, Thorv. Petersen, Ågerup. ³ Falk og Torp: *Etym. Ordbog*.

Lignende Skik i Pindspillet kendes fra Hertugdømmerne. Naar Legen er sluttet, maa den tabende lide en Straf: Tapplausen, Tosseløb; han vælger mellem Udkast, Udslag eller Wippwipp (de tre Ture i Spillet); den vindende udfører Slaget efter hans Ønske, og fra det Sted, hvor Stokken falder og ind til Hullet skal den besejrede hinke paa eet Ben og stadig sige Tapp! Tapp! uden at trække Vejret.¹

Skikken kendes ogsaa fra Nyborg o. 1879, dog ikke som Straf, idet man ved at udføre Handlingen, erhverver sig en Fordel. „Havde et Parti naaet det fastsatte Antal Points, kunde det tabende Parti skaffe sig Ret til at begynde med Leg paa en frisk, idet en Spiller af det vindende Parti slog den lille Pind ud i Marken, hvorefter en af de tabende skulde bringe den hjem hinkende paa eet Ben.“²

I engelsk *Pegfiched*, Patøk, hvor det gælder om, idet man med et Hug fæster sin egen Stok i Jorden, samtidig at slaa en af Modstandernes Stokke omkuld, skal den, hvis Stok falder, løbe en bestemt Strækning frem og tilbage, medens de andre Deltagere hamrer hans Stok i Jorden lige til den øverste Ende.³

Halshugges. I Stanto: Hvis Stikningen forfejles 10 Gange af samme Spiller indenfor et vist Tidsrum, skal han halshugges. Han stiller sig da op, saaledes at de øvrige Deltagere kan lægge deres Hænder paa hans Hoved. Derpaa spørger een: „Hvormange vil du have bort“? (af Hænderne). Han nævner nu et eller flere Tal, og Hænderne fjernes, men til Slut maa han passe paa ikke at nævne større Tal, end der er Hænder paa Hovedet, for saa er han virkelig halshugget.⁴

At blive halshugget kendes ogsaa som Straf i Pantelege, se f. Eks. Evald T. Kristensen Børnerim 3114. Kendes ogsaa fra Legen Putte Bælte. (Her er kun undtagelsesvis medtaget „Straffe“ fra Pantelege.)

Hænges, blive hængt. Dom i Panteleg. Den dømte stiller sig op til en Væg og med Armene oprakte siger han: a hænger, a hænger. Nu spørger en anden: For hvem? Og den første nævner da Navnet paa een, som saa maa frem og staa foran den første ligeledes med Armene i Vejret, og saaledes fortsættes der, indtil der kun er en tilbage til at skære de andre ned. Dette gaar for

¹ Handelsmann: S. 90.   ² Opt. af Adjunkt Ernst, Helsingør.   ³ A. B. Gomme: *The traditional games of England, S. and I.*, II, S. 38.   ⁴ Vitved v. Skanderborg, opt. 1924 af Frk. E. Christensen.

sig paa den Maade, at den sidste gaar hen til den forreste og tager hans Arme ned, og saaledes fortsættes til alle er fri.¹

Den, som skal indløse sin Pant, stiller sig op og siger: „Jeg hænger, jeg hænger!“ Man spørger ham da: „Naa, hvad er Din Begæring?“ Han nævner da en af de andre, som med Kys maa løse ham fra Galgen og derefter selv hænge, indtil han ogsaa bliver kysset og befriet. Saaledes Omgangen rundt.

Denne Dom, ligesom lignende Pantelegsdomme: Staa under Bjælken (Galgen), staa foran det blanke Sværd, staa paa den hede (brede) Sten, viser hen til den i Sagn og Sange mange Gange nævnte Retsskik, at man skænkede den stakkels Synder Livet, hvis en Jomfru paa hans Vandring til Døden lovede ham Ægteskab.²

Korsfæstelse. Synderen gribes af to andre i Armene og tvinges tilbage mod et Træ. Armene spændes tilbage, indtil Straffen er udløbet.³

Korsfæstet. At blive korsfæstet. Een stiller sig med udbredte Arme op mod en Væg og siger: Hvem løser mig ned? En anden stiller sig foran paa samme Maade og siger ligesaadan. Saadan fortsættes til de alle er med. Mange bruger saa at dreje Hovederne om til den ene Side og kysse hinanden, saa at det gaar hele Raden igennem, men vi plejede at tage en Tændstik i Munden med den ene Ende og dreje Hovedet om mod den, der stod bagved, og saa lade denne tage i den anden Ende af Tændstikken, der nu slippes af den første. Denne vender sig til den næste, og saaledes fortsættes, til alle ere løste ned. Man maa kun dreje Hovedet, ikke Kroppen.⁴

Nagles til Væggen. I en holstensk Pigeleg, Schâp un Wulf, skal een passe paa, at Ulven ikke tager Faarene. Ulven tager alligevel et Par af dem, og da Manden kommer og savner Dyrene, maa Vogteren til Straf stille sig ved Væggen, strække Armene ud, og han bliver nu naglet til Væggen af sin Herre, idet denne lader som om han udfører Naglingen. Efter at Ejeren er gaact bort, henter Ulven ogsaa Karlen.⁵

Legen her er en Hekseleg, hvor Ulven træder i Stedet for Heksen. Disse Hekselege findes i talrige Varianter her i Danmark.

¹ Opt. 1924 af Th. Buch, Tiufkær, Smidstrup S. v. Vejle. Dansk Folkemindesamling. ² Handelsmann, S. 47. ³ Opt. af Gustav Krausmann, Slagelse 1912. ⁴ Evald T. Kristensen *Børnerim* 3901. ⁵ H. Carstens, Dahrenwurt bei Lunden, Holsten.

(Faaretyv, Evald T. Kristensen, Børnerim 2012, o. m. a. Olde-moders Faar, Agerskov, Feilberg: Jysk Ordb. Hønsetyv, Lyngerup, Horns Hrd. D. F. S., Gamle Ane, Thingjellinge, min Smlg.). I England: Mother, mother, the pot boils over, Alice B. Gomme: The Traditional games of England, S. and J. I. S. 396.).

Franske Manchetter. Synderens Haandled fattes med begge Hænder, og man vrider nu sine Hænder mod hinanden. Strækningen og Knibningen af Huden paa Haandleddene foraarsager ret stærke Smerter.¹

Nidvers. Naar Munkevogteren i Munk ikke vilde blive ved med at rejse Munken, til han paa rette Maade kunde blive fri derfor, men vilde løbe fra sin Pligt, raabte man i Slesvig følgende Nidvers:

„Verlapen, verlapen Munkelhund,
He löpt davon mit Schimp und Schand!
Wo heet he? (N. N.)
Da flügt sin Seel in de Höll!“²

Nidvise. Eller man raabte eller sang i Angel en Nidvise:

„He hat von de Munkel laaben,
Her schall' bi sin Grosmutter slaaben!
Hvat het he, hvat het he?
He het Hans Kretler!“

Til Navnet føjedes Ordet „Snyder“. Saa langt naaede man sjældent, thi Munkevogteren indtog i Reglen sin Plads forinden³!

Spotterim. I Legen Kokkar i Nordfriesland, lgn. eller samme Leg som Kuk, Kav, Munk her i Danmark, anvender man undertiden et Spotterim. Legen gaar saaledes for sig. Man bygger en Hob af Sten, der lægges ovenpaa hinanden, og efter denne Hob kaster man med Sten, for at slaa den om. Den, der ikke rammer, faar Navnet „Kaakhoor“, Gabestokkens Skøge, og maa stille sig ved Hoben og bygge den op, ligesaa ofte de andre slaar den ned, og han afløses først, naar en anden kaster fejl, thi saa maa denne overtage hans Plads. Desuden raaber man følgende Spotterim:

„Jakob! Sett'n Kaak op!
Sett'n hier op! Sett'n dar op!
Sett'n achten vor'n Steert op!“²!

¹ Gustav Krausmann, Slagelse 1912.

² Handelsmann: S. 92.

³ Opt. af Højesteretsjustitiarius Niels Lassen, født i Angel i Slesvig, meddelt af Professor Frantz Dahl i Danske Studier 1924, Hefte I.

At munke. I Spillet Munk. Naar en af Deltagerne i Spillet viser daarligt Kammeratskab f. Eks. ved jævnlig at være utilfreds med de Afgørelser, der falder under Legen, bliver han ikke, som man maaske kunde tænke sig, sat ud af Spillet, men han bliver det, der er langt værre, nemlig „munket“. — Alle Kniplerne bliver lagt paa Jorden ved Siden af hinanden, og den genstridige Dreng lagt paa tvers over dem alle. — Ved Haaret og Tæerne bliver han saa halet frem og tilbage over de rullende Stokke, indtil hans Torn-tappe har en tydelig Forestilling om, at det langtfra er behageligt at blive „munket“.

At Drengen efter denne Omgang af egen fri Vilje ønsker at forlade Spillet er forstaaeligt.

At det saa endda ikke er den legemlige Smerte, der er det haardeste ved Straffen, derom vidner den Højtidelighed og Alvor, hvormed hele Exekutionen foregaar. — Det huskes meget, meget længe, hvis en Dreng er blevet „munket“. Tilfældene er da ogsaa meget sjældne.¹

I Legen Kaj paa Fyen, en Form for Munk med to Sten, den ene oven paa den anden, hvor det ved Kast med andre Sten gælder om at slaa den øverste ned fra den underste, haaner man en særlig uheldig eller uduelig Spiller ved at han bliver „munket“ ud af de andre: De tager 2 Haandsten hver, som de slaar mod hinanden, samler sig om Synderen og raaber i Takt²:

De munkede, dunkede Fitten „a lej“,
kys Røven paa alle de gamle Gråøj.

Jeg tror ikke, at Børn tildeler en uheldig eller uduelig Kammerat en saa usædvanlig Behandling. Han er da heller ikke „Synder“, fordi han er uheldig eller uduelig. Han straffes snarere fordi han har forset sig imod Spillets Love, ikke har villet være Munkevogter eller andet lgn.

Rulles. Rulles, at blive rullet, Straf i Kukspillet paa Samsø. „Han blev da rullet“, (naar han f. Eks. ikke vilde være Kukmand), eller han fik 8—10 Slag af Prikvidien. Den første Straf var vanærende. Synderen led ingen synderlig legemlig Straf. Han blev lagt paa Ryggen paa langs af Kukkæppene, som var lagt paa tvers

¹ Lærer Knud Jensen, Gerløv i V.-Sjælland, opt. 1927.   ² Opt. 1923 af H. Grubbe Gregersen, Kerteminde Sogn, D. F. S.

i en lang Række, og nu trak man ham frem og tilbage paa Rul-
lerne nogle Gange. Det er en Straf, som jeg kun mindes blev brugt
nogle enkelte Gange, den, der var dømt til den, fik næsten den
sorte Kokarde“. ¹

Den, der blev rullet, fik Kukken til Hovedpude. ²

Fange Mus. Een faar to korslagte Græsstraa med stor Top
i Munden og maa ikke holde for fast, saa trækker den anden dem
rask ud til begge Sider. Drengespøg, bruges nok ogsaa som Straf
i Leg. ³

Stenes til Døden. I Stanto. Efter at man er dømt til Døden,
skal man stenes til Døden. Den dødsdømte vælger selv sin Bøddel,
en saare eftertragtet Stilling. Derefter tager han Tilløb, og fra
en bestemt „Streg“ tager han saa to Løbespring og et Længde-
spring, det kaldes at „tage tre Skridt“. Derefter maa han spytte
saa langt fremad han kan, og staa hen, hvor Spytteklatten falder,
paa jysk at „tage tre Skridt og en Spytklat“. Han skal nu staa ganske
ubevægelig med Ryggen til, og Steneren skal saa fra „Stregen“ med
Bolden ramme, „stene“ ham, tre Gange. Rammes han alle tre Gange,
er han død og maa forlade Spillet; men rammes der blot udenom
een Gang, benaades han, og maa begynde forfra som „ufødt“. ⁴

Slaas ihjel. I Stanto: Rammer Kasteren den han kaster efter,
er den ramte eet Aar, og maa give Bolden op. Rammer han ikke,
er han selv eet Aar, og maa selv give op. — Naar man bliver fem
Aar skal man slaas ihjel. Den dødsdømte stiller sig med Ryggen
mod Væggen og kaster en død Genstand lige fremad. (Vi brugte
ogsaa at springe tre Skridt, og var vi ene Dreng, herfra at sende
en Spytklat ud i Luften og hvor den ramte Jorden sættes et Mærke,
mest en Streg, hvorfra Deltagerne skulde stikke paa den dødsdømte).
Han stillede sig paa det Sted, hvorfra han havde kastet eller sprun-
get, med Ansigtet mod Væggen og dækkede dette med Armene,
som han støttede paa denne. For at dække Nakken havde han
en Hue paa Baghovedet. Deltagerne stikker hver een Gang, (faa
Deltagere dog to eller tre Gange i Træk efter Aftale). Naar alle Del-
tagerne har stukket, gaar den dødsdømte i Leg igen som ny Mand. ⁵

¹ Opt. af Lærer Ole Madsen, Smakkerup 1920. Barndom i Langemark
p. Samsø 1895.   ² Evald T. Kristensen, *Børnerim*, 3399.   ³ Feilberg,

Jysk Ordboek.

⁴ Opt. af Asger Due, Ørting Sogn, Jylland.

⁵ Opt. af

Lærer Holger Madsen, Thorsted Sk. pr. Verst 1921. Legen øvet i Hads Hrd.,
Aarhus Amt.

Lignende Straffe men uden samme Navn kendes fra Stanto (Abricos) i Fredericia og i Haderslev.

Naar een har fem Kryds, skal han straffes. Han sætter sig ved Muren med Ryggen mod de andre, der staar ude ved Maalet og stikker efter ham ligesaa mange Gange, som de selv manglede Kryds i at have fem.¹

Faar een tre Points (Sten), stilles han op mod Muren, hvorefter samtlige Deltagere i ti Skridts Afstand hver stikker en Bold efter ham. Efter Stikningen indtræder han igen i Legen uden Sten.²

Sejle over det døde Hav, svømme over det røde Hav. I Legen Abum, Bibum, (Stanto) skal den, der faar 10 Streger, som Straf løbe Spidsrod — Slag med Huen — eller „sejle over det røde Hav“, (svømme over det røde Hav?) d. v. s. han skal have Himmelspræt:

Deltagerne stiller sig i to Rækker over for hinanden og fatter parvis hinandens Hænder. Den, der skal svømme, stiller sig ved Rækkens ene Ende, kaster sig op, med fremstrakte Arme, paa Mave og Bryst, saaledes at han ligger paa de andres Arme, hvorefter han kastes i Vejret, idet han stadig ogsaa kastes noget fremefter³.

Skære Musehuller op. I denne Leg skal een finde et Hul i Jorden, som er dannet af en anden, men igen er dækket af den afskaarne Græstørv. Den, der ikke indenfor en passende Tid kan finde Hullet, maa finde sig i, at den anden stikker Jordklumpen, der skal forestille en Mus, ind i Munden paa ham.⁴ Et andet Navn paa samme Leg er at skære Musebid.⁵

Støde Peber. Denne Leg kan leges med forskelligt Antal Deltagere; det mindste er fire.

Een lægger sig ned paa Hænder og Knæ, to andre tager en fjerde i Arme og Ben, løfter ham op, svinger ham frem og tilbage og støder hans Sæde mod den Liggendes. Gumbelleg.⁶

Legen øves ogsaa her med een Deltager til, og kaldes da Drive Kile eller Flække Trunter. Den femte Dreng stikker bagfra Hovedet ind mellem den liggendes Ben, saa hans Skuldre støtter mod Bagsiden af dennes Laar. Naar nu „Hammeren“ rammer den bagerste, „Kilen“, falder baade Kilen og den forreste, „Trunten“, forover.

¹ Opt. 1929 af Lærer Louis Lomholdt, Fredericia.   ² Opt. 1922 af Lærer R. R. Kjær, Haderslev.   ³ Fr. Knudsen.   ⁴ Thy, Sv. Grundtvig, D. F. S.   ⁵ Evald T. Kristensen, *Børnerim*, 3298.   ⁶ Ingemanns Levnetsbog II, S. 18.

I Schweiz kaldes Skikken „Wegga spalta“ og „das Keilklotzen“, s. Rochholz Nr. 86.¹

Paa de britiske Øer hedder Legen Block, Haimmer (Hammer), and Nail.

Det er en Drenges Leg og der er syv Deltagere. Een af dem lægger sig paa alle Fire, det er Blokken, en anden gør det samme bagved Blokken med Hovedet tæt ved hans Sæde. En tredje Dreng, Hammeren, lægger sig ned paa sin Ryg bagved de to. De andre fire Drenges stiller sig hver ved et Ben og en Arm af Hammeren og løfter ham. Han bliver svunget tilbage og fremad af de fire tre Gange „Een, to, tre“, og ved tre støder man Hammerens Sæde mod samme Del af Sømmet (Kilen). Man støder saa mange Gange man har Lyst til.²

Stüttersen. Den, der skal lide Straf, bliver af to andre løftet op i Hoved og Ben og med Sædet stødt mod Jorden eller mod et Træ saa mange Gange som Legens Love eller Omstændighederne byder.

Hos Venderne i Fyrstendømmet Lyneborg hed Skikken „Botarssen. Naar een kom for sent til „Opbud“ blev han „gebotarsset“, d. v. s. de tog ham ved Hoved og Fødder og stødte ham med Sædet mod en Væg eller mod Jorden.¹ Legen eller Skikken øvedes 1850 i Dornbusch i Hannover under Navnet: Stüttersen.³

Olaus Magnus, *de gentibus septentrionalibus*, 1, X cap. XVI fortæller, at Matroser for smaa Forseelser maatte lide denne Straf: *ter natibus ad antennam vel malum torti, eum impetum sentiunt, ut quasi meridie suspiciant stellas.* I den tyske Oversættelse fra Aaret 1567 hedder det: „so arszbosen ihn die Gesellen und stoszen ihm den Hintern dreimal also hart wider den Mastbaum“. Det samme brugte man blandt Købmændene i Königsberg; smlg. Frischbier: „Preuss. Sprichwörter“, 2 Aufl., S. 133 (Eng. buckswanging). Ogsaa blev de ny oplagne Borgere i Weisenheim am Berg (Haardt) stødte; *Zeitschrift für deutsche Kulturgeschichte*, neue Folge, III. Jahrg., S. 63—64.⁴

I det sydvestlige Holsten raaber Drengene til den, der forlader Spillet i Utide: Spielverlöper: Kattenverköper! Mon fra Kortspil: (Kartenverkäufer? Den der overlader sit Partie til en anden).¹ Eller maaske „Kattenversöper“,⁴ (Katzenversäufer).

¹ Handelsmann, S. 43. ² Gomme, *Traditional games*, I, S. 41. ³ Fru Møller, barnefødt der 1844. ⁴ Handelsmann: S. 108.

Man vil se, at Børn i deres Lege som Straffe for dem, der er uheldige eller uduelige, lader dem udføre overflødigt Arbejde, de maa bære Vand til Vædderen, rende som Tosse, løbe frem og tilbage eller indtage en besværlig, en lidet agtet Stilling. I Kokkar i Nordfriesland understreges denne Stilling som Kakhoo endog ved et Spotterim.

Eller de maa lide legemlig Overlast: De slaas paa Ryggen af alle de andre, de faar franske Manchetter, de faar en Græstørv proppet i Munden, de kastes til Vejrs, der bliver stukket paa dem med Bold, uden at de kan eller maa søge at undgaa Kastet og endelig bliver der „stødt Peber“ eller „flakt Trunter“ med dem.

Fremdeles maa de gøre Bekendtskab med Fortidens barbariske Retspleje, idet de straffes paa Livet: De dømmes til Døden, de halshugges, de hænges, de slaas ihjel, eller — som i Orienten — de korsfæstes og de stenes.

Alle disse Straffe er dog ikke saa gruelige som de lyder. Det er nemlig kun Skinstraffe, det er Legen, der er udbygget, idet Straffene hører med til denne som Salt til Ægget.

Men der findes en anden Gruppe af Straffe, der i høj Grad er alvorlige, det er saadanne der anvendes undtagelsesvis overfor en Kammerat, der ikke har villet indordne sig under Spillet's Love. Her anvendes Nidvers eller Nidsang, der sætter en Plet paa „Synderens“ Ære. Den forløbne Munkelund løber fra Legen med Spot og Skam, hans Navn raabes i Kor ud for alle Vinde! Han skal sove hos sin Bedstemor, Snyderen! Eller han skal — som i Kaj — gøre det der er ligesaa slemt. Endelig kan han lide en virkelig Straf — han kan blive „munket“ eller „rullet“, hvorved der endog til Spotten og Skammen føjes legemlig Overlast. En Straf der huskes meget længe, idet Barnet næsten faar den sorte Kokarde.

HULTRÆER I DANMARK

A F

AUGUST F. SCHMIDT

Ved en topografisk ordnet Udgivelse af det Folkemindestof, der nu foreligger om *Hultræer*¹ i Danmark, fæster Opmærksomheden sig umiddelbart ved den stedlige Fordeling af Hultræer benyttede som Kurtræer. På hosfølgende *Kort* ses det, at det er nogle få ret vidt forskellige Egne af vort Land, hvorfra der kendes Hultræer. Dette kan naturligvis for en Del have sin Årsag i, at det ikke er lykkedes nu hen mod Folkemindeindsamlingens Kvæld her i Danmark at erholde Oplysninger om Hultræer uden fra to nordsjællandske og en sydsjællandsk Egn, nogle spredte Steder på Fyn samt fra vendsysselske og enkelte sydligere jyske Skovegne. Talmæssigt fordeler Hultræerne sig således: 21 på Sjælland, 7 på Fyn, 17 i Jylland, ialt 45.

Det skulde jo imidlertid synes, at man i alle Landsdele, hvor der har været blot nogen Skov, har kendt og benyttet Træer med Hul i i magisk-medicinsk Øjemed. Men da der fra talrige Skovegne, hvor der dog er indsamlet et slet ikke ringe Folkemindestof (f. Eks. Silkeborgegnen, Roldskoveggen), ikke findes Oplysninger om bestemte Kurtræer, tør man ikke gå ud fra som givet, at Hultræeskurene har været kendte overalt i vort Land. Man kan så i Egne, hvor man ikke brugte Hultræer, have benyttet en anden Genstand med Hul i at lade den syge blive ført igennem. Almindeligst brugt var her en Græstørv med et Hul gennem, men et Fed Garn, en Øgpude, en Præstekrave, en Trappestiges Trin o. s. fr. kunde også anvendes. Det er dog kun Hultræer, vi i det følgende skal beskæftige os med.

Det var hyppigst *Egetræer* (se Nr. 1, 5, 11, 18, 19, 20, 21, 22,

¹ Der bør vel gøres opmærksom på, at Udtalen af Hultræer er med kort „, da der jo ikke ret tit er Tale om hule Træer.

23, 26, 27, 28, 33, 37, 38, 39, 43, 44), der blev anvendt som Kurtræer, hvilket kommer af, at Egen tiere end andre Træer frembyder Betingelser for at blive benyttet til Gennemkrybning, idet dette Træ ret ofte fra Roden af gror ud i flere Stammer, hvorimellem der let kunde fremkomme et til Gennemkrybning anvendeligt Hul, ligesom dette maleriske Træ tit har meget krogede Grene, der ved Nyindgroning i Stammen et lille Stykke ovenfor den egentlige Udvoksningsplads fremskaber et Hul af en Størrelse, der undertiden kan være stor nok til at føre selv et voksent Menneskes Legeme igennem.¹

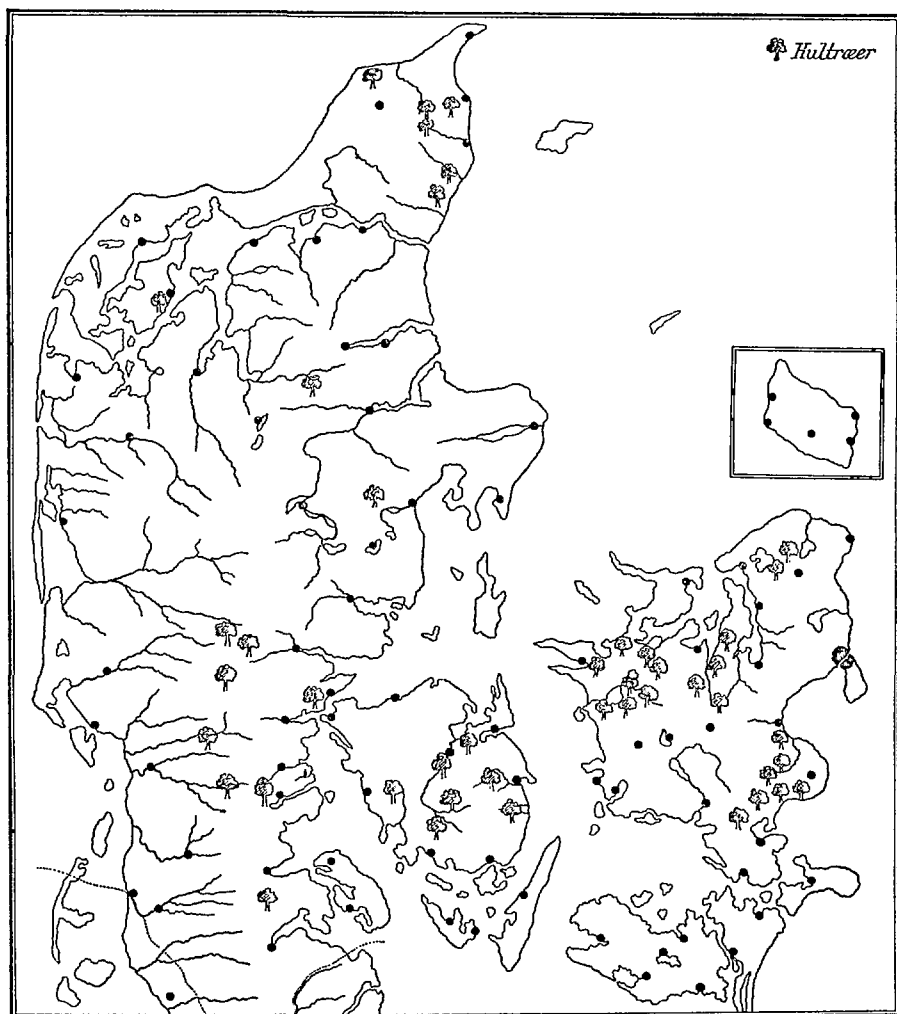
Efter Egen kommer i Hyppighed *Bøgen* (3, 6, 8, 16, 29, 31, 34, 35, 45) som Kurtræ. Af andre Træarter nævnes *Ask* (24, 25), *Æbletræ* (10), *Hybentorn* (17), [*Hyld* (13)].

Det var op imod vor Tid mest *Børn*, der førtes igennem Hultræerne, — *voksne* nævnes kun ved fem Træer (3, 11, 18, 25, 26) som Gennemkrybere —, og den Sygdom, der i de allerfleste Tilfælde søgtes Hjælp imod, var Børnesygdommen *Engelsk Syge* (Rachitis), i Dialekterne benævnet *Skæver*, *Skøvr*. Engelsk Syge kunde et Barn bl. a. få, hvis det blev *skøgeset* (jfr. 29, 33), d. v. s., hvis et løsagtigt Kvindfolk kom til at se et lille Barn nøgent. Var der Fare for det, passede Moderen godt på, at Barnet ikke kom til at sparke Dynen af sig. Børn med Engelsk Syge omtales som førte gennem følgende Træer: 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11², 12, 13, 14, 18, 20, 23, 33, 44, 45.³ Hultræerne blev ogsaa søgt for Sygdomme som *buldne Fingre* (*Ædder*), *Vantrevenhed* (3), *Svindst* (12), *Bylder*, *Sår*, *Spedalskhed*[?] (15), *Gigt*, *Kirtelsyge*, *Ringorme* (18), *Dørspænde*⁴ (31), „nogle Sygdomme“ (14), mod *faldende Syge* (43),

¹ Fra Fyn og Østjylland (22, 24, 25, 26, 27, 28, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44) foreligger der Oplysninger om, at man spaltede et ungt Træ, og førte de Syge igennem den med Magt fremskaffede Åbning. Vi har her et Sidestykke til Putning gennem en Græstørv med Hul i; her var Åbningen jo heller ikke naturgroet. Enten har man kløvet Åbningen gennem det unge Træ, fordi der ikke i Nærheden fandtes et gammelt Træ med en selvgroet Åbning, eller ogsaa har der ligget en særlig magisk Tankegang til Grund for, at man selv vilde fremskaffe Hullet gennem Træets Stamme. ² Ved 11 nævnes, at Børn, der led af *Skævhed*, skulde krybe gennem Træet. Da det er Folmer Dyrland, der her er Meddelelsen, kan der vel vanskelig tænkes at være sket en Forveksling mellem *Skævhed* og *Skæver*. ³ Trylleformler mod *Skæver* se F. Ohrt: *Danmarks Trylleformler* I (1917), 183 f., II (1921), 28 f. ⁴ Dørspænde: „noget ondt, som træffer“, Feilberg, Art. *dørspænd*.

*Brok*¹ (37, 39, 41) samt naturligvis også mod *Trolldom*, *Forhekselse* o. lgn. (8, 25). Når det meddeles, at Patienterne skulde trækkes

¹ Helbredelse for *Brok* nævnes besynderligt nok kun fra sydjyske Træer (kendes dog også fra *Bornholm*, se *Hilsen til M. K. Zahrtmann* 1931, 39). I en Opt. (DS² IV G 7) af M. J. Skov, Ø. Åbølling sydlig for Ribe gives Oplysning om,

nøgne gennem Hullet (2, 18, 33, 37) har dette sin Arsag i, at Nøgenhed forklares som Renhed. Det nyfødte Barn er nøgent og ubesmittet af Verdens Sygdomme.

Da al magisk Handling kræver pinlig Nøjagtighed, kunde det være farligt, om Udøveren afveg fra Reglementerne. Den Karl, der krøb forkert gennem Hullet i Træ Nr. 5 fik derfor også Tandpine. Gennemkrybningen skulde foregå på *en bestemt Maade*: avel gennem Åbningen (9), imod Solen (29), forlæns og baglæns (33).

Foruden Gennemkrybningen, der på voksne Mennesker vel undertiden p. Gr. af sin suggestive Indvirkning kunde være af helbredende Indflydelse, skulde der også skæres et Stykke af Træets Bark (18, 20), som i det ene Tilfælde (20) skulde tages med hjem og lægges under den syges Hovedpude i 9 Nætter, så var Sygdommen borte. Det er let at forstå, at det måtte være af Betydning at have et Stykke af det hellige Træ hos sig. Dets Kraft måtte så virke med forøget Styrke. En lignende Tanke må ligge bagved, når den syges Navn skulde indridses i Barken på Træet i Murmesterskoven ved Ryegård (3). Ved Hultræet i Enderslev Sogn (15) oplyses det direkte, at der skulde skæres Skurer i Træets Bark. I Skurerne blev strøget Materie fra Sårene; Træet skulde så få Sygdommen. Det er dog ikke sikkert, der ligger førstehånds Folkeoverlevering til Grund for Oplysningerne om nævnte Træ. — Til Det kloge Træ i Davrup (11) er knyttet Skikke om, at de syge før Træbesøget skulde smøres i Kirkeklokkefedt; Børn fik Mælk at drikke af en Pandeskal. Der er dog ingen Grund til her nærmere at gå ind på disse Oplysninger.

Tidspunktet for Træbesøget var for det meste om Aftenen efter Solnedgang (2, 5, 29, 45), eller: ni Gange gennem Hullet mod Sols Opgang [også nævnt: igennem Hul tre Gange] (18), efter Solnedgang (18), tre Gange [eller ni Gange] (20). Den *Dag*, der brugtes mest som Kurdag, var *Torsdag* (5: Torsdag Aften, tre Torsdage i Træk, 6: tre Torsdage i Følge, 9: Torsdag Nat Kl. 12 tre Gange gennem Hul, 13: tre Torsdage efter hinanden tre Gange gennem

hvorledes en Brokpatient skulde gennem et ungt, spaltet Egetræ (der nævnes intet bestemt Træ) tre Gange. Den syge skulde være nøgen og skulde hver Gang føres med Solen. Handlingen skulde foregå i Tavshed efter Solnedgang og i Månens Aftagende. Efter Kuren skulde Træet ombindes med Sejl garn, og efterhånden som det groede sammen, lægedes Brokskaden.

Hullet, 20: tre Torsdag Aftener i Træk)¹, og ellers med *visse Mellemrum* (2: tre Gange med nogle Dages Mellemrum, 45: otte Dage i Træk Morgen og Aften ved Solens Op- og Nedgang). *St. Hans Aften* (11, 33 seks Gange gennem Træet) og *Nyårs Ny* (15) var også Besøgstider for syge og lidende. Det vil af det anførte ses, at *Tre-, Seks- og Nitallet* ofte går igen ved Kurene (tre Gange gennem Hullet, tre Torsdag Aftener o. s. fr.). Dette er i Overensstemmelse med almindelig Folketro, at det *hellige Tretal* overalt, hvor det er muligt, spiller en Rolle.

Lidt mere højtideligt og uhyggeligt må Besøget ved Hultræet have virket, når der var en *klog Kone* tilstede for at fremmumle Trylleord (7, 9), „læse en Sætning“ (9, 20) eller gå *ni* Gange om Træet (7), medens Handlingen fandt Sted. Det er også i sin gode Orden, når kloge Koner eller en klog Mand henviser Folket til at søge Hultræer mod Sygdommen (se 3, 4, 13, 44).

Det var en Regel indenfor Folketroen, at magiske Kure skulde foregå i *Stilhed*, hvad vi ogsaa belæres om ved Træerne 2, 7, 14, 18, 42. Det kunde være farligt at sige noget som helst under Udførelsen af en Handling, hvor man arbejdede på at blive befriet for noget, som var skadevoldende for Mennesker. Blev Stilheden brudt, antoges Kuren for mislykket.

Når nu alle Iagttagelser var gjorte og enhver Regel overholdt under Udførelsen af Gennemkrybningskuren ved det udvalgte Træ, var det rimeligt, at der som Tak for forventet Helbredelse blev ydet et *Offer* til Træet. Dette Offer bestod af et *Stykke Tøj*, en *Pjalt*, en *Tråd* el. a. sl. (se Nr. 2: Linned efterlodes ved Træets Rod, 3: Tøj bandtes til Træ, 4: Tråd bandtes om Træ, 5: Stykke Klædning efterlodes, Tråde, Bånd, 11: Klæder anbragtes på Grene, Pjalter, 12: Klude, 13: Tvindetråd bundet om Træ, 15: Tøj, 16: Tøj, Klud, 18: Klæder, Linned [Brystdug, Krydderpose], 19: Klude, 20: Klæder på Træet, 30: Uldtraad om Træet, 32: Tøjstykker, 33: Tøjstykker, 41: Klud om Træet, 43: Barneskjorte)², eller der lagdes

¹ Når Torsdagen blev særlig udvalgt som Besøgsdag hidrører dette fra, at denne Dag var de magiske Kræfter mest virksomme. Torsdag, Guden Tors Dag, var oprindelig Helligdag og sattes på visse Områder lig med Søndag. Torsdag var også Tingdag forhen (se nærmere Reidar Th. Christiansen: Litt om torsdagen i nordisk folketro, i *Festskrift til H. F. Feilberg* 1911, 183 ff.). ² Fra de to sydsjællandske Træer 18, 20 meddeles, at en Kludekræmmer engang imellem kom og ryddede Træerne for Klude. Han må så ikke have været overtroisk.

Mønter ved eller i Træet (3, 5, 18, 33); ved et Træ (3) lagdes også som Offer et Stykke *røget Flæsk*.

Det er Efterladelsen af et Stykke Tøj eller en Klud, der har givet Kr. Nyrop Anledning til at kalde sin Afhandling om Hultræer for „Kludetræet“.¹ Denne Titel synes dog at være mindre logisk, da Kludene her er det sekundære. Det er Hullet i Træet, det hele kommer an på, hvorfor da også nærværende Afhandling har fået Titlen „Hultræer“. Kludene må ved Hultræerne afgjort betragtes som et Offer.² Tøjofringer og Møntofringer til Hultræer har deres Sidestykke i Ofringen til hellige Kilder. De udvalgte Kildevæld besøgte i samme Hensigt som Hultræerne: de skulde helbrede for Sygdomme af forskellig Art.³ Derfor måtte Taknemligheden mod Hultræer og Helligkilder ogsaa give sig et fælles Udtryk. Kilder og Træer har begge haft deres selvfølgelige Plads i Folkets Naturdyrkelse. Man søgte Hjælpen, hvor man mente, den var at finde. Den rislende Kilde og det ejendommelige Træ var hver for sig i Stand til at påkalde Opmærksomheden. Når der imidlertid f. Eks. for Danmarks Vedkommende kendes o. 630 hellige Kilder, men kun 45 Hultræer, kommer dette af, at Kilder vælder frem næsten overalt, medens Træer med Hul igennem ifølge Sagens Natur er ret sjældne, ligesåvel som der i Hultræernes ejendommelige stedlige Fordeling som nævnt måske kan ses et Bevis på, at alle Egne af vort Land ikke har kendt Hultræsskikkene.

Til Hultræer knyttedes selvsagt *Tabuforestillinger*: Træet var helliget, og det var farligt at fælde det eller på anden Måde gøre det Skade; thi så vilde der ske Skadevolderen en Ulykke (se 18, 20, 23, 24, 28)⁴. Hos primitivt tænkende Folk anvendes Tabu, hvor det gælder om at beskytte en Ting. Tabutroen kan også bruges til at forklare en eller anden Hændelse (jfr. Træ 20). Skete der et Uheld, var det f. Eks. fordi dette eller hint udvalgte Træ var blevet fældet eller var udsat for at blive omhugget⁵. Det ansås også for

¹ Se Dania I, 1 ff.   ² De har næppe på dansk Grund nogensinde stået i Forbindelse med den fra Orienten kendte Skik at behænge med Klæder og Pjalter Træer, der ikke ansåes for Kurtræer. Denne Behængning hos Orientalerne er en Form for Trædyrkelse, som ikke kendes hos gottonske Folk (jfr. Th. A. Müller i Dania III, 141 og A. Hjuler smsts. VIII, 51).   ³ *Danmarks Helligkilder* 1926, 70 ff.   ⁴ Jfr. Nr. 3, 43 Børn bange for Kurtræ. Træ 3: Folk bange for Smitten, der antoges at være i Træet, som optog Sygdommen i sig.   ⁵ Tabutro om Brandtræer og Ulykkestreer se D. St. 1923, 54 ff. Om Sten se *Danmarks Kæmpesten* 1932, 104 f.

farligt at fælde et Træ, der som ungt var blevet spaltet og et Barn ført igennem det; thi blev det senere fældet, vilde det Menneske dø, hvis Sygdom det havde optaget i sig under Gennemkrybningskuren. Sygdommen antoges at ville forsvinde, når Flækken i Træet var groet sammen (se 26, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44)¹. Vi har her Prøver paa Sympatimagi og Lighedsmagi. *Fostbrodermotivet* ved Hybentornen (17) er også ret beset et Stykke Sympatimagi. Det vil i øvrigt føre for vidt her at komme nærmere ind på Fostbroderskabet.

Navnene på Hultræerne er ikke af særlig Interesse. De er afledte af Træets Udseende (*Nibøgen* 16, *Den trebenede Eg* 33, *Trillingbøgen* 45), af den Ærefrygt, hvormed Folk betragtede dem (*Trolde træet* 8, 15, 30, *Det kloge Træ* 11), af de Sygdomme, de ansåes for at kunne helbrede (*Krampetræet* 1, *Skævertræet* 2, 20, *Febereg* 26), af Kludene, der hængtes på dem (*Kludetræ*, *Kludeeg*, *Pjalteeg* 20) og af, at det tiest var Børn, der blev trukket gennem dem (*Barnetræet* 4). En Del af Træerne benævnes blot *Hultræ* (3, 5, 7, 8, 9, 12, 15, 18, 19, 31, 32),

Af det danske Folkemindestof om Hultræer ses det, at syge Mennesker — mest Børn — kunde blive befriet for Sygdom ved at blive trukket gennem et Hul i et Træ. Til Grund for en sådan Tro ligger den magiske Tankegang, at et Træ, der fra Naturens Side var blevet udmærket med en særlig Åbning², mentes at kunne optage Sygdomme i sig ved umiddelbar Kraftoverføring, når den syge blev bugseret gennem Åbningen. Det var en iøvrigt meget udbredt Tankegang forhen, at man kunne overføre Sygdomme (Tandpine, Koldfeber etc.) på forskellige Træer — mest dog Hyld og Eg — ved Trylleformler og sympatisk Magi. Det er en ureligiøs, trolddomsagtig Fremgangsmåde, der her er Tale om³. Derimod er der i Hultræskurene et religiøst Islæt, idet man jo ofrede Klude og Mønter til Træet efter at Kuren var overstået. I Skikken at lade syge Børn blive ført gennem en Græstørv med et Hul i⁴ har vi

¹ Jfr. 24, 28: Træerne vilde beholde Sygdommen i sig så længe de stod.

² Træets ejendommelige Form var nok til at påkalde Opmærksomheden. Der behøvedes ingen Forklaringssagn til at oplyse om Hultræernes Hellighed. I det danske Stof om Hultræer findes der da også kun et Eksempel på, at et Sagn skal gøre Rede for et Hultræs Betydning (se 18: Træet i Ganneskov). ³ Jfr. F. Ohrt: *Danmarks Trylleformler* I (1917), 241 ff. Olrik-Ellekilde: *Nordens Gudeverden*, 239.

⁴ *Billede* af en Græstørv med Hul i fra Læsø findes i Th. A. Müllers Afhdl. om Læsø i Dania III, 14. Jfr. H. Grøner Nielsen:

derimod et magisk Frigørelsesmiddel, ikke et religiøst; man ofrede ikke til Græstørven, hvad man derimod gjorde til Hultræet og Helligkilden. Når der ikke ofredes til en Græstørv, selvom dens helbredende Indvirkning dog ansåes for lige så god som Træets og Kildens, må Grunden hertil søges i selve den Tings *ydre Form* som var Genstand for magisk-medicinsk Brug. Et Træ kunde man hænge Klude i eller kaste Mønter i eller ved; i en Helligkilde kunde man også så prægtig kaste Mønter, Potter etc., men i en usselig Græstørv, der var skåret løst fra Græstæppet, hvori det efter Brugen igen kunde nedlægges og straks være usynlig, var der nøjere betragtet ingen Anledning til at lægge Mønter, og det var heller ikke let at anbringe Klædningsstykker i en Græstørv, men dog vel ved Siden af denne. Hvordan dette nu end forholder sig — der synes at være Grund til at formode, at det er Helligtingens ydre Form, der i Virkeligheden betinger Offergaverne og dermed endvidere Sygebesøgets religiøse Karakter, fremkaldt ved Oftringen.

Berøringen af Hultræet har været af Betydning for Sygdommens Optagelse i Træet. Det var en gammel og kendt Forestilling, at en Sygdom kunde stryges af f. Eks. på et Lig, der så tog Sygdommen med sig. Der er heller ingen Grund til at tvivle om, at man har tænkt sig, at Smygningen gennem det snævre Hul i Træet har været en medvirkende Årsag til, at Sygdommen blev overført på dette. Denne Opfattelse, der også er gjort gældende af H. Gaidoz¹, har i det danske Folkemindestof lige så stærk — ja vel stærkere — Støtte som den af Kristoffer Nyrop efter F. Liebrecht fremsatte Forklaring, at Gennemkrybningen af en snæver Åbning i et Træ symbolsk fremstiller et Menneskes Fødsel, idet Hullet gennem Træet ved en falsk Analogi grundet på Lighedsassociation blev betragtet som Symbol på de kvindelige Kønsele². Sandheden ligger dog nok i Midten: Gennemkrybningen kan meget vel være blevet opfattet som en symbolsk Fødsel, men den vilde ingen Betydning have, hvis ikke magiske Kræfter ved det nøgne Legemes Berøring af Træet samtidig kom i Virksomhed, ligesom

Læsefolk i gamle Dage, 190 f. E. T. Kristensen: *Danske Sagn* IV, Nr. 1802—1811. Henrik Ussing: *Det gamle Als*, 200. Kr. Nyrop i *Dania* I, 29—31. E. T. Kristensen: *Gamle Raad* 1922, 69 f. C. Klitgaard i *Saml. t. j. Hist. og Top.* 4 Rk. VI (1930), 426 ff. og *Jyllandsposten* 28/4 1931. ¹ *Un vieux rite médical* (Paris 1892); jfr. Th. A. Müller i *Dania* III, 140. J. S. Møller: *Fester og Højtider* I (1929), 123 f. ² *Dania* I (1890), 21.

den mer eller mindre intense Gnidningsmodstand mellem Træ og Legeme jo også ifølge primitiv magisk Tankegang måtte fremme Træets Evne til at optage Sygdommen i sig. — Da den symbolske Fødsel er så umiddelbart forståelig, er det let begribeligt, at det er denne Forklaring af Kurmetoden, der har vundet Indgang vel undertiden i selve Folkemindematerialet såvel som i videnskabelige Undersøgelser af Spørgsmålet. Det er dog imidlertid rigtigt, når Th. A. Müller anfører¹, at Logikken ved Hultræskurene — der er kendt fra alle Egne af Jorden — måtte være så nærliggende, at Folk overalt på Kloden uden videre vilde være tilbøjelig til at gribe til den; thi antage et Lån f. Eks. fra det indre Afrika til Danmark er udelukket. Den Tanke, der har fremkaldt Hultræsskikkene, er så enkel og ligetil, at den må kunne opstå i ethvert primitivt Samfund. Iøvrigt har jo H. S. Vodskov med særlig Styrke gjort opmærksom på den primitive Menneskeåndes Ensartethed². Det er derfor ikke til at undres over, at der i Folkemindelitteraturen fra Jordens forskellige Egne findes Optegnelser om Gennemkrybningskure, da disse Kure alle Steder kan fremstå, hvor den til deres Udførelse passende Naturting (Træ, hullet Klippe o. s. v.) eller Genstand (Gjord, Vidjebånd o. s. v.) er for Hånden og hvor Menneskenes Opfattelse af Verden i det hele taget er fuldstændig primitiv. Det er af den Grund en nem Sag at tilvejebringe Sidedestykker til det danske Stof om Hultræer fra andre Lande. Dette Arbejde er imidlertid på fortrinlig Måde udført af Kr. Nyrop i hans Afhandling: „*Kludetræet*“³, der indledede Tidsskriftet *Dania* (I 1890, 1—32). Nyrops Arbejde udkom i en Tid, da det næsten var en Mode at samle udenlandske Sidedestykker til vort hjemlige Folkemindestof. I vor Tid er denne Arbejdsmetode ikke så påkrævet, da man bl. a. gennem Værker af Nyrop, H. F. Feilberg m. fl. er fuldstændig klar over, at Folkeminderne ikke respekterer Landegrænserne, men ifølge deres Indhold må have Sidedestykker i de forskellige Lande, såvist som Menneskenes Evne til at frembringe Trosforestillinger, skabe Sagn m. v. overalt på et vist åndeligt Udviklingsstade må være den samme, blot forskelligartet, hvor ydre Naturforhold (Forskellen mellem varme og kolde Lande t. Eks.) fremvinger Forskellene. — Det er ofte ligeså vigtigt at kende de enkelte Landes Folketrosstof til Bunds

¹ *Dania* III, 140.² *Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse* I, XCVI; jfr. *Dania* I, 31.³ Nu optrykt i Kr. Nyrops — efter hans Død udkomne — Bog: *Talt og skrevet* (1931).

og redegøre for dets Indhold som at samle selv et stort Antal Parallelsteder fra den i Virkeligheden utrolig omfattende internationale Folkemindelitteratur. Begrænser man sig til et enkelt Land, kan det også lykkes at få Kendskab til hele det Stof, som forefindes vedrørende det Emne, man har taget op til Undersøgelse, og der er da også Mulighed for at meddele Indholdet af det foreliggende Materiale, sådan som Tilfældet bliver i den nedenstående Fortegnelse over Hultræer i Danmark. I 1890 var Kr. Nyrop kun i Stand til at møde med 5 danske Hultræer, medens man nu kan meddele en Liste på 45, atter et smukt Vidnesbyrd om dette Århundredes danske Folkemindeindsamling og om det Registreringsarbejde, der udføres i Dansk Folkemindesamling¹.

Det Bidrag til Oplysning om Menneskenes Kamp mod deres værste Fjender: Sygdom og Død, som Hultræskurene yder, er, i hvert Fald for Danmarks Vedkommende, et forbavsende Vidnesbyrd om, hvor uanfægtet af den almindelige Oplysning Almuen helt til vor Tid (jfr. især 18, 20) har anvendt et fra de ældste Tider stammende folkemedicinsk-magisk Hjælpemiddel.

Også Hultræskurene viser os, hvorledes Tankesæt og Vane, der har Rod i en Oldtids Naturopfattelse, meget vel kan eksistere i en Tid, hvor Videnskaben har vundet de største Sejre. Medens de tekniske Fremskridt er mangfoldige og på mange Hold har forandret Verden omkring os, sker Fremskridtene i Folkeslagenes Tanker så langsomt, at man kun ved et historisk Overskue kan iagttage dem.

1. *Krampetræet* (Frederiksborg A., Holbo H., Nøddebo S. [22]) i Nøddebo Holt, fandtes endnu i Begyndelsen af 1880'erne. Det var et stort Egetræ, som var sammenvokset således, at der var fremkommet et Hul igennem dets Stamme. I 1860'erne trak man Børn, der led af engelsk Syge, gennem dette Hul².

2. *Skævertræet* (Strø H., Alsønderup S. [42]) ved Ingers Høj i Nøjede Vesterskov ikke så langt fra Arresø. I Træet var et Hul, hvorigennem syge Børn blev trukket ved Solnedgang, så blev de raske. Det var mest Børn, der havde engelsk Syge, som blev trukne igennem Skævertræet. Kuren skulde foregå i Stilhed. „En Mand mødte for en ti, femten Aar siden en ung Kone og hendes Mor, de kom med en Barnevogn. Han sagde god Dag, men de svarede ikke, og han kunde da regne ud, at

¹ Jeg skylder Arkivar Hans Ellekilde megen Tak for beredvillig Hjælp med Indsamling af Stof til nærværende Afhandling. ² Dania (1890), 4. DFS 1906/1, Top. 1, Stk. 6; opt. af stud. mag. Håralda Poulsen.

de skulde ud til Skævertræet¹. En Dreng i Tulstrup led af Skæver. Stine Per Andes' blev hentet, og under dyb Tavshed gjorde man efter hendes Raad Forberedelser til en undergørende Kur. Barnet blev om Aftenen bragt til Nejede Vesterskov, hvor det blev puttet gennem et Hul i et Træ. Denne Kur blev foretaget tre Gange med nogle Dages Mellemrum; den sidste Gang, Barnet blev puttet afklædt igennem, begravede man dets Linned ved Træets Rod².

3. *Hultræ* (Københavns A., Voldborg H., Rye S. [178]) i Murmesterskoven ved Ryegård; også benævnt som stående i Enghaveskov ved Sognevejens østre Side. Træet, der er en Bøg, har ved Jorden en Åbning lig en stor Hank, der er fremkommet ved, at en Sidegren er vokset ind i Stammen igen lidt oppe. Træet blev i 1860'erne meget benyttet ikke blot af Folk i Egnen, men også af mange, som kom langvejs fra. Det var især Børn, der led af Skæver, som blev trukket igennem Hullet; men Kuren anvendtes dog ved voksne, „og en klog Kone, der boede i Rye for ca. 50 År siden og var stærkt søgt, rådede næsten altid de syge til at krybe gennem Træet i Murmesterskoven.“³ Den kloge Kone var antagelig den af Chr. Tobiassen i Gjevningebogen⁴ omtalte Karen Færgenielses, som især kurerede for Skæver, boldne Fingre (Ædder) etc. Hun læste over Patienterne og medgav dem Smørelse i to sammenhængende Muslingskaller med et Bånd om (en udmærket lufttæt Beholder), derefter viste hun sine Kunder ud til Hultræet. Her måtte Karens Patienter med Skæver, Vantrevenhed hos Børn o. lgn. Sygdomme krybe eller, om det var Børn, puttes igennem. Den syges Navn blev derefter skåret i Træet. Eventuelle Forbindingsklude blev efterladt på Stedet, og Tråde, som i Forvejen var ombundet Barnet, toges fra dette og bandtes om Træet, hvilket betød, at Sygdommen fra Barnet skulde overføres på Træet. Folk holdt ikke af at komme Træet for nær, da man frygtede Smitten. Tobiassen meddeler, at Sidse i Store Karleby har overtaget Karens Praksis, dog læser hun ikke over Patienterne, og disse kryber ikke gennem Træet i Skoven. Præstemadam Stybe (f. 1801) af Hyllinge kureredes af Karen Færgenielses⁵. Skovrider Rolsted beretter, at efter Gennemkrybningen skulde man binde noget af den syges Tøj om Træet, og hans Navn skulde indridses i Barken. Hvor almindelig anvendt Kuren har været kan ses af følgende lille af Rolsted meddelte Historie: „En korpulent Kone fra Rye, der arbejdede i Tørvemosen, gik hjem før sine Medarbejdere for at lave Middagsmad til dem; hun følte sig ikke rask, da hun passerede Hultræet, og bestemte sig derfor til at krybe igennem det, men hun kom kun halvvejs og kunde da hverken komme frem eller tilbage: der måtte hun så sidde, indtil de andre Folk gik hjem til Middag og kunde hjælpe hende ud af Klemmen“⁶. Købmand K. Olsen, Buerup, oplyste 1919, at Hultræet i Rye Skov fik en Skærv eller et Stykke røget Flæsk i Hullet

¹ Anders Uhrskov: *Sagn og Tro* (1923), 28.   ² Uhrskov: *Folkesagn* (1922), 93, 89 f.   ³ Dania I, 3 f; medd. af Skovrider Henrik Rolsted.

⁴ Udg. af Gunnar Knudsen i Kbhv. A. hist. Årb. 1914, 134.   ⁵ Kbhns. A. hist. Årb. 1914, 134.   ⁶ Dania I, 4.

til Tak for Helbredelse¹. Viceinspektør S. E. Jensen, København (f. 1868 i Vintre Mølle, Sonnerup S.), var som Barn en Tid lidt svagelig, (man formodede, han havde Engelsk Syge), og hans Moder vilde derfor have ham trukket gennem Træet i Murnesterskoven. Det blev dog ikke til noget, da Svagheden fortog sig. S. E. Jensen var som Barn bange for at komme nær til Hultræet².

4. *Barnetræet* (Voldborg H., Sonnerup S. [179]) i Nygårdsskov Øst for Sonnerupvejen, har et Hul i Stammen, hvorigennem Børn med Skæver skal krybe. Træet blev besøgt af mange syge. Der hang Tråde på det³. Lars Andersens Meddeler fortalte, at da han var omkring 9 År, havde han Skæver. Ane Niels Lars i Ågerup gav så Moderen det Råd at lade Barnet krybe gennem Hultræet i Sonnerup. „Vi tog ogsaa derhen, men Træet var da falden om. Efter at jeg havde krøbet igennem det Hul, som var i det Træ, bandt vi en Traad paa det. Der var kommen mange syge til det Træ, og der sad en Del Traade paa det.“⁴

5. *Hultræ* (Holbæk A., Merløse H., Soderup S. [242]) i Ebberup i „Stubbene“, var et Egetræ med så meget spaltet Stamme, at et voksent Menneske kunde krybe igennem det. Åbningen var fremkommet ved, at en af Træets Grene havde bøjet sig ind mod Stammen, med hvilken den atter var groet sammen. Træet brugtes mod engelsk Syge. Det syge Barns Moder vandrede til Træet en Torsdag Aften, og puttede Barnet stiltiende gennem Åbningen. Handlingen gentoges tre Torsdage i Træk. Stykker af den syges Klæder blev bundet til Grenen. Lærer Chr. Weiss medd., at der stadig hængte en Mængde sådanne Lapper, „Træet skulde da af disse Lapper indsuge Sygdommen og derefter befri Barnet for samme.“⁵ Weiss oplyser også, at Ofringen til det spaltede Træ, der stod på N. Frederikssens Lod, bestod i, at der lagdes Kobbermønter ved Træet og bandtes Tråde og Bånd om den udvoksede Gren (medd. 1887).⁶ Man skulde krybe igennem Træet på en bestemt Måde. En fik Tandpine, fordi han i Spøg gik den gale Vej igennem. „Træet gik ud af al den Sygdom, som blev efterladt i det.“⁷

6. *Bøgetræ* (Løve H., Sæby S. [281]), stor og smuk, fandtes lige i den sydlige Udkant af Gislingeskoven. Træets to Stammer var groet sammen et højt Stykke oppe. Børn blev trukket igennem Stammens Hul tre Torsdage i Rad. Karoline Graves' Søster blev puttet derigennem for Skæver.⁸ Karoline Graves kunde en Formel mod Skæver.⁹

7. *Hultræ* (Sæby S.) i Falkenhøj Skov i Nærheden af Tissø, var tvedelt forneden og groet sammen igen foroven. Folk kom til dette Træ

¹ Kbhns. A. hist. Årb. 1924, 21. Jfr. Danske Sagn IV, Nr. 1796. ² Meddelt mig 22/10 1931 af S. E. Jensen. ³ Politiken 28/9 1887. Dania I, 4.

⁴ Lars Andersen: *Folkesagn og Folketro i Skippinge, Tudse og Merløse Herreder* 1921, S. 42 Nr. 155. ⁵ E. T. Kr.'s utr Saml. DFS. DS² IV, G 7. ⁶ Danske Sagn IV, Nr. 1796. ⁷ DFS 1906/23; medd. af fhv. Grdmdskone Fru Frandsen, Ebberup. ⁸ Karoline Graves og Henrik Ussing: *Ved Halleby Aa* (1921), 189. DFS 1906/23: 281. ⁹ F. Ohrt: *Danmarks Trylleformler* II (1921), S. 28.

med deres syge Børn for at søge Lægedom. Børnene blev stiltiende puttet igennem tre Gange, og imens gik en Kone, som boede ved Siden af Træet, ni Gange rundt om dette og fremmumlede sine Trylleord. Hvis en stillede sig i Abningen af sådan et Træ og ønskede, gik hans Ønske i Opfyldelse¹.

8. *Hultræ* (Sæby S.) i Skimmel Skov ved Nørager. Det er et Bøgetræ, der i Christian Olsens Folkelivsskildring² benævnes „Trolde træet“, stående i Nørager Skov, hvor Vejen drejer. Træet har delt sig i to Stammer, der lidt højere oppe atter groer sammen. Gennem det derved fremkomne Hul blev de spæde Børn trukne for at afværge Trolddom og lighende. „Gamle Hendrik“, der boede i det lille Hus ved Skoven, fortalt, at han en tidlig Morgen tilfældig overværede en sådan „Forestilling“, hvor nogle voksne slog Kreds om Træet — vistnok syngende — medens Barnet blev trukket gennem Hullet. Barnet lever endnu [o. 1922] som ældre Kone og bor i et lille Hus på den anden Side Skoven.² Grev Moltke fortalte o. 1910 til Professor Julius Lassen, at han kendte én, der var blevet trukket igennem Træets Åbning.³

9. *Hultræ* (Sæby S.) i Selchausdals Skov ved Tissø, er et Træ, hvis Grene er således sammenvoksede, at der er blevet et Hul i Stammen. Træet stod i al Fald i 1874, og da brugtes endnu, især for Skæver, en Torsdag Nat Kl. 12 at føre Børn igennem dette Hul i Træet. I Nærheden af Træet boede en gammel Kone, der viste, hvorledes det hele skulde gå for sig og sædvanlig fik hun tre Mark for sin Ulejlighed. Hun satte Barnet tre Gange avet gennem Abningen, og for hver Gang gik hun igen tre Gange avet (dvs. fra Højre til Venstre) om Træet, og læste en Læsning, som ingen kunde forstå.⁴

10. *Æbletræ* (Arts H., Rørby S. [305]) fandtes tidligere i en Have i Rørby, var sammenvokset således, at der fremkom et Hul, hvorigennem man trak Børn, der havde Skæver.⁵

11. *Det kloge Træ* (Skipinge H., Bjærgsted S. [314]) i Davrup Skov tæt ved Davrupgård i Skovens vestlige Udkant et lille Stykke fra Vejen på venstre Hånd, var et Egetræ — rettere to Ege — der var sammenvoksede nogle Alen fra Jorden. Til denne „hellig Ege“ valfartede o. 1870 Folk langvejs fra med Patienter, som krøb gennem Mellemrummet mellem de to Stammer nedenfor Sammenvoksningen, og som for at opnå Helbredelse anbragte Stykker af deres Klædning m. m. i Træets Grene, som derfor altid var behængte med slige Offergaver⁶. Christian Olsen, Torpelunde, fortæller om „det kloge Træ“, at det i sin Tid havde en vældig Glansperiode, det kunde helbrede for Skæver og flere andre

¹ Ved Halleby Aa, 189. Smsts. S. 190: Sygt Barn trukket igennem Stige; der var for langt til Skoven. ² Fra Holbæk Amt 1923, 195. ³ Opt. 1910

af Axel Olrik efter Jul. Lassen. (DFS 1906/23). ⁴ Jens Kamp, DFS

1904/42 Bl. 32 Nr. 77. ⁵ DFS 1906/23; opt. 1909 af Th. B. Bang, medd.

af Lærer O. P. Erntsen, der havde været Lærer i Rørby i c. 40 År. ⁶ „Dan-

mark“, ill. Rejsehåndbog, udg. af Foreningen „Fremtiden“, red. af P. V. Grove, 2 Udg. 1871, 190. 3 Udg. 1879, 67.

Sygdomme. Når nogen ønskede at søge Hjælp hos Træet, skulde de først ned til Ole Snedker i Bregninge og have lidt „Klokkefedt“. Det blev skrabet af Kirkeklokkens Aksel, dér hvor den bliver smurt. Helst skulde der jo følge lidt Malm med, og da Ole Snedker var Klokke, havde han nem Adgang til det eftertragtede Klokkefedt, og han tjente mangen en god Drikkeskilling. Nogle foretrak, forinden de aflagde Træet Besøg, at foretage en Art Pilgrimsvandring ud gennem „Sultekrogen“ og op over „Kryvopbakken“. Andre gik direkte til Træet. De krøb igennem det store Hul, der var i det prægtige gamle Træs Stamme, efter først forinden at have smurt sig med Klokkefedtet. Når de var krøbet igennem Hullet, ofrede de Klædningsstykker m. m., som blev kastet op i Træets Grene, og endnu ved det 19. Århundredes Slutning var Træet godt behængt med Klædningsstykker. Christian Olsens Moder sagde, at Folk troede, Sygen blev i Træet.¹ Folmer Dyrhund kender også det kloge Træ i Davrup og nævner, at Børn, der lider af Skævhed, må krybe under Træet og dernæst ophænge en Pjalt af deres Klæder på Træets Grene.² Det var især ved St. Hans Træet benyttedes. Kludene skulde hænges på det fra den Side, Barnet var ført igennem.³ Træet kunde være fuldt af Tøjstumper. Fordum boede der en gammel Kone ved Træet. Hun trak Børnene igennem det, og man fortalte o. 1909, at hun gav dem Mælk at drikke, hvori var blandet Kirkegårdsjord. De drak det af en Pandeskal.⁴ En Arbejdsmand på Davrupgård meddelte 1909 til Th. B. Bang, at „for et Par Aar siden kom der en Mand (med et Barn velsagtens) kørende langvejs fra og spurgte efter det hellige Træ.“ Omkring 1900 benyttedes Træet meget og endnu 1909 fandt man af og til Klude ved det. Et Par År før 1909 sad en Mejerske i Klemme i Træet det meste af en Nat.⁴ Hos Lars Andersen oplyses vi om, at „Farmor rådede til at lade min syge Søster gå igennem det.“ Far gør Nar. Farmor siger: „Du skulde rigtignok ikke spotte, Christen, du ved, der er så mange bleven helbredet.“⁵ O. 1923 nævner Christian Olsen, at det gamle Egetræ trues af Ødelæggelse, idet den opvoksende Bøgeskov kvæler det, „og det falder selvfølgelig ikke Skovejeren ind — trods Henstilling — at rydde Bøgetræerne rundt om det.“⁶

12. *Hultræ* (Skippinge H., Holmstrup S. [315]) i Brændelykke Skov ved Dønnerup. To Grene er vokset over Kors og danner et Hul, hvorigennem man krøb for Skæver og Svindsot. Tidligere hang der Klude på Træet. Det havde Fru Holst Hansens Fader selv set.⁷

13. *To Træer* (Skippinge H., Værsløv S. [318]) i Sneverris Skov (op til Viskinge Vejle) efter Birkendegård til, var vokset således, at et

¹ Fra Holbæk Amt 1923, 193 ff. (med Billede)   ² Danske Sagn IV, Nr. 1789.   ³ DFS 1906/23; opt. 1909 af Th. B. Bang.   ⁴ Opt. 1909 af Thomas B. Bang (DFS 1906/23). Medd. af Lærer Mathiasen, Mullerup m.fl.   ⁵ Lars Andersen: *Folkesagn og Folketro i Skippinge m. fl. Herreder* 1921, S. 15 Nr. 48, 49. Fot. i DFS.   ⁶ Fra Holbæk Amt 1923, 195. Jfr. J. S. Møller: *Fester og Højtid* (1929), 123; med Billede.   ⁷ DFS 1906/23; opt. af H. Grüner Nielsen og Fru Holst Hansen.

Stykke oppe, hvor Stammerne delte sig, var der fremkommet et Hul så stort, at et lille Legeme kunde puttes der igennem. Til dette Træ førte den kloge Kone Maren Jørgensen i Asminderup syge, der blev puttet igennem Hullet mellem Stammerne tre Gange i Rad, og for hver Gang knyttede hun en Knude på en medbragt Tvindetråd (Uldgarn). Når Putningen var overstået, blev Tvindetråden bundet om Træet, og når Tråden var fortæret, var Sygdommen også borte. Da Grev Lercke, Birkendegård opdagede, hvad hans Træer blev brugt til, blev de ryddet af Vejen, det var sidst i 1860'erne, men Maren Jørgensen var ikke rådvild. Hun havde et *Hylde træ* hjemme i sin Have. Der bandt hun et Par Grene sammen, så de kom til at danne et Hul, og nu benyttede hun så dette Træ til Lægedom. Grenene var bundne sammen med tre Tråde, en sort, en hvid og en blå.¹ Gårdejer Jens Johansen, Ubberup Mark, var som lille Dreng lige ved at skulle gennem Træet. Han var syg, og hans Moder vilde, at de skulde køre hen med ham til det, men da Hestene var spændt for Vognen, kørte Faderen den modsatte Vej, til Lægen; han troede ikke på sligt.² Efter en gammel Kones Råd blev en Dreng puttet igennem det tre Torsdage i Træk i Jesu Navn. Han havde Skæver.³

14. *Dobbelttræ* (Sorø A., Ringsted H., Valsøllø S. [398]) ved Spargodthuset, er nu fældet. Børn blev i Tavshed trukket igennem Dobbelttræet for nogle Sygdomme. Meddelerens Søster blev for Skæver trukket igennem sådant et Træ ved Spargodthuset.⁴

15. *Hultræ* (Præstø A., Beverskov H., Enderslev S. [513]) i Almissevænge, en af de mange Skove under Vallø. Der nævnes et Par „Hultræer“ eller „Trolldræer“ i Vænget. Om disse Træer går blandt ældre Folk en ret mærkelig Tro, idet man mener, at de kan helbrede mod udvortes Sygdom som Bylder, Sår, Spedalskhed o. s. v. „Under Nyårs Ny måtte den Syge ved Midnatstid kun iført få Klædningsstykker krybe igennem Træet og i Hullet efterlade Resten af Tøjet. At skære tre eller fire Skurer på Tværs i Træet og deri stryge lidt Materie af Sårerne skal også have helbredende Virkning, idet man så mener, at Træet vil få Sygdommen i den syges Sted, ligesom den også vil være hævet, når Tøjet en Gang med Tiden rådner op. Atter nu er Træernes Lægekraft prøvet, og man ser for Tiden i det ene Træ flagrende Pjalter. Troen om, at Træerne skulde få Sygdommen fra den syge, synes også at skulle stå fast, idet det ene Træ er ved at sygne hen af Svamp og Kræft.“⁵

16. *Nibøgen* (Stevns H., Lyderslev S. [529]) i Marreskov var en Bøg med ni Stammer på den samme Stub. Når en syg krøb ind imellem Stammerne og ud til den anden Side og så hængte et Stykke af sine Gangklæder, blev han rask. Meddeleren Lars Nielsen, Runebo, Storehe-

¹ Opt. 1918 af Sofie Lund Jensen. Medd. af Hmd. Niels Kristensen, Ubberup Bøgebjerg (DFS 1906/23). ² Smsts., samme Opt, medd. af Jens Johansen.

³ Lars Andersen: *Folkesagn og Folketro i Skippinge m. fl. Herreder* 1921, S. 17 Nr. 52. Jfr. Danske Sagn IV, Nr. 1789, 1788 og DFS 1906/23; opt. S. L. Jensen.

⁴ DFS 1906/23; opt. Henrik Ussing og Th. B. Bang.

⁵ Aftenposten 12/2 1894 > Jens Kamp DFS 1904/42 Bl. 31 Nr. 76.

dinge, fortalte 1914, at han som Barn havde set, at der hang en Del gamle Laser på Nibøgen; Folk snød sig fra Ofret ved at hænge en værdiløs Klud.¹

17. *Hybentorn* (Fakse H., Karise S. [541]) mellem Hellested og Tryggevælde. En Karl på Tryggevælde, der hed Eskild, havde sværget sig sammen med sin Kærester i Liv og Død. Så døde hun, og det var grueligt at se, så tavs og ussel han blev. Han sad tilsidst på Kirkegården og blev til en ren Svækling. Men siden kom han igennem Hybentjørnen og så kom han sig dog. „Hybentræet står såmænd og gror der endnu“, meddeles i Jens Madsens Optegnelse til Svend Grundtvig (Pakke 101, K. 15).²

18. *Hultræ* (Fakse H., Alslev S. [542]) i Ganneskov mellem Tokkerup og Karise. Dette Hultræ, der var meget berømt, er første Gang omtalt i H. K. Rasks „*Morskabslæsning for den danske Almue*“ (1841), 12, hvor en Meddeler, P. Petersen, skriver om: „Mirakkeltræet i Ganneskov“. „I Ganneskov voxer en gammel Eg, som med sine mange og stolte Grene trodser Aarhundredernes tilintetgørende Vælde. I denne Eg er der, 3 Kvarter fra Jorden, et Hul, saa stort at et Menneske kan krybe derigennem; hertil havde Almuen i forrige Tider saa megen Tiltro, at de endog rejste fra langt bortliggende Steder til dette Træ for at finde Helbredelse, som bestod deri, at de nemlig skulde gaa stiltiende ind i Skoven, hvis det skulde hjælpe; naar de kom til Stedet, skulde de klæde sig af og krybe 9 Gange igennem Træet mod Solens Opgang, og skjære en Spaan af for hver Gang, de krøb igennem; tillige maatte de og heller ikke forglemme at lade et gammelt Stykke Klædemon forblive paa Stedet, hvilket de ophængte paa Buskene ved Siden, — af samme hænger endnu noget. Spaanerne bleve omhyggelig indbundne i et Tørklæde, og med dette skulde den Syge sove første Nat efter; siden blev det kastet paa Ilden; hvis det gav et hæftigt Knald heed det, at den Syge var forgjort af onde Mennesker o. s. v. Oprindelsen til dette mærkværdige Træes Tiltro fortælles paa følgende Maade: Tvende Mænd vare meget fortrolige Venner, men bleve paa eengang saa dødelige Fjender, at deres Brøde ej kunde paa nogen af Siderne udsones. Den, som havde Ret, døde; og den Anden blev nu natlig plaget af Spøgeri og Gjengangeri, hvorfor han henvendte sig til een af de Tiders saakaldte Kloge, og fik af ham det Raad: At han nemlig skulde udvælge sig en ung Egespire i Skoven, denne skulde han flække og bugte ud til Siderne, saa han nogen kunde krybe derigennem, og da slaa Spiren sammen igjen og binde en Vidie derom, at den ligefuldt kunde gro. Alt dette skulde være forbi, netop til det Øjeblik Gjengangeren kom, hvilket rigtig skete, thi Manden var næppe færdig med sin Dont, førend Gjengangeren stod ved den anden Side og kikkede gennem Sprækken. En Knop har ovenover Hullet slagen sig om Træet, hvilken Almuen troede var Vidien, der var indgroet.“ — Næste Gang man træffer Hultræet i Ganneskov omtalt, er i „Skattegra-

¹ Hans Ellekilde: *Sydsjællandske Folkesagn* (i Hist. Årb. f. Præstø Amt 1920, 95).   ² Kr. Nyrop i Dania I, 32. Danske Sagn VII, Nr. 949.

veren“ 1886, S. 201, hvor Henrik Petersen, Maribo Amtsstue, beskriver det således: „I Ganneskov ved Fakse vokser en gammel Eg, hvis tykke, iøvrigt hele Stamme under Opvæksten er spaltet saaledes, at der lige oven for Jorden er fremkommen en Aabning saa stor, at et voksent Menneske uden Møje kan krybe igjennem. Saa lang Tid tilbage (og sagtens meget længere), som de ældste nulevende mindes, har overtroiske Mennesker søgt nævnte Eg, naar de led saadanne Sygdomme, som de mente, Lægerne ikke vidste Raad for. De krøb da tre Gange gjennem Aabningen; og naar de forlod Stedet ofrede de. Om det var til Træets Aand eller hvem, har ingen kunnet meddele mig. Ofringen bestod i, at et Underklædningsstykke, den syge havde baaret, kastedes op mellem Træets Grene, saa det blev hængende. Mange svagelige Børn er af overtroiske Mødre baarne til Træet og puttede de tre Gange gjennem Aabningen, hvorefter der paa nævnte Maade er ofret af Børnenes Tøj. Om der ved Farten gjennem Egen eller ved Ofringen skal fremsiges Trylleord, har jeg ikke kunnet faa at vide. Da jeg 1877 paa et Besøg i Fakseegnen saa Træet, hang der i dets nederste Grene baade uldne og linnede, meget snaysede Underklædningsstykker, der sikkert kort i Forvejen var ofrede.“ — Senere omtales Ganneskovtræet af Kr. Nyrop i Dania I (1890), 2 f., hvor han anfører en Artikel fra Nationaltidende af 19. August 1889, der havde Overskriften: „Nutidens Overtro“: „Under et Ferieophold i Fakse hørte jeg ofte Tale om et Træ i en nærliggende Skov, der skulde være i Besiddelse af Ævne til at helbrede Sygdomme, navnlig Gigt og Kirtelsyge. For at overbevise mig om dette mærkelige Træs Eksistens, besøgte jeg en Dag Skoven, og ved Hjælp af en gammel Bonde, jeg tilfældig traf paa, fandt jeg ogsaa Vidundertræet, ligesom jeg af ham fik Oplysning om Kuren. Træet er et gammelt Egetræ, der af Tidens Tand er blevet udstyret med et vandret Hul helt igennem Stammen, gennem hvilket en Person kan passere i liggende Stilling. Dette skal nu Patienten ogsaa foretage — i Adams Kostume — hvorhos der skal skæres et vist Antal Spaaner af Træet, og et Klædningsstykke eller Dele deraf henlægges ved dets Fod. At det hele skal foregaa efter Solnedgang og stiltiende, hidsættes for Fuldstændighedens Skyld; hvilke Følger en saadan Fremgangsmaade i Forbindelse med manglende Lægehjælp kan have for den Syge, kan enhver selv dømme om. Egnens Beboere forsikrede imidlertid, at Kuren stadig var i Brug, hvilket ogsaa tydeligt fremgik deraf, at adskillige af de „ofrede“ Klædningsstykker (der fandtes vist henvend en Snæs), var af temmeligt nyt Udseende. Det skulde synes forholdsvis let at udrydde denne Overtro, hvis f. Eks. vedkommende Skovejer vilde lade Træet fælde. Men — det er jo en Selvfølge, at Træets Aander aldrig vilde tillade sligt. — Det fortælles da ogsaa, at hver Gang man hidtil har prøvet derpaa, er Øksen sprungen tilbage, som fra en Sten, eller der har vist sig Gnister fra Træet.“ H. Ellekilde meddeler følgende Optegnelse (Hist. Årb. f. Præstø Amt 1920, 95 f.): „I Ganneskov mellem Tokkerup og Karise findes der et meget gammelt Træ, om hvilket gamle Folk tror, at det har helbredende Kræfter. Gennem Stammen er der et Hul, og det skulde den syge krybe nøgen igennem ni Gange. Meddeler-

inden, Birthle Frederiksen i Jenstrup, er selv som Barn blevet helbredet for Ringorm, der svandt bort Dag for Dag, efter at hun havde været gennem Hultræet. Det Linned, man havde paa ved Ankomsten, skulde ofres til Træet. Engang blev det bestemt, at Hultræet skulde fældes, men Skovarbejderne kunde ikke finde det. Naar de kom til Stedet, var Træet forsvundet.“ (Seminarist Karen Rasmussen, 1913). En Meddeler til Anna Pedersen, Strøby, der som 10 Ars Dreng oplevede Kuren, fortæller, at da de kom ind i Skoven, hvor Hultræet var, måtte de ikke sige et Ord. Drengen kravlede gennem Hullet, og hans Brystdug lod de blive tilbage ved Træet. Lærer J. Seidenfaden har været ved Træet to Gange. „Den første Gang (sidst i 60'erne) hang der paa de lave Grene en Mængde Pjalter, og paa Jorden under og ved Træet laa der Stykker af Trøjer og Bukser. Det saa ud til, at Hultræet blev flittigt benyttet, selv om der ikke var mange, der længer troede paa dets undergående Kraft. Men da jeg kom der igen nogle Aar efter, var der slet ingen Pjalter; enten maa en Kludesamler have ryddet Træet, eller Folk ganske have tabt Troen paa Træets Kraft.“ — Da Evald Tang Kristensen så Træet, lå der en Mængde Pjalter omkring det. Deriblandt var også en Krydderpose (DFS. DS² IV G 7). Læge J. P. Rasmussen, Fakse, der har skrevet udførligt om „Kludetræet“ i Ganneskov (Hist. Årb. f. Præstø A. 1930, 59—65) oplyser, at der foruden Klædningsstykker også skulde ofres Penge til Hultræet, et Faktum som ingen af de ovenfor citerede Meddelelser beretter om. Man ofrede gerne een eller et Par Småmønter. Et Stykke oppe på Træet var en Gren gået ud, og et Hul førte ind til et Hulrum i Stammen. Deri lagde man ofte Småmønterne. Men Værløse og Tokkerup respektløse Drengene dypede en Kæp i „Avselskavit“ (gammelt Tjære-Vognsmørrelse på Vognens Træakselnav) og fiskede Mønterne op. Der var ofte ikke så få, eftersom Vognene undertiden holdt i lange Rækker med Syge, der skulde gennem Træet. Og med Mellemrum kom der en Kludekræmmer, der ryddede op i de ofrede Pjalter. J. P. Rasmussen oplyser endvidere, at Besøget ved Træet holdt ved langt op i Århundredets sidste Halvdel, men tabte sig efterhånden, dog uden at høre helt op. På det sidste foregik Hultrækurene mest i Smug, idet en Del af den yngre Generation ikke var tilbøjelig til at gøre Grin dermed. De Sygdomme, hvorfor man mest søgte til Ganneskov, var Skæver, Kirtelsyge og Gigt; men forøvrigt var Kuren god for alt. For så vidt de Syge, der brugte Kuren, forbandt nogen egentlig Forestilling dermed, gik denne vistnok ud på, at Sygdommen overførtes på Træet. — Den gamle Trylleeg kunde ikke i det lange Løb trodse de gamle Skoveges overalt snigende Fjende, den opvoksende Bøgeskov. Bøgene voksede den over Hovedet og kvalte den. Måske har også de mange Splinter, dens Bark i Tidens Løb måtte afgive, været medvirkende. Træet faldt i Julestormen 1902. Og hvor det faldt, *ligger det endnu!* Endnu efter Træets Fald forsøgte enkelte at udnytte dets magiske Kraft. Og Sagnet melder igen, at da der blev givet Ordre til at ophugge den gamle Vindfælde, sprang først Arbejdernes Økse, og da man senere vilde forsøge igen, blev det så tåget, at man ikke kunde finde Træet. Så opgav man

at binde an med de mystiske Kræfter. I Krigsårene 1914—18, da Brændselsrationering blev indført, samlede Fattigfolk omhyggeligt hver Pind, der blæste ned fra Storbøgene, som nu omgav det gamle Kludetræ. Men dette var Tabu, som ingen vovede at røre; dog fortæller man iflg. J. P. Rasmussen, at en Mand forgreb sig på en Gren, som han tog med sig hjem. Men da han blev angrebet af Sygdom, bragte han den hurtigst tilbage igen. Endnu i 1932 ligger Ganneskovs gamle berømte Kludetræ, som det faldt for Julestormens Kast for 30 År siden. Et middelstort Egetræ, hvis Stamme har været hul i en lang Årrække før dets Fald. Stammen er nu knækket og faldet sammen i flere Stykker. Tidens Tand gnaver videre på den halvrådnede Vindfælde, som der findes et Fotografi af i Dansk Folkemindesamling.

19. *Hultræ* (Fakse H., Vemmetofte S. [544]) ved Vemmetofte. Man trak syge igennem Træet. Der lå Klude i Hulningen.¹

20. *Kludetræet*, *Kludeegen* eller *Pjalteegen* (Fakse H., Kongsted S. [547]) i den sydøstlige Del af Lestrup Skov Øst for Bækkeskov tæt ved Landevejen langs Stranden, er o. 30 m høj og har to Stammer, der o. 0,75 m over Jorden er vokset ud fra hinanden.² Træet skildres også således: På „Kludetræet“ er der en Gren, som danner en Port, der af Almuen antages at være i Besiddelse af Lægedomskraft, når man passerer den 3 Gange og hænger et Stykke af sin Klædning på den. Sådanne Stykker „ses hyppig hængende der, men fjærnes med korte Mellemrum af en Kludekræmmer“. I Fakse Avis 1895 oplyses, at Åbningen i Træet (c. 2 Alen på det bredeste) skulde Patienten igennem 9 Gange. „Han stod op på en Sten (som nu er fjernet), der laa paa den østlige Side af Træet og gik igennem Aabningen og tog samtidig et lille Stykke Bark af Træet. Dette gentog sig 9 Gange, og han fik saaledes 9 Stykker Bark, som han skulde lade ligge under sit Hovedgærde 9 Nætter i Træk — saa skulde Sygdommen fortage sig.“ — Historikeren Severin Kjær medd. i Husvennen 1881—82, 339 en Samtale med en Kone, der som Barn var blevet trukket gennem „Skjæverbøgen“ i Lestrup Skov. Hun fulgtes sammen med sine Forældre og Søkende ud til Træet. Derigennem måtte de for Skjæver. Men da nu den yngste Søster skulde igennem — hun var født på en Søndag — peger hun på Stubben og siger: „Se — nej, se der.“ „Vi andre kunde ingenting se, men blev dog noget rødblissede derover. Hvad hun havde set, vilde hun heller aldrig fortælle os. Men hjalp gjorde det, det er vist. Det var den Gang, men nu til Dags er der ingen Tro paa slige uskadelige Raad, nu skal det være farligt fint med Klokkefidd og Kirkebly og Fanden og hans Oldemor — og saa læser de. Nej, min Moder kunde læse — naar vi gik igennem Skjæverbøgen, da læste hun til det sang efter.“ — Da Thomas B. Bang d. 21/7 1910 så Træet, hang der en Klud på det. Bangs Medd., Skovopsynsmand Chr. Christensen, der mange År havde arbejdet i Skoven,

¹ DFS 1906/23: 544. (H. Grüner Nielsen 1910 efter 70årig Dame i København). ² DFS 1906/23: 547. Thomas B. Bangs Beskrivelse. * „Danmark“, ill. Rejsehåndbog, red. af P. V. Grove 3 Udg. II (1879), 106 Dania I, 3.

sagde, at han ofte havde set Klude hænge på Træet og at han kendte flere, der havde benyttet det mod Sygdom. Han mente ikke, at det særlig brugtes mod bestemte Sygdomme. Man skulde tre Torsdag-Aftener i Træk krybe igennem Træet 9 Gange hver Aften og så rive en Klud af sit Tøj og hænge den på Træet. — Det blev søgt af Folk ikke alene fra Egnen, men også langvejs fra. I 1918 meddelte Grd. Otto Christensen, Lestrup, til Lærer Petersen, Saxild, at hans Mor for c. 60 År siden som Barn havde benyttet Egen. Træerne rundt om Egen blev ryddet o. 1903. Pjalteegen skulde også have været hugget om; men da Skovrideren, der mærkede Træerne, som skulde ryddes, kom til Egen, tabte han Jernet, og han tog denne Hændelse som et Varsel, så den Gang reddede Egen sig. Siden fik Skovfogeden ved Lestrup Skov Tilladelse til at hugge Egen; men han vilde ikke have noget med dette Arbejde at gøre. Nu er der plantet Egeskov rundt omkring Pjalteegen, så den står ensomt og rager op.¹ Lestruptræet er dog nu faldet for Øksen. Det var iflg. J. P. Rasmussen i sit Brug ret lokalt begrænset, medens Ganneskovtræet søgtes af syge både i og udenfor Stævnus og Fakse Herreder.²

21. *Træ* (Bårse H., Everdrup S. [601]), består egentlig af to gamle Egetræer, i en af Bækkeskøvs Skove nær Præstø Bugt. Det hedder sig, at syge kan komme sig ved på en bestemt Nat — hvilken huskes ikke — at krybe gennem det snævre Rum imellem Træerne.³

22. *Egestub* (Odense A., Åsum H., Åsum S. [882]). Ved Midsommertid flækkedes en af de Spirer, der skyder op af den Stub, som bliver tilbage, når en Eg fældes, og det syge Barn stikkes der igennem, hvorpå Spiren atter sammenbindes. Inden 8 Dag kommer Barnet sig. Kravet man igennem et Hultræ og samtidig ønsker, går Ønsket i Opfyldelse.⁴

23. *Eg* (Åsum H., Nørre Lyndelse S. [889]?) i Skyttholm, må ikke fældes; den, der gør det, skal der ske en stor Ulykke. Dengang Egen var et ungt Skud, har den været flækket, og et Barn har været trukket der igennem for at blive befriet for engelsk Syge. Engelsk Syge regnedes ikke for en Sygdom, man troede, Børnene var forgjort. Nu havde Træet indesluttet Trolldommen, og derfor maatte det ikke fældes, for så kom Forbandelsen over dens Hoved, som fældede Træet.⁵

24. *Ask* (Båg H., Flemløse S. [1008]) ved P. Nielsens Gård, var som ung bleven spaltet. O. 1850 blev en syg Dreng helbredt ved at blive puttet igennem Træet. Optegnerens Far var bange for, han skulde blive syg, hvis Træet blev fældet.⁶

25. *Ask* [(Svendborg A., Sallinge H., Brahetrolleborg S. [1058])] i en Have i en Landsby „1½ Mil fra Trolleborg“. En Mand i den desværre ikke navngivne Landsby i Brahetrolleborgegnen var blevet forhekset,

¹ DFS 1906/23; Lærer Petersens Opt. 1918.   ² Præstø Årbog 1930, 62. Fot. i DFS 1906/53 A.   ³ DFS 1906/23; opt. 1914 af K. C. Uldall.

⁴ DFS 1906/23; opt. 1919 og 1922 af Svend Frederiksen, Lundsgård i Åsum.

⁵ Anders Uhrskov: *Fynske Sagn* (1929), 159. Medd. af Agnete Hansen, Dømmestrup i Nr. Lyndelse Sogn.   ⁶ DFS 1906/23; opt. af Signalinspektør Elver. Fot. i DFS 1906/56 A.

så han ikke kunde komme i Seng til sin Kone, hvorfor der sendtes Bud efter Præsten, som læste over Manden og over Sengen, men dog måtte han oven i Købet puttes gennem en Ask, der stod i Haven, og som atter blev bunden til for at gro sammen igen.¹

26. *Febereg* (Sallinge H., Herringe S. [1061]) hos Maltgører Andersen, Skovlund, blev engang flækket og en Patient trukket igennem. Patienten kom sig, hvis Træet groede sammen.²

27. *Eg* (Gudme H., Svindinge S. [1094]) i Skoven Bredemiste, var spaltet; et sygt Barn blev o. 1850 trukket igennem Åbningen. Træet, der nu skal være borte, blev omhyggeligt bundet til efter Spaltningen. Drengen, der blev trukket igennem, hed Christian Nielsen.³

28. *Eg* (Vinding H., Herrested S. [1126]?) på Lindholm, var flækket. Gamle Knud H. . . . i Fleninge (Brahetrolleborg S.) var som Barn blevet trukket igennem Egen, der stod på sin Plads endnu 1870. Egen måtte ikke fældes, sålænge Knud var levende. „Den er nu det største Træ paa Lindholm“.⁴

29. *Bøg* (Hjørring A., Horns H., Lendum S. [1189]) i Klosterskoven, havde en Yngsel, som var vokset ud på Siden. Bøgen blev fældet og købt af Jens Jensen Vaande, Løt i Lendum. En Kone, der boede i Nærheden af Rævmoose i Torslev Sogn, havde et Barn, der var skøgeset. Det skulde puttes igennem det selvgroede Hul på Bøgen. Konen vilde låne det Stykke af Bøgen, hvorpå Yngslen var groet ud. Stykket var så stort, at hun havde ondt ved at bære det. „Hun fik Hovedet gennem Hullet og gik saa paa Akslerne med denher lede store Klods og kom vel ogsaa hjem med den. Nok er det, hun kom med den om et Par Dage igen og takkede mig for Laan og sagde, at det havde hjulpet godt. Klodsen skulde vende i Øster og Vester, saa Barnet kunde komme lige imod Solen, og saa skulde det hele foregaa lige ved Solens Nedgang. Hun sagde, at a skulde passe paa den Klods, for a kunde kanske hjælpe flere med den.“⁵

30. *Troldtræ* (Horns H., Flade S. [1193]) i Præstegårdsskoven, hvorigennem man puttede Børn en vis Nat og bandt derefter Uldtråde om Træet.⁶

31. *Hultræ* (Vennebjærg H., Asdal S. [1211]) i en Skov i Asdal S., var et gammelt Bøgetræ med et selvgroet Hul i Stammen, der var så stort, at et Barn nok kunde puttes der igennem. Træet brugtes for Dørspænde, og E. T. Kristensens Meddeler kan oplyse, at „sidste Sommer ved jeg da, der var et Barn, som kom igennem det“.⁷

32. *Hultræ* [æ *hwoltre*] (Dronninglund H., Torslev S. [1225]) i Ormholt Skov. E. T. Kr.'s Meddeler, Karlen German Redder på Ry Høj-

¹ N. Rasmussen Søkilde: *Brahetrolleborg og Omegn* 1870, 58. ² DFS 1906/23; opt. af Marie Demant 1923. ³ DFS 1906/23; opt. af Th. B. Bang 1915. ⁴ N. Rasmussen Søkilde: *Brahetrolleborg og Omegn* (1870), 58. —

Jfr. Fynsk Hjemstavn IV (1931), 137. ⁵ E. T. Kr.'s utr. Saml. i DFS. DS² IV, G 7: 1189. Se nu også Danske Sagn Ny Rk. IV (1932), S. 433—38. ⁶ DFS

1906/23; opt. af Th. B. Bang. ⁷ J. F. VIII (1886), Nr. 556.

skole, havde en Broder, der som lille var blevet puttet gennem Træet.¹ 1908 oplyses, at „endnu trækkes syge Børn gennem Hullet og Tøjstykker efterlades som Offergave“. Træets Hulning er noget oppe på den ene af dets tre Stammer.²

33. *Den trebenede Eg* (Dronninglund H., Aså-Melholt S. [1229]) i Ladefogedgårdens Skov i Søra lige op til Asåvejen, havde tre Stammer som samledes til een c. 2 Alen over Jordens Overflade. Træet kaldtes derfor også æ trebjent lig og mindede om en Trefod. Den ⁴/₁ 1907 meddeler G. C. Larsen, Aså Maskinfabrik i Brev³ til Lønborg Friis, at „det kan vel være c. 60 Aar siden at selve Stammen og det ene Ben faldt ned og de to sidste stod til for 35 à 36 Aar siden“. Træet var det berømteste i Egnen. Der var stor Valfart til det med Børn langvejs fra; der blev ikke noget af Patientens Tøj liggende, men derimod Penge, En- og Toskillinger.⁴ Når et Barn var blevet skøgeset⁵, hvorefter det fik den engelske Syge, skulde det puttes gennem Trefodegen, helst en St. Hans Aften. Det skulde trækkes nøgen tre Gange baglæns og tre Gange forlæns; et Par Skilling og en Pjalt af Barnets Tøj ofredes til Træet.⁶ Folk blev ved med at komme til Stedet til de sidste gamle Rester faldt ned, og i 1907 kunde man endnu se Stubbene i Jorden af de to Stammer. En Kone i Aså, der som Barn havde været med til at finde Penge ved Træet, da hun var Barn, spurgte sine Forældre, som boede i Ladefogedgården, hvorfor Træet blev kaldt den trebenede Eg, da den dog kun havde to Ben. Konen var 60 År i 1907.⁷

34. *Bøg* (Aså-Melholt S. [1229]), egentlig bestående af to Træer, i Melholt Skovskel i Jørgen Pedersen Grønhedens nu huggede Skov. Proprietær D. Loose meddeler i Orion II (1851), 305, at Bøgen „bliver fældet i Vinter for ikke at give Anledning til vedvarende Overtro“. ⁸ Jørgen Pedersen Grønheden havde hugget Hullet i Træet større, for at Børn kunde passere gennem dette.⁹

35. *Bøg* (Thisted A., Morsø Sønderh., Ljørslev S. [1425]) fandtes i Højris Skov. Der var et stort Hul imellem Træets to Stammer, hvorigennem et Barn kunde trækkes. Bøgetræet er nu forlængst fældet, men det er os kendt gennem en Tegning af Søren Abildgaard fra 1767. Tegningen hænger nu i Forstuen til Museet på Dueholm, Nykøbing, Mors.

36. *Træ* (Viborg A., Sønderlyng H., Bjerregrav S. [1763]) i Fusing Skov, hvor de puttede Børn igennem, når de var syge. Dette havde Thorvald Tøtrup, Bjerregrav, fået fortalt af de gamle. Han meddelte det videre til E. T. Kristensen (DS² IV G 7).

37. *Småge* (Århus A., Framlev H., Framlev S. [2097]) i Lillering Skov, blev kløvede, idet Mennesker, der havde Brok, blev puttede nøgne

¹ DS² IV, G. 7: 1225. ² Se Billedet i Fra Dansk Folkemindesamling I (1908), 19, 118. Ophængt på Døren i DFS. ³ Nu i DFS 1906/23: 1229.

⁴ Smsts.

⁵ Se Feilbergs Ordbog: *skøgeset*.

⁶ Orion II (1851), 305.

⁷ C. Klitgaard i Jyllp. ⁸/₄ 1931.

⁸ G. C. Larsens Brev af ⁴/₁ 1907. ⁹ Jfr. Feilbergs Ordbog III, 281 a, et berømt hult Bøgetræ i Stagsted Skov, „som faldt i en Storm for to År siden“.

⁹ G. C. Larsens Brev.

gennem dem. Hans Smed i Skørning fortalte til E. T. Kristensen, at en Smedekone i Skovby, der havde været kendt med Læge Bredensfeldt i Hammel og fik nogle af hans Bøger, kurerede på denne Måde. „A har selv seet det, a var med deroppe, og da blev der flækket en Eg og spændt ud, og da Barnet var puttet igennem, blev den bunden sammen igen. Lige som så Træet groede sammen, skulde også Brokken forsvinde. A har kendt mange, der blev kurerede ved det. Mange af de store Ege, der nu står der, har været flækkede, det er let at se, og Folk siger tit: „Den Eg duer ikke, der er *Ees* i den“. Men a ved godt, hvad den fejler, Marven er jo bleven ødelagt.“¹

38. *Egetræer* (Vejle A., Tørrild H., Lindeballe S. [2325]), en Gruppe, står i den lille Skovrest Enemærke kort Nord for Lindeballe By, bar i sin Tid, medens de var unge, Mærker af at have været flækkede og ombundne med Snore. Her havde Folk brugt at lade Børn, der led af Broksskade, blive ført igennem det friskspaltede Træ; når Træet voksede sammen igen, var Barnet befriet, Sygdommen 'sat fast'.²

39. *Eg* (Lindeballe S. [2325]) i Gjødssbøl Skov ved Vejen til Planteskolen, havde, medens den var ung, været spaltet, og et sygt Barn ført gennem Åbningen. Herom oplyser Konen Ane Katrine Mortensen, Krog Mark, Grene, i følgende Meddelelse December 1905 til E. T. Kr.: „Da Kristen Mortensen var et Par År, led han af et Broktilfælde. Hans Fader Morten Eskild boede på Båstlund Mark, og så gik han med ham op i Gjødssbøl Skov og kløv der en ung Eg, og så put han Drengen der igennem. Morten Eskild troede da, det hjalp, for Drengen gik ikke med Bind længere end til han var fjorten År, og da mente han, Træet måtte være groet helt sammen igen, og inden kunde da Drengen heller ikke blive helt rask.“³ Spalterevnen er endnu tydeligt at se på Træet.⁴ Disse „Sygege“ skulde være af særlig Beskaffenhed, opvokset fra Agern, Rodskud duede ikke.⁴

40. *Træ* (Elbo H., Erresø S. [2353]) på Erresø Mark sønden for Byen, stod enligt på Marken. Det var i sin Opvækst blevet spaltet, for at syge Børn kunde blive puttede der igennem. Træet blev ved at gro, og blev vel også siden brugt til det samme. Hvad det var for Svagheder, det brugtes for, kunde Meddelerens Bedstefader ikke huske. Træet var blevet omhugget længe før 1901.⁵

41. *Træer* (Ribe A., Anst H., Verst S. [2661]) i Verst Skov, hvorom Mette Marie Hansdatter fortæller til E. T. Kr.: „En Mand, der boer her i Byen og har mange Børn, brugte, når nogen af hans egne Børn havde Broksskade, at gå ud i Skoven og kløve et slankt Egetræ og putte Barnet der igennem. Der var flere Træer i vor Skov, der sådan var gjort ved, og a har set et af dem. Der var bunden en Klud midt om Træet, og

¹ Danske Sagn IV, Nr. 1791.

² Rasmus Mortensen: *Fra Vejle Vestereg*n (1929), 199.

³ DS² IV G 7: 2325. ⁴ Se Billedet hos Rasmus Mortensen, 216—17. ⁵ DS² IV G 7: 2353. Meddelt 9/10 1901 af Jens Peter Hansen, Klattrup.

det var smurt ind i Terpentin, for at det skulde gro sammen igen. Ligesom det skete, kom Barnet sig.¹

42. *Tveget Træ* (Haderslev [3010]). Nyfødte Børn med en eller anden Sygdom (Legemsfejl?) tog man i Mørke ud i Skoven og trak dem gennem et tveget Træ under hemmelighedsfuld Tavshed.²

43. *Eg* (Haderslev Vesteramt, Frøs og Kalslund H., Ø. Lindet S. [3051]) i det samme Krat som Holm, en gl. Slotsplads på den anden Side af Nibs Å overfor Øster Lindet; i Åen badede Drengene og løb om i Krattet helt nøgne. De var alle sammen hange for et bitte Egeitræ, som var godt en Arm tykt, de skulde være flere i Flok, inden de turde vove sig helt hen til det. Det var slækket midt på Stammen og fast foroven og for neden, og i Grenene hang en Barneskjorte og andet Småteri af Tøj. Et Par Folk fra Modbøl havde et Barn, som havde den faldende Syge, og det var blevet trukket der igennem.³

44. *Eg* (Frøs og Kalslund H., Skrave S. [3054]) i Langetved Skov, havde i Sommeren 1868, da Karl Timmermann så det, dybe Furer i de to modstående Sider. Medens dette gamle mærkelige Træ havde været helt ungt, var det blevet gennemkløvet, og der igennem var blevet slæbt et Menneske, der var plaget af den engelske Syge. Medens Karl Timmermanns Moder var ung, levede der en gammel Købmand i Københoved, Johan Petersen, som kunde helbrede for denne Sygdom og gav de syge det Råd at blive slæbt igennem en Eg. „Dette Råd viste sig meget heldbringende, og Egen er da også blevet fredet og står der endnu.“⁴

45. *Tvillingbøgen* (Åbenrå A., Lundtoft-Vis H., Kliple S. [3222]) i Søgård Skov tæt ved Hegnet ved den vestlige Ende af Søen, havde todeligt Stamme, hvorfor den kaldtes Tvillingbøgen. De to Dele var således sammenvoksede, at der var fremkommet en Åbning så stor, at et Barn kunde komme der igennem. Selv langvejs fra kom Folk med Småbørn, der led af engelsk Syge, til Bøgen. Hver Morgen ved Solopgang og hver Aften ved Solnedgang skulde Barnet puttes gennem Hullet i Træet. Kuren skulde vare i 8 Dage i Træk. Nærboende Folk kunde jo i Mellemtiden gå hjem, medens fjernboende måtte bo i Skoven i Kur-tiden. Nu er Bøgen borte. De gamle kunde fortælle om meget gunstige Resultater.⁵

¹ Danske Sagn IV, Nr. 1795. Jfr. DFS XII, Bl. 32 Nr. 20 c (Barn gennem spaltet Træ, intet bestemt Træ nævnes; vistnok fra Lejrskov Sogn). ² DFS

1906/23: 3010. Opt. af J. E. Schrøder, fortalt af hans Fader, født 1782 (fra Haderslevvegen). ³ Danske Sagn IV, Nr. 1792. ⁴ Danske Sagn IV, Nr.

1790. ⁵ Hejmdal 16/10 1929.

OVERSÆTTELSESPROBLEMET OG SHAKESPEARE PAA DANSK

AF

VAGN BØRGE

Enhver Anmelder med Samvittighed har kun to Veje at gaa, naar han staar over for Opgaven at skrive om et nyt videnskabeligt Arbejde. Enten paa Forhaand at erklære, at han dybest set slet ikke paa Grund af de Specialkundskaber, han mangler, er i Stand til at give den virkelige Vurdering af det foreliggende Arbejde eller — i Lighed med Forfatteren — sætte sig virkelig ind i Emnet og skaffe sig et Syn paa det, som ikke betinges alene af Kendskab til den Bog, der skal anmeldes, men til hele det *Stof*, den bevæger sig i.

Det sidste er alt andet end let, naar det gælder Paul Rubows *Shakespeare paa Dansk* — Et Udsnit af den litterære Smags Historie — som er udkommet paa Levin & Munksgaards Forlag. Denne Bog er nemlig ikke blevet til alene gennem Studiet af Shakespeare og hans Værker paa dansk Sprog. Den er gennemsyret af hele den Dannelse og de indgaaende Kundskaber i sammenlignende Litteraturvidenskab, som Paul Rubow i sine Værker: *Dansk litterær Kritik i det 19. Aarhundrede*, *Saga og Pastiche*, *Georg Brandes og hans Lærere*, *H. C. Andersens Eventyr*, *Litterære Studier*, *Hippolyte Taine*, *Georg Brandes og den kritiske Tradition*, og andre har vist at være i Besiddelse af, og paa forbløffende Maade har frugtbargjort til dansk Litteraturforsknings Fordel.

Med Paul Rubow har den danske Litteraturhistorie nemlig faaet en Videnskabsmand med ganske usædvanlige Evner, for just dette at forske, d. v. s. gaa ind i Litteraturen, pille ved dens Rodnerver og tage dens Idéer og Problemer op til virkelig Behandling, i Stedet for blot og bart at skrive om og omkring den.

Kundskaber i Litteratur og Evne til at beskæftige sig med Litteratur viser sig nemlig slet ikke, hvad mange tror, ved at man er i Stand til at nævne saa og saa mange Forfattere, gøre Rede for deres Værkers Indhold og sige, at det og det Motiv hos dem findes ogsaa i de og de Værker. Det beror paa noget meget dybere end den rene Kunnen Fakta, som naturligvis ogsaa er nødvendig. Den beror paa en medfødt Evne ikke blot til at trænge ind i Forfatterne, deres Værker og Tidsperiode og vurdere disse, men ogsaa i at forstaa, at disse i sig rummer Problemer, forstaa, hvorfor just dette giver sig det og det Udslag, forstaa hvilke Følger det har og, hvad Sammenhæng det skal ses i.

Kundskaber i Litteratur er saa langt fra det samme som Kendskab dertil. Det, man kender, er man maaske nok i Stand til at suge ind, og hvis man er en receptiv Natur, ogsaa nok skrive om og omkring.

Det, man har Kundskab i, er man ud fra det ene eller det andet Synspunkt, og der gives jo talrige saadanne i Litteraturhistorien, i Stand til at behandle, tage Stilling til og dermed virkeligt vurdere.

I Bogen om *Shakespeare paa Dansk* viser Rubow ikke blot, at han kender Shakespeare paa engelsk Sprog og Shakespeare paa dansk Sprog. Han behandler i Detailler den danske Shakespeare-tolkning i Forhold til den engelske Tekst, og han tager Stilling til alle disse Tolkninger i deres indbyrdes Forhold, saadan at den virkelige Vurdering deraf fremspringer som et begrundet Resultat af nøje Granskning.

I Bogens Forord siger Rubow, at *Shakespeare paa Dansk* er en Indfrielse af det Løfte, han gav i den lille Bog *Originaler og Oversættelser* (1929) om at studere Oversættelsesproblemet paa en bredere Basis. Der er derfor Grund til ganske kort at se, hvad Rubow allerede i 1929 sagde om dette Studium, om hvilket han bemærker, at det, naar det drives med Aand, har mange morsomme og inspirerende Sider, idet man derigennem kommer til at kende forskellige Tidens Smagsretninger, Stilhistorie og Skribentens Arbejdsmetode, og som han siger: dét, der er gammelt og dét, der er evig nyt i Originalerne.

Mens *Shakespeare paa Dansk* udelukkende beskæftiger sig med forskellige danske Tolkninger af den engelske Dramatiker, tager den

lille Bog selve Spørgsmaalet at oversætte op til Behandling. Den slaar meget sympatisk den Kendsgerning fast, at Litteraturen ikke blot er for de lærde, de intellektuelle og vidende.

Oversættelser kan synes et tarveligt Emne, siger Rubow. Originaler er dog vigtigere. Men, fortsætter han, man maa ikke glemme, at i den danske Litteratur, som i hele den europæiske og amerikanske, er det de oversatte Bøger, som har Forspringet. Inden for vor Race er *Bibelen* paa de forskellige Nationalsprog Bogen frem for alle. I den engelske Litteratur, som er den mest læste Verden over, er denne Kanon af oldjødiske og oldkristelige Bogskatte ubetinget Nr. 1: den har ikke blot alle skriftkyndige til Læsere, men den har i sit gammeldags Sprog fra Shakespeares Dage paa-virket hele Prosaen og tildels ogsaa Poesien paa en gennemgribende Maade. Naar Talen er om Verdenslitteratur kommer Oversættelsesproblemet i første Række.

Med saa stærk Betoning af det kun i Dagspressen hidtil bemærkede Oversættelseproblems Betydning, indleder Rubow sin første lille Bog, som maa betragtes som det samlede Forord. Han fører os gennem Kapitlerne *Originaler*, *Klassicismens Oversættelser*, *Moderne poetiske Oversættelser* og *Oversættelser i Prosa* overlegent oversigtsmæssigt gennem Problemerne, som han belyser gennem velvalgte, konkrete Eksempler. I Kapitlet *Klassicismens Oversættelser* paapeger han, navnlig med Henblik paa Pope's *Homer*, hvorledes man i denne Periode først og fremmest i Oversættelserne søgte at frembringe et smukt Værk, mens Krav om Troskab mod Originalen kom i anden Række. I Afsnittet *Moderne poetiske Oversættelser* betoner han, hvorledes man først og fremmest vil have den nøjagtige „Afstøbning“. Begrebet om Oversættelser har skiftet med Begrebet om Originaler, hedder det, idet det interessante Faktum fremhæves, at fransk Litteratur praktisk talt har afskaffet Oversættelse i bunden Stil, mens den Tanke i Tyskland og Danmark og mindre udpræget i England er trængt igennem, at Poesi taber alt for meget ved at gengives som Prosa.

I sidste Kapitel *Oversættelser paa Prosa* forfølger Rubow saa endelig disse Tanker gennem lærerig Omtale af de forskellige danske Bibeloversættelser og af hvilke Krav, man maa stille til en Oversættelse, og han slutter Bogen med at udbryde, at Summen af Oversættelseskunstens Filosofi er den, at hverken det væsentlige eller ubetydelige mistes i en jævn taalelig

Oversættelse, og denne stiller han, hvad maaske ikke alle vil underskrive, over den kunstnerisk brillante. Vi har paa Dansk en herlig Oversættelse af Dantes berømte Værk. Men, siger Rubow, idet han i Kapitlet *Moderne Oversættelser* gennemgaar denne: „naar alt kommer til alt, faar man mere Besked om, hvad Dantes Digt indeholder af enhver fransk Prosaoversættelse end af Molbechs kunstneriske Mesterstykke.“

Dette er nok rigtigt, men man kan maaske spørge: Er det for den læge Læser ikke vigtigere at faa en kunstnerisk Helhed, end en Mængde rigtige Detaljer? Her kommer Kunstneren og Videnskabsmanden i det litterære Syn lidt i Konflikt. Spørgsmaalet kan diskuteres ud fra det Synspunkt, hvad der er det bedste.

At Rubow imidlertid har Ret i, hvad han paastaar om de forskellige Oversættelser, er derimod hævet over al Tvivl. Men man maa vel paa den anden Side heller ikke glemme, at han i Synspunktet, hvad der er bedst som Videnskabsmand sætter det rette over det skønne, og derfor tager Parti for f. Eks. den franske Prosaoversættelse af Dante frem for den skønne, ukorrekte Molbechske paa Vers¹.

At Rubow imidlertid langt fra mangler Skønhedssans, viser den sidste Bog *Shakespeare paa Dansk* ganske tydeligt. Det er, for at sige det straks, et overordentlig fint, velskrevet og indgaaende Arbejde.

Af det foregaaende fremgaar det altsaa klart, at Rubow er gaaet til Behandlingen af de danske Shakespeareoversættelser med store Forstudier. Problemet at oversætte har han nøje gennemtænkt og taget Stilling til og mer og mer indsét Betydningen af, før han fremsatte Synspunkter derpaa. Hvad er da rimeligere end at uddybe det i saa interessant, konkret en Opgave som den foreliggende? Det har jo dog ogsaa en ikke ringe praktisk Betydning. Hver Gang man i Fremtiden vil ty til en dansk Shakespeareoversættelse, er det rart at vide, hvilken der er den bedste, hvilken der giver baade det rigtigste, rigeste og skønneste Indtryk af den engelske Dramatiker, som man stadig baade læser og spiller og vil blive ved med at læse og spille, saalænge man har Forstaaelse af, hvad Liv og Kunst er i Dramaets Verden.

¹ Sml. Tegners Udtalelse: Det er med Oversættelser som med Kvinder, at de tro ikke altid er de skønneste, en Tanke Anmelderen ogsaa slutter sig til med Sympatien for de „skønne“.

Og Rubow naar i sin Bog gennem interessante litteraturhistoriske Kapitler om de forskellige danske Shakespearetolkninger fra Johannes Boyes, Rosenfeldts, Ribers, Malthes Conrad Bruuns, over Foersoms, Wulffs, Lembckes og Niels Møllers frem til det overbevisende Resultat, at ingen har genskabt Shakespeare bedre paa vort Modersmaal end Østerberg.

Er dette ikke af overordentlig Betydning for alle Læsere og Teaterdirektører at vide dette, naar det fremsættes gennem klare Beviser af en Videnskabsmand, som før han udtaler sig, nøje gennemstuderer og sammenligner hele Materialet? Vi har, efter at Rubows Bog er udkommet, Krav paa nu for Fremtiden at faa den rigtige Shakespeare at se paa det Det kongelige Teater, den Shakespeare, som ikke er en Familieudgave, men som er meget af den store Englænder selv i al hans magiske Trolddom, al hans lyriske Sang, al hans dybe Menneskekundskab og al hans festlige Komik, der er fyldt af levende Liv, Blod og Aand.

Meget af denne Shakespeare, som kun dé har oplevet, der har studeret Digteren paa engelsk Sprog, har Rubow fundet hos Østerberg, om hvem han, efter at have givet talrige sammenlignende Eksempler med Lembcke, skriver, at han „frem for alle tidligere Oversættere har den umaadelige Overlegenhed, at han kender Betydningen af alle Sætningsformer, Vendinger og Ord i den fjerne Tids Engelsk, ganske præcist. Først efter at have arbejdet sig gennem Myriader af Datidens Digteres Vers har han bestemt Udtrykket hos Shakespeare. Derved har han faaet fat paa, hvad der er Shakespeares eget, og hvad der er Fællesgods. Mangen forslidt Vending, der gennem Lembcke og hans Forgængere var ophøjet til Visdomsord, er derfor hos Østerberg atter sunket tilbage i sin Ubemærkethed, intet Under, at en brav Læser, der er indlæst i sin Shakespeare gennem Lembcke, „savner“ dit og dat hos ham. Men til Gengæld fremhæver Østerberg mangt og meget, som før har været overset. Han har ogsaa med Held studeret Ordene suggestive Hensigter, deres Klang og Stemning, deres Brugsomraade i Datidens Sprog (litterær eller folkelig Sprogbrug, Dialekt og Skriftsprog, gangbare Gloser og Arkaismer, Nydannelser og individuelle Frembringelser, alvorlig eller højtidelig eller spøgefuldt Tale o. s. v.).“

I sin stærke Fremhævelse af Østerbergs Oversættelser og sin Begrundelse deraf, har Rubows Bog sin største positive og som

sagt ogsaa praktiske Betydning. Maaske er det ogsaa dette „Resultat“, som har faaet ham til at skrive Bogen. Intet er jo dog herligere for en Forsker, end gennem Slid og Pindehuggeri (Rubow bruger selv Ordet) end at naa frem til afgørende Klarhed i et Spørgsmaal, der har en ikke ringe Betydning baade nu og i Fremtiden.

Rubow vedgaar ogsaa selv i Forordet, at Foersoms, Lembckes og Østerbergs Oversættelser har interesseret ham mest; navnlig, siger han, og her er vi ved det almen interessante, naturligvis Lembcke, fordi hans Oversættelse er den alle Vegne mest udbredte, saa at sige den Form, hvorunder Shakespeare er kendt i Danmark.

Og, spørger jeg, naar denne Form er mangelfuld, er der saa ikke Grund til at faa den revideret? Shakespeare er jo dog et Stykke Elementærkultur.

Hvad indvender da Rubow mod Lembcke? Eller først, hvorledes karakteriserer han Lembckes Oversættelse? Jo, han siger, og han taler med tydelige Beviser gennem Prøver, som der ogsaa her i Anmeldelsen skal gives et enkelt Eksempel paa, at Lembcke er den danske Gennemsnits-Shakespeare fra Attenhundrede-ogtreserne. En Shakespeare lagt til Rette af en habil Litterat, der var fortrolig med den gennemsnitlige Læzers Forventninger til en poetisk Normaltekst. En fra Ende til anden populær og nemt forståelig Fordanskning, der, hvor Østerberg er en sprogkyndig Æstets stærke Indfølen i Shakespeareaanden. Lembckes læses hurtigere end Originalen, hedder det. Men den, hvor poetisk den end kan være i sit „Referat“ (Rubows Udtryk) er kun et fortyndet og forarmet Billede af den store Digter.

Dette er haarde, men sande Ord, Lembcke er og bliver kun i Modsætning til Østerberg en dansk Shakespeare for de tusind Hjem, saadan som Lembcke selv har været klar over det, idet han har udtalt disse af Rubow citerede Ord: „men Shakespeare er stemt i en anden Tone, i en lavere Tone end den engelske; men den er i en dansk Tone. . . mit Værk er gjort under Endelighedens Vilkaar. I det Hinsides skriver vi ikke Poesi.“

Den, der skriver denne Anmeldelses Linjer véd, at talrige Menesker vil blive bedrøvet over at skulle sige Lembcke Farvel. Den har været Shakespeare for Tusinder af Hjem og ogsaa for Teatret i flere Generationer. Men nu er Tiden kommet i hvert Fald for Teatret til at gøre en Forandring. Lembckes Oversættelse har gjort

sin store Indsats. Østerbergs kan gøre en større. Rubows Beviser er slaaende. Det føres gennem fem Prøver, efterfulgt af en nøje Gennemgang.

Fjerde Prøve anføres:

Macbeth I 5. 39—55.

Shakespeare:

The raven himself is hoarse
That croaks the fatal enterance of Duncan
Under my battlements. — Come, you spirits
That tend on mortal thoughts, unsex me here,
And fill me, from the crown to the toe, top-full
Of direst cruelty; make thick my blood,
Stop up the access and passage to remorse,
That no cumpunctious visitings of nature
Shake my fell purpose, nor keep peace between
The effect and hit! Come to my woman's breasts,
And take my milk for gall, you murdering ministers,
Wherever in your sightless substances
You wait on nature's mischief! Come, thick night,
And pall thee in the dunnest smoke of hell,
That my keen knife see not the wound it makes,
Nor heaven peep through the blanket of the dark,
To cry „Hold, hold!“

Lembcke:

Hæs er den Ravn, hvis Skrig forkynder Duncans
dødviede Indgang under dette Tag. —
Saa kom da nu, I Aander, I som lure
paa Menneskenes Tanker! tager fra mig
mit Kjøen og fylder mig til bredfuldt Maal
fra Fod til Isse med den værste Grumhed!
gjør Blodet tykt, tilstænger hver en Vej
og Adgang for Samvittighedens Røst,
at ej Naturen skal med Angerens
Hjemsøgelser mit fule Forsæt rokke
og stifte Fred imellem Daad og Forsæt!
Kom hid til mine Bryster, suger Galde
af deres Mælk, I villige Mordaander,
hvor end I svæve i usynligt Væsen
og lure paa Naturens onde Drift!
Kom, tætte Nat! svøb dig i mørke Dampe
fra Helved, at min hvasse Dolk ej ser
det Saar, den gjør, og at ej Himlen skal
se gjennem Mørkets Tæppe ud og raabe:
Holdt! Holdt!

Østerberg:

Hæs var selve Ravnen,
 Som skreg om Duncans skæbnsvangre Indgang
 Ind under mine Tinder. Kom da nu,
 Dødstankers Følgeaander, tag mit Køn,
 Fyld mig fra Top til Taa i bredfuldt Maal
 Med grusom Haardhed, plumr mit Blod, og spær
 hver Port og Vej til Følelsen, saa intet
 Naturligt Angeranfald nu skal ryste
 Mit vilde Forsæt eller gaa imellem
 Tilløb og Maal! Kom til mit Kvindebryst
 Og drik min Mælk for Galde, Morddæmoner,
 Ihvor I færdes i usynligt Legem
 Som Syndens Hjælpere! Kom, tykke Nat,
 Hyl dig i sortest Helvedrøg, at ikke
 Min Knivsægg ser det Saar, den gør, og Himlen
 Ser gennem Mørketæppet for at raabe
 „Hold inde.“

Herom siger Rubow følgende:

„En af de store Taler, hvor Hellinden som i de franske Tragedier analyserer sig selv for Tilskuernes Øjne. Ifølge Experterne er det Hele Shakespeares Ejendom, saa nær som Anraabelsen af Natten, der varierer et traditionelt Tema. Et og andet i Lembeckes Gengivelse er Foersoms. Misforstaaelserne gaar tilbage til Schiller. Betegnende, at Lembecke Intet har gjort for at give Talen dens retoriske Struktur tilbage. Repliken er øget med fire Vers.

Motivet: Lady Macbeth vil undertrykke menneskelige Følelser i sit Hjerte for at være stærk til at udføre Forbrydelsen; hun nedkæmper Medlidenheden, kalder paa Mordinstinkterne og søger Hjælp hos Dæmonerne. Mærk at: *tend on* betyder ikke *lure paa*, men „gaa til Haande“; *mortal thoughts* er ikke *Menneskenes Tanker*, men „Forsætter om Mord“; *re-morse* er ikke *Samvittighedens Røst*, men „Følsomhed“; *wait on* betyder heller ikke *lure paa*, men „opvarte“ — det er ikke de samme Ting, der tales om hos Shakespeare og hos Lembecke.

Men ogsaa Stilen er det gaact ud over: *the raven himself* er for knapt gengivet ved *den Ravn*; *fatal* er ikke endnu, før Monologen er brændt af, det samme som *dødviet*; *my battlements* er for borgerligt og intetsigende oversat ved *dette Tag*. *Fell* er ikke det samme som *foul*, selv rutinerede Oversættere er tilbøjelige til at læse forkert, naar deres eget Sprog frister dem med et Ord af lignende Klang som Originalens (jfr. anden og femte Prøve); der skal staa *vild* (som et blodtørstigt Dyr), ikke *ful*. *Suger Galde af deres* (skal være: *min*) *Mælk* — er i Grunden meningsløst; Tanken er, at Troldene skal suge hendes Mælk, i Steden

for den Galde, de ellers lever af. *Usynligt Væsen* bøjer ogsaa af for Originalen, *substance* betyder „Legeme“ (Foersom: *Væseners Usynlighed*).

Sproget er lidt for skødesløst: *kom da nu I Aander . . tager fra mig*, eller *gjør* Blodet tykt, *tilstænger* hver en Vej, eller *Kom* hid til mine Bryster, *suger* Galde — det er Versføddernes Skyld. Til Trods for at Replikkens Versetal er forlænget betydeligt, og urimelige Enjambe-menter fulgt med: *med Angerens — Hjemsgælder* eller *Himlem skal — se gennem*. Linien af *deres Mælk*, *I villige Mordaander* hører til en Type Blankvers, som Foersom og Lembeke yndede, men som ikke kan passere. Men flere af Versene er jo ganske kønne.“

Østerbergs Oversættelse er, selv om nogle maaske paa enkelte Steder vil finde at den er lidt tør, brillant og overgaar ogsaa den svenske Hagbergs, som bl. a. Strindberg lærte sin Shakespeare at kende igennem. En Sammenligning med Hagbergs Oversættelse fremhæver Østerbergs nervestærke og korrektere Tolkning endnu mere. Hagberg oversætter det anførte Sted saaledes:

Hes själfva korpen är,
Som kraxar om kung Duncans olycksintåg
Inunder mina tinnar. — Kommen, andar,
I som på mördartankar passen upp,
Och kläden af mig kvinnan! Fyllen mig
Från topp till tå bräddfull med värsta grymhet
Och gören tjockt mitt blod; tillspårren vägen
För all barmhärtighet, att ej naturen,
Påhålsande igen med sina stygn,
Mitt gräsliga beslut må skaka, stifta
Emellan det och gärningen sin frid.
Som dibarn läggen er vid mina bröst
Och sugen ur dem galla, icke mjölk,
I mord-demoner,
Hvarhelst I sväfven kring osynliga
Och spejen på fördärf! Kom, dunkla natt,
Svep in dig uti afgrunds svarta rök,
Att ej min hvassa knif må se det sår,
Som den skall ge, ej heller himlen titta
Igenom mörkrets täcke fram och ropa:
„Håll, håll!“

Helt uinteressant er det ikke at sammenligne Østerberg ogsaa med denne Tekst, der maa betegnes som den svenske Lembeke, skønt den er bedre, ikke mindst gennem det Plus, at Svensk har flere Sprognuancer end Dansk. Maaske har Østerberg ogsaa lært af

den. *Ind under mine Tinder* findes jo direkte i den svenske Tekst: *Inunder mina tinnar . . .* Dette *ind* i Sammensætning med *under* kan udmærket tyde paa det.

Ligeledes vælger Østerberg i samme Udsnit at oversætte *murdering ministers* ved *Morddæmoner* ligesom Hagberg. Lembcke har *Mordaänder*, hvad der ikke er nær saa godt.

Et nøje Studium vilde sikkert vise, at Østerberg som Lembcke (se Rubow S. 42) flittigt har benyttet sig af Hagbergs Oversættelse, for ogsaa derigennem at faa Idéer til det allerbedste Udtryk, der saa nær som muligt dækker Originalen, baade i Bogstav og i Aand.

Desværre tillader Pladsen her slet ikke virkeligt at gaa ind paa Rubows Bog, som har mange andre Fortjenester end de her nævnte. Den giver saaledes ogsaa talrige rent litteraturhistoriske Oplysninger af ny Art indenfor Omtalen af det 18. Aarhundredes Shakespeares-Oversættere i Danmark. Den behandler indgaaende og kritisk Romantikens Syn paa Shakespeare og Skuespiller Foersoms Oversættelse af *Hamlet* og *Julius Cæsar* 1807; *Kong Lear* og *Romeo og Julie* 1811; *Richard II* og *Henrik IV*, første Del 1815; *Henrik IV*, anden Del og *Henrik V* 1816; *Henrik VI*, første og anden Del 1818; 1816 kom *Macbeth* (delvis efter Schiller), som ogsaa ligesom *Hamlet* blev opført.

I denne Forbindelse kunde man maaske være kommet ind paa en overordentlig interessant og belysende Parallel til Forholdet i Sveriges vedsamme Tid. Der oversætter nemlig Geijer *Macbeth* og desuden Thomander mange af Shakespeares Stykker, uden at nogen af dem fik virkelig Glæde deraf. Hvori laa nu dette? Jo, den svenske Romantik havde slet ikke som den danske nogen som helst Tilknytning til Teatret, til det dramatiske. Ingen af de svenske Romantikere skrev som Oehlenschläger virkelig spillbare Skuespil, og hele Teatret laa nærmest i et fransk Dødvande efter Gustav III, mens derimod Foersom herhjemme var opdraget med en stor Teatertradition, som gav hans Oversættelser det Talens Præg, som Shakespeares femfodede Jamber dog skal have, men som de slet ikke har, navnlig ikke hos Thomander, hvis Oversættelse er overordentlig knudret og dybere set daarlig og paa et helt andet Plan end Lembckes, for hvis store Fortjeneste man naturligvis ikke maa være blind. Foersom fik derfor ogsaa Shakespeare opført paa danske Scener længe før man spillede ham i Sverige.

I Sammenhæng med det foregaaende er det lærerigt ogsaa at se, hvorledes Geijer just oversætter det anførte første Sted i fjerde Prøve fra *Macbeth*. Pladsen tillader ikke Kommentarer, kun gør jeg opmærksom paa at Oversættelsen Morddæmon, der, som man vil se, er skabt af Geijer. Iøvrigt kan Læserne selv drage de ikke uinteressante Sammenligninger og den deraf følgende Kritik. Det lyder slet ikke saa daarligt endda i den gamle svenske Roman-tikers Mund:

Den korp är hes, som helsar Duncans intåg
Inunder detta tak — I andar kommen, —
Som spännen tanken uppå mord, afkläden
Mig här mitt kön och fyllen upp mitt inre
Med idel grymhet! Gören tjockt mitt blod
Och spärren vägen till för agg och ånger,
Att intet styng af återförd natur
Mitt fasliga beslut må skaka, innan
Det gerning är! — Hit, kommen till mitt bröst
Och sugen mjölk för galla, mord-demoner,
Hvarhelst uti osynliga gestalter
I spejen på förderf. Kom tunga natt,
Insvepa dig i afgrunds mörk'sta rök!
Att ej min dolk må se det sår han öppnar,
Ej himlen, sönderrivande ditt täcke
Mig ropa: håll! —

Iøvrigt er det under Læsningen af Rubows Bog lærerigt at drage Sammenligninger med Niels Molins svenske Værk *Shakespeare och Sverige intill 1800-talets mitt*, som Rubow ogsaa med Beundring nævner i første Kapitels Indledning. Det er et godt, stofrigt Arbejde, selv om det ikke som Rubows stiller saa mange Problemer. Skulde man gøre en Indvending mod det, bliver det en Indvending, som man ogsaa, trods al Beundring, kan rette mod Rubows Værk: Det tager for lidt Hensyn til de rent sceniske Forhold, som spiller en ikke uvæsentlig Rolle, naar det gælder Behandlingen af Drama, som jo først virkelig er det, det skal være, den Aften Rampen er tændt og Publikum sidder i Teatersalen og ser det opført, der i litterær Form kun er Skitse for noget endnu større, som Scenen alene kan skabe.

Emnet *Shakespeare paa Dansk* er derfor ikke udtømt med Rubows Bog. Det kan faa et meget interessant Supplement i et teaterkritisk og teaterhistorisk Værk: *Shakespeare paa dansk Scene*.

Litteraturhistorisk er der derimod næppe meget mere at gøre end, hvad Rubow allerede har gjort i dette værdifulde Arbejde, som paany med Rette har øget Professorens videnskabelige Ry. Jo: een Ting til: det kan naturligvis ogsaa, som Rubow selv nævner i Forordet, tages op fra strengt lingvistisk Synspunkt — og saa er Emnet uendeligt, og hvis vi skal være ærlige, for de allerfleste bundkedsommeligt, — hvad det slet ikke er nu, fordi det just er behandlet med — Aand.

EN BAAREPRØVE PAA UDBY KIRKEGAARD

VED

HANS KNUDSEN

Chr. Villads Christensen har i sin Disputats „Baareprøven“, 1900, paavist, at der til Grund for denne Metode til at finde en myrdet Persons sande Banemand ligger to ofte jævnsides virkende Forestillinger, en ældre, der ansaa Ligets Blødning, naar Morderen rørte ved det, for et Naturfænomen, som Middelalderens og Renæssancens Videnskab søgte at forklare ud fra herskende naturvidenskabelige Teorier, og en yngre, der heri saa et overnaturligt Tegn, en Gudsdom.

Paa dansk Grund er den sidste hyppigst, hvis man tør slutte af de meget faa Eksempler, der er fremdraget, thi alle Tingbøger er endnu ikke gennemlæste. Villads Christensen har 8 afholdte Baareprøver uden Tegn fra Liget, hvortil slutter sig 1, fremdraget af mig i Aarhus Stifts Aarbog 1918 S. 92, og nu denne fra Udby, og 3 Baareprøver med Tegn.

Fra Fyn kendes 1 fuldbyrdet Baareprøve i Kerteminde 1622, 1 nægtet Prøve 1619 i Odense Herred og 1 tilbudt 1621 i Baag Herred.

Den her meddelte fra Udby Sogn i Vends Herred, funden i Wedellsborg Birks Tingbog, er typisk for Baareprøven som Gudsdom, og Sagens nærmere Omstændigheder er saa klart belyste, at de fortjener at kendes.

En Ugestid før Pinse i Aaret 1685¹, altsaa omkring 1. Juni, døde Gertrud, som var gift med Fæstebonden Hans Jensen i Rodlund i Udby Sogn, under Grevskabet Wedellsborg, ganske pludseligt. Hun var en melankolsk og sygelig Kone, som i flere Aar havde været svag, saaledes at der i og for sig ikke var noget særligt paafaldende i selve Begivenheden, men der maa alligevel have

¹ Udby Kirkebog begynder 1689.

gaaet Rygter om, at det ikke hang helt rigtigt sammen med det Dødsfald, thi da hun havde ligget tre Fjeringaar i sin Grav paa Udby Kirkegaard, blev hendes Mand stævnet til at møde paa Wedellsborg Birketing for at paahøre, at der førtes Vidner i Sagen.

For Retten fremstod da 27. Marts 1686 Karen Hansdatter, som havde tjent hos ham, da Konen døde, og hun forklarede nu, at hun den Dag, hendes Madmoder døde, om Morgenens var gaaet ud for at malke Køerne. Da hun gik, laa Ægteparret sammen i Sengen, og Konen bad hende skynde sig at komme hjem igen, „og der hun da igen hjemkom og indkom i Huset og saa ind ad Stuedøren, som fornævnte Hans Jensens Hustru laa, da fornam og saa hun, det bemeldte Hans Jensens Hustru Gertrud Hanses sad paa Knæerne i Sengen og var hængt i Sengebaandet, og da fandtes død, og da hun sligt saa, blev hun forskrækket og løb hastig til Anne Jenses, som havde Husværelse sammesteds og da laa paa Sengen, og berettede hende alt det, som omvundet er, nemlig, at hun sagde: „Eia! Anne det er gaaen ilde til, Moder hænger i Sengebaandet og er død, jeg gaar ud i Byen og henter Folk, jeg vil hente Maren Staffens“. Anne Jenses sagde dog, at hun skulde vente, til Hans Jensen kom hjem fra Marken, han var ude og saa „Boeget“¹. Da Hans Jensen kom hjem, gik han og de to Kvinder ind i Stuen til Sengen, og da han saa hende saaledes hængte død, „beklagede han sig og sagde: „Eia! hun har gjort ilde imod sig selv, tier stille og løser hende ned, at man kan sige for Kvinderne, som vi ville lade hente, at hun er død, men vi vare i Marken“, hvortil hun svarede, hun ikke turde, eftersom hun befrygtede sig, det ej skulde blive dulgt, hvorpaa Hans Jensen svarede: „Ei! Hjælp Gud, ere vi ikke alle dødelige?“ og nogle Gange, da de vægrede sig, bad dennem, de vilde løse hende ned.“ Karen Hansdatter skar hende derpaa ned, og Anne Jenses hjalp til med at lægge hende ret ned i Sengen, mens Hans Jensen lovede hende, „han vilde staa al hendes Fare“, hvis hun skulde blive udsat for noget i den Anledning. Karen Hansdatter hentede saa Maren Staffens, for at hun skulde se, at Gertrud var død, efter at Anne Jenses forinden havde bundet den døde en Haanddug for Munden. Hun blev derefter liggende i Sengen, indtil hendes Datter, Maren Jørgens i Ellesø, efter hvem der blev sendt Bud, var kommen til. Hun blev underrettet om, hvad der var sket, og de iførte Moderen hendes

¹ Boghvede.

Jordesærk og fæstede en hvid Strimmel om hendes Hals, at den blaa Strime, Sengebaandet havde gjort, ikke skulde kendes. Saaledes laa hun i Sengen, da Nabokvinderne kom og lagde hende paa Straa. Sengebaandet lagde Karen Hansdatter senere ned i Kisten til den døde efter Anne Jenses Raad og Begæring.

Derefter forklarede Anne Jenses og Maren Staffens, hvad de kendte til Sagen, og bekræftede Karen Hansdatters Vidnesbyrd. Endelig maatte ogsaa Nabokonerne vidne, men de hævdede alle ikke at have bemærket noget usædvanligt ved den døde.

Karen Hansdatter berettede om Gertrud Hanses, at hun før sin Død havde klaget over, at hendes Mand var saa haard mod hende, hun kunde nu ikke taale det længere og vilde tage sig af Dage. Hans Nielsen fra Rodlund, der har været hos hende, kort før hun døde, vidnede ogsaa, at hun i langsommelig Tid var syg og sengeliggende, og da han søgte at trøste hende, svarede hun: „Det gør ingen gode, jeg faar aldrig bedre i denne Verden“.

Oluf Jacobsen, der paa Grev Wedells Vegne havde foranlediget Sagen rejst, krævede derefter et skriftligt Tingsvidne udfærdiget, og Hans Jensen en Genpart.

Det var nu en given Sag, at Gertrud Hanses var kommen voldsomt af Dage, men Spørgsmaalet var, om hun selv eller maaske hendes Mand var Skyld deri.

Paa Grund af Paasken holdtes der ikke Ting før 10. April, og da fremkom Anders Laursen, en anden af Grevens Folk, og Stævningsmænd vidnede, „at de med fulde 8 Dages Varsel hid til i Dag havde hidkaldet Hans Jensen i Rodlund imod Sandemænds Optrædelse og Udmeldelse, og med 14 Dages Varsel, som er til i Dag 8 Dage, imod Sandemænds første Krav og deres I-Eds-Tagelse, item med 4 Ugers Varsel imod Sandemænds andet Krav, Breve og Dokumenters Overlevering og endelig med 6 Ugers Varsel imod Sandemænds tredje Krav, Fyllings Paasættelse deres Ed og Tov beskrevet at give“.

Hans Jensen havde ingen Indvendinger at gøre, og til Sandemænd udmeldtes: Søren Jensen i Føns, Laurids Hansen paa Fønsskov, Mads Laursen i Ulsrod, Niels Jensen i Aaby, Peder Andersen i Hjorte, Peder Nielsen i Hygind-Torp, Jørgen Nielsen i Gelbjærg og gamle Hans Pedersen i Mosegaard.

Ifølge Danske Lovs I — 16 — 1 skulde Sandemændene være 8 lovfaste og bosatte Dannemænd, udnævnt af Fogden til Tinge, og

de skulde sværge i tvivlsomme Drabssager, og naar der tvistedes om Markskel. Før Danske Lov af 1683 var Sandemændene paa Jydske Lovs Omraade fast udnævnte og havde Frihed for Ægt og Arbejde, men skulde drage helt til Landstinget for at sværge i Drabssager. Nu kunde de altsaa blot udmeldes af Fogden, naar der forelaa en saadan Sag, og skulde kun sværge ved deres Hjemting, og det hed sig smst. i Loven Art. 7: „Er Sagen klar med Vidnesbyrd og Bevisninger, da bør Dommeren derudi uden Sandemænds Udnævnelse at dømme“, og den her givne Mulighed for at undgaa at udmelde Sandemænd benyttedes i stigende Grad, saaledes at Brugen af Sandemænd helt ophørte i 18. Aarhundrede.

I 1686 var derimod Loven ny, og Traditionen fra Jydske Lov levende, saaledes at Sandemændene her i Wedellsborg Birk fik Sagens Afgørelse.

Den følgende Tingdag 17. April skete der blot det, at de udmeldte Sandemænd mødte og blev taget i Ed, undtagen Mads Laurssen i Ulsrod, der ikke var mødt paa Grund af Svagelighed, og i hans Sted udmeldtes Tyge Claussen i Eskør, der blev taget i Ed den næste Tingdag, Lørdagen den 24. April, paa hvilken Dag tilfælle Tingsvidnet om, hvad der var passeret for Retten 27. Marts, blev dem overleveret.

8. Maj fandt der en stor Vidneførsel Sted, hvor en Mængde af Egnens Folk maatte afgive Forklaring. Staffen Jørgensen og Kone i Rodlund vidnede saaledes, at forgangen Mikkelsdag „da kom Gertrud Hans Jensens ind til deres løbende, skælvende og bævende, og begærede, de vilde vogte hende, eftersom hendes Mand vilde hugge hende med en Økse, som hun selv berettede, og vunde begge ydermere, at de hverken saa eller hørte Hans Jensen“. Sara Pedersdatter i Viby vidnede, at tre Aars Tid, før Gertrud døde, havde hun beklaget sig over, at „Hans Jensen havde slaget og traadt hende, saa der vokste Knuder paa hendes Krop“; men Sara havde hverken set Knuderne eller, at Hans Jensen havde slaaet hende. Knud Skræder fra Balslev vidnede, at Hans Jensen overfor Præsten og ham selv havde beklaget sig over, at hans Kone havde „saadanne haarde Kip og Stød undertiden for hendes Hjerter, saa han befrygtede sig, hun engang i en Hast i samme Kip og Stød skulde hende, og Folk saa skulde tænke, ilde hun skulde være omkommet“. Blandt Vidnerne var ogsaa Folk, der tidligere havde tjent i Gaarden, og deres

Vidnesbyrd gik ud paa Ufred mellem Ægteparret, men ikke Slagsmaal. Saaledes forklarede Laurs Jørgensen, som havde tjent der halvfemte Aar, at han vel hørte og fornåm, at de undertiden „mundedes og skændtes, og han vel gav hende undertiden en Ørefigen, hvortil han var forarsaget for hendes onde Mund og Skældsord, og hvis han ikke det havde gjort, havde hun været færdig at slaa hannem“.

Blandt de indstævnede var denne Gang ogsaa Sognepræsten til Udby Sogn, Hr. Jens Bering i Rodnæs, men han havde nægtet at give Møde, da han kun ansaa sig forpligtet til at møde ved en gejstlig Ret.

15. Maj var Sagen atter for paa Birketinget, men denne Gang fik Sandemændene blot af Anders Laursen overleveret et Tingsvidne om, hvad der var passeret forrige Retsdag.

Endelig den 22. Maj kom den Dag, da Sandemændene skulde gøre deres Tov, d. v. s. afgive deres Kendelse om, hvem der var Skyld i Gertrud Hanses Død. Paa Grevens Vegne optraadte atter Oluf Jacobsen, og alle, der havde vidnet i Sagen, mødte ogsaa og vedstod deres Vidnesbyrd, efter at de skrevne Tingsvidner lydeligen og tydeligen var blevet oplæst for dem. Saa var Øjeblikket inde, da Sandemændene skulde træde frem; men forinden var der endnu en Retsceremoni at fuldbyrde, der paasattes dem Fylling, d. v. s. Vidnesbyrd om, at de lovligt var opkrævede, og alt var iagttaget, saa at de kunde dømme. Her beretter Tingbogen saaledes: „Blev saa forermeldte Sandemænd Fylling paasat ved Jørgen Pedersen i Tellerup og Peder Andersen i Ellesø, som for Retten toge hinanden i Haand og sagde Sagen saaledes lovligt var tildreven, at Sandemænd deres Tov i Dag efter Loven bør gøre, hvorpaa fornævnte Oluf Jacobsen og i Dag fremstillede Sandemændene deres Hesteleje¹ efter Loven, som af Formanden Søren Jensen bleve annammede, hvorpaa saa fremkom omrørte Sandemænd navnlig Søren Jensen i Føns, Las Hansen paa Fønsskov, Niels Jensen i Aaby, Tyge Clausen i Eskør, Peder Andersen i Hjorte, Peder Nielsen i Hygind-Torp, Jørgen Nielsen i Gelbjærg, Hans Pedersen i Mosegaard, hvilke efter Edens lydelige Forelæsning og Forklaring fremstode og deres Ed

¹ Hesteleje var oprindelig Vederlaget for Sandemændenes Rejse til Lands-tinget og udgjorde efter Jydske Lov $\frac{1}{2}$ Mark Sølv til alle otte, i 17. Aarh. beregnet til 45 Sk., og skulde erlægges paa Tinget, inden de svor i Sagen. (Veile, Glossarium juridicum 1652. S. 369).

og Tov edelig i efterfølgende Maade Ord efter andet frasagde, nemlig: Efterdi af de erhvervede og os i Sagen overleverede tvende Tingsvinder ikke Hans Jensen overbevises, det han sin Hustrus ulovlige Dødsmiddel haver foraarsaget, mens tvært imod deraf med underskedelige Vindesbyrd bevises, det hun til sit Livs Vedskillelse kort før Gerningens Befindelse et ondt og ukristeligt Forsæt og Mundheld ført og haft haver, Hans Jensen endog for Retten sig erbødet og begært ved Haandspaalæggelse og Eds Gørelse for hendes Død og Bane sig at aarsage¹, i Fald hun af Jorden maatte opstedes, hvilken hans Begæring formedelst vores Anmodning af Provstens Tilladelse er fordret og fremmet, idet han den 20. Maji sidst afviget paa Udby Kirkegaard, der hun med bemeldte Tilladelse af Jorden blev optagen, Kisten aabnet, og hendes Lig udførligen anset, med største Frimodighed ved Eds Gørelse og Haandspaalæggelse paa hendes bare Legeme udi Grevens Fuldmægtige, vores og mange Godtfolkes Paasyn og Nærværelse sligt fuldbyrdet haver, som i lige Maade af Indersten Anne Jenses og Tjenestepigen Karen Hansdatter samme Tid er efterkommet, efter at Eden dennem samtligen tydelig var forelæst, og af deres Sjælesørger til dennem var sket af Guds Ord alvorlig og nidkær Formaning, hos hvilken Ligets Besigtelse i Kisten er fundet det Sengebaand, omvundet er, hun til Henhængelsen skal brugt have, som i saa Fald stemmer med deres aflagte [Vidnesbyrd]. Thi haver vi ikke rettere herudi kunnet tyde og sværge eller derom andre Oplysninger opsøge eller finde, end at bemeldte Hans Jensens Hustru Gertrud Hanses selv jo er sin egen Døds Bane og bør at ligge paa sine egne Værk, hvilket var det retteste, de herudi kunde tyde og sværge, hvorpaa de efter Dommerens Paalæggelse præsterede deres højste korporlig Ed, og derpaa en efter anden bad sig saa sandt Gud tilhjelpe“.

Hermed var dette Sandemænds Tov afsluttet, og Hans Jensen frikendt for enhver Mistanke for at have fremkaldt sin Hustrus Død. Det var Menigmands Deltagelse i Retsplejen, men de fynske Bønder, der her optraadte, har sikkert kun lagt Navn til, thi det Dansk, hvorpaa deres Tov er affattet, er saa Tysk, at man snarere maa tro, at Birkedommer Marcus à Kückelsom har skrevet, hvad de skulde sige, selv om det maaske nok har været deres Mening om de faktiske Forhold.

Man kunde nu tro, at hermed var den Sag afsluttet, men saa-

¹ orsage: retfærdiggøre (Kalkar III).

ledes forholdt det sig ingenlunde. For det første var det nu bevist, at Gertrud Hanses var Selvmorderske og havde faaet en Begravelse, som maaske ikke kunde tilkomme hende, og for det andet var der den 20. Maj paa Udby Kirkegaard udspillet en Scene i mange Menneskers Nærværelse, som ikke var blevet tilladt af Grev Wedell. Efter Sandemændenes Beretning ser det blot ud, som om Hans Jensen og de to Kvinder for ret at bevidne deres Uskyldighed havde svoret med Haanden paa den dodes opgravede Legeme, men det var i Virkeligheden en Baareprøve, der her havde fundet Sted. Til Grund for denne Handling laa som foran omtalt den Tro, at Liget vilde begynde at bløde, naar Morderen rørte ved det, og at det ogsaa i dette Tilfælde var et Tegn, man ventede sig, vil fremgaa af, hvad der nu skal fortælles.

Den 29. Maj stod Oluf Jacobsen atter paa Wedellsborg Birke-ting paa Grevens Vegne og havde til den Dag stævnet Magister Jørgen Carstensen, Provst i Vends Herred og Sognepræst til Brænderup og Ore, til at høre Vidneudsagn om den Tilladelse, han havde givet 3 Wedellsborg Sandemænd til Ligets Opgravning. Han mødte ikke, men sendte en skriftlig Redegørelse, hvori han hævdede, at han som Provst ikke kunde give Møde for verdslig Ret uden Biskoppens Tilladelse, og det havde han ikke faaet endnu, skønt han havde tilskrevet ham derom¹. To af Sandemændene, Niels Jensen i Aaby og Jørgen Nielsen i Gelbjærg, vidnede derefter, at de Søndagen, før Liget blev optaget af Graven, havde været hos Provsten „og begærte efter Hans Jensens Anmodning at optage Hans Jensens Hustrus Lig af Jorden, aabne Kisten, og at han, nemlig Hans Jensen og Kvinderne, maatte lægge deres Hænder derpaa, om Gud vil gøre nogen Tegn, hvortil Provsten svarede, han vilde dennem det tilstede, ja de endog maatte sætte hende ned i Graven igen; han vilde være Mand derfor dennem derfor at friholde, enten der skete Tegn eller ikke. — Vandt ydermere, at samme Dag, hun af Jorden blev optagen, var han igen tillige med Jørgen Nielsen af Gelbjærg og Hans Pedersen Krog i Mosegaard hos hans Ærværdighed Provsten hannem ansøgende, han dennem den tilforn givne Tilladelse, Liget at optage og igen i Jorden ned-sætte, vilde vedstaa, hvortil hans Ærværdighed Provsten svarede, han ingenlunde fragik sine Ord, derhos adspurgte dem, om hun igen i Jorden var nedsat, hvortil han med sine Medfølgere svarede

¹ I Bispearkivet findes intet derom.

Nej. Hans Ærværdighed dennem derpaa igen svarede: Ja, saa maa hun saa blive bestaaende til Sagens Uddrag“. Denne Fremstilling bekræftedes ogsaa af de to andre Sandemænd. Der var altsaa den Dag paa Udby Kirkegaard sket noget, som havde gjort Sandemændene betænkelige ved, hvad de havde været med til, saaledes at de fandt det fornødent at holde Provsten fast ved hans Ord.

Hvad der var sket, fremgaar af Tingdagen den 12. Juni. Der var atter stævnet Provsten, som stadig ikke gav Møde, Sandemændene samt en Del Vidner, og Oluf Jacobsen fremlagde da en Protest, han havde ladet læse paa Kirkegaarden, inden Opgravningen fandt Sted. Den lød laaledes: „Eftersom fornemmes og spargeres¹, at de om Hans Jensen udi Rodlund hans Hustrus dødelige Vilkaar og Beskaffenhed opkrævede Sandemænd af Provsten skal være tilladt og tilraad for deres Tøvs Gørende bemeldte Kvinde af Graven at optage, Kisten aabne og bemeldte hendes Mand med samt Indersle og Tjeneste[pige] ved Haandspaalæggelse paa bemeldte Lig og Ed Gørelse sig at aarsage² og for hendes Død og Bane at frigøre, saa endog min naadige Herre og Husbond høj- og velbaarne Greve Wedell ikke nogen gejstlig Øvrighed eller Kirkens Myndighed disputerlig eller hinderlig gør, ikke desmindre finder ikke den gode Herre nogen Bogstave af gejstlig eller verdslig Lov, der deslige Medfart tillader, og dets Aarsager her ud inden for sin Person for al deslige Omgaaelse, Tilhjælp og Medbefattelse vil eximeret³ være, eftersom ikke slig Tingest⁴ søgende af Loven vides tilladt, mens mere fortænkelig⁵ som en papistiske Superstition, i dette paa Herskabets Vegne ej turde hos denne Forretnings Paasøgning protestando, som erindringsvis omgangen haver“.

Grev Wedell havde ganske Ret i, at „deslige Medfart“ ikke hjemledes i Lovene, og at den stammede fra Papismens Dage var ogsaa rigtigt, men Troen paa dette Bevismiddel var uhyre udbredt. Betydelige lutherske Teologer som Niels Hemmingsen og Jesper Brochmann havde dog taget Afstand derfra, men Provst Jørgen Carstensen, der endte sine Dage som Sognepræst for Sct. Knuds Menighed i Odense og var en meget velstuderet Person, og Præsten Jens Bering i Udby, der ganske vist ikke var det og snart efter blev afsat for Drukken-skab, ondt Levned m. m., havde altsaa ikke nærret Betæneligheder. Det synes dog, som det er Hans Jensen selv, der har været mest

¹ Rygtet gaar.
(Kalkar IV s. 396).

² orsage: retfærdiggøre.
⁵ mistænkelig (Kalkar I 732).

³ befriet.

⁴ Forhold

ivrig for at faa Lov til paa denne gamle prøvede Maade at bevise sin Uskyldighed til Trods for den Gru og Uhygge, hvormed Udførelsen i dette Tilfælde var forbunden.

Af Karen Hansdatters Vidnesbyrd synes det ogsaa af fremgaa, at han slet ikke var behjælpelig ved den hængte Kones Nedtagelse og Anbringelse i Sengen, saa han har maaske derfor anset det for nødvendigt nu at vise, at det ikke var, fordi han havde været bange for Tegn fra den døde, at han havde holdt sig tilbage.

Nogen kraftig Protest havde Grev Wedell dog ikke ladet nedlægge, idet han jo nærmest blot fralagde sig al Delagtighed deri, om end Sandemændene var blevet betænkelige ved denne Indskriden. Han afholdt sig ogsaa fra at foretage sig videre ved den Side af Sagen, men endnu henstod den døde Kone og havde ikke faaet Lov at slippe i Jorden igen, og det skulde snart vise sig hvorfor.

19. Juni var Oluf Jacobsen atter paa Birketinget, og tvende Stævningsmænd hjemlede ved Ed med oprakte Fingre efter Loven, „at de i Dag otte Dage til i Dag tingkaldede den opgravede døde Kone Gertrud Hanses, som af Udby Kirkegaard er opgravet, fra hendes Dødested og Bopæl i Rodlund tillige med hendes efterladte Mand og Husbonde Hans Jensen, saa og hendes Arvinger imod Beskyldning og Dom angaaende hendes videre igen Nedsættelse, med hvis videre derom for Retten til Beskyldning kan passere“. Desuden var Provsten stævnet, men som sædvanlig ikke mødt. Oluf Jacobsen fremlagde et beskrevet Tingsvidne om Sandemændenes Tov, „hvormed bevises, det den døde Gertrud Hans Jensens ved Provstens Tilladelse af Udby Kirkegaard skal være opgravet til Haandspaalæggelse og Tegns Gørelse, hvorpaa samme Sandemænds Tov sig og mest grunder, hvorover hun og ved Tovets Fyldestgørelse er tilfunden at være sin egen Død og Bane og ligge paa egne Værke, og dog ej noget endeligt om hendes igen Nedsættelse i Jorden melder, hvorover forarsages at sætte i Rette, om hun ikke som den, der sin egen Døds Bane er og sig selver haver ombragt, bør at begraves paa den Maade, som Loven om saadanne Personer kan tilholde, og hendes efterladte Hovedlod efter Loven til Herskabet at være hjemfalden, og Manden Hans Jensen, som med saadan hendes Død saa hemmelig til Begravelse haver omgaaet og ej først saadan hendes Døds Beskaffenhed haver angivet paa behørige Steder, som vedburde, derfor saa vidt Loven

og Retten hannem kan tilfinde at stande til Rette og Processens forarsagede Omkostninger at erstatte, hvorpaa Dom begæres“.

Hans Jensen svarede „at saasom hans Hustrus Død og dets Medfart af hende begangen er sket i hendes langvarige Sygdom og Sygdoms Utaalmodighed, var han ydmygeligst begærende, som han og formoder, at hans forrige Hustru Gertrud Hanses vorder tilfunden i hendes Grav igen at nedsættes, som hun er opgravet. Hvad sig angaar, at han hendes Død og dets Beskaffenhed ej haver angivet, er sket af Frygt i hans Enfoldighed, at han derved sig og sit Hus fra Haanhed og Spot vilde befri, og vidste ej videre i Sagen at svare“.

Den døde Kone var saaledes nu stævnet til at lide Straf efter Danske Lovs 6—6—21, der lyder: „Den, som sig selv ombringer, have sin Hovedlod forbrut til sit Herskab, og maa ej begraves i Kirken eller paa Kirkegaarden, med mindre hand gjør det i Sygdom og Raserj“.

Dommen i Sagen faldt den 26. Juni, idet Birkedommeren da kendte saaledes, at den opgravede døde og over Jorden staaende Gertrud Hans Jensens burde igen nedgraves i sin Grav ved de Personer, der havde opgravet hende inden 8 Dages Forløb fra Dommens Dato under Mulkt af 1 Rdlr. for hver Person, men hendes Hovedlod skulde efter Lovens ovenanførte Bestemmelse være forbrudt til Herskabet. Der var altsaa taget Hensyn til, at det var bevist, at hun havde berøvet sig selv Livet under Sygdom, saaledes at hun fik Lov at beholde sin Grav paa Kirkegaarden.

Hans Jensen dømtes til for sin Forseelse at give 4 Rigsdaler til de fattige i Udby Sogn, idet de Undskyldninger, han havde fremført for sin Handling, ikke kunde være ham aldeles til Befrielse. Endvidere skulde han betale Processens Omkostninger, som dog modereredes til 4 Sldlr.

Det var en meget human Dom, selv om det maaske alligevel er faldet Hans Jensen svært at udrede baade Mulkt, Omkostninger og Hustruens Hovedlod. Han var Fæster af en Gaard paa godt 6 Tdr. Hartkorn Ager og Eng og 2 Fdk. 2 Alb. Skovskyld. Hans Navn findes i Matriklen af 1688, men der staar under det „nu Jesper Bødker“, saa han er snart efter disse Begivenheder kommet fra Gaarden, hvad enten saa Rejsen er gaaet til Udby Kirkegaard eller andet Steds hen.

FRA SPROG OG LITTERATUR

HENRIK HERTZ' „KEDELFLIKKEREN“.

EN LILLE MOTIVUNDERSØGELSE.

Blandt Henrik Hertz' fortællende Digte er *Kedelflikkeren* sikkert ved Siden af *Den danske Soldat* det bekendteste. Hvem kender ikke fra sin Skoletid dette fornøjelige Digt om den gnavne, utilfredse Rigmand og hans Genbo, den fattige, men veltilfredse Kedelflikker. Medens Hertz ved *Den danske Soldat* selv har angivet sin Kilde, et Sagn i Ugebladet „Dannevirke“ (²⁷/₁₂ 1838), bevarer han for *Kedelflikkerens* Vedkommende Tavshed herom, og dog gaar Rødderne til dette Digt, der ved sin Jævnhed og Munterhed virker saa ægte dansk, langt tilbage til andre Tiders og Steders litterære Frembringelser.

I den ældste Form finder vi Motivet hos en fransk Forfatter Bonaventure des Périers (ca. 1500—1544), Sekretær hos Dronning Margrethe af Navarra, en Søster til Frants I. Foruden en Række ubetydelige Digte og en fritænkerisk Satire har han skrevet en Samling Smaafortællinger: *Nouvelles récréations et joyeux devis*, der udkom 1558; heri findes Stof, der er blevet velkendt i den senere Litteratur, bl. a., stammende fra Orienten, den Fortælling, der er blevet til H. C. Andersens „Konen med Æggene“. Fortælling Nr. 21 handler om Skoflikkeren Blondeau, der holdt meget af god Vin, ikke var velhavende, men alligevel sang Dagen igennem. Kun to Gange i sit Liv blev han bedrøvet; den ene Gang havde han fundet en Jærnpotte med gamle Penge i; denne optog efterhaanden ganske hans Tanker, han sang ikke mere, men var bange for, at den skulde blive taget fra ham; tilsidst kastede han den i Floden „og druknede hele sit Tungsind med Potten“. Den anden Gang var, da hans Genbos Abe plagede og generede ham paa alle Maader. Med det Efterligningstalent, der er disse Dyr egent, skar den i Blondeaus Fraværelse hans Læder til, ja undertiden skar den det i Stykker; Blondeau turde ikke forlade sin Bod for at spise og drikke, og han vovede heller ikke at gøre Aben noget af Frygt for dens Herre. Omsider lod han, som om han vilde skære Halsen over paa sig selv med sin Skomagerkniv, og Aben gjorde straks hans Manøvre efter med det Resultat, at den mistede Livet, og Skoflikkeren havde da faaet Hævn uden nogen Risiko. Han var nu glad igen og optog paany sit muntre Liv, og da han døde, blev der layet følgende Gravskrift over ham:

Den Mand, der hviler i denne Grav,
 hed Blondeau, var en Skoflikker brav,
 med Penge han altid kom til kort,
 og vandrede saa fra Livet bort.
 Sine Naboer lærte han Flasken at tømme,
 derfor de nu udgød Taarer i Strømme.

Des Périers' Prosafortælling, der er berettet frisk og fornøjeligt med det 16. Aarhundredes „Lust zu Fabulieren“, er gennemsigtig klar i sin Opbygning: I Indledningen præsenteres Hovedpersonen, derpaa følger den egentlige Fortælling, der er tvedelt og som nærmere belyser de to Tilfælde, der for en Tid gjorde den muntre Blondeau ked af Tilværelsen, endelig anføres tilsidst Gravskriften. Der uddrages ingen direkte Moral, men Grundtanken er vel den at fremhæve den nøjsomme og lystige Livsførelse i Tilfredshed, uafhængig af Rigdom.

I det 17. Aarhundrede optages Emnet, med des Périers som Kilde, af den bekendte Fabeldigter La Fontaine (1621—1695). Blandt hans Fabler paa Vers, der bearbejdede og oversatte blev den litterært dannede Verdens Almeneje, findes (i 8. Bog Nr. 2 fra 1678) Fortællingen *Le savetier et le financier*. Skoflikkeren synger fra Morgen til Aften, „mere tilfreds end nogen af de syv Vise“; hans rige Nabo derimod hverken synger eller sover, han holdes vaagen af Skoflikkerens Sang og kalder ham for sig i sin rige Bolig. Paa Spørgsmaalet om, hvor meget Skoflikkeren tjener om Aaret, svarer denne leende: Saadan regner jeg ikke, jeg er glad ved, hvis jeg Dag for Dag kan faa det til at løbe rundt. Den rige giver ham 100 Daler, men med Pengene fik han som Gæster „Bekymringer, Mistanker og unødig Uro“; hvis en Kat lavede Spektakel, troede han, at den tog Pengene. Derfor gik han atter til den rige Mand og sagde: Giv mig mine Sange og min Søvn tilbage og tag eders 100 Daler igen.

Hos La Fontaine er den fattige ligeledes Skoflikker, men han indskrænker Fortællingen til at omfatte ét Tilfælde og opstiller en Modsætning mellem den tilfredse fattige og den misfornøjede rige, en Antitese, der er karakteristisk for det 17. Aarhundredes Fortællemaade; herom vidner ogsaa Personifikationen af Bekymringerne osv. som Gæster; han overlader det til Læseren selv at uddrage Moralen, der er beslægtet med Grundtanken hos des Périers.

En Bearbejdelse, der næsten har Karakteren af en fri og udvidet Oversættelse af La Fontaines Versfortælling, finder vi i det 18. Aarhundrede hos Hamborgeren Friedrich v. Hagedorn (1708—1754), der i det hele tog La Fontaine til Mønster. I „Fabeln und Erzählungen“ 1738 fremkom hans bekendteste Digt *Johann der Seifensieder*.

Som Titlen antyder, er Skoflikkeren her blevet Sæbesyder, men ellers er Gangen i Fortællingen som Helhed den samme som hos La Fontaine, og flere Enkeltheder overføres direkte fra denne. Svarende til La Fontaines: „Mere tilfreds end nogen af de syv Vise“, hedder det hos Hagedorn:

Er schien fast glücklicher zu preisen,
Als die berufen sieben Weisen,

og med en Udvidelse, der indeholder et Hib til Lærdommen:

Als manches Haupt gelehrter Welt,
Das sich schon für den achten hält.

La Fontaines: „Og Skatteforpagteren klagede over, at Forsynets Omhu ikke paa Torvet havde haft Sønnen til fals, saaledes som Mad og Drikke“, gengives saaledes:

Ach, wäre doch, zu meinem Heil,
Der Schlaf hier, wie die Austern feil!

Som Skoslikkeren hos La Fontaine regner Sæbesyderen ikke med, hvad han tjener om Aaret, hver Dag bringer Besvær nok, og begge Steder klages der over de mange Helligdage, hvor der ikke tjenes noget, La Fontaines 100 Daler bliver mere beskeden til 50, og Stedet om Katten, der antages at stjæle Pengene, udvides saaledes:

Sobald sich nur der Haushund reget,
Sobald der Kater sich bewege,
Durchsucht er alles, bis er glaubt,
Dass ihn kein frecher Dieb beraubt.

Hagedorns letflydende og klart disponerede Bearbejdelse nyder med Rette stor Popularitet i Tyskland, den er et ægte Produkt af det 18. Aarhundrede, dels ved Fremhævelsen af det fattige, men naturlige og tilfredse Menneske, dels ved den tydeligt udtalte Moral:

Er lernt zuletzt, je mehr er spart,
Wie oft sich Sorg' und Reichtum paart.

Henrik Hertz' Behandling er fra 1844; i den kronologiske Fortegnelse, han har ført over sine Arbejder, staar der under dette Aar: „Kedelflikkeren, for Hjorts Læsebog.“ Hermed menes Peder Hjort: „Den danske Børneven, en Læsebog for Borger- og Almueskoler“, et Oplysningsværk, der ligesom hans tyske Sproglære (der lever videre i Kapers Bearbejdelse) har haft en overordentlig Betydning for den danske Skole. Den udkom første Gang 1839 og var en selvstændig Bearbejdelse efter et tysk Forbillede; det selvstændige viser sig bl. andet deri, at P. Hjort fik originale Bidrag af danske Digttere; Wilters bekendte Bearbejdelse efter Gellert: „En Bondeknejs, som hedte Hans“ er saaledes skrevet til Børnevennen.

Men som Wilters Digt langt overgaar Gellerts, er Hertz' „Kedelflikkeren“ uden Sammenligning den bedste af de foreliggende Behandlinger. Fortællingen skrider naturligt frem, Digtet er, skønt paa 22 Strofer, aldeles ikke langtrukket, og det er dansk i sin Tone og i Fremhævelsen

af de smaa menneskelige Træk. Efter Indledningsstrofen med den anti-tetiske Opstilling mellem den rige og den fattige karakteriseres først Kedelflikkeren (Str. 2—4), hvis Væsen er Munterheden, dernæst den rige (Str. 5—7), hvis Væsen er Gnavenheden; disse to Egenskaber omtales i parallelle Strofer med ensartet Begyndelse:

Ja, han var munter! Slig en Svend
Jeg fremfor Alle høilig priser,

og

Ja, han var gnaven! Slig en Svend
Jeg altid hadet har som Pesten.

Den rige irriteres af al Støj (Str. 8—9); her er et lille ægte dansk Træk: „Naar nær ved ham et Barn blev vugget“. Fra sit nyistandsatte Hus hører han Kedelflikkeren og udbryder med et frisk, revyagtigt Rim:

Men da han nu den første Dag
Betragter Alt, der var istandsat,
Han hører Sang og Hamrens Slag,
Seer ud, og raaber: „Det var bandsat“!

Der sendes Bud efter Kedelflikkeren, som faar en Mængde Dukater for at holde sig i Ro; atter et lille dansk Træk: han vil ikke flytte fra det Hus, han er født i, og som han har arvet efter sin Fader, han er først jublende glad over sin Rigdom (Str. 10—14), men Pengene bringer ham ikke Lykken, den rige Genbo forbyder ham ethvert Udbrud af Glæde, og han bliver angst for Tyve (Str. 15—20). Sluttelig leverer han Pengene tilbage, de har røvet ham Arbejdets Velsignelse og Glæden ved Sang og Spil (Str. 21—22).

De alt omtalte Bearbejdelser virker i Form som i Stil fremmede, hos Hertz er man hjemme, Motivet er ikke alene oversat til Dansk, men man læser Digtet som et dansk Digt uden at tænke paa, at det har fremmede Aner. Det er ikke let at sige, hvad der har været Hertz' Kilde, dog tror jeg bestemt, at han har kendt Hagedorns Digt, Hovedpersonen hedder begge Steder Johan, og efter hele Gangen at dømme i Digtet har han vist ogsaa haft La Fontaine i sine Tanker; Kendskab til tysk og fransk Litteratur har Hertz naturligvis haft som alle dannede paa den Tid, men underligt er det, at han slet ikke anfører noget Forbillede. Dog dette er for saa vidt ogsaa uvæsentligt, vi har her for os en udmærket lille Fortælling, dansk ved sin muntre og jævne Tone; og ved sit Ordforraad og sin Fremhævelse af smaa Træk et typisk Udtryk for den poetiske Realisme i dansk Litteratur.

Fælles for alle fire Behandlinger er Betoningen af, at Rigdom ikke er nødvendig for at være lykkelig; Lykken beror paa Tilfredshed. Vi møder her en ældgammel Tanke, der tilspidset findes i den gamle Historie om den syge, der skulde have den lykkeligste Mands Skjorte for at blive rask; da man efter en ivrig Søgen endelig fandt en Mand, der udraabte: „Jeg er det lykkeligste Menneske under Solen“, og vilde have

hans Skjorte overladt, viste det sig, at han overhovedet ikke ejede nogen Skjorte. (Denne Historie har Anatole France behandlet vittigt i en Fortælling).

Lykke, beroende paa Tilfredshed, betyder aandelig taget, at man som Personlighed er uafhængig af de materielle Goder, og at Friheden gaar frem for alt. Ogsaa her stilles vi overfor gamle Tanker, udformede filosofisk hos Stoikerne og Epikuræerne som en Gøren sig fri og uafhængig af alle ydre Forhold, og som Udtryk for en fri og selvstændig Personlighedshævdelse hos den romerske Digter Horats; hans berømte Epistel (Nr. 7 i 1. Bog) er en stolt Henvendelse til hans Velgører Mæcenat, der havde bebrejdet Digteren, at han for længe blev borte fra Rom; Horats betoner stærkt, at han hellere vil opgive alt, hvad Mæcenat har givet ham, end miste sin Uafhængighed, og han tydeliggør dette sit Standpunkt ved to Eksempler: først ved en lille Fabel om en Ræv¹, der var krøbet ned i en Kornkiste og dér i den Grad havde gjort sig til Gode, at den ikke kunde slippe ud igen; for at komme fri, maa den, som Væselen erklærer, paa ny blive mager; dernæst ved en Fortælling om den frigivne Auktionsudraaber Mena, der kom i Klientforhold til den rige Taler og Jurist Philippus og af ham tvinges ud paa Landet som Bonde; her slaar alt fejl for ham, saa han maa bede sin Velgører om at maatte komme tilbage til sin jævne, men frie Bestilling i Rom. Som Moral udtaler Horats, at enhver bør maales med sin egen Alen, d. v. s. Personligheden maa respekteres. Den her opstillede Modsætning kan La Fontaine godt have kendt, uden at man kan sige, at det danner nogen egentlig Kilde for hans Fortælling.

Det her undersøgte Motiv afgiver et godt Eksempel paa, hvorledes et Stof kan vandre fra Land til Land, og hvorledes det opfattes gennem fire Aarhundreder: i Form og Stil bundet til den Tid, hvorpaa Behandlingen fremkom, i Grundtanker og Moral væsentlig uforandret.

Poul Schjærff.

OM BRORSON: HER VIL TIES —.

Dr. L. J. Kochs behandling af „Her vil ties —“ i hans Brorson-biografi fra i fjor har fremkaldt fornyede overvejelser af det lille gådefulde digt. Pastor Hee Andersen har i forrige hefte af Danske Studier givet en ny tolkning. Denne tolkning, som væsentlig beror på en ny opfattelse af Brorsons brug af ordet „Turteldue“, kan jeg ikke tiltræde, og jeg skal i det følgende dels give en anden tolkning, dels diskutere de tvivlsomme punkter i digtet.

1.

Der findes i digtet eet utvivlsomt bibelbillede, v. 6: Noahs due med oliebladet. Dette billede har Brorson oftere benyttet, og hans brug af

¹ I den latinske Tekst staar *volpecula*, Diminutiv af *vulpes* = Ræv. Det lyder maaske mærkeligt, at en Ræv opholder sig i en Kornkiste, men Ræven er i dette Tilfælde en Legemliggørelse af Kornaanden (se H. Holten-Bechtolsheim i Nord. Tidsskr. for Filologi, 3. Række, Bd. 19, S. 23—26).

det er så ejendommelig, at det lønner sig at se nærmere på tilfældene.

1. I Prædikenen i Svanesangen står der om Maria Magdalena (s. 126):

Hun var og den due, som allerførst bragte apostlene, da de svævede endnu, som indelukte i arken, på angestens bølger, det søde fredens olieblad om Jesu frydefulde opstandelse.

Her svarer apostlene i arken til Noah, som først forløses af sin angst, da han ser duen med oliebladet.

2. Men i manuskriptet til prædikenen, som på dette sted er ganske avvigende fra den endelige tekst¹, læses der (s. 37):

Dog vi vil lade ravnene fare og give agt på duen, som så længe har flagret omkring over de mange jammers bølger og endelig så uformodentlig som glædelig funden sin Noah igen, og hviler i hans døds og opstandelses trygge ark og søde gemme. (Duen er atter Maria Magdalena).

Her er rollerne ombyttet: det er duen der angst har svævet på bølgerne og nu søger tilflugt i den trygge ark hos Noah, der her repræsenterer Frelseren, mens duen er menneskesjælen.

3. På lignende måde opfattes billedet i et vers i Svanesangen (nr. LX):

Due, lad den ravneart
sig med ådsler føde.
Men du op til arken snart,
Noah dig vil møde.
Bliv hos ham i evighed
og kom aldrig mer herved.

Atter er Noah og duen Frelseren og sjælen, arken paradiset eller saligheden.

4. Endnu anderledes er forholdet i et vers i Troens rare Klenodie („Frisk op til fryd“, v. 4):

Vor Noah, som os trøste kan
og føre på det tørre land,
af arken går med frejdigt mod,
thi borte er den syndeflod.

På ny er Noah Frelseren, men arken er for Frelseren dødsriget og samtidig for menneskene det syndige jordeliv, og det tørre land saligheden, som vi når til, når „synde-floden“ er fjernet ved hans død og opstandelse (salmen er en påskesalme).

Disse steder viser for det første Brorsons frihed i anvendelsen af det bibelske grundlag. Men af større interesse er det at bemærke, at vi

¹ For dette ms. og dets forhold til trykket har jeg redegjort i Ålborg Katedralskoles Program 1926. En fotografisk gengivelse af ms. er nu tilgængelig på det kgl. Bibliotek.

i de tre af eksemplerne (1, 2 og 4) møder *den samme stemning som hersker i „Her vil ties —“*: modløsheden, angsten, der slår over i frydefuld forvisning — udtrykt på forskellig måde ved hjælp af billedets elementer: floden, arken, Noah, duen. Særlig tydeligt forekommer mig prædikenmanuskriptets sted at være: „duen, som så længe har flagret omkring over de mange jammers bølger“ er et modbillede til „det svage sind“, som synes at det bliver jo længer jo værre. Det at den endelig „så uformodentlig som glædelig“ finder sin Noah igen, svarer formelt til digtets slutningsvers, reelt — i stemningsomslag — til fundet af det grønne bag gærdet, håbets symbol.

2.

Den mulighed bør da ikke lades uænset, at vi i hele digtet har at gøre med billedet af Noah og duen. Vi må så bygge på den bibelske beretning, der foreligger i 1. Mos. 8, 8-12:

Derefter lod han en due udflyve fra sig at forfare om vandet var faldet af jorden. Og der duen fandt ikke det hun kunde hvile sin fod på, kom hun igen til ham i arken. — — Da biede han end i syv andre dage og lod atter en due flyve ud af arken. Og den due kom til ham ved aftenstid, og se! hun havde et afbrudt olieblad i sin mund. Da fornåm Noah at vandet var faldet af jorden. Men han biede endda andre syv dage og lod en due udflyve, og hun kom ikke igen til ham.

Det ses naturligvis strax, at landskabsbilledet er ganske forskelligt i bibelteksten og i digtet. Dette er dog ikke nogen fældende indvending mod at etablere en forbindelse. Der er gennemgående enighed om at mene, at synet af det grønne på gærdeskrænten midt i det hvide vinterlandskab er den oplevelseskærne hvorfra digtet er udsprunget. Det er et ganske præcist naturbillede — og det eneste præcise i digtet; det er det der fremkalder omslaget; der må ligge noget oplevet til grund for det. Og når man kender Brorsons stemningsindstilling overfor syndflodsbilledet, er det ikke så svært at forestille sig det hvide, øde, flade vinterlandskab som et endeløst hav, hvorfra en enkelt klippe (gærdet) rager op. Det frembyder i alt fald ikke større anstrengelse end springet over til Højsangens forårsjubel, som man almindelig har paralleleret det med.

Digtet tager sit udgangspunkt i det øjeblik, da duen er vendt tilbage fra sin første forgæves flugt. (At der i bibelteksten synes at være tale om flere duer spiller næppe nogen rolle, når duen er et sindbillede på menneskets sjæl. Sidste vers af digtet forudsætter jo tydeligt den samme due, hvor bibelteksten har to: en som er vendt tilbage, og en som skal flyve ud, når vandet er tørret bort).

V. 1. Noah formaner duen til at være fortrøstningsfuld (som han selv er: „Da biede han end i syv andre dage“). Med tiden skal den nok „hente sommer ind“. Udtrykket kan forstås ganske bogstaveligt; duen skal hente sommertegn ind i arken. Herved bliver også or-

dene „vor sommer“ naturlige: duen bringer jo varsel om sommeren til den ventende Noah.

- V. 2: Duen venter, men klager over, at den ikke kan se nogen ende på trængslerne.
- V. 3: Noah kalder på duen og peger ud over det øde landskab. Han lover den, at den nu vil finde et tegn på forandring. — Ordene: „Kom at skue!“ har fremkaldt den forestilling hos fortolkerne, at den talende står henne ved gærdet og kalder ad duen. Men herimod strider ordene: „*Bag gærdet hist, der skal du finde . . .*“ Sammenhængen forklares bedst ved den antagelse, at Noah står ved vinduet, kalder på duen og peger ud mod gærdet.
- V. 4—5: Duen jubler og fyldes med forvisning. Noah forklarer den den dybere betydning af ventetiden: den er nødvendig, ja et gode.
- V. 6: Noah modtager igen duen i arken og lover den, at snart er tiden inde, da han kan „føre den på det tørre land“.

Man kan mod denne tolkning indvende at v. 5 („Due, kunde du begrunde —“) falder udenfor sammenhængen. Det er kun tilsyneladende rigtigt. Tanken springer naturligt ud af det danske vinterbillede digteren har for øje; over den bibelske fortællings rendegarn har han vævet sin oplevelses islæt. (Det vilde være muligt at udelade dette vers, uden at sammenhængen vilde lide derunder; på den anden side er det digtets skønneste og dybeste tanke, som Brorson har udvundet af sin oplevelse).

3.

Det gådefulde skær som ligger over det lille digt, beror, som L. J. Koch siger, på at „Brorson ikke antyder, hvad han tænker på med disse billeder, og det i det hele er ejendommeligt for salmen, at den er formet som et rent naturdigt, hvor de åndelige ting, der i virkeligheden sigtes til, end ikke nævnes med et ord. Men der kan dog ikke være tvivl om, at vinteren betyder trængselstiden, enten der så er tænkt på hele livet i „denne verdens grædedal“ eller på et særligt, lidelsesfuldt livsavsnit . . . Sommeren må være selve himlens salighed . . . Det er tanken på den, der behersker Brorson i hans sidste år, og kun ud fra denne opfattelse får salmen sin rette kraft“.

Ved denne opfattelse af digtets idé rokker den her fremsatte tolkning ikke. Den har kun søgt at fremkalde større enhed og sammenhæng og forklare nogle ellers vanskelig forståelige vendinger. Snarere kan det siges, at den klarer denne opfattelse på et enkelt punkt: „stunden som er næsten oprunden“ er her forklaret som det øjeblik da

Vor Noah . . . os fører på det tørre land,

eller med andre ord: det er det øjeblik, da mennesket forlader dette jordeliv og kommer til et sted, hvor „synde-floden“ er borte, den som før indelukkede sjælen i arken. Ved denne forklaring — for hvis skyld det vel endda ikke er nødvendigt at antage min tolkning i sin helhed — når vi fra en hypotese (Koch: „Sommeren må være . . .“) til en sandsynlighed.

4.

Til Hee Andersens tolkning vil jeg gerne knytte nogle bemærkninger. Jeg tager først hans indvendinger mod „samtale-teorien“.

1) „Vor sommer“ lyder underligt i Frelserens mund. H. A. forklarer det derfor som „de sukkende og længselsfulde sjæles sommer“. Men i så fald undrer det, at der ikke i v. 6 står „stunden, som gør os glad“. Der står ikke engang „mig“, hvad H. A. selv indrømmer er „lidt påfaldende“. Hans forklaring af linien („når håbets fugl kan bo og bygge i landet, er også digteren trøstet“) lyder mærkværdig upersonlig, når man mindes digterens personligt inderlige udbrud: „Lad det nu fryse, lad mig nu gyse, det snart forgår“. Den jeg der her taler, må være den, der i v. 6 hedder dig. Men er det sådan, må vi tilbage til samtale-teorien.

2) Er digtet en enetale, må v. 1—2 danne en fortsat tankerække. Da v. 2 er klagende, må v. 1 også være det. H. A. fortolker derfor den avgørende linie: „Vist skal du hente, kun ved at vente, vor sommer ind“ — således: Du har kun at vente, mens de trange tider går deres sendrægtige gang. — Denne opfattelse vilde synes mig naturligere, hvis Brorson havde skrevet: Kun ved at vente kan du [dog] hente vor sommer ind. Som teksten nu lyder, er den rimeligste — og hidtil antagne — opfattelse denne: Vær tryk! Hvis du blot venter, kommer sommeren nok. Derfor ti og vent, du svage sind!

3) Det avgørende i H. A.s tolkning er jo hans opfattelse af ordet *turteldue*. Man har hidtil ment, at det var et andet ord for den, der ellers kaldes *due* i digtet, nemlig sjælen. Nu hævder H. A., at Brorson aldrig bruger „turteldue“ som brudgommens tiltale til bruden. — De to steder der er tale om, lyder således:

1. Tr.K. 85, v. 9:

Ak Himmeldue, ak fornem
din turteldues klage.

2. SS 22, v. 1:

Er ikke Ephraim min lyst,
min længsels turteldue.

I første citat er Himmelduen Helligånden, i andet er det Frelseren, der taler. I begge tilfælde betegner ordet „turteldue“ altså sjælen netop i forhold til Gud. At der ikke anvendes tiltaleform, anser jeg i denne forbindelse for uvæsentligt. — Mod H. A.s forklaring af turtelduen som trækfuglen, der bebuder forår, taler at den slet ikke passer i „det vidunderlig fint opfattede naturbillede“, som er udpræget nordisk. Det sted hvor Brorson anvender turtelduen som fugl (SS 49, v. 3), er den da også sat ind i et østerlandsk naturbillede med figentræer.

Mit syn på andre enkeltheder i tolkningen vil fremgå af min ovenfor givne tolkning, som var skrevet før H. A.s artikel kom mig i hænde. En detaille, som taler for samtale-teorien, vil jeg dog gerne anføre. Det er linierne:

Turteldue, kom at skue,
kom at skue! Bag gærde hist,
der skal du finde forsommers minde ..

Ordene „bag gærde hist“ tyder på, at den talende ikke ser, at det grønne er der, men alligevel veed det og lover duen, at den skal finde det. Men i så fald er den, der taler, visere end den der tales til, og det ligger nær, at det er Jesus, der taler til duen, „det svage sind“.

Hee Andersens tolkning mener jeg da ikke løser vanskelighederne, og jeg nærer også nogen tvivl om min egen, som jeg dog ikke har villet holde tilbage, da den måske kan bringe os et skridt videre. Den omstændighed at Brorson næppe selv har gjort digtet færdigt til udgivelse, bør ikke overses. Vi har jo nu et Brorson-ms. til et af digtene i SS, det der indleder prædikenen. Den trykte text har her i v. 1:

Saa stor, uventelig en Sejr Maria vandt,
Ja, Livsens Fyrste selv, som før i Døden svandt,
Hun hørte selv hans Røst, som vækker alle Døde.

De to sidste linier giver ingen god mening. Men i ms. lyder de:

Hun Livsens Fyrste saae, som før i døden svandt,
Ja, hørte selv hans Røst, som vecker alle døde.

Det er let at se, hvor meget bedre denne form er. Og om den ved vi, at Br. havde renskrevet den til trykken. Den mulighed er da ikke fjern, at texten i Svanesangen også andre steder kan have lignende forvanskninger, således at vi er avskåret fra at nå et endeligt resultat.

A. N. B. Fich.

HANS CHRISTENSEN STHEN SOM SAMLER OG UDGIVER AF ORDSPROG.

Til den Omtale jeg i Danske Studier 1931 S. 95, har givet af de bevarede Ordsprogssamlinger fra Anders Sørensen Vedels Tid skal i Korthed gives et Par Tilføjelser.

Nylig er i Hamburger Stadtbibliothek af O. Walde fundet en stor Samling blandede Optegnelser skrevne 1588 (og Tiden derefter) helt igennem med Salmedigteren Hans Christensen Sthens Haand. Disse Optegnelser befæster det Indtryk, vi i Forvejen havde af Sthen som værende ikke alene en folkelig Skribent, men ogsaa en lærd, ja snarest lidt pedantisk, Theolog og Retoriker. Endvidere oplyser de os om, at Sthens Interesse for Ordsprog ikke har indskrænket sig til praktisk Anvendelse i Skolekomedien „Kortvending“, men at han endog har været Ordsprogssamler og Ordsprogsbearbejder i stor Stil.

Sthens Notater har ligget godt gemt, thi de er indskrevet paa hvide Blade i et Eksempplar af Bogen Henrici Kyspenningii: Aquae vitae de

fontibus salvatoris (Antv. 1583), hvilket Værk er havnet som Cod. theol. 2090 a 8° i Stadtbibl. Hamburg, se Nord. Tidskr. f. Bok og Bibl. 1930 S. 94. Det Kgl. Bibliothek i København har i 1932 ladet udføre et fotografisk Aftryk af nævnte beskrevne 100 Blade (forefindes nu i Kgl. Bibl. med Titel „Hans Christensen Sthen Collectanea“).

Sthen har begyndt sine Optegnelser 1588, hvilket Aarstal findes paa den første beskrevne Side. Ellers findes bagest i Bogen Dateringen ³/₁₂ 1589, og paa Bl. 27 staar ¹⁸/₂ 1590. Indholdet er for en Del af theologisk Art, skrevet paa Latin, men iblandet ikke faa danske Stykker; svarende helt i Karakter til de Notater, som Sthen i Tiden 1592—93 indførte paa hvide Blade i et Eksempplar af Bogen M. Jäger: *Precationes ex Psalmis* (nu i Ny kgl. Saml. 736 8°) og som er udførlig omtalte af C. J. Brandt i hans Bog om Sthen (1888) S. 58 flg. (jf. ogsaa Weibull i Skånska Samlinger IV). Det værdifuldeste ved Hamborgerhaandskriftet er utvivlsomt den store *Ordsprogssamling* i dansk Sprogform, (blot enkelte latinske og tyske Ordsprog er indblandet) (Bl. 111—178). Øjensynlig er det en Renskrift, da det hele er indskrevet af Sthen med regelmæssig og tydelig Haand. Ordsprogene meddeles saa godt som aldrig i deres naturlige Form, men gives omskrevet som Spørgsmaal og Svar, undertiden efterfulgt af en kort Forklaring. Ordsprogsafsnittet har som Overskrift: „*Phrasium et proverbiorum Latino-rum, siue vernaculorum farrago, siue congeries quædam, collectore Johanne Christ. Sthenio R.*“. Paa næste Blad (paa det Sted hvor Ordsprogsspørgsmaalene rigtig begynder) er skrevet i Randen. „*Problemata moralia Stheniana 96*“. Tallet betyder vel Aarstallet 1596. Rimeligvis henvises hermed til et eller andet Haandskrift eller Tryk fra det Aar; muligvis betyder dog Randnoten blot, at hele det foreliggende Ordsprogsafsnit først er skrevet i 1596.

Sthens Ordsprog i Hamborgerhaandskriftet bør sammenstilles med den trykte Ordsprogssamling: *Problemata et Proverbia moralia 1611* (se Da. Studier 1931, S. 102 f.). Ingen af de to Samlinger er ligefrem Bearbejdelse af den anden. Saaledes kan Ordsprogsforklaringerne ofte være fuldstændig afvigende. Alligevel er der et utvivlsomt litterært Afhængighedsforhold. Ikke alene er selve Opstillingsmaaden i Spørgsmaal og Svar den samme, men der eksisterer ogsaa en Del Fællesgoods, og vel at mærke paa den Maade, at disse Fællesordsprog tydeligt (trods nye indskudte Ordsprog i begge Samlinger) optræder nogenlunde i samme Rækkefølge. At det trykte Arbejde har Sthen til Forfatter synes at fremgaa af, at vi med Støtte af Sthens Overskrift i hans haandskrevne Ordsprogssamling kan udfinde en rimelig Tydning af de mystiske Bogstaver, der pryder Titelbladet paa Problemataudgaven 1611. Thi disse Bogstaver: *L. P. I. S. R.* bør maaske forklares som „*Latina Proverbia Iohannis Sthenii Roschildensis*“. Ogsaa paa anden Maade passer det godt nok med at antage Sthen som Forfatter til *Problemata*, thi denne Samlings djærve og personligt prægede Udtryksmaade, samt Tilbøjeligheden til at slaa om sig med Smaarim og med latinske Sentenser, minder i høj Grad om Stilen i Haandbogen og Vandrebogen. Kun bliver

det noget uforklarligt, hvorfor Sthen i den trykte Udgave i den Grad afviger fra sin ældre haandskrevne Udarbejdelse.

Da Sthen døde 1610, kunde det se ud, som om Problemata er blevet udgivet 1611 som et efterladt Arbejde af Sthen. Men denne Udgave af 1611 kan være et ureglementeret Boghandleroptryk. Paa-faldende er især, at Vedels Arbejde „Septem Sapientes“, der følger lige bag efter Problemata, fremtræder anonymt og med Udeladelse af Vedels Fortale. Da det ikke er umuligt, at Sthens tidligere nævnte Randnote i Hamborgerhaandskriftet: „Problemata moralia Stheniana 96“ netop hentyder til den trykte Ordsprogssamling med Titelen „Problemata et Proverbia moralia“, er i saa Fald første Oplag af denne trykte Samling vel udkommen i 1596. Betyder omvendt Aarstallet „96“ blot Indskrivningstiden i Haandskriftet, bør den trykte Udgave dateres 1597—1610.

H. Grüner Nielsen.

ORDET „MOLE“ I DANSK.

Vi synes paa dansk at have tre forskellige Former for Ordet Mole: Den nu i Rigssproget eneherkende Form *Mole*, som gennem fransk *môle* (m.) og tysk *Mole* (f) gaar tilbage til italiensk *molo*. Medens allerede Blicher benytter Formen: *Mole* „Frederikshavn med sin kongelige *Mole*“¹, træffer man nok saa hyppigt i det 19. Aarh. *Molo*² som f. Eks. baade H. C. Andersen og I. P. Jacobsen skriver, og som ogsaa indgaar i Navnet paa det Billede af Constantin Hansen, der hænger paa Statens Musæum for Kunst: „Oplæseren paa *Moloen* i Napoli“.

I tysk er Formen *Mole* i Følge Kluge blevet „eingedeutsch“ omkring 1850. Den findes første Gang attesteret 1716³. Tidligere brugtes ogsaa her udelukkende den italienske Form *Molo*, der først forekommer i Litteraturen fra 1669 og endnu skal have holdt sig i bayrisk.

Paa tysk skyldes *Mole* sikkert Laan fra fransk. Til fransk er Ordet laant ind i 15—16 Aarhundrede⁴. Det findes hos Rabelais i *Pantagruel*⁵ blandt mange andre Italianismer⁶.

¹ cf. Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs Blicherudg. 1920 XXVII, 61. Dette, som øvrige litterære Eksempler, er velvilligst stillet mig til Raadighed af den Danske Ordbogs Redaktion. ² „Nogle hundrede Alen Moloer“ skriver Viceadmiral St. Bille i „Galathea“, i sin 1853 udk. Beskrivelse af sin Jordomsejling. ³ cf. *Seemanns-sprache* p. 580, nu ogsaa 5. Hefte af *Etymologisches Wörterbuch*, 11 Auflage s. v. ⁴ Medens der har fundet Kønsskifte Sted fra fransk til tysk, er der Overensstemmelse paa dette Punkt mellem italiensk og fransk. ⁵ cf. Sainéan: *La Langue de Rabelais* I 118; Littré anfører ganske vist under Ordet et Eksempel fra 12. Aarh. i sin „historique“, men dette synes mig at høre til italiensk *mole*, det Ord vi har i la mole Adriana (moles Hadriana), den tidligere almindelige Benævnelse for Castel S. Angelo. — Som dette Ord er det Femininum. Eksemplet har snarere Værdi til at vise at fr. *môle* „Stenblok, Masse“, som nu er Masculinum: Le *môle* d'Adrien — rimeligvis ved Sammenblanding med vort Ord *môle* —, paa oldfransk var Femininum efter det latinske Ord. cf. Godefroy, der korrekt anfører det under *mole* „Masse“. ⁶ Med Hensyn til Endevokalen

Der findes imidlertid en tredje Form af vort Ord paa dansk — langt den interessanteste, nemlig *Molje*. Den findes ved Øresundskysten: *en molje* er optegnet for nylig i Dragør¹ —, og den findes i Bornholmsk²: *molja*.

I Rud. Bays Optegnelser fra hans Rejse i Italien skriver han: „Alle Skibene i *Mouillen* (i Livorno) var, skjönt beskyttet af en Muur i en frygtelig Bevægelse“; et Skib som laa lidt indenfor *Mouillen* for Anker³.

I Harboes *Marineordbog* fra 1839 findes ikke *Mole*, men: *Mulje* „en Dæmning mod Søen bag hvilken Skibe ligge sikke for Vind og Sø“.

I svensk fra Midten af det 19. Aarhundrede træffer vi en ganske tilsvarende Form: *mölj*⁴. Disse Former er øjensynlig ganske uafhængige af de italiensk-fransk-tyske Former *molo-môle-mole* og maa være kommet en helt anden Vej, nemlig ad Søvejen.

De maa — ligesom det hamburgske *Mulje* i Rödings *Marineordbog* 1795 — føres tilbage til det hollandske *Moelje* som i Følge Kluyvers *Woordenboek* nu ikke mere er i Brug⁵. Til hollandsk er Ordet, som den nederlandske Ordbogsforfatter er klar over, kommet ad Søvejen — han angiver fra portugisisk *molhe*.

I Jal's franske *Marineordbog* er der under Ordet *môle* en ganske morsom Bemærkning: „quelques écrivains portugais ont préféré l'orthographe *molhe* où l'h est contraire à l'étymologie comme le redoublement de l'l dans l'espagnol *muelle*“ (sic!) Jal's Irritation mod Formerne er forsaavidt berettiget, som det jo er tydeligt nok, at disse ikke stemmer med det franske *môle*, og ikke heller i spansk og portugisisk kan forklares direkte ud af den italienske Form *molo*.

Men disse Former er ikke destomindre ikke til at komme udenom — de er faktiske nok og kræver en Forklaring.

Nu er der eet Sprog hvor denne Overgang fra almindeligt l — som i *mole* — til mouilleret l er forklarlig, det er *katalansk*. I Forlyd giver et gammelt l paa katalansk mouilleret l, saaledes *lluna, llagrima, llana*.⁶

e i fransk af italiensk o, sammenlign *filtrer* af *filtro*, *garbe* af *garbo*, *teste* af *testo*, *modèle* af *modello* m. fl. ¹ Optegnelse foretagen af Magister Rohmann til Ømaalsordbogen. Etatsraadinde Harriet Bentzon har fortalt mig at de i hendes Ungdom i Hornbæk morede sig med at sige „ud paa Muljen“ — aabenbart efter Fiskerne der. ² cf. Espersens *Bornholmsk Ordbog* p. 454. ³ Formen *Mouille* synes at være den sædvanlige danske Form [mulje] som R. Bay blot staver „à la française“. — Dog forekommer Stavemaaden ogsaa for det tilsvarende hollandske Ord. Cf. Kluyver *Woordenboek*. ⁴ Dalin: *Ordbok öfver svenska Språket*, Stockholm 1853 s. v. — Betydningsangivelse identisk med Harboes. ⁵ Blandt de hos Kluyver anførte Eksempler findes et enkelt Sted anvendt Formen *molo* i et Eksempel fra 1653, men her er specielt Tale om Livornos Havn. J. van Lennep *Zeemanns-Woordeboek*, Amsterdam 1856 anfører Ordet uden at betegne det som forældet — det maa altsaa ogsaa i hollandsk have været i Brug i 1ste Halvdel af 19. Aarhundrede. Da denne Ordbog ikke har været mig tilgængelig, skylder jeg Dr. C. B. von Haeringen, Haag, denne Oplysning. ⁶ Sarróhandy i Gröbers *Grundriss* p. 859 og A. Griera: *Gramàtica històrica del Català antic*, Barcelona 1931, p. 59: de la mitat de

I Udlyd forholder det sig aabenbart anderledes — her bliver et l til en Bagtungelyd — et tykt l.¹ Det synes som Mouillering overfor Laaneord er et Middel til at undgaa, at det fremmede Ords Lyd falder i dette. Det mouillerede l er det af de to, der kommer det fremmede nærmest. Man kan sammenligne med hvad der foregaar, naar man i russisk, der ogsaa kun har Bagtunge-l og mouilleret l, laaner almindelige europæiske Ord indeholdende l. For Eks. tysk *Kult* og russisk: *культъ* [kul't] *Kartel*: *картель* [kart'el']. Man har saaledes paa katalansk laant Ordet sp. *bacalao*, italiensk *baccalà* og gengivet det ved *bacalla* (med mouilleret l) paa katalansk. Parallelt hermed synes det forstaaeligt, at et Ord som Katalanerne optog i Middelalderen kunde faa denne Omformning.²

Det synes sandsynligt, at den mouillerende Form vort danske *Mulje* gennem hollandsk peger hen paa, kan være opstaaet, idet Katalanerne optog Ordet. Dette er nu næppe fra italiensk. Allerede Ascoli gjorde i Anledning af den gamle triestinske Form: *lo muol*³ opmærksom paa, at den Sikkerhed, hvormed man antog at it. *molo*, spansk *muelle* gik tilbage til latinsk *moles*, forekom ham mærkværdig, eftersom der baade i morfologisk og fonetisk Henseende var store Vanskeligheder.

Kretschmer har i *Zeitschr. f. rom. Ph.*⁴ paavist, at det er fra nygræsk *ὁ μῶλος*, at det italienske *molo* er udgaaet. De Vanskeligheder, Ascoli havde henledt Opmærksomheden paa — det aabne o i det italienske Ord og Vekslen af Køn og Endelse i Forhold til det latinske *moles* — forklarer han ved dette nygræske Mellemlid uden at han dog, som han selv siger, er i Stand til at fastsætte Tidspunktet for Laanet.

Hvis imidlertid saavel det katalanske *moll* som det italienske *molo* udgaar fra et nygræsk Middelhavordsord, ligger det nær at antage, at det er i nogenlunde samme Periode Ordet fra Grækenland er medbragt af Søfolk til de to Lande. Nu ved vi, at Katalanernes Forbindelse med Grækenland i det 14. Aarhundrede var uhyre stor.⁵

I sin Tiltrædelsestale som Professor ved Neapels Universitet omtaler den italienske Specialist i katalansk: Ezio Levi, denne „*ondata catalana*“, denne katalanske Bølge⁶, hvor Katalanerne føres over til Grækenland, omstyrter det franske Herredømme og proklamerer det katalanske Over-

segle XIV en avant es pot comprovar amb general regularitat la presència de LL — [l]: llanto, lletra, lladre etc. ¹ Cf. Pierre Fouché: *Phonétique historique du Roussillonnais* p. 120. ² Et andet Ord for en Mole o: for en muret, kunstig Forbindelse af de enkelte Skær: det spanske *escollera*, dannet af *escollo* synes ogsaa at pege paa et katalansk Mellemlid, idet Mouilleringen ogsaa her synes opstaaet paa katalansk af det romanske (italienske?) *scopulus*. Cf. Meyer-Lübke, *Rom. Wt.* Nr. 7738. ³ Ascoli: *Cimelfj tergestini, Archivio glottologico italiano IV* p. 360². ⁴ Bind 29, p. 456—58. ⁵ Cf. A. Rubió y Lluch: *La lengua y la cultura catalanas en Grecia en el siglo XIV in Homenaje a Menéndez y Pelayo* 1899 II p. 95—120. G. Schlumberger: *Expédition des Almugavares ou routiers Catalans en Orient de l'an 1302 à l'an 1311*, Paris 1902, *Enciclopedia Italiana* s. v. Catalogna, Rubió y Lluch: *Catalunya a Grecia*, Barcelona 1906. ⁶ Ezio Levi: *L'Unità del mondo latino*, p. 37.

herredømme. I 1381 sætter Kong Peter af Aragonien Kronen som Fyrste af Athen paa sit Hoved og udstrækker lige til Athen Byen Barcelonas Forordninger og Privilegier (capítulos de Atenas). Men denne Udbredelse af Katalanerne til Athen varer kun c. 80 Aar; efter den Tid opsluges de af Italien, hvor de tiltrækkes af Kunst og Natur.

Som Søfolk er Katalanernes store Tid i det 15. Aarh. Men med Amerikas Opdagelse og de Privilegier som Sevilla herved sikrede sig, begynder Katalanerne at blive Kastillanerne underlegne¹, og deres Magt undergraves.

Medens de hollandske Laan i dansk gennemgaaende sker omkring det 17. Aarh.s Midte, har vi først Vidnesbyrd om vort Ord *Mulje* i det 18. Aarhundredes Slutning, men derfor er der med et Ord af den Slags, som ikke saa let optræder i trykte Tekster, intet i Vejen for at det tidligere er kommet ind i Søfolks Tale.

Rosally Brøndal.

PEDER PALLADIUS I JENA.

I Visitatsbogen findes (Danske Skrifter, udgivet ved Lis Jacobsen, V (1925—1926), S. 94—95) en Beretning om Børnenes Undervisning i Mikkels Kirke „udi Jen, i Landte Dørringen“, som Palladius har oplevet. Hidtil har man antaget, at Rejsen fra Wittenberg, hvor „Petrus Esber-nus Pladius Ripensis“ er indskrevet den 3. September 1531, til Jena kun har været „en Lystreise“ (A. C. L. Heiberg, Peder Palladius (1840), S. 8). Men Universitetet i Wittenberg er i de Aar, Palladius har besøgt det, en Gang for Pestens Skyld flyttet til Jena. Matriklen (S. 157 Foer-stemann) beretter derom: „Hoc anno mense Julio propter pestilentiam, quae hic grassari coeperat, secessit academia Jenam“; dertil passer ogsaa Palladius' Ord: „Ieg vaar en thid vdj Jen, i Landte Dørringen saa vel mange studenter som fare derhen fra Vittenberg . . .“ Dermed veed vi ogsaa, hvornaar Palladius har været i Jena, og Vindings Beretning, at Palladius for sine Studeringers Skyld har opholdt sig i Jena (Academia Hauniensis (1664), S. 63—64), bliver bekræftet.

Achelís.

¹ Cf. *Times* 24 May 1932, p. 13, Sp. 1: The discovery of America and the exclusive privilege granted to Sevilla to trade with the West was one of the earliest grievances of the Catalans as Spanish citizens, for as seafarers in the Mediterranean they were famous, as it is testified by their mercantile maritime code, the Consulate of the Sea, completed by Philip the Ceremonious and of universal acceptance in the Europe of medieval times. Isabella's harsh injunction laid upon her Catalan subjects under pain of death, ruined their trade and rankles still to day in the minds of the Catalans.

KULTUR OG FOLKEMINDER

HÆRORME.

I Tilslutning til Fr. Orlufs Artikel i DSt. 1931 p. 60 flg. „Hærormene fra Lindholm og Kragehul“ skal her meddeles nogle Oplysninger om „Hærorme paa Silkeborg-Egnen“, aftrykte efter Jyllandsposten for 7. Aug. 1931. „... Dr. phil. Esben Petersen har tidligere skrevet om „Hærormen“, og i „Silkeb. Av.“ beretter Doktoren nu om to nye Fund i Aar.

I Slutningen af August 1929 gav jeg i den herværende Presse en lille Meddelelse om „Hærormen“s Forekomst i Silkeborg-Egnen, og denne Gang kan jeg, takket være kgl. Skovrider H. Bojsens og Forstassistent Sæbroes Interesse for Fænomenet, give Oplysninger om to Fund fra i Aar.

Den 17. Juli om Formiddagen fik jeg Meddelelse fra kgl. Skovrider Bojesen om, at „Hærormen“ kunde iagttages ude i Vesterskoven ved og paa Vejen midt imellem Flagstangen og Kongshuset. Sammen med Bibliotekar P. Nielsen tog jeg straks derud og fandt ogsaa Lokaliteten, en ikke indgræftet og meget fugtig, grusbelagt Skovvej.

Det var lige ved Middag, og Vejret var stille og meget varmt med trykkende fugtig Luft. Solen „stak“, som man siger, og der var Torden i Vente. Lokaliteten var overskygget, og paa og ved Siderne af Vejen taltes 24 større og mindre „Hærorme“, alt paa en Flade af Vejens Bredde og af en Længde af 12 à 15 m.

Fælles for alle „Ormene“ var, at „Hovedet“ — den Ende, der vendte i Bevægelsens Retning — var bredest, 2 à 3 cm, og at „Ormene“ bagtil aftog ret hurtigt i Bredden, saa at Bagenden næppe var saa tyk som en Piskesnært. Bevægelsen var meget langsom, og det saa ud, som hver af „Ormene“ var i en bævrende og bølgende Bevægelse. Deres Bevægelsesretninger var forskellige; enkelte bevægede sig ud mod Vejkanten og havde allerede Forenden skjult under fugtigt Bøgeløv. Deres Form var ogsaa meget varierende; man saa „Orme“, hvis Krop dannede en omtrent ret Linie, hos andre var Kroppen buftet ud og ind i meget uregelmæssig Form. Nogle havde Bagenden kløftet, og andre havde Forenden ligesom delt i to eller tre Hoveder.

En enkelt, 250 cm lang Orm var længdedelt midt paa, saa Midtpartiet lignede et stort Nuleiffer; dens Bagende var tillige tvedelt, som bestod den af en Dobbeltsnor. Men det var ligegyldigt, hvilken Del af en Orms Legeme man iagttog; de enkelte Larver, eller rettere sagt Mad-diker, som Ormen bestod af, var altid i en fremadglidende Bevægelse, ovenpaa og under hverandre. For de større Ormes Vedkommende kunde

man tydeligt iagttage deres Spor, en glat, slimet Stribe, opfyldt med brune Ekskrementer. Vi talte som sagt 24 „Orme“; den mindste havde en Længde af 25 cm, og den længste 335 cm.

Den 20. Juli iagttog Skovfoged Schultz, Rødebæk, Fænomenet paa en lidt fugtig Sti i Sønderskoven. Der var to „Orme“, og hver var ca. 1 m lang og 10 à 15 cm bred paa det bredeste Sted, men afsmalnet mod Enderne. I Løbet af 8 Dage iagttog han dem omtrent hver Dag og omtrent paa samme Sted. Mandag den 27. Juli var de to Orme ved at slutte sig sammen i en flere Meter lang Orm, der bevægede sig i et Cyklespor.

Som maaske erindres, bestaar den enkelte „Hærorm“ af umaadelig mange, ja, af Tusinder indtil 1 cm lange, hvide Larver eller Maddiker med et lille, sort Hoved. Deres Fordøjelseskanaal er synlig som en smal, brun Streg, der strækker sig igennem hele Maddikens Legeme, og deres Ekskrementer ligner Kaffe-grums. Larverne lever af fugtigt og forraadnende Bøgeløv, og gennem en Forpupning udvikler de sig til en lille, mørk fluelignende Myg, som er et ganske uskadeligt og fredeligt Insekt.

Det er første Gang, jeg har set en „Hærorm“, og jeg forstaar nu saa godt den Uhygge, som i gamle Dage har grebet Mennesker, naar de ude i de dunkle Skove paa de ensomme Stier og Veje pludselig blev stillet overfor saadant et graaligt, snogelignende Væsen, og jeg forstaar nu ogsaa bedre, hvordan de i deres Uvidenhed overfor saa mange af Naturens Foreteelser kunde tro, at Forekomsten af en „Hærorm“ betød Krig, Ulykker, Pestilens og alt andet ondt“.

TYSK OVERTRO.

E. Hoffmann-Krayer og H. Bächtold-Stäubli, *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Bd. III, Berlin & Leipzig 1931, Walter de Gruyter & Co.

Allerede inden Udgangen af forrige Aar forelaa 3die Bind af ovennævnte Ordbog, der paa 1920 Spalter behandler Bogstaverne F og G samt af H den første Del, indtil Hexenschuss. Der findes en Række meget store Artikler derimellem, saaledes omfatter Artiklen *Hexe* hele 93 Spalter. — Der er blevet anket over, at der er taget for lidt Hensyn til Norden; Forholdet synes at være dette, at man ikke har gennemgaaet den skandinaviske Litteratur, derimod er der meget hyppigt behandlet nordiske Forhold, som har fundet Omtale i tysk Litteratur. Under *Gottesurtheil* faar vi at vide, at den Skik at prøve, om en Hex kan flyde ovenpaa Vandet, er udbredt Tyskland over og desuden findes i England, men at den er alm. i Norden, oplyses ikke. Under *Hel* bemærker Forfatteren, at saafremt man kan stole paa Beretningen om den slesvigsk-danske Pest-dæmon Hel, som rider omkring paa en trebenet Hest, maa det være en Efterklang fra Nordisk. Da det er et enestaaende Eksempel i Ekscerpterne af den tyske Litteratur, drages det i Tvivl, men en Undersøgelse af dansk Tradition, ja blot et Efterslag i Feilbergs Ordbog under Hel og Helhest vilde have hævet Tvivlen og fastslaaet Forbindelsen nordpaa. Overhovedet benyttes Feilbergs Ordbog vistnok ikke tilstrækkeligt, medens Men-

sings slesvig-holstenske Ordbog naturligvis citeres stærkt. Man finder ikke sjældnen Stavefejl i nordiske Ord, f. Eks. under *Haine* an. *hrøgr* for *hørgr*, under *Gott* an. *oss* og *osynja* for *áss*, *ásynja*. Imidlertid findes der dog en Forfatter, som i høj Grad tager Hensyn til Nordisk, Prof. Seemann, som skriver om *Geige* og *Harfe*; i hans Noteapparat finder man udførlige Henvisninger til nordisk Litteratur. Hvad der nu kan indvendes mod Enkeltheder ved Værket, staar det fast, at det er en meget nyttig Haandbog, hvis Fortsættelse imødeses med betydelige Forventninger.

Gunnar Knudsen.

BIBLIOGRAFI.

Volkskundliche Bibliographie für die Jahre 1925 und 1926, herausg. von Paul Geiger. Berlin & Leipzig 1931, Walter de Gruyter & Co.

Det er snart umuligt at faa udgivet disse saa nyttige Folkemindes Bibliografier, Omfanget bliver for overvældende. Trods det, at man har udskudt Stednavnelitteratur samt Oplysninger om exotiske Folkeslag, er nærværende Bind dog ca. $\frac{1}{3}$ større end det foregaaende (ialt 592 Sider). Bibliografien er opbygget paa lokale Medarbejderes Optegnelser, Danmark repræsenteres saaledes af Seminarielærer Cl. Eskildsen i Tønder, men endnu mangler Medarbejdere fra Frankrig og Czechoslovakiet, hvilken Mangel Udgiveren dog venter at faa raadet Bod paa allerede i næste Bind. I nærværende Bind er registreret ialt 8430 Arbejder i systematisk Opstilling, og Bogen er forsynet med saavel Forfatterregister som Sagregister. Til Værkets Trykning er bevilget Tilskud af Die Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft, hvilket viser, at det ikke kan bære sig selv; det maa haabes, at der trods alt maa findes Udveje for at faa det fortsat, da det er en enestaaende Hjælp for alle, som dyrker Folkemindestudier.

Gunnar Knudsen.

ÆBLE OG ABILDGAARD

AF

JOHANNES THOLLE

I. Indledning og Orientering.

Abildtræet (*Pyrus Malus*), der nu er vildtvoksende hos os, formodes at have vokset i Danmark, saalænge der har boet Mennesker¹, og de forskellige Fund af Æblerester, der er gjort ved Bopladser, tyder paa, at Æblet har været dyrket i Mellem- og Nordeuropa allerede i Stenaldertiden². Dyrkningen antages at være opstaaet i Europa, og allerede paa Pælebygningernes Tid har man kendt mindst 2 Slags Æbler, hvoraf den ene antages at være en ved Kultur forbedret Sort, og man har senere i Romerriget kendt særlig gode Sorter, som gennem Saaning og (maaske) Podning er bevaret som Sorter og gennem Formering udbredt viden om.³ Der tales hos Plinius om ikke mindre end 25 Æblesorter, og dels disse, dels muligvis andre Sorter, er med Romerne ført Nord paa; efter Folkevandringens ufredsomme Tid bevaredes væsentligst kun i Klosterhaverne nogen Æbledyrkning, og derfra er den senere udbredt til Almuen. I Norden var Dyrkningen især beregnet paa Mosttilvirkning; men iøvrigt faar vi først efter Kristendommens Indførelse positive Oplysninger om den⁴. At Æbledyrkningen var langt mere udbredt end Pæredyrkningen, turde saavel de klimatiske Forhold som hele Udviklingen tilstrækkeligt godtgøre.

II. Nogle Abildgaarde fra Tiden før Jydske Lov.

Der er meget, der tyder paa, at vore Forfædre, der paa saa mange Maader (ligesom vi) har hædret Æblet (se Afsnit XVIII), og som aabenbart ikke mindst i Vikingetiden har sat det højt, i Perioden op mod Jydske Lovs Fremkomst har haft forholdsvis mange Abildgaarde, dels beliggende indenfor, dels udenfor Klostrences hellige Enemærker. Der meldes bl. a. om Abbed Vilhelm som en ivrig Frugt-

¹ Noterne til nærværende Artikel findes samlede S. 134 flg.

avler, — en Virksomhed, der skaffede ham Navn af Danmarks Havhelgen.^{3.4.5} Pavemagten saa med Tilfredshed paa det praktiske Kultiveringsarbejde, der supplerede det aandelige, og udtaler sig for flere danske Klostres Vedkommende vedrørende Brødrenes Urtegaarde og Frugthaver (*Ortus*, *Hortus* og *Virgultum*).⁶ Udenfor Klostrene har i hvert Fald Adelen utvivlsomt her og der indrettet sig Abildgaarde til Dyrkning af Frugttræer, især Æbler. Slægten Abildgaard, der kendes som adelig fra Perioden 1230—1705, tog sig et Slægtsnavn, som hentyder til og minder om dette Arbejde, og i sit Skjold satte den et grønt Gærde samt 5 Æbler, hvoraf de 4 var røde.⁷ Det var den hegnede Abildgaard med de smukke Æbler, der var den saa værdifuld, at den hædrede den saa højt, — og ved at tage Æ. i sit Skjold, har Slægten formodentlig ogsaa ment, at den betegnede sig med noget, som baade vakte Opmærksomhed og indgød Sympati. I et Vaabenskjold fra Lyneborg (1223) tilhørende en Dame af kongelig Slægt (Helena), fandtes der ligeledes Æbler (og Roser).⁸ Disse Æblers Forekomst maa ganske givet referere sig til tilstedeværende Abildgaarde, og disse Abildgaarde maa yderligere antages at have rummet Frugter af større Omfang og smukkere Farve end de vilde. Ogsaa andre Abildgaarde kendes fra disse Tider, saaledes bl. a. en kongelig A. i Nyborg⁹ og fra Tiden umiddelbart efter Jydske Lovs Fremkomst adskillige andre, ligesom Skaanske Lovs III—6, (i sit Udtryk „Æblebarn“ om et umyndigt Barn) røber, at ogsaa her maa Æblet have betydet noget. Paa Baggrund af eksisterende Abildgaarde, Datidens ufredsomme Forhold og Dagliglivets Dont maa Bestemmelserne vedrørende Abildgaardene i Jydske Lov ses.

III. Jydske Lov III Stk. 60: »Om Abildgaard«.

Det klassiske Sted, hvor der for første Gang lovgives om Abildgaarde i Danmark, siger, at Abildgaard og Kaalgaard og Toftegaard maa enhver hegne med sit eget Gærde, dersom han vil have dem i Fred, — og dersom anden Mand bryder ind i Abildgaarde og Kaalgaarde for at stjæle Æbler og Kaal, da skal han regnes for Tyv.¹⁰ Naar saadanne Bestemmelser første Gang fremføres i Jydske Lov, og naar de hverken findes i Sjællandske eller Skaanske Lov, kunde det være fristende at hælde til den Anskuelse, at Abildgaarde i disse Tider har været talrigere i Jylland end paa Øerne og i Skaane, — eller at de har været mere udsatte for Fredsbrud

der; men der er intet, der kan siges at støtte denne Teori, hvorfor det maaske i nogen Grad maa regnes for Tilfældigheder, for hvilken Landsdel, der første Gang blev lovgivet paa dette Omraade.

Med sine Bestemmelser præciserer Jydske Lov paa een Gang, at Havedyrkningen er unddraget Fællesskabet, og at der, for at Havedyrkning kan finde Sted, maa herske en højere Grad af Fred end der behøves for Agerdyrkning. Den skelner mellem Abildgaard og Kaalgaard, — en Adskillelse, der ikke kan betragtes som tilfældig, men som tværtimod maa antages at have sin Rod i en Sondring i Praksis. Man har haft sine Kaalgaarde¹¹ og Abildgaarde hver for sig, — saaledes som det ogsaa fremgaar af de mange Optegnelser om disse Haveformer saavel fra disse Tider som senere hen, — en Sondring som i sine Hovedtræk endog er kendt til vore Dage. Om Abildgaardene dengang iøvrigt ogsaa har rummet andet end Abilde (Æbletræer) faar staa hen, — i senere Perioder har de i hvert Fald ogsaa omfattet andre Frugtsorter (se Afsnit VIII). Af enkelte kendte Abildgaarde fra Perioden omkr. Jydske Lov skal bl. a. nævnes nogle udenfor Jylland tilhørende Esrom Kloster (Tisvilde).¹²

IV. Paabud om Plantning af Abildtræer m. m.

Fra Middelalderens Slutning og til op imod vor Tid har de skiftende Regeringer set det som en Pligt at faa Bønderne til at plante Frugttræer og Humle,¹³ ved hvis Hjælp man kunde forsyne Landets Indbyggere med egne Produkter, og hvorved Landets naturlige Produktionsmidler kunde forøges. Den første¹⁴ Bestemmelse herom udstedtes i 1446 for Laalands Vedkommende og gik ud paa, at hver Bonde aarligt skulde plante 30 Humlekuler og 6 „ympede Pæretræ oc Abilder“,¹⁵ og i Aaret 1537 udvidedes Bestemmelsen om denne Plantning til at gælde for det ganske Land, nemlig gennem Christian IIIs 2den københavnske Reces Stykke 24. Denne siger herom (og i sin Motivering derfor),¹⁶ at „efterdi dette Rige var vel i sig selv frugtbart nok, dersom der ellers var en god Skik og Politi, og allehaande Frugt vel skulde vokse her udi Riget. . . , dersom man vil ellers selv lægge Vind derpaa, saa ville Vi, at hver Bonde herefter skal hvert Aar være pligtig til, der hvor Lejlighed er dertil, i det mindste at lægge 5 Humlekuler, 3 Ymper Abild, Pære og andre gode Træer, og dertil plante 5 Pile, eller have forbrudt en Mark for hver, han forsømmer, til sin Husbond.“

Mens Jydske Lovs Bestemmelser om Fred for Havedyrkning er indføjet under Kapitlet „Abildgaard“, er Bestemmelserne i Chr. III's Reces af 1537 optaget under Afsnittet „Om Homble Kuller“, og i denne Nuance ligger maaske en Antydning af, hvorledes Udviklingen er gaaet. Før var det Abilde og Kaal, nu mere Humle, der betød noget for Landet (og Regeringen).¹⁷ Noget lignende gælder for Bestemmelserne i samme Konges koldingske Reces af 1558 („Om Humble Kuller at legge og Pile at sætte,“ i hvilken der forlanges plantet 5 Humleplanter, 10 Pilestaver og 3 ympede Abild, Pærer eller andre gode Træer),¹⁸ og i Christian IV.s Store Reces af 1619.¹⁹ Disse Bestemmelser, der søgtes gennemført ved Straffeforanstaltninger eller (senere) ved Belønninger, optoges tilsidst i Danske Lovs III 13—18, hvor de klassiske „3 Ymper Abild, Pære eller andre gode Træer“ forekommer tilligemed Pil og Humle, — endvidere i III 13—47 om Hegning, analogt med Jydske Lovs Krav, — og i VI 17—23 gentages Bestemmelserne om Tyveri i Haverne. Fra Danske Lov overførtes Kravene om Plantning af Piletræer til Skovforordninger,²¹ og i en Række Byskraaer findes disse Bestemmelser gentaget.²¹ Saaledes hedder det i Rostgaards Skraa (fra Nordsjælland), at enhver ved sin Gaard skal dyrke sin Have og derudi efter Loven plante Abilde og andre Slags Træer, og samme Ord gaar igen for Saabys Vedkommende (Voldborg Herred) omkr. 1700. I Rynkeby specificerede man dette og forlangte, at der skulde plantes de 10 Pile- og 3 Pære- eller Æbletræer, at Oldermændene skulde paase, at det skete, samt at der skulde bødes 2 Sk. for hver Pil og 8 Sk. for hvert Frugttræ, der var forsømt at plante (1717), — og i Græsted Bylov stod endog, at man skulde „ympe unge frugttræer, beskiære de gamle træer og rense dem ved roeden og med tienlig giødning belegge“ (1696); her saa man altsaa, at det var ikke nok at plante, — det plantede skulde ogsaa vedligeholdes paa bestemt Maade (jævnfør Afsnit XI).

— Ogsaa til Fæstebrevene fandt disse Bestemmelser Vej og forekom bl. a. omkr. 1773 i Fæstebreve fra Esrom, og fra Glomstrup (Thisted Amt) endog saa sent som 1805.²¹ Endvidere henstilledes det i Reglementet for Seminarierne, at der undervistes i Frugttrædyrkning, saa Lærerne kunde blive i Stand til at vejlede Befolkningen, og det forlangtes at Seminaristerne i de første Aar efter Dimissionen skulde indsende Beretning til Seminariet om, hvad de havde plantet.²²

De gentagne Krav om Plantning i Forbindelse med Motiveringerne herfor viser tydeligt, at Paabudene kun er efterkommet maa-deligt. Gang paa Gang udsender Lensmændene Personer for at undersøge, om Bønderne plantede, hvad de skulde, og de forsømmelige idømtes Straffe. I Aaret 1623 straffede man nogle Bønder i Københavns Len „med Taarn og Hest“, fordi de ikke havde plantet, hvad de skulde,²³ — 1621 melder en Synsforretning fra Aalborghus Amt om en lang Række Forsømmelser hos Bønderne,²⁴ og i 18. Aarh. falder der en Række Straffedomme i Faxe Herred,²⁵ ja endog ind i 19. Aarh. straffedes de, f. Eks. af Kammerherren paa Taasinge, der gav de forsømmelige eller genstridige af Ridepysken.²⁶ Med Bondefrigørelsen afløstes disse Forhold af Uddeling af Frugttræer fra Statsplanteskoler og Vejledning i Plantning m. m.²⁷

V. Forekomst og Udbredelse.

At der har eksisteret Abildgaarde før Jydske Lovs Udstedelse er allerede paapeget, og for de nærmeste Aarhundreder derefter vidner Optegnelser om eksisterende Abildgaarde tilstrækkeligt om, at der har været mange i disse Tider. De forekommer i Jylland saavel som i Hertugdømmerne, paa Øerne og i Skaane; men i hvor høj Grad de har præget Landet, ved vi praktisk talt intet om.⁵ Først langt senere faar vi virkelige Oplysninger herom. Saaledes fortæller Arent Berntsen 1656,²⁸ at „Frucht-Træer, nemlig *Abeltræer*, *Pæretæer*, *Kirsebær*, *Blomme* og *Valnødder* oc andre underskedlige Træer, fattes icke heller, men findis her allevegne, saa at Indbyggerne, af dess Fruchter icke alleniste Most kunde støde, oc til Lyst bruge, men ogsaa i stor Mengde selge“, — særlig anfører han, at dette er Tilfældet paa Fyns Herregaarde og hos Fyns Bønder samt paa Falster. Omsat i Poesi siges dette fra Fyn i Slutningen af Aarhundredet, at:^{29,30}

Hver Bonde har sit Paradis;
Saa vil jeg Haven nævne.
Der har han Ribs og Kirsebær,
Moreller, Æbler, Pærer,
Valnødder, store Morbærtræer
Og alt, hvad man begærer.

Et Aarhundrede senere hedder det,³¹ at i de danske Haver og Planteskoler vokse alle de Frugttræer, som man kender i Tyskland, bl. a. allehaaande Æbler. — og Ludvig Holberg anfører fra

samme Tid,³² at der paa Fyn er Frugthaver i en „synderlig Mængde“, og han kalder Falster for „Danmarks Frugthave“.

I nogen Maade har det samme været Tilfældet et Aarhundrede senere, da de danske Provinser blev beskrevet:³³ Fyn og dens Smaaøer staar da sikkert som No. 1 i Henseende til Frugthaver, — dernæst følger Als, — noget ringere staar Laaland-Falster, Sjælland og Østjylland og ringest staar Vest- og Nordjyll. — Idet vi i dette som i det følgende Afsnit i Hovedsagen holder os til Forholdene, saaledes som de har været før c. 1850, vil vi se lidt nærmere paa Detailler og særlige Forhold vedrørende Abildgaardene i Danmark.

VI. Beliggenhed og Udstrækning.

Efter Jydske Løvs Ord om Abildgaard, Kaalgaard og Toftegaard maa det antages, at Abildgaarden dengang (saavel som igennem de vekslende Tider senere hen) har ligget nær Huset i Tilknytning til Toften og udgørende en Del af Husets nærmeste Omgivelser. Saaledes viser den sig ogsaa i Tiden omkr. Udskiftningen³⁴ og kun undtagelsesvis hører man om Abildgaarde, som ikke udtrykkelig er knyttede til nogen Bolig paa Stedet (Højelse).³⁵ Troels-Lund hævder,³⁶ at Abildgaarden var den af de tre adskilte Haver (Kaalgaard, Urtegaard og Abildgaard), der viedes mest Interesse, saavel af Kvinder som af Mænd, og som bl. a. var Genstand for en vis omhyggelig Sundhedspleje (se XI). Undertiden laa den Nord for Huset,³⁷ i andre Tilfælde mod Øst,³⁸ eller mod Vest,³⁷ — i de fleste Tilfælde dog sikkert imod Syd,³⁹ ja i et enkelt Tilfælde meldes der om, at den omsluttede en Gaard fra 3 Sider.⁴⁰ I Reglen laa den sikkert samlet paa eet Sted og normalt ved Stuehuset, rettende sig efter dettes Beliggenhed i Gaarden,⁴¹ men man har dog bl. a. i Sønderjylland ogsaa plantet Frugttræer paa Jordvolde³⁷ og paa Falster i de levende Hegn,⁴² — ja i Paabudene om Plantning anvises det jo ligefrem (bl. a. 1619), at „hvor Bønderne ikke haver og ikke kan med rette eller menige Lodsejeres Bevilling mere Rum indtage [af Fællesjorderne], da skulle de forskrevne Træer udi Marken langs deres Gærder hensætte“.²¹

Abildgaardene, der i den ældste Tid sikkert har været meget smaa, skulde, dersom der var blevet plantet, som Lovene bød det, være vokset fra Aar til Aar, for saa vidt da det, der plantedes, var vedblevet med at vokse. Men tværtimod er der mangfoldige

Beretninger om, at de plantede Træer gik ud af Mangel paa Pleje m. m.,^{24.26.27} og nyplantede er da traadt i Stedet for de udgaæde, hvorfor Haven ikke behøvede at blive udvidet. Det samme er Tilfældet, naar der er plantet paa Jordvoldene.³⁷ I Sydsjælland kendes ogsaa Eksempler paa, at Bønderne har podet de vildtvoksende Æble- og Pæretæer i Skovene, saa at alle forhen (1815) aabne Pletter i disse nu var forvandlet til Frugthaver;⁴⁸ men dette maa betragtes som en usædvanlig Undtagelse. Man regner derfor sikkert rigtigt, naar man antager, at Haverne i Almindelighed kun har rummet et meget beskedent Antal Træer, og neppe over en Snes Stykker. Pastor Smidth sang i 1823 om den falsterske Husmandshave „at i lille Have enligt Træ“⁴⁴ beskyggede Jorden, og ofte har det nok ogsaa været saaledes. Ja, skal man tro de mange jydsk Skæmtesprog, har Abildgaarden i visse Egne kun eksisteret som et Foster af Fantasien, saasom naar Manden sagde, at „Det suser i min Abildgaard, — og saa havde han endda kun en Hyld, og den stod en Fjerdingvej fra Gaarden“ o. l.,⁴⁵ — Beretninger fra de „magre Amter“ tyder paa, at der laa en for Frugttrædyrkningen bitter Sandhed bag ved disse Ordsprog, i hvert Fald i Tiden op mod Midten af forrige Aarhundrede.³³ Endvidere fremgaar det af Præmieringer af Plantninger i Slutningen af 18. og Begyndelsen af 19. Aarh., at man ikke skulde plante saa forfærdeligt meget, før man fik Præmie som et godt Eksempel for Egnen.⁴⁶

Af større Abildgaarde kan nævnes den foran omtalte paa 5-6 Tdr. Land ved Højelse,³⁵ — selv Kongerne købte ikke ret mange Træer, — sjældent op imod et Par Hundrede af forskellige Frugttræer paa een Gang.⁴⁷ Frugtlavl betragtedes ikke som et Erhverv, men som en Slags Fritidssyssel, — først vor Tid har skabt Abildgaarden i Skikkelse af en Erhvervsfrugttræplantage.

VII. Indhegning.

Abildgaarde, som unddroges Fællesskabet ved Hegning, er utvivlsomt i de ældste Tider hovedsageligt blevet heget med Vidjegærder, — rimeligvis sædvanligt flettede af Hassel, Pil o. l. Et saadant Vidjegærde skimtes i Slægten Abildgaards Skjold allerede fra c. 1230,⁷ og i Slægten Tymmo Tymmæsons Vaaben (Lykesholm) fra c. 1333 ses et Vidjegærde og 3 Æbler.⁴⁸ Kong Eriks Sjællandske Lov siger, at det er lovligt Hegn, som ikke forvolder Mands Skade, og sker det dog, at Kvæg eller Mand kommer til-

Skade ved Ris, som nogen har flettet i sit Gærde, da bødes der derfor ligesaa fuldt som for store Stavre: „thi Stavre nævner man det, hvoraf Kvæget oftest faar Skade“.⁴⁹ Tydeligere kan det neppe siges, hvorledes Datidens Hegn har set ud, og de følgende Aarhundreders Bestemmelser om Pileplantning maa ses ud fra de Forudsætninger, at Pilene skulde bruges til Hegn og Humlestænger, — ja det siges endog klart i Paabudet i „Fyns Vilkaar“ af 1547, at hver Bonde aarlig skal sætte i det mindste „20 gode ferske Pilestaver i sin Gaards og Marks Gjerder, som voxte kunne, indtil samme Gjerde er fuldsat, og Bonden fanger deraf saa mange Stavre, som han til Gaardens Staver og Humlestænger behov haver . . .“⁵⁰ Undtagelsesvis anbefaledes det (1562) Bønderne i Kbhvn., Krogens og Abrahamstorp Len at sætte Stengærder om deres Gaarde, Haver og Vange eller at opkaste Diger og Grøfter, besatte med Pil, — fordi Skovene paa denne Egn blev saa forhuggede af den megen Gærdsel,^{49, 51} og dette udvidedes senere til at gælde hele Sjælland (1623).⁵² I Tiden omkring Udskiftningen maa man imidlertid søge helt bort fra Hegning med Risgærder og erstatte disse med Stengærder,⁵³ — et Arbejde som faldt godt i Traad med Tidens øvrige Arbejde med Oprydning af øde Jorder og Opdyrkning af alle Pladser. Ogsaa i Byerne har Risgærder været brugt til op mod Aar 1800; men der har dog været ført en Kamp imod dem, og der forlangtes opført Brandmure omkr. Haver, som laa ud imod en Hovedgade.^{49, 54} Tid efter anden er da Hegnene omkring Abildgaarde og andre Haver blevet ændrede, og i forrige Aarhundrede blev det især de levende Hegn: Hække af Tjørn, Hyld, Syren m. m., som omgærdede Abildgaardene, — eller i Byerne: Plankeværker, Mure m. m.

Saalænge Fællesskabet eksisterede, maatte naturligvis ogsaa Havehegnene være undergivet de gængse Regler, og disse sagde bl. a., at til Volborgdag eller „i det længste tredie Pintsedag“ skulde alle Gærder omkring Rugvange, Bygvange, Abildhaver og Enghaver være fuldt tillukkede — under en Bøde paa 1 Fjerding Øl (Kvarmløse og Saaby c. 1624 og c. 1700).⁵⁵

VIII. Indhold, Plantebestand.

Efter sit Navn, det gammeldanske Abildgaard, det ældre nydanske Abildhave, der senere er bleven til Æblehave eller mere almindeligt Frugthave,⁵⁶ skulde Abildgaarden indeholde Æbletræer

(Abilde) eller (i Lighed med Kaalen i Kaalgaarden)⁵⁷ være forbeholdt disse. Det er ogsaa nok rimeligst, at de første Abildgaarde virkelig fuldtud har svaret til deres Navn,⁵⁸ og bl. a. de anførte Eks-empler fra Slægternes Vaabenskjolde⁷ kunde nok tyde derpaa. Der er dog allerede ret tidligt i Abildgaardenes Historie Tegn paa, at der ogsaa har vokset andet i Abildgaardene end Abilde. En Antydning heraf kunde der ligge i en af Stroferne i Folkevisen om „Kong Erik og den spotske Jomfru“, hvori det hedder,⁵⁸ at

Udi min Faders Abildgaard,
Der stander en Lind saa grøn . . . ;

men efter Kendskabet til Planternes Omtale i Folkeviserne maa man i Almindelighed ikke regne med, at det netop drejer sig om de specielle Plantearter, som nævnes.⁵⁹ Det kan ligesaa godt være andre, og f. Eks. kan det ligesaa godt være et andet Træ, end et Lindetræ, der har vokset i Jomfruens Faders Have, — ja maaske har det blot været et Abildtræ, hun har hentydet til, — maaske et særlig stort Træ, som hun ved at give Tilnavnet Lind har kastet en vis poetisk-skøn Glans over, — saaledes som Lind i Folkevisestilen og i Folkevisetiden har været udpræget poetisk-skønt, mens Abild kun har været Prosa, — omtrent omvendt af, hvad Forholdene siden har udviklet sig til.^{56.59}

I de skiftende Regeringers vekslende Paabud om Plantning faar vi Indtrykket af, at man har sat Æbler og Pærer lige med hinanden og har fordret en af disse Træsorter plantet;⁶⁰ men Abildgaardene har dog neppe nogensinde været stærkere præget af Pæretæerne end af Æblerne, og bortset fra enkelte Stednavne (Pæregaard m. fl.) har Pærerne aldrig formaaet at give Navn til de Omraader, hvor de voksede. Man kan tale om en Æblehave, men saare vanskeligt og sikkert kun indenfor en Frugtavlindustri om en Pærehave, — Pærens Navn har i vor Tid faaet et udpræget komisk Skær.⁶²

Om man har indplantet de vilde Abilde i de ældste Abildgaarde, eller om man meget tidligt har fundet enkelte Abilde med røde og smukke Frugter, som da først er indplantet, — derom ved man intet sikkert ud over, at man allerede paa Pælebygningernes Tid kendte den større og mindre Type paa Æbler. At Podningen er en meget gammel Sag³⁹ og bl. a. herhjemme kendt saa tidligt som omkr. 1200, er et Faktum.⁸ Sorternes Antal, der i den klassiske

Oldtid opgives til godt en Snes Stykker, hvoraf atter mange gik tabt, var i 16.—17. Aarh. hos os noget lignende⁶³ og er siden da bestandig forøget, bl. a. med mangfoldige, der kun har været dyrket i bestemte Egne, og som er lykkedes særlig godt der, — et Emne, som det vil føre for vidt her at komme ind paa.⁶⁴

IX. Plantning.

Frøplanter af Æbler kunde faas saavel ved Menneskers Udsæd af Kærner som paa saadanne Steder, hvor Abilde selv havde saaet sig. Almuen mente imidlertid i gamle Dage, at man fik det bedste Resultat ved selv at saa sine Frø og ved forinden Udsæden at udsøge den største Kærne og paa passende Maade at lægge denne i Jorden. Der vilde da opvokse et Træ, som uden Forædling og Podning vilde bære gode Frugter, — ja man anfører endog som Eksempel paa dette den gode danske Æblesort Filippa.⁶⁵ Faktum er, at mangfoldige gode danske Æblesorter er fremkommen ved, at interesserede Almuesfolk har lagt enkelte Kærner, ofte paa pudsige Steder, saasom i Urtepotter eller i Træsko.⁶⁴ Paa Fanø brugte man at stikke Æblekærnen, der skulde saas, ind blandt de øverste Græstørv i Brøndranden; spirede og groede den nu godt paa dette Sted, skulde det unge Træ have Lov at blive staaende paa Voksestedet i 7 Aar — først derefter kunde der blive Tale om at indplante det i Haven.⁶⁶

Under Stavnsbaandets trange Kaar saa Bønderne kun med umilde Blikke til Herremændenes Paafund, og selv naar de fik overladt Træer, ja naar disse endog blev plantet i deres Haver, forstod de ikke det for dem heldige deri, og mangfoldige Frugttræer er med Vilje blevet forsømt, ja endog beskadiget paa Roden o. l. Steder, saa de ikke kunde vokse.²⁶ Senere gik det gavnlige i Frugttrædyrkningen dog op for Almuen, og man forstod baade, at der kunde være nogen Mening i at plante Frugttræer, og at der skulde ofres dem nogen Omhu for at de kunde give Udbytte. Allerede ved Plantningen søgte man derfor at sikre Træernes Frugtbarhed, og i dette Øjemed brugte man Pilekvisten som den frugtbargørende, livgivende Kvist.⁶⁷ Man sagde i Nordsjælland, at man Juleaften skulde stikke smaa Pilekviste i Jorden paa det Sted, hvor der senere skulde gro Frugttræer. Disse Kviste skulde igen optages paa Vor Frue Dag (²/7), idet de til den Tid havde meddelt Jorden

noget af deres frugtbargørende Kraft.⁶⁸ Naar dette var sket, kunde man trygt plante Frugttræerne paa de bestemte Steder, — de var da sikret Frugtbarhed.

X. Forædling.

Selv om man ved Udsæd kunde skaffe sig bedre Frugter, saaledes som det allerede er anført, har dog Forædling ved Podning, Okulering o. l. været brugt maaske i et Tusind Aar.⁶⁹ Vi hører om, at Abbed Vilhelm i 1180 udbeder sig Podekviste (*arboreum surculus*)³, og i hvert Fald 1506 er Podning o. l. sat saa meget i System, at man kan konstatere Tilstedeværelsen af en „Ympehave“⁶⁹ (senere tales der ofte om „Bomskoler“, d. s. som Planteskoler), og Peder Laale vidste, baade at „ond Rod giver ej gode Æbler“, og at et „godt Træ bær gerne gode Æbler.“⁷⁰ Tiltrods for dette forbliver det dog en Gaade, hvorledes man i 15. Aarh. og i de nærmest følgende Aarhundreder har kunnet paabyde, at Bønderne skulde plante „ympede“ (podede) Frugttræer. Nogen Planteskoler, hvor disse blev tiltrukket og hvorfra de kunde sælges, har sikkert ikke eksisteret, — de er i hvert Fald ikke kendt før langt senere,⁶⁸ og den nævnte Ympehave fra 1506 eller lignende „Podesteder“ kan ikke antages at have kunnet forsyne Landsdelene paa en saadan Maade, at alle Bønder har haft Mulighed for at faa fat i de Træer, der skulde til. End ikke om Planteskoler hos Herremændene eller Lensmændene hører vi Tale fra disse Tider. Muligvis har de eksisteret, — i saa Fald har deres Virksomhed formaaet at undgaa at sætte utvetydige Spor, — og snarere maatte man have anført som Aarsag til, at der ikke blev plantet, som der skulde, at Poderne (Ymperne) ikke havde været til at faa, end de andre Aarsager, som anførtes i Datiden (Klima, Jordbund m. m.).

At der Tid efter anden indførtes Planter fra Udlandet, har sikkert ikke væsentligt ændret Vanskelighederne ved at faa gode Træplanter, saa meget mere, som der Gang paa Gang forekommer Klager over netop disse Planters Kvalitet, Sortsrenhed o. s. v. I det 17. Aarh. var det særligt Holland⁷¹ — i samme Tidsrum samt i det 18. Aarh. dog ogsaa Holsten, der leverede de fleste af de udenlandske Frugttræer, som kom til Danmark,⁷² og væsentligst først i Slutningen af det 18. Aarh. begyndte de danske Planteskoler at yde et beskedent Bidrag til Produktionen af forædlede Frugttræer. Podningen ansattes af Pastor Gerner til Marts og April Maaned,

i hvilken han (1670) ogsaa fandt det heldigst at „flytte“ (plante) Træerne. Særligt skrev han om Vinterfrugten for samme Maaned:⁷³

Nu poder vi vor Vinterfruct,
 Den sterkist er at giemme.
 Dend med sin Frøg een herlig Luct/
 Det kand en Siug fornemme.
 Men Stammen skal med Salve goed
 For Regn og slud forvaris/
 At dend ey skal foruden Boed/
 Aff Væde plat forfaris.
 Aarsgamle Poder hafl i act
 oc ritze deris Stammer/
 At de i Barken bliffver flact/
 Fra Rod/ oc Vext annammer.
 De første Blomster Poden faar
 De skal oc strax aff pluckis
 At Dyden ey med dem bortgaar/
 Oc Nyttten ude luckis.

Dette med Salve (senere: Podevoks) kunde, dersom der var mange Træer, blive en ret anselig Post i Datidens Haveregnskaber, og paa Gripsholm brugte saaledes Bjørn Trægaardsdreng i 1547 otte Pund Voks til „Træplastre“.⁷⁴

Podningens Teknik, dette mærkelige Fænomen, hvorved de vilde og uanselige Skovæbler forvandlede til røde og smukke Frugter, var Genstand for megen Omhu. Nogle mente endog, at man maatte ty til det røde Blod for at det skulde lykkes vel. Et gammelt Haandskrift fra Børglum (1480) fortæller herom,⁷⁵ at „vil thu ympe eble ad thy skulle være røde bode inden och ude, da skaltu dove quisten, den som thu imper, y gedeblood och lad lidet blod i klofften, tha worde the røde . . .“, en Forholdsregel, som var forstaaelig for Datiden, men som senere Tider har vist at være ganske overflødig.

Et Par Aarhundreder efter⁷⁶ gives der den Regel for Podning, at Kvistene skulde tages fra Solsiden, fordi Træerne var mest frugt-bare paa dette Sted, — og Kvisten maatte ikke tages af et Træ, som endnu ikke havde baaret Frugt, thi da vilde denne Kvist ej heller komme til at bære. De Gamle vidste ogsaa, at man ikke maatte pode et Frugttræ i en anden Art, f. Eks. ikke en Tjørn, Røn o. l.,⁷⁷ — thi skønt dette meget vel kunde lykkes, ansaa man det for stridende imod Naturens Orden, og man mente yderligere,

at dersom en frugtsommelig Kone spiste Frugt af et saadant Træ, vilde hun ikke kunne blive forløst. Ej heller maatte der podes 2 Slags Æbler i eet Træ, — det vilde give Tvillingen.

Som Specialister i Podning havde man de saakaldte Podemestre,⁷⁸ — et Navn, der er bevaret for denne Slags Gartnere, eller har været en gængs Betegnelse for Gartnere, til ind i 19. Aarh.⁷⁹ Senere er Betegnelsen gaaet af Brug, men til op mod vor Tid har den dog i hvert Fald i Nordjyll. i Formen „Podekone“ været overført paa kvindlige Havearbejdere, Havekoner, Lugekoner o. l.⁸⁰

Ogsaa andre Folk gav sig af med Podning, f. Eks. Lærere og Præster,⁸¹ — og det maa antages, at i Egne med en stærkt udbredt Frugtavl (Als, Sydfyn og Smaaøerne m. fl.) har Podningens ædle Kunst ingenlunde været forbeholdt de egentlige Podemestre, men har i Form af Hjemmepodning været en endog meget udbredt Kunst, som enhver Havemand eller Gaardejer har befattet sig med.²¹⁻⁸² Hvor gammel en saadan Hjemmepodningssyssel kan være, er ikke godt at sige; men det kan anføres, at i Bestemmelserne for Almueskolevæsenet omkr. 1800 kræves det, at Skolelærerne, som selv paa Seminarierne havde faaet Undervisning i Podning,²² skulde undervise de flittige Børn i at „plante, pode og udføre andre deslige Hauge-Sysler,⁸³ og senere gaves gennem Landhusholdningsselskabet o. l. Institutioner Bønderkarle Undervisning i det samme, hvorved Kendskabet til Podningen maa være bleven ret udbredt. Med Planteskolernes Fremkomst er Forædlingen af Frugttræer ganske naturligt gaaet over til disse, selv om Hjemmepodningen derfor ikke helt er gaaet ud af Sagaen.

XI. Pleje i Væksttiden.

Saavel de unge Poder som de ældre Træer maatte for at kunne bære Frugt være Genstand for omhyggelig Pasning ogsaa efter Plantningen, — en Pasning som man gennem Tiderne har udført paa forskellige Maader og — sikkert — med vekslende Held. Pastor Gerner skrev om, hvorledes man skulde ridse (skære) de unge Poders Stammer og plukke de første Blomster af i Marts Maaned.⁷³ Beskæring har man tidligt været inde paa,²¹ og den skulde efter de Gamles Mening i Jylland foretages ikke alene paa en bestemt Dag, nemlig paa Abelones Dag⁸⁴ eller $\frac{8}{6}$ ⁸⁵, men i sidste Tilfælde endog Kl. 9 Formiddag; Pastor Gerner siger dog, at det skal ske i September:⁷³

Din Fruct træer skal du snide/
 Thi vedsken er nu offver all
 Aff Bullen gaaen til side.

Meget udbredt var Forestillingen om, at man ved at ryste Frugttræerne paa en bestemt Tid samt ved at ombinde dem med Halm skulde kunne forøge deres Frugtbarhed. For Størstedelen af Landet gælder det, at man mente, at Frugttræerne skulde rystes Juleaften;⁸⁶ men enkelte Steder brugte man dog at udføre dette Nytaarsaften i Stedet for.⁸⁷ Desuden holdt man nogle Steder paa, at dette Arbejde kun skulde udføres, dersom det ikke blæste den Aften,⁸⁸ og i nogle Tilfælde skulde man ogsaa mumle en Formel under Arbejdet. Paa Fyn lød denne omtrent som:^{87.89} „Fryd Dig mit Træ, Gud give dig og mig et godt Nytaar,“ — eller som Peder Syv formede den:

Fryd Dig, Æblekvist,
 som Maria, der bar Jesus Krist, —

mindre fromt og alvorligt lød det, naar man mumlede og ønskede:⁹⁰

Æbler og Pærer i min Have,
 Donner og Djævel i de andres Haver.

I Forbindelse med denne Rysten af Frugttræerne skulde man iflg. gammel Tro binde Halmbaand om Frugttræerne, og denne Skik er kendt fra det meste af Landet, dog muligvis ikke i Vestjylland, hvor Frugttrædyrkningen i Almindelighed har været mindre kendt.⁸⁸ Man kunde samtidig mumle et af de foran anførte Vers eller som paa Møen:⁹¹

Fryd dig, Bom,
 glæd dig stum,
 i Nat blev Kristus født.

Muligvis har man ogsaa nogle Steder kun anvendt Halmbaandene, og ikke rystet Træerne;⁹² Skikken med baade at ryste og ombinde Træerne var kendt endnu indtil c. 1877 i Vestlaaland.⁹³ I Værsløv paa Sjæll. mente man, at vilde et Frugttræ trods al Pleje ikke bære, skulde en frugtsommelig Kone, før Sol stod op, binde Halmbaand omkring det.⁹⁴

Af den øvrige Pleje der viedes Frugttræerne kan anføres, at man baade i Nørre- og Sønderjylland mente, at det var godt at

hænge Skalotteløg op i dem; deres Lugt skulde skræmme Fuglene bort,⁹⁶ og Midlet er maaske særlig tænkt brugt overfor Kirsebærrene, — af dem faar man jo aldrig nogen, dersom man ikke er paa Vagt; men faldt Æblerne umodne ned, brugte man i Vester-Vedsted at gemme dem i Huller inde i Høfaget.⁹⁶

Ogsaa andre Dyr har kunnet stjæle Frugten eller rettere skade Frugttræerne, saaledes bl. a. Orme og Larver. Man tog sig den møjsommelige Opgave paa at rense Træerne for disse, — saaledes fik Urtegaardsmanden Hans Thueszen 1 Pund Smør for at rense Malmø Slots Abildtræer (1541),⁹⁵ og indtil 1800 har samme Metode været anbefalet,⁹⁷ — formentlig især for dem, der havde god Tid. Mod Orm i Roden, som altsaa ogsaa har forekommet, skulde man i Sydsjælland grave en halvt flaaet Ræv ned i Haven,⁹⁸ og var det i Barken paa Stammen o. l. Steder, at der gnavedes, f. Eks. af Harer — ja saa havde man fra Domitzers Havebog (1635) det Raad at spytte i Hænderne og bestryge Træerne dermed, — saa vilde Harerne holde sig borte.⁹⁹

For Træernes Trivsel har dog nok Gødskningen spillet en større Rolle end de ovenfor nævnte mere eller mindre problematiske Foranstaltninger, og om denne tales der da ogsaa ret ofte gennem Tiderne,^{21.99} — ja Pastor Gerner haaner endog dem, der mener at kunne gøre Æbletræerne mere frugtbare ved Halmbaandene; selv foretrækker han aabenbart god, gammeldags Staldgødning, idet han om Havearbejdet i Oktober siger:⁷³

Om roden graff paa Ebeltræer/
Oc Koemøg derom sætte/
Det meer end langhalm fructbar er/
Som Gecke derom flette. —

Der skulde være Orden i Gaderne, og Gødningen maatte indføres i Haverne, — saaledes som en Bestemmelse fra Randers siger det 1609, at hvem som lægger Møg for nogen Mands Kaalgaarde eller Abildgaarde og lader det ikke straks henkomme eller indføre i sin Have, han skal bøde 2 Skilling.¹⁰⁰

Om Træernes Evne eller Vilje til at bære Frugt kunde man allerede længe før Høsten tage visse Varsler. I Sydsjælland sagde man, at saaledes som Træerne bugnede af Rim i Advent, saaledes vilde Kornet komme til at bugne af Kærne og Træerne af Frugt det næste Aar,¹⁰¹ og paa Sydfyn, at dersom Sneen blev hængende

paa Frugttræernes Grene fra Juleaften til Julemorgen eller derover, fik man et godt Frugtaar. Denne Sne var som Gødning (eller Halmbaand) for Træerne.¹⁰² Ogsaa stærke Storme om Efteraaret betød (i Sønderjylland) megen Frugt,¹⁰³ og dryppede Frugttræerne Paaskemorgen, mente Sønderjyden at det blev en frugtbar Sommer.¹⁰⁴ Trods al Pleje varierede før som nu Frugttræernes Ydeevne efter som Klima m. m. vilde det, og man havde ikke forhen de Midler til at modvirke Sygdomme som nu. Et bestemt Æbletræ¹⁰⁵ opgives at have baaret 4 Tdr. Æbler i 1763, c. 20 Stykker Aaret efter, 15½ Tønde det næste Aar og derefter 3 Tdr., — og paa lignende Maade har Forholdene kunnet arte sig ogsaa andre Steder, — dog saaledes at en god eller daarlig Høst gerne har været nogenlunde fælles for alle Egne i samme Aar. Avlen af et eller flere Æbletræer har man regnet med i Husholdningen, og ganske karakteristisk er det, naar man i et Aftægtsbrev (1775) fastsætter, at Aftægtsfolkene skal nyde godt af „Frugttræerne, det søde Æbletræ og det graa Pæretæ. . .“¹⁰⁶

XII. Frugten plukkes.

Saavel til de første Frugter af et nyplantet Træ som til de sidste Frugter paa Træerne om Efteraaret knyttede man i gamle Dage visse Forestillinger. I hvert Fald i Sydsjælland sagde man, at de første Frugter af et nyplantet Frugttræ ikke maatte plukkes af en frugtsommelig Kvinde,¹⁰⁷ — maaske, fordi det unge Træ betragtedes som jomfrueligt og den frugtsommelige Kvinde som uren. Og naar man plukkede, skulde man lade de sidste (2-3 eller i hvert Fald nogle faa) Frugter sidde paa Træerne. Man sikrede sig derved Frugt ogsaa til næste Aar, idet disse efterladte Frugter betragtedes som et Offer til Træet og dets Frugtbarheds-evne.^{109.110} Skikken er kendt fra de fleste Egne af Landet;¹¹¹ men i Sydjylland holdt man dog paa, at man netop skulde tage det sidste Æble, og hvis der trods det, at man mente at have plukket dem alle, alligevel fandtes Frugter paa Træet, var dette et Tegn paa, at en vilde dø i det Hus eller den Gaard, Træet tilhørte. Ligesaa sagde man der, at et Æble, som blev fundet paa et særligt Sted, f. Eks. i en Grøft, ikke maatte spises; thi det var forgjort.¹¹²

Frugten skulde gerne plukkes i Oktober, især for Vinterfrugtens Vedkommende, og Pastor Gerner skrev om Arbejdet i Oktober:⁷³

Pluck Fructen aff før den faar Frost/
 Thi træerne Blade felder/
 Den elskis for een lecker Kost/
 I Vinter naar det gielder.

Hvorvidt han selv har elsket Æbler, eller det er andres Erfaringer, han her har udtalt, skal ikke kunne siges, men givet er det, at de mange Æbler, der fandtes i de gamle Præstegaardshaver, har ofte kunnet friste Folk paa Egnen til at stjæle af Præstens rare Sager; men vidste Præsterne ikke bedre Raad, saa gik de i Pagt med de okkulte Kræfter og jog paa denne Maade Tyvene bort, — eller fik dem til helt at blive borte. Der er mangfoldige Beretninger om saadanne Præster. En Præst i Højelse sagdes f. Eks. at have den Evne at kunne være 2 Steder paa een Gang, og da hans Tjenestepige vilde stjæle af hans Frugt, viste Præsten — der i Øjeblikket befandt sig i Kirken — sig for hende og forhindrede Tyveriet.¹¹³ En Kollega til ham, der havde Embede i Udby (Holbæk Amt) havde Ord for at være en „klog Mand“. Da en Karl engang i „uberettiget Ærinde“ var kommet op i et af Præstens Æbletræer og ikke vilde navngive sig paa Præstens Forlangende herom, blev han „bunden“ af Præsten til at blive i Træet. Han maatte tilbringe hele Natten paa det ublide Leje i Træet, og først næste Morgen „løste“ Præsten ham.¹¹⁴ Lignende Evne er tillagt Pastor Coldevin i Højby, Ods Herred. Naar Folk stjal Æbler i hans Have, „bandt“ han dem til at blive der, indtil han gik i Kirke.¹¹⁵ Og i et nærliggende Sogn (Asnæs) var engang et Par Mænd fra Lyngen kommen ind i Præstens Have i samme Ærinde som de foregaaende. De havde endog været saa forsynlige at tage et Køretøj med til deres Udbytte, og med deres Poser var de kommen ud i Præstens eget Æbletræ, som stod lige udenfor hans Studerekammer. Men nu var Pastor Voss lige saa „klog“ en Mand, som sine Kolleger fra Egnen, og da han tiltalte dem med Ordene „God Aften, Børn, hvad er det I bestiller her i min Have, og i mit eget Træ?“ sagde den ene Tyv til den anden: „Kryb ned.“ Men da opdagede de, at de overhovedet ikke kunde krybe ned, for Præsten havde „bundet“ dem. Først da han atter løste dem, kunde de begynde paa den ubehagelige Nedtur, idet han sagde til dem: „Ja saa, Børn, nu kan I krybe ned; I kan pille Æbler op af dem, der er faldet ned; men kom saa aldrig her mer.“ Og den Mand, der har berettet Historien, tilføjer, at det vogtede de sig

nok for.¹¹⁶ Ogsaa en Præst i Søllinge forhindrede ved at kunne vise sig 2 Steder paa een Gang, at Tyvene stjal hans Æbler¹¹⁷ ligesom en Præst i Blegind¹¹⁸ og en anden i Sydslesvig¹¹⁹ havde Evnen til at „binde“ og brugte den overfor Tyveknægtene. En særlig streng Straf skulde efter Folketroen ramme dem, der stjal Æbler ved St. Niels Grav (Glenstrup?); thi de vilde blive lamme.¹²⁰ Anderledes hedder det sig med Biskop Bloch, der engang var paa Visitats i Hjermind. Da han havde plukket nogle Æbler i Præstegaardshaven og det blev opdaget, henkastede han en Bemærkning om, at de var kommen fra hans Kone, — men den stedlige Præstefrue foreholdt ham — meget respektløst! — at han selv havde plukket dem.¹²¹

Ogsaa paa Degne, der havde Evne til at binde Tyve, og som bl. a. bandt saadanne i deres Have, har vi Eksempler, — f. Eks. har en gammel Mand, der levede som Fattiglem i Egtved i Slutningen af forrige Aarhundrede, berettet, at han som Karl havde været med til at skulle stjæle Æbler i en Degnehave paa Silkeborgegnen; selv slap han ud af Haven, men hans Kammerat blev „bunden“ til Træet, da Degnen opdagede Tyvene.¹²²

Foruden at kunne beskytte sig mod Tyvene ved saadanne mere abstrakte Midler, kunde man hegne om sin Abildgaard, og det hed sig fra Stoense paa Langeland (1707), at dersom nogen oprykkede Stavre af et saadant Hegn, skulde han give en Tønde Øls Værdi til Byen.¹²³ Selve Tyveriet i Abildgaarde havde faaet sin Fordømmelse allerede i Jydske Lov, hvorfra Bestemmelserne blev overført til Danske Lov og mange Byskraaer. En af disse dømmer en Æbletyv til at bøde 7 Mark til Byen (Kværndrup 1708) foruden Straf af Herskabet, — en anden (Vistoft 1765) nøjes med 3 Mark, og Bjerregrav (1681) sætter endog kun 8 Skill. Vejle Bylav er det mest blodtørstige i denne Sag og forlanger den Skyldige sat i Halsjern, — hvad enten han antræffes i at stjæle Frugt i anden Mands Abildgaard eller træffes i en Humlegaard.¹²³

XIII. Frugten anvendes i Husholdningen.

Hvorvidt det at spise frisk Frugt (Æbler o. l.) udelukkende er en moderne Opfindelse, der skyldes Vegetarianere og Raakost-spisere, eller om dette ogsaa har været brugt i større Grad i tidligere Perioder, er neppe til at afgøre, og i hvert Fald tyder Alvastra-Fundet paa, at Broncealderfolket snarere har stegt deres

Æbler end spist dem friske.² Der er dog mange Vidnesbyrd om, at Æbler (især smukke, smaa, muligvis af Pigeontypen) i flere Generationer har været en yndet Gave og Gevinst ved Jule- og Nyt-aarsspillene i de nordiske Hjem; men de er sikkert spist som en Raritet og ikke af Hensyn til Sundheden.¹²⁴ Hverken paa denne Brug eller paa det gamle Testamentes Beretninger om „Æblet“ i Forhold til Syndefaldet (se Afsnit XVIII) kan der bygges noget som helst Bevis for, at Æblet i Almindelighed er spist i sin naturlige Tilstand af de Gamle. Tværtimod maa det sikkert anses for givet, at dansk Almue i Hovedsagen kun har nydt Æbler (og Pæ-rer) enten som en beskeden Tilsætning til fede Spiser, i tørret Tilstand eller stegt, som Grød eller som Most.¹²⁵ Det vilde Æble, der i sin Forekomst er et surt, ramt og uanseligt Æble, har sikkert aldrig virket tiltrækkende paa Nordboen, — bortset fra saadanne Typer og Variationer fra den gængse Form, der har kunnet have en smuk Farve og mindre syrlig Smag. At man i Østjylland omkr. 1870 skal have anvendt Skovæbler i Blodpølser⁴¹ er formodentligt netop den Undtagelse fra Reglen om, at man ikke anvendte friske Skovæbler som Menneskeføde, — eller er netop disse Pølser ikke ogsaa bleven kogt? — Mangfoldige Skæmtesprog vidner tydeligt om den Foragt, hvormed man almindeligt betragtede det vilde Æble, — i hvert Fald efter, at man havde lært søde, saftfulde og lækre Æblesorter at kende. Man sagde om en Person, at han var „Sur som et Skovæble“, og naar han var nødt til at „bide i det sure Æble“, kunde dette ogsaa udtrykkes ved, at man „kunde lære Fruerhund at æde Skovkrabber“ (Skovæbler).⁴⁵

Mosttilvirkning af Æbler har været kendt overmaade længe her i Norden.¹²⁸ Hvorvel der i Bronzealderens Juellingefund¹²⁶ ikke er paavist egentlig Æblemost, er der dog fundet Spor af en Drik, der var en Blanding af Øl og Frugtvin, — og iøvrigt var Mosttilvirkningen kendt i Europa paa denne Tid. Fra 1226 hører vi Tale om, at der til Vor Frue Kloster i Odense hørte „Vingaarde“ beliggende paa Fyn, Langeland, Ærø m. fl. Steder,¹²⁷ og for saa vidt der her ikke er Tale om, at de Dokumenter, hvori Meddelelserne forekommer, skulde være Formularafskrifter fra de sydligere vindyrkende Lande, i hvilke Formularafskrifter da danske Stednavne er indføjet, maa disse „Vingaarde“ enten opfattes som Humlehaver, hvis snoede Ranker har mindet om Vinranker, eller Æblehaver, hvorfra man har forskaffet sig Frugt til Fremstilling af „Vin“^{89.127.128}

(Most). Er der saaledes her ikke nogen absolut Sikkerhed for, at man her har lavet Most, saa finder vi paa Øm Kloster i hvert Fald saa tidligt som i 1554 en Forsyning af ikke mindre end 16 Tønder Most,¹²⁹ og siden da hører vi ofte om Most, — ja blandt de Afgifter, som Lensmand Oluf Nielsen paa Vordingborg i 1513 skulde nyde, var der ogsaa en „halff læst myst“ (Most), og af det, som samme Lensmand stod i Restance for til Kongen, nævnes bl. a. 11 Tønder Most.¹³⁰ Et Aarhundrede senere hedder det, at der er saa megen Frugt, at Indbyggerne i Landet ikke alene kan støde Most deraf, men ogsaa sælge den,²⁸ — dette gælder især Laaland-Falster og Fyn, men at der ogsaa paa Sjælland har været perset Most i disse Tider, ja endog i større Maalestok ligesom tidligere, tyder Verselinjerne paa, idet de siger (om September)⁷³

Vor Fruct er moed/ vi Perser Most/
Vi Sælends-Viin bereeder/

Ogsaa for senere Tidens Vedkommende er det godtgjort, at man har lavet Most i ret udstrakt Grad saavel paa Sjælland (især i Sydsjælland) samt paa Øerne Laal.-Falster, Fyn og Smaaøerne samt Als.¹⁸¹ I Sydsjælland tilberedtes den paa den Maade,¹⁸² at Frugten blev lagt i et Trug, der var hulet ud af et Stykke Træ. I dette Trug stødtes Frugten, hvorefter den pressesdes og tømtes ud i et Kar. Masken pressesdes endnu engang og gav anden „Bryg“. Den udpressede Saft kom man i et groft Linnedklæde, hvorfra den løb ned i et nyt Kar, og her blev Saften staaende til den satte Skum, hvorefter den sattes paa Ankere, som stilledes ned i Kælderen. I dette „Træ“ fik den Lov at staa nogle Dage, hvorefter den blev tappet om paa velrensede „Træer“ til Hengemning. Lignende Fremgangsmaade brugtes ogsaa paa Fyn;^{183.184} men man gik dog efterhaanden fra disse ret primitive Metoder over til mere rationelle,¹⁸⁵ — indtil Mosttilberedningen atter gik i Glemme eller maatte vige for Bajerskøllet o. l. Fabriksdrikke. Utvivlsomt har Mosten været ret velset i Almuekredse (se senere), men Folk, som var bedre vant, saa med nogen Foragt paa den primitivt tillavede Most. Der kunde ogsaa nok gøres mere ud af den, saaledes som Gerner anbefaler det, og hvorved det efter hans Udsagn bliver en fin Vin.⁷³

Sæt hos hver Glasz it Stycke Ost/
Een Franskvii dend da heeder:

I Farffven er dend nok saa skøn/
I Dyd er dend vel sunder:

og tilføjer han faderligt:

Most skal vel faa siin rette Løn/
Naar jeg faar bedre Stunder,

og han meddeler endvidere, at:

Aff Most een Eddick giøris kand
Saa skarp som dens begieris/
Som komme kand aff fremmed Land/
Oc udi Spisen tæris.

At den hjemmelavede Most ikke altid var særlig god, er højst sandsynligt, og det siges omkr. 1800, at den hverken bliver tilsat Gær eller kogt.¹⁸¹ Hvorvidt man overhovedet gav sig af med at brygge Most afhæng af Frugtmarkedet. I frugtbare Aar, hvor der var Overflod af Frugt, og hvor der derfor blev sløje Priser paa dem, persede man i Sydsjælland og paa Laalland Most,¹⁸¹ og paa Als, hvor man i Almindelighed klagede over Frugtpriserne, var ogsaa disse en af Aarsagerne til, at man persede Most,¹⁸¹ — hvorfor man tør gaa ud fra, at man i Aar, hvor Frugten paa Grund af ringe Avl kom op i Pris, praktisk talt ikke lavede Most. Mosten blev drukket i Stedet for Øl, — og man kunde f. Eks. i Skovby Herred (Fyn) i saadanne Aar, hvor der bryggedes megen Most, helt undgaa at drikke Øl, ja man solgte endog af Mosten; den Most, man tilberedte paa denne Egn, ansaas for at være særlig god.¹⁸⁶ I Aasum Herred holdt man paa, at Mosten skulde have Frost, før man begyndte at drikke af den; saa brugte man den til at dyppe Grøden i, eller som Vin at drikke til Bryllupper,¹⁸⁶ — ja paa Als var Most i det hele taget altid anset som Gæstedrik.¹⁸⁷

I adskillige Egne af Landet har man ogsaa brugt at tørre Æblerne. I Sydsjælland tørrede Bønderne Æbler til deres eget Brug i Bagerovnen eller i Solen og Vinden;¹⁸⁸ De trak dem paa Traade og hængte dem op under Tagskæget paa Solsiden, dog var det kun Husfolk og Indsiddere, som ingen Bagerovn havde, der tørrede dem paa denne Maade; de, som havde Bagerovn, brugte denne. Paa Ærø har Forfatteren af nærværende ofte i sin Barndom set Æblestykker trukket paa en Snor og hængt til Tørre paa Loftet. — Paa Als var det særlig den nedfaldne Frugt og Sommeræblerne, der blev tørret.^{187.189} De blev, et Par Aftener, før

der skulde bages, skaaret til Tørring. Der blev sat et Kar midt paa Gulvet, og derom tog alle Husets Folk Plads hver med sin Kniv. Æblerne blev skaaret i Fjerdeparter, Kærnehuset blev taget ud, og Æblestykkerne kastet i Karret. Naar Brødet efter Bagningen var ude af Ovnen, blev Æblerne kastet derind, men det kunde dog ogsaa hænde, at Ovnen opvarmedes alene til Frugttørring.¹³⁷ Naar Frugten havde ligget i Ovnen en halv Dag (kortere eller længere eftersom Ovnen havde været varm), blev den raget rundt med en langlandet Rive, og naar den var færdigtørret, blev den nogle Timer bredt ud i fri Luft; derved blev den haard og kunde fyldes i Sække eller Poser, som fik Plads rundt om Kaminen paa Loftet (Meddeleren mener formodentlig omkring Skorstenen paa Loftet). Stærkest skulde Ovnen være opvarmet til at begynde med og især til Æbler og Pærer, svagere til Blommer. Den tørrede Frugt brugtes paa Als til at komme paa Grynsuppe og i Kærnemælksvælling, mest dog til Kompot. Naar hele Husstanden om Vinteraftenerne til Nadver fik Sulefadet med Saltmaden paa Bordet, kom der ogsaa et Fad kogt Tørrefrugt ved Siden af; den var sødet lidt og overhældt med lidt Jævning. Skikken var almindeligt udbredt, og naar der kom Fremmede, og der var Steg paa Bordet, var der ogsaa altid Kompot.¹³⁷ Paa Laaland, hvor man ogsaa tørrede Frugt, havde man en særegen Ret, nemlig Suppe med tørrede Æbler, Pærer eller Blommer paa (1806)¹⁴⁰; paa Taasinge tørrede man kun undtagelsesvis Frugt (1834),¹⁴¹ og i det hele taget har Tørringen neppe været den almindeligste. Dog holdt man paa, at Fattigfolk naturligvis maatte udnytte deres Frugt paa bedste Maade, og paa Fyn beskyldte man en Gaardmand i Voldstrup for at have maattet gaa fra sin Gaard, fordi han vragede de tørrede Æbler og Pærer og i Stedet for havde spist Rosiner og Svedsker.¹⁴¹

Foruden disse to nævnte Maader at benytte Æblerne paa (Most og tørret), kendte man i gamle Dage bl. a. ogsaa Æblesuppe,¹⁴² Æblegrød¹⁴³ og Æblevælling.¹⁴⁴ — Æblegrøden brugtes i Sydsjælland kun af de Fattige til at smøre paa Brød,¹⁴² og den har i Almindelighed neppe været velset, — det gamle Skæmtesprog: „Du ser ud som opbrækket Æblegrød“ kunde tyde derpaa,¹⁴⁵ — dog holdt Eleverne paa Herlufsholm veritable Æblegrødsgilder, naar Sommeræblerne var tjenlige til dette Brug.¹⁴⁸ Endelig lavede man paa Fyn ogsaa Æblesirup.¹⁴⁵ — Stegte Æbler spistes dels som Middel mod Sygdomme (se Afsnit XVI), dels som et Slags Morskab

af Børn, — bl. a. har Forfatteren selv været med dertil. Og det skal anføres, at den gamle Skik med at fylde Mortens- og Julegaasen med Svedsker og Æbler kan konstateres saa langt tilbage i Tiden som i 1645, da den er brugt paa Vartov.¹⁴⁶ „Æbleflæsk“ brugtes bl. a. meget paa Fyn og Smaaøerne.¹⁴⁷

Om Anvendelse af friske Æbler var der sikkert i Hovedsagen kun Tale ved Højtiderne, og da især om Julen. Røde og saftfulde Æbler har sikkert været anset for en Lækkerbidsken; det gamle Rim kunde i hvert Fald tyde derpaa, naar Karlen synger:¹⁴⁸

Jeg har et Æble udi min Lomme,
 Det gemmer jeg til min bedste Ven;
 Men hvis hun ikke snart til mig mon komme,
 Saa spiser jeg sku mit Æble selv.

De friske Æbler brugtes ved Højtiderne som Gevinster ved Kortspillene og denne Skik er kendt fra det meste af Landet.¹⁴⁹ Men ogsaa ved Fastelavn og Majfesterne brugte man i hvert Fald i Vestjylland Kortspil om Æbler og ved Kartegilderne i Jylland sloges Karlene med Husmoderen om Æbler — for Spøg.¹⁵¹ Ogsaa som noget af en Fest, maa det betegnes, naar Fiskerne paa Harboøre kom hjem fra deres farefulde Togter, — det var da her en gammel Skik, at hvert Barn i Langerhuse fik 1 eller 2 Æbler af en saadan hjemvendende Mand, straks han kom i Land. Saa snart Børnene kunde øjne et Skib langt ude paa Fjorden, løb de ned til Landingsstedet med en lille Kurv eller Pose i Haanden, og de veg ikke fra Fjorden, før de havde faaet deres lille Tribut. Det samme var Tilfældet, naar Børnene gik hjem fra et Julegilde i Harboøre, — ogsaa da fik de et Æble med sig i Haanden.¹⁵² Æblerne var i det hele taget i gamle Dage det, vi nu kalder Julegaver, eller deres Forløber; i nogle Tilfælde uddeltes de omtrent som ved Skikken med Gadelam; men her var det værre, for her skulde Pigen give Karlen et „Bundt“ Æbler, c. 20 Stk. foruden Pebernødder.¹⁵³

Mens Forf. ikke kender synderlige Oplysninger om, hvad man gennem Tiderne har forbrugt af Æbler i de private Husholdninger, og ej heller de samlede Bispisninger i Stiftelser, og andre private større Husholdninger udviser Oplysninger herom, har vi ret detaillerede Beretninger om, hvad der er gaaet til af Æbler i Kongernes Husholdninger, — i Særdeleshed hvad angaar bestemte

Forsamlinger, Fester o. desl. Saaledes forlanges der i 1554 sendt til Nyborg Slot 2 Læster Æbler samt 6 Tdr. Pærer¹⁵⁴ og atter i 1559 kræves der til Kongens Underhold Frugt til Nyborg.¹⁵⁵ Fra Øm Kloster forlanges der samme Aar sendt 1 Td. Æbler til Kongen i Kolding¹⁵⁶, og disse Æbler maa da formentlig antages at være avlet paa Øm. I Februar 1560 gaar der Befaling til Faaborg om at skaffe $\frac{1}{2}$ Læst Æbler og 2 Tdr. Pærer til Nyborg Slot, — i god Tid inden Fastelavn,¹⁵⁷ og Hans Drejer faar samme Dag Besked om at sende alt, hvad han har af Æbler og Pærer (samt Kaal) til Nyborg.¹⁵⁸ Omvendt sendes der sidst paa Aaret 1560 til Kongens Underhold paa Øm 2 Læster tyske Æbler fra København foruden meget andet,¹⁵⁹ — og disse tyske Æbler maa da sikkert anses som en Afveksling for de danske. Ogsaa til Aarhus forlanges der (inden Mortensdag 1560) sendt 2 Læster tyske Æbler.¹⁶⁰ I 1572 sendes der 6 Tdr. Æbler til Koldinghus,¹⁶¹ og bl. a. til „Højtiden“ i Kolding (1574) udbades der 1 Læst Krigsæbler (Gemmeæbler) samt 2 Læster søde Æbler foruden Pærer, Kaal m. m., som Kongen ikke har kunnet faa hos Lensmændene i Landet, men nu bad Peder Oxe fremskaffe.¹⁶² Til „Kongens Barsel“ i Kolding behøves (1578) 2 Læster Æbler¹⁶³ og til „Fyrsteforsamlingen“ i Odense (1579) bl. a. 1 Læst.¹⁶⁴ At tyske Æbler har været anset for lidt af en Delikatesse kunde det tyde paa, naar Aage Axelsøn Thott (1474) som Gave modtager 3 Tdr. Æbler foruden 1 Td. „Flammenappel“ og andet mere fra Stralsund.¹⁶⁵

Det kan i denne Forbindelse nævnes, at ogsaa Æbletræets Bark har kunnet gøre Gavn (se endvidere Afsnit XVI). Denne brugtes især til at farve Gult med, og den skulde i det Øjemed tages i Juni, saaledes som Gerner anbefaler det:⁷³

Nu sancker Luce Urter hjem/
 At hun kand Skilling skaane:
 For Farffveren hun Pungen gjem/
 Hun vil ham intet laane.
 Hun Engeskier, Skoffabildbarck/
 Rørtop oc Brendser sancker/
 Hun leeder om i Skoff oc Marck/
 Oc magt it fiedd omvancker.
 Deraff hun Poppegoyegrøn
 Oc Brandguul-Farffe laffver/ . . .

XV. Æblehandel.

Ogsaa Handelen med Abildgaardens Frugter er af endog meget gammel Dato. Der er mangfoldige Vidnesbyrd om, at Æbletræerne har været betragtet som økonomiske Værdier,¹⁰⁶ som skulde udnytted, og som ogsaa er blevet det, — især har disse økonomiske Værdier maaske været paaagtet, naar Agerdyrkningen ikke ret vel vilde lykkes, og naturligvis har de betydet mest i Egne med udbredt Frugtavl.

I Christian den Førstes Privilegium for Aalborg af 1462¹⁶⁶ nævnes det, at Spidseri og Kræmmeri, som er Brød, Løg, Æbler, Nødder m. m., skal sælges paa Marked, og de skal staa der i 3 Dage. Fra Midten af 17. Aarh. nævnes det, at Landets Indbyggere sælge Frugt „i stor Mængde“, hvilket i Særdeleshed gjaldt Laaland og Fyn,²⁸ og i Midten af 18. Aarh. havde Mestermænd i Aalborg Lov at konfiskere en Part af de Æbler og Pærer, som førtes til Byen.¹⁶⁷ Omkring 1800 var der fra Als en ret betydelig Handel med Æbler, — saa stor var den da, at Indbyggerne hovedsageligt kunde leve deraf. I Aaret 1790 afgik der fra Sønderborg (i et Aar, hvor Frugthøsten ellers ikke var særlig stor) ikke mindre end 10 Skibe ladet med Æbler, og deres Værdi ansloges til 8—10 Tusind Rigsdaler,¹⁶⁸ — en enkelt Bonde kunde have en Indtægt af 150—200 Rdlr.; noget af denne Høst gik til Kongeriget, andet til de baltiske Lande. Ogsaa fra Taasinge kunde der udskibes anseelige Partier,¹⁶⁹ og en klassisk Betegnelse for disse Skibe er bleven „Pæreskuder“, skønt deres Hovedlast dog har altid været Æbler.⁶² Ligesaa er der i Aarhundreder udført Frugt fra Ærø til Kongeriget, — hvilket bl. a. engang gav Anledning til en Konflikt om Toldspørgsmaalet.¹⁷⁰ Fra Sakskøbing Toldsted er udført Frugt,¹⁷¹ — fra Langeland i Slutningen af 19. Aarh. til det øvrige Land 3—5 Tusind Tdr. og til Udlandet nogle Hundrede.¹⁷² I rige Frugtaar afsatte Sydsjællands Bønder Frugten til Skippere, som lagde ind til Kysten, — eller de kørte til København med den (1839)¹⁷³ og fra Nordfyn gik der endog Frugt til Norge.¹⁷⁴ Fra Djursland gik en Del Frugt til Aarhus (1827), og en enkelt Bonde i Kalø kunde afsætte o. 100 Tdr.¹⁷⁵ o. s. v. De frugtrige Egne solgte til de mindre frugtrige, hvor Frugt var noget af en Sjældenhed.

Naar Æblerne og Abildgaardenes øvrige Frugt kom til Bys, blev den forhandlet fra Torvene, — og i ældre Tid var det i Sær-

deleshed de saakaldte Huggersker og Æblekvinder, der tog sig af dette. Saadanne Kvinder er kendt fra 16. Aarh.s Slutning saavel i København som i nogle Provinsbyer.¹⁷⁶ Deres Færden var ikke ulastelig, og deres Ry blev saa slet, at det ikke har været muligt at udslette det, men tværtimod er det bevaret i det uhøviske Skæmteord om, at en Mands Næse løber „værre end nogen Æblekones Røv.“⁴⁵

Allerede i 16. Aarh. var deres Antal i Hovedstaden saa stort, eller deres Færden saa generende, at der maatte træffes regulerende Bestemmelser herfor. Et lille Aarhundrede senere var deres Rygte saa slet, og deres Vandel saa daarlig, at der maatte udgaa Befaling til at sætte dem i Stads-kælderen.¹⁷⁷ De handlede nemlig ikke alene med Æbler, — men de forhandlede paa Gader og Stræder ogsaa om andet med de Mandfolk, de formedelst Frugterne i Kurvene kom i Forbindelse med, — ja under Skin af at have allehaande Frugter at udsælge, bedrev de deres Letfærdighed med Karlfolkene i den Grad, at de blev Byens Øvrighed Straf skyldig. Gang paa Gang, med Aars Mellemrum, klagede Københavns Øvrighed over disse Forhold,¹⁷⁸ og man konstaterede med Beklagelse, at Æblerne her som i Paradisets Have var et beklageligt Middel til Syndefald, — hverken den „gamle Adam“ eller „den gamle Eva“ var død, og man paahød Evadøtrene, der solgte Frugt, at søge andet Arbejde. Dertil kom, at Æblekvinderne overfaldt Godtfolks Tyende med Skældsord m. m. og endog forhindrede dem i at faa noget tilkøbs paa Torvet,¹⁷⁹ dog forhindrede de dem formodentlig ikke i at købe af Æblekvindernes egne Varer. Deraf det slette Ry, — et Ry, som vi Mandfolk maa hævde uberettiget er gaaet over til at bibringe Navnet „Æblekræmmer“ Skældsordets Karakter.¹⁸⁰

Det sagdes iøvrigt, at Hestene trættedes af at køre med Æbler paa Grund af Æblernes gennemtrængende Lugt, og derfor havde Tørvebønderne gerne et solidt Brødfoder med til dem.¹⁸¹

Hvor Æbler og anden Havefrugt førtes til Torvs eller Marked, maatte der som Regel betales Afgift,¹⁷⁶ — og i Skive fastsattes der (1848) en Afgift af 8 Skill. for en Vogn;¹⁸² men naar der var Pest i Byen eller paa Landet, — eller en saadan var i Udsigt, forbødes Indførsel af Træ- og Bærfrugt (1625, 1719 m. fl.),¹⁸³ ligesom det iøvrigt paalagdes Politiet i Hovedstaden at paase, at umoden eller skadelig Frugt ikke blev falholdt.¹⁸⁴

Ogsaa udenrigs var der nogen Handel med Æbler, hvorom

Toldtariffer m. m. beretter; Øresundtolden udgjorde i 1625 en halv Daler for en Læst Æbler, og Indførselstolden var i 1655 for fremmede Æbler 4 og for danske 2 Skll.,¹⁸⁵ i 1566 var Afgiften 1 Sk. for 1 Td.¹⁸⁶

XV. Æblet helbreder.

Naar man erindrer sig den moderne Kostagitation, der til en bestemt Kur (eller Kost) regner med, at man hver Dag skal spise et Æble fastende, er det ganske pudsigt at lægge Mærke til, at denne Regel i en vis Form ogsaa har været kendt af de Gamle. De brugte dog ikke, saaledes som de moderne Raakostspisere, Vegetarianere og Gersonianere, at spise et Æble hver Dag, — det har de aabenbart af mange Aarsager ment at være at gaa for vidt, — men de holdt dog paa, at det var godt hver Skærtorsdag fastende at spise et Æble.^{110.187} De gjorde det sikkert alle, og Skikken som saadan har været særdeles levende til vore Dage. Og de gjorde det ud fra den Betragtning, at det var gavnligt for Sundheden, — sine Steder lagde man et eller andet specielt deri, — saaledes hed det i Strøby, at man ikke blev „gækket af Skaden“, hvis man spiste Æblet, men var man ikke fastende, naar man gjorde det, var man allerede blevet gækket.¹⁸⁸ I Ørbæk sagde man, at Midlet var godt imod Ondt i Ryggen.¹⁸⁹ — paa Als, at det var godt imod Kolden¹⁹⁰ o. s. v. Andre Steder skulde det udføres paa en særlig delikat Maade, — Laalikkerne holdt paa, at Æblet skulde udhules, fyldes med Brændevin og spises, før Sol stod op, — men saaledes anvendt var det ogsaa et probat Middel mod Feber det Aar.¹⁹¹ Fynboerne holdt paa, at Æblet skulde koges sammen med en Snaps Brændevin, og først naar det var kogt, spiste man det; det smagte dejligt og hjalp for Hoste.¹⁹² Paa Samsø spiste man det ikke Skærtorsdag, men Langfredag, og der hjalp det godt imod at faa Tandpine det næste Aar.¹⁹³ Paa Fyn maatte en frugtsommelig Kvinde imidlertid ikke spise Æbler, for saa fik hun en haard Forløsning, eller maaske endog Tvillinger, og man maatte der heller ikke spise Æbler, før man gik til Alters.¹⁹⁴

Ogsaa brugt og tilberedt paa mange andre Maader havde Æblet Ry som Helbredelsesmiddel. I Vestjylland skulde man dryppe Saften af et stegt Æble i Eddike og lade berusede Personer drikke det, — saa blev de ædru,¹⁹⁵ hvilket paa Grund af den modbydelige Smag det frembragte, kan anses for meget troligt. Stegte Æbler, hvoraf

Kærnehuset var udtaget, og hvori der var kommet Kandis og Annis, brugtes i Ulvborg imod Hovedpine¹⁹⁶ samt i Næstved mod Hoste¹⁹⁷ og i Lønborg blandede man Vædsken af et stegt Æble med kogt Allun til at bruge som Plaster.¹⁹⁸ Mod Blodsot gav man Syge stegte Æbler med Voks at spise¹⁹⁹ og raadne Æbler er kendt som Middel mod Frostskaar bl. a. i Himmerland,²⁰⁰ paa Viborgeggen²⁰¹ og paa Randerseggen.²⁰² Endog mod saa specielle Sygdomme som Synkning af Livmoderen,²⁰³ Raseri og Tungsindighed m. fl. var Æbler gode, — i sidste Tilfælde i Form af „pegerende“ Æblesirup.²⁰⁴ Led man af Kræft, skulde man skære et Æble i 2 Stykker og gnide Kræften med dem begge, — derefter skulde Æblet atter bindes sammen og graves ned i Tagdryppet. Eftersom nu Æblerne raadnede, svandt ogsaa Kræften.²⁰⁵ Det kunde ogsaa hjælpe, om Æblet blev kastet i Vandet.²⁰⁶ Æbler sat paa Brændevin var i Jylland et godt „Laxermiddel“,²⁰⁷ og for at borttage Vorter skulde man gnide Vorterne med Æbler, der var skaaret over, saaledes at man gned med den friske Flade, og derefter skulde Æblerne nedgraves.²⁰⁸ Kom man saa ikke paa det Sted, hvor Æblerne var nedgravet, vilde Vorterne gaa væk.²⁰⁹ I Jylland holdt man paa, at denne Behandling skulde ske stiltiende, og man skulde have lige saa mange Æbler, som der var Vorter, samt dreje Æblet avet om Vorten. Man hævdede at have prøvet det²¹⁰ — med Held?

Adskillige Æble-Raad kan føres langt tilbage i Tiden, og de har ofte deres Oprindelse i gamle Lægebøger. I det Arnemagnæanske Haandskrift²¹¹ anbefales imod Lungesyge at drikke en varm Vin, der bl. a. var tilsat „Æbler, som vokse paa Haventorn“, og imod en anden Sygdom anbefales det at tage sure Æbler, som var sødet i Vin. Imod „den Sot, som *Cancrum* hedder“ anbefales det at syde den Bark af et Æbletræ, som ligger „næst Træet“, men det siges udtrykkeligt, at det skal være af det Træ, der bærer de sureste Æbler (og altsaa indeholder mest Æblesyre), — endelig anbefales ogsaa Sympathimidlet: at skrive en Formel i et Æble. Ogsaa Simon Paulli²¹² beretter om Æblets helbredende Egenskaber, og han hævder, at den „gemene Mand“ nok ved, at de som er „sødagtig-sure/ oc som hafue ligesom en Smag imellem disse tuende Smage Mørskhed og Sødhed“, og som kaldes Bursdorfer-Æbler er de eneste, der bruges af Medicinerne, og det er dem, som kan læske Hjertet og de melankolske Tanker. De søde er derimod ikke gavnlige, snarere skadelige, især for Øjnene. Kødet af de syrlige

Æbler skal være godt mod Hidsighed i Øjnene, og Æblesaft for sprukne Læber. Han anbefaler ligeledes stegte Æbler med Annis o. l. for Hoste, men advarer imod at spise umodne Æbler. Skov-æbler stegt i Aske skulde hjælpe imod Arpe hos Børn, og de raadne Æbler imod Kræft, — i Hovedsagen, de samme Midler, Almuen har bevaret og brugt herhjemme.

Overfor Æbler, givet af kloge Koner o. l. var man meget forsigtig (jævnfør næste Afsnit), og Børn, som fik Æbler af saadanne, maatte ikke spise dem,²¹⁸ — eller man skulde først skære et Kors deri.²¹⁴ Man kunde ikke vide, om Æblet var forgjort, og om det skulde gaa som i Eventyret „Snehvide“, hvor Æblet dvalebandt Prinsessen — eller som i Dalby i Nordsjæll. Her havde en Kone mødt en Mand og han gav Konen et Æble, der var stort, rødt og pænt at se til. Hun gav det til en lille Dreng, som spiste det. Det viste sig, at Æblet var fyldt med Blod, og Drengen blev syg. En klog Kone, som blev tilkaldt mente, at han var bleven forhekset af Æblet, og Konen skulde om Torsdagen komme med hans Skjorte. Det gjorde hun, og paa denne Maade blev han helbredet.²¹⁵

Om et bestemt Æbletræ i en Have i Rørby vidste man at fortælle, at det var et sammenvokset Hultræ, og at syge Børn (især med Skæver) blev helbredet ved at blive ført igennem det.^{216.217} I denne Forbindelse skal anføres, at til et andet Æbletræ er der knyttet den Forestilling, at det er groet op af Blod, og derfor bærer det Æbler, som bløder, naar man bider i dem. Dette Træ maa ikke fældes.²¹⁸ Til et Æbletræ i Kaas Skov er der knyttet den Forestilling, at der her har gaaet en hvid Jomfru, — og i samme Skov fandtes et Sødæble; men den, som eengang har fundet det, vil aldrig mere kunne finde det.²¹⁹

XVI. Æblet som Frugtbarhedssymbol og Elskovsvækker.

Overalt i Verden er Æblet anset som et Frugtbarhedssymbol, og det var i den klassiske Gudelære Attributer til Demeter og Venus (Aphrodite),^{41.110} hvilket har givet Æblet sin Plads saavel i Bibelberetningerne som i Kronregalier m. m. (se Afsnit XVIII), og hvoraf er afledet Æblets elskovsvækkende Egenskaber. Dette sidste har i Folketroen givet sig mange pudsige Udslag. Det almindeligste var, at en Karl, for at vinde en Piges Kærlighed, skulde stikke Hul i den Haand, der var nærmest ved Hjertet, den venstre, og af det

Blod, der kom ud, skulde han lade 3 Draaber rinde ned i et lille Hul i Æblet.²²⁰ Naar dette Æble da gaves Pigen, og hun spiste deraf, vilde hun blive saa betaget af Elskov til Karlen, at hun vilde følge ham overalt og søge at være i hans Nærhed, selv om hun ikke før havde kunnet lide ham. Kamp tilføjer, at Skikken er fra Vestjylland, men dog ogsaa kendt i Østjylland; sidstnævnte Sted brugte man dog ikke Blod, men lod Æblet gennemtrække af Sved.²²⁰ Ogsaa Pigerne kunde bruge denne Metode, naar de vilde vinde sig en Karls Kærlighed; i Ølstykke og Vestsjæll. hed det, at dersom en Pige borede et Hul i et Æble, lagde noget i Hullet og satte Æblestykket paa igen for derefter at lægge det ud paa Marken, og en Karl saa spiste det, vilde han blive forelsket i den paa-gældende Pige.^{221.222} Og fra o. 1850 berettes, at der i et Sogn var en Karl, som elskede en ung Pige paa Gaarden; her som saa mange andre Steder vilde denne Pige imidlertid ikke vide af Karlen. Han lod da 3 Sveddraaber trække ind i Æblet og vilde give Pigen det at spise: hun anede imidlertid Uraad og spiste det ikke, — til Karlens store Skuffelse.

Skikken er kendt i Vendsyssel under den Form, at man blot skulde lade Æblet ligge under Armhulen en Nat, og derefter give det til den, man attraaede,²²³ — dog skulde man i Thisted Amt skære Æblet i 4 Stykker, og naar disse var lagt under Armhulen, skulde man pakke sig godt ind, saa man kom til at svede. Den næste Dag skulde det første Stykke kastes i rindende Vand, det 2det i gloende Ild, det 3die skulde gives Pigen, mens man selv skulde spise det 4de.²²⁴ Endnu mere omstændeligt var det i Rørbæk (Gislum Hrd.).²²⁵ Her skulde Pigen skære Æblet i 16 Dele, samle dem sammen i et Klæde og binde det hele under sin venstre Arm. Naar da Æblet var tilstrækkeligt tilsvedet, skulde Saften presses ud og hældes i en Drik, som skulde bydes den Karl, hvis Gunst hun vilde vinde.

Denne besynderlige og paa sin Vis baade fornøjelige (og farlige?) Skik er saaledes anvendt saavel af den mandlige som den kvindlige Part i Elskovskunstens Duel, — og efter Sigende med Held, saaledes at man endog har Eksempel paa, at der er fulgt Ægteskab i Sporet,²²⁶ — ja endog ved at fortælle om et Par, der fejlagtigt engang har faaet hinanden,²²⁴ ligesom en Fader paa denne Maade engang har faaet sin Datter til at rejse til Amerika.²²⁷ I Vestjyll. har man ogsaa vidst om et Tilfælde, hvor et Æble, skaaret

i Stykker og bestrøet med Sukker, havde lokket en Pige til at elske en Karl, — tiltrods for Faderens og Moderens Bønner.²²⁸

Stammende fra en gammel italiensk Novelle⁴¹ kendes ogsaa den Tro, at Midlet endog kunde være virkningsfuldt overfor Dyr. Saaledes hed det sig angaaende den forannævnte Pige fra Vest-sjælland, der anede Uraad,²²² at hun kastede Æblet for Svinene, — og dette havde da til Resultat, at Karlen i den følgende Tid ikke kunde være i Fred for det Svin, som havde ædt Æblet. Saasart det saa ham for det i ham, — og han blev til Latter paa den ganske Egn. — I et andet Tilfælde var en Natmandsfamilie kommet til en Bondegård i Bølling (Vestjyll.), og den havde foræret Pigen et Æble.²²⁹ Pigen maatte imidlertid ikke spise Æblet for Konen i Huset, og de kastede det derfor for en Gris. Denne blev straks helt rasende, brød ud af Svinestien og for efter Natmandsfolkene. Derved mistede Gaardmanden sin Gris; men han trøstede sig med, at det havde da været værre, om han havde mistet Pigen. En lignende Beretning er kendt fra Sydfyn, dog med den Forskel, at der her var Tale om en Hoppe.⁹⁰ — Muligvis er der en Forbindelse mellem Æblets Egenskab som Elskovsvækker og dets Evne som frugtbargørende Kraft; Kendskabet til dette, der er omtalt i Sagaerne,²³⁰ faar Frigg til at sende sin Ønskemø til Kong Reer med et Æble. Han sidder just paa en Høj, da Møen i Krageham lader Æblet falde i hans Skød, — han bringer det hjem til sin Hustru, der spiser det, bliver frugtsommelig og føder en Søn,²³¹ — og det kan maaske ses i Forbindelse med et „Tvillingeæbles“ (Dobbeltæble; Misfoster) Evne til at skaffe en Kvinde Tvillinger (jevnfør Tvillingenød).²³²

Ifølge gammel Tro kunde man ogsaa ved at indriste Løn-formler i Æbler (i visse faa Tilf. ogsaa i Pærer) opnaa at vække Elskov hos en Pige eller andet.²³³ Naar en Mand og Kone ikke kunde enes skulde Formlen „elet alene nernies“ benyttes, og naar man ønskede at „en Pige skal løbe efter dig“ Formlen: *Elon Elora Elonorum*, — Gebare Gedace, skulde skrives med Flagermuseblod i Æblet og gives Pigen at spise ved Sengetid, — eller: *Karia Tetragramoton* (kendt fra omkr. 1867), — usa Dorka mose, skulde skrives paa et Æble østen i Træet, — o. s. v. For at faa en Tyv til at røbe sig kunde Metoden ogsaa bruges; man skulde da bruge Formlen: *Rabum Datum Strux Max Paxver*.

XVII. Spaadom og Varsel.

Saavel til Æbletræet som til dets Frugter har man knyttet Forestillinger om Spaadomme, Varsler el. l., og disse har været meget udbredte.¹¹⁰ Paa Sjælland og i Sønderjylland vidste man, at dersom et Frugttræ blomstrede 2 Gange, — altsaa t. Eks. sent paa Sommeren eller om Efteraaret og saaledes havde baade Blomster og Frugter paa een Gang, — da vilde dette varsle Sygdomme, ja muligvis endog Dødsfald.²³⁴ Det samme kunde være Tilfældet, dersom det gav sig til at blomstre unormalt tidligt,²³⁵ — og Forestillingen er iøvrigt ogsaa kendt fra andre Planter (Myrte m. fl.) (se ogsaa Afsnit XI).

Mest Interesse knyttede de unge Piger dog til Æblets Evne som Udpeger af den Tilkommende, og mange er de Midler, de har brugt for at faa denne Nysgerrighed tilfredsstillet. Paa Sjælland fæstede i den Anledning de unge, giftfærdige Piger Nytaarsaften Æblekærner bag Ørerne, paa Panden, over Øjnene og andre Steder i Ansigtet, og hver Kærne var helliget en bestemt Person indenfor deres Interesseskreds. Om Morgenen skulde man da kunne se, hvem der blev den Tilkommende, idet denne Persons Kærne var bleven siddende.²³⁶ Nu kan man jo nok tænke sig til Nyttens af denne Forholdsregel, dersom den resulterede i, at der sad to — eller ulykkeligvis! — endnu flere Kærner tilbage, — eller er Perspektivet maaske for uhyggeligt? Eller hvad kunde der ske, dersom de alle i Nattens Løb forsvandt — Graad og Tænders Gnidsel! Nogen Vished for, hvorledes det kunde gaa, havde jo Ingen, og overfaldt Søvnens En, var Mulighederne for ved visse Manipulationer at give Skæbnen en Rettesnor for, hvilken Kærne, man kunde ønske tilbage, ret ringe. —

Dette kunde bedre ske med Hensyn til et andet Middel til at finde den Tilkommende. Det gik ud paa, at man skulde klemme en Æblekærne imellem Tommel- og Pegefingern, og af den Retning, hvori den da vilde springe, kunde man se, fra hvilken Kant Bejleren vilde komme, — han vilde nemlig komme fra den Side, hvortil Kærnen sprang.^{55.136} Og nogen særlig Kunst skulde der nu ikke til at dirigere Kærnenes Retning.

Endnu et Middel havde de unge Piger. Det var Æbleskrællen. Kastede de denne bag over deres Hovede, vilde den falde ned paa en saadan Maade, at den dannede Begyndelsesbogstaverne til den

Tilkommendes Navn.²³⁷ Og her var der ingen Kunststykker mulig, — Kunsten var derimod at læse de „Runer“, Skrællen vilde forme, — et ikke helt let Kunststykke, men dog maaske for den, der „gemte“ paa et Navn en mulig Ting. — Skrællen kunde ogsaa vise, om der blev nogen ny Kjole at faa det Aar; thi hver Pige, der formaaede at skrælle et Æble i eet Stykke, havde Sikkerhed for at faa en saadan.²³⁸

Ogsaa mere intime Ting kunde Æblet oplyse om. Man vidste at berette om Æbler, der faldede, naar en Pige ej var Mø,²³⁹ — og man fortalte, at naar man klemte en Æblekærne ud mellem Fingrene for at finde Bejleren, kunde man af den Højde, hvori den sprang, erfare, hvor højt Ens Brudeseng vilde komme til at staa (Fyn).¹⁹⁴

I Drømme har Æbler spillet en ikke ringe Rolle, — ikke altid for det gode. At drømme om Æbler var gerne daarligt, — Fynboerne sagde, at især gjaldt dette om røde Æbler,²⁴⁰ og drømte man om Æbler om Vinteren, betød dette i Fredericia Dødsvarsel,²⁴¹ mens man i Sydbyn nøjedes med at tillægge det Varsel om Sygdomme.²⁴² Saavel paa Sjælland som paa Fyn betød det at drømme om Æbler: Lig,²⁴³ — enten man nu drømte det om Sommeren eller om Vinteren. Paa den anden Side har der ikke været noget i Vejen for at drømme om Lykke, — og finde denne under et Æbletræ. Det gjorde f. Eks. engang en Mand i Bording (Hammerum Hrd.), og han fandt da en Sum Penge under et Æbletræ.²⁴⁴

Den alvorligste Forestilling der er tillagt Æblet, er dog den, at det skal vise Verdens Ende. Derom har Sybille sagt,²⁴⁵ at naar Verdens Ende stunder til, skal det være et Tegn for alle gudsfrygtige, at Kærnerne vender sig i Æblet, og de skal, naar det hænger paa Træet, alle have den spidse Ende nedad mod Jorden og ikke som før opad. Men førend dette kan ske, skal det dog gaa saa langt tilbage med Menneskene, at to fuldvoksne Mænd kan staa sammen i een Træsko og tærsk Korn, — og selv om vi nok i vor Tid kan se, at meget gaar skævt, saa er det da en Trøst, at saa langt er det endnu ikke kommen med os. — I Egtved nær den gamle Grænse vidste man at fortælle, at Æblekærnerne ogsaa i anden Anledning kunde vende sig i Æblerne. De hævdede der i Spøg, at i 1832 var det saa stærk en Blæst, at Æblekærnerne vendte Spidsen udad.²⁴⁶ Og i Hammel fortælles der om et Slag, som det er spaaet skal staa i Kappelsdal; at dersom Kærnerne vender sig i Æblerne naar Tiden for Slaget er inde, skal der intet Slag komme

til at staa.²⁴⁷ — Fra Nordsjælland fortælles (fra c. 1860), at en Heksekone engang forærede en Person et lille Æbletræ i en Urtepotte. Modtagerens Bedstemoder advarede imidlertid imod Gaven og raadede til at lade den brænde op. Paa Moderens Foranstaltning blev det ildesete Træ, som Modtageren (en Dreng) dog gerne saa i sin Have, plantet i en Afkrog, hvor det maatte dø, men Drengen flyttede det ud i Solen, og her bar det, trods det at det var avlet af en Heks, siden hen mange og gode Æbler.¹²⁴

VIII. Sindbillede, Mytologi, Adamsæble.

Som det allerede tidligere er nævnt, er Æblet brugt som Motiv i forskellige Vaabenskjold og Seglmærker samt til Slægtsnavne,^{7.8.48} og Rækken af disse kan forøges med flere. Allerede fra c. 1100 finder vi i Vor Frue Klosters Segl i Aalborg et Æble i Jomfru Marias Haand²⁴⁸ og til Rigsregalierne hører foruden Krone og Scepter Rigsæblet, Symbolet paa Jorden eller Riget (rundt). Æblet indtager altsaa her et saare højt Stade, — næsten saa højt som tænkes kan, og fra dette Sindbilledes Stade er det vandret videre ud og er optaget i Æbeloft Byvaaben og har givet Byen sit Navn (c. 1301),²⁴⁹ — det har givet Navn til Landsbyer, Øer eller Gader.²⁵⁰

Mest ejendommelig er maaske den Beretning, der gaar om Lysabilds Navn. Det fortælles herom, at da Pesten i gamle Dage havde hærget Landet, var alle i denne By, paa nær en, døde. Denne ene, der var tilbage, var en gammel Kone, og for nu at faa Hjælp fra de Skibe, som sejlede forbi denne Del af Als, tændte hun en Baal i et Æbletræ. Saa kom Søfolkene og hjalp hende, og af dette Forhold med Lyset i Abildtræet fremkom Navnet Lysabild.²⁵¹

Naar Æblet har faaet et saa højt Stade, i Særdeleshed som en Del af Rigsregalierne, hænger dette formentlig sammen med, at Æblet er kædet sammen med Bibelberetningerne, — dels Beretningerne om Syndefaldet, dels Æblets Forekomst i Bibelen som „Guldæbler i Sølvskaaler“ m. m. Skønt Æblet ikke er nævnt i Beretningen om Syndefaldet,²⁵² (der tales kun om en „Frugt“ fra Kundskabens Træ), har den Forestilling dog vundet Hævd her i Norden, at det har været Æbler, hvormed Eva fristede Adam. Hvornaar denne Forestilling er kommen ind, og hvorledes den er fremkommen, kendes ikke;²⁵³ men den kan vel kædes sammen med den nordiske Gudelæres Forestillinger om Yduns Æbler (se senere),

og den maa vel ogsaa kunne forklares ud fra den nærliggende Tanke, at naar de kristne Munke har skullet berette om Syndefaldet for de nordiske Hedninger, har de maattet bruge Billeder, som var forstaaelige for disse. Allerede da har Æblet utvivlsomt vist sig i sin smukke og tiltalende Skikkelse: en rødmende og velsmagende Frugt, den største der gaves i Norden. Og derfra er vel denne Forestilling kommet ind i Folketroen; herfra er den atter indført i Salmedigtningen, hvor den har fundet en stor Plads, og hvorved atter Æblets religiøse Stilling er fastslaaet. — Saa intimt er Æblet i Folketroen knyttet til Syndefaldet, at man endog har kaldt Mandens Strubehoved (synligt paa Halsen) for et „Adamsæble“ og forklarer dets Fremkomst paa den Maade, at da Adam havde spist af Æblet, fortrød han det og greb sig om Halsen for at hindre Stykket i at glide ned, men derved fik han det forkert i Halsen,²⁵⁴ — eller at han fik Kærnehuset i den gale Hals,^{31.255.256} — derfor sidder Adamsæblet altsaa bestandigt paa Mandens Hals.

Saa vel fra Det gamle Testamente,²⁵⁷ som fra den nordiske Gudelære kendes de livgivende Frugter, — Æblet af Kundskabens Træ og Yduns Æbler. Begge gav evig Ungdom, og Yduns Æbler fik deraf Tilnavnet: Asernes Trøst,²⁵⁸ — tilsvarende Frugter er iøvrigt ogsaa kendt i andre Religioner.^{110.257.259} Atter her ser vi Æblet som en ophøjet og højagtet Frugt, — et saa højt Stade, som nogen Frugt maatte kunne komme til at indtage.

Men som den ophøjede Frugt kunde man neppe tænke sig den vilde Abilds Frugter, — det maatte utvivlsomt være Abildgaardenes ædle Æbler med de røde eller gule Kinder og den atraaede Smag. Allerede Eddaerne taler om saadanne Æbler, hvor Skirner siger til Gerd:^{259.260}

Her er elleve
Æbler af pureste
Guld, som jeg giver dig Gerd,
for at vinde din Hu . . . . .

men Gerd skønner ikke paa det; Æblets Elskovstoner preller af, og hun svarer:

De elleve Æbler
faar mig aldrig til
at være en Mand til Vilje . . .

Skulde Æblet have sin ypperste Udtryksform, da blev det — som her og i Bibelberetningerne²⁶¹ — i Folkemunde til Guldæbler,

og i Fantasiens Verden fandt de i denne Form Vej til Drømme, Eventyr og Børnelege.²⁶²

XIX. Gaader, Talemaader m. m.

Det har været en almindelig Erfaring, at Æbler ikke fandtes paa de helt unge Poder, — ja at f. Eks. Graastensæbletræer først vilde give sig til at bære Frugt, naar de blev 10—12 Aar eller deromkring. Det er dette, der er nedfældet i den versificerede Gaade, hvis Løsning er: Et Æble.²⁶³ Gaaden lyder:

Otte Aar min Moder var,
da hun mig til Verden bar;
Fader han mig tog
og mig i sin Kiste lod
han drog Klæder af min Krop, —
saa aad han mig ganske op.

En anden Gaade lyder:²⁶⁴

Min Moder hun bor i højen Sal,
min Fader han bor i dyben Dal,
da jeg kom paa denne Jord,
førte de mig paa Kongens Bord,
min Lugt var baade smuk og rar,
mit Syn var baade dejlig og skjøn,
saa toge de en lille, bitte Kniv
og skar alle mine Børn ud af mit Liv.

og Løsningen paa denne er naturligvis den samme som før.

De mange Ordsprog og Skæmtesprog, der — ofte af gammel Oprindelse — er dannet over Æblet, vidner om dettes store Popularitet og Udbredelse. Allerede hos Peder Laale findes en lang Række Ordsprog om Æbler, og foruden de allerede tidligere anførte, skal nævnes⁷⁰ følgende Eksempler, der siger, at „Man kaster ej Æblet saa langt, at det jo dog smager af Roden“ og de moraliserende, at „Fraadsere æder først Æblet og siden Skrællen“, samt „Bedre er Æblet givet end ædt“. Ogsaa andre Steder fra kendes Ordsprog om Æblerne:²⁶⁵ „Æblet hænger aldrig saa højt i et Træ, det jo engang dog til Jorden maa komme“, siges der o. s. v. En Del Ordsprog fra Thy, der tildels har Tilknytning til P. Laale, siger bl. a., at²⁶⁶ „Der er aldrig saa godt et Træ, det kan jo bære ormstukkent Æble“, og

Hvis Lykken er god, da var dig mest:
Er Æblet modent, er Faldet næst.

I en Børneleg skal man sætte Fingeren paa forskellige Steder af det spæde Barns Ansigt, og sige:²⁶⁷ Æbler, Pærer, Kirsebær, Blomme og Dikkedik, — uden at disse Betegnelser dog har nogen egentlig Betydning.

XX. Eventyr.

Talrige er de Eventyr, der er knyttet til Abildtræer og Æbler, og flere af dem er allerede foran omtalt, — dels Guldæbler, dels Lysabild, m. fl.

Om Guldæblerne skal iøvrigt tilføjes et Eventyr fra Mors, ifølge hvilket „Slangen“ fik alle Frugttræerne i Kongens Have til at bære Guldæbler og Sølvblade,²⁶⁸ — og et andet fra Hodsager (Vestjyll.), der beretter om en Fyrste, som i sin Have havde et Træ med Guldæbler, — men hver St. Hans Nat kom der en Fugl og tog dem.²⁶⁹ Det var det ubehagelige ved praktisk talt alle Eventyrenes Guldæbler, at de forsvandt som Dug for Solen, naar man vilde have dem, og selv dejlige Æbler, som ikke var af Guld eller Sølv, vilde let forsvinde. I Eventyret om „Per, Poul og Jesper“ (fra Vestjyll.) havde Kongen et Æbletræ med de dejligste Frugter, men hver Nat blev de stjålet, og en for en af de udsatte Vagtposter forsvandt. Først Jesper lykkedes det at nedlægge Æbletyven, der var en gammel Kærling.²⁷⁰

Til Eventyrenes Verden maa formentlig ogsaa i nogen Grad henregnes Beretningen om Æblet, Manden skød af sin Søns Hovede.²⁷¹ Denne Bedrift tillægges saavel Palnatoke som Wilhelm Tell, og er iøvrigt ogsaa kendt i andre Lande med anden Version; men et dansk Sagn hævder dog, at det skal have været i Skydebjærg paa Fyn, at Palnatoke skal have skudt Æblet af Sønnens Hovede.²⁷²

Fra Eventyrenes og Fantasiens Verden er Æblerne og Abildene gaaet over i Poesien, — ja ogsaa fra Dagliglivets Verden har de vel fundet Vej dertil. Abilden i Folkevisen er der allerede foran givet Eksempel paa, og i Folkeviserne læser vi iøvrigt ogsaa om Piger, der leger med Æbler og Blomster, mens Drengene gerne leger med Bold og Hund, — deraf Ordet „Æblebarn“.²⁷³ Jevnt og bramfrit er Æblet i Almuepoesien, — der er ingen Glans af Guldæbler. Foruden de allerede anførte Eksempler herpaa (se S. 132) skal anføres, at et af Peder Laales Ordsprog (Æblet hænger aldrig saa højt) har faaet Plads i Sanglegen „Den rige og den fattige Mø“, ²⁷³

og at en Variation af „Munken gaar i Enge“ siger noget om, at „Pærer og Æbler de vokser paa Træer“. Karakteristisk for det foran S. 109 omtalte vedrørende Navnet Podekone (Plantekone) har vi Legen at „plante (pode) Træer“ fra Vestjylland m. fl. Steder. Ogsaa i Rimene om en „Æblehæk“ forekommer Æbler,²⁶⁷ — og uden nogen Storhed eller Ophøjethed. Denne maa udelukkende søges i den religiøse Poesi, og — forsaavidt æstetisk Skønhed angaar — i den nyere Tids Poesi, — et Emne, der ligger uden for Rammen af denne Skildring.

P. S. For modtagen Hjælp til denne Undersøgelse bringer jeg „Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse“ min bedste Tak.

Th.

NOTER

TEKST- OG KILDEHENVISNINGER

Forkortelser:

Br. & L.: Bruun og Lange: *Danmarks Havebrug og Gartneri til 1919*. Kbh. 1920.
Aberglaube: *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, af Hoffmann-Krayer og Hans Bächtold-Stäubli, Berl. & Leipzig 1927.

D.F.S.: *Danske Folkemindesamling*, Kgl. Bibl.

V & V.: *Bjerge og Søgaard: Danske Vider og Vedtægter*.

DSt.: *Danske Studier*.

K.B.: *Kancelliets Brevbøger*.

T.K.: *Tang Kristensen*.

¹ Warming sætter Abildens Indvandring til Egeskovsperioden (Køkkenmøddingstiden), og den er da samtidig med Naur, Løn, Ask, Fuglekirsebær, Lind, Tax, Vedbend, Ilex, Mistelten, Brombær m. fl.; — se ogsaa Br. & L. S. 7—8.
² Br. & L. S. 7—8; „Alvastra—Fundet“ se Fornvännan 1910; „Oseberg—Fundet“, se Osebergfundet 1927 V S. 3—78; „Vamdrup—Fundet“ se Vor Oldtid 1897 S. 309; „Juellinge—Fundet“, se Nord. Fortidsminder XI. S. 40 1911; Usteri: Die Pflanzen Sammlung, 1926 S. 85 ff.; jevnfør Aberglaube I Sp. 510. ³ Abbed Vilhelm til Eskildsø udbad sig fra Frankrig tilsendt Frø, Urter, Rødder og Podekviste; Scriptores Rer. Dan. VI. S. 75. ⁴ Abbed Vilh. udtalte sig om, at Eskildsø egnede sig for Frugtavl; Scr. Rer. Dan. VI. S. 136—37; jfr. Bredsted: Pomologi, II 1893 (Indl.). ⁵ Br. & L. S. 10 ff. ⁶ Scrip. Rer. Dan. VIII S. 183 (for Aaret 1205): Cod. Esrom. Nr. 5 (for 1228). ⁷ Salomons. Lex. I S. 91. ⁸ Thiset: Da. kgl. Sigiller. 1917 S. 1 (8). ⁹ Staggemeier: Jordebog over Nyborg, 1893 S. 2. ¹⁰ Arup: Danmarkshist. I S. 292—93; jfr. Forf. Art. i Jydske Saml. 4. R V S. 409 ff. ¹¹ DSt. 1931 S. 127 ff. ¹² Cod. Esrom. Nr. 24 og Nr. 152. ¹³ Gartner-Tid. 1927: „Danske Love, Forordn. etc.“ ¹⁴ I en Notits i Hage: Bidrag til Kundsk. om de d. Provinser, 1839 S. 229, anføres, at Paabud om Plantning skulde være udstedt af Dronning Margrethe i 1404; dette kan imidlertid ikke passe. Der er intet saadant Paabud udstedt af hende, jfr. Gartner-Tid ¹⁵/₁₀ 1931 („1404“). ¹⁵ Huitfelt:

Danm. Riges Krøn. Fol. S. 840: Scr. Rer. Dan. I S. 333. ¹⁶ Kolderup Rosenvinge: Saml. af gl. d. Love IV S. 186. ¹⁷ Tidsskr. f. Landøkonomi 1930 (Humble). ¹⁸ Kragh & Stephanus: Kong Chr. IIIs Hist. I S. 533. ¹⁹ Secher: Forordn. III S. 578. ²⁰ Chr. VI's Skovforordn. ^{20/1} 1733: Schous Reg. III S. 57 ff. ²¹ V & V. I S. 59, 67, 101, 442; Fra Fr.borg Amt 1912 S. 124 Aarbog for Thisted A. 1929. S. 404. ²² f. Eks. Reser. for Borris §§ 10, 21 og 24, ^{23/6} 1806: Fogtmanns Reser. XIII S. 516 ff: jfr. bl. a. Hardsys. Aarb. 1909 S. 75: Aarbog f. Thisted A. 1928 S. 442 ff., T. K. Almueliv Tillb. I 1639, m. fl. ²³ Secher: Forordn. IV. S. 58. ²⁴ se Forf.s Art. Fra Himmerl. & Kjær Hrd. 1929 „Haver & Havedyrkn.“ ²⁵ Aarb. f. Præstø A. 1926 S. 40 (efter Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage, 1888). ²⁶ Fra Svendb. A. 1928 S. 21 ff. (efter Lund: Thorseng. 1822). ²⁷ Hist. Medd. om Kbhvn. 2. R. IV S. 333 ff. ²⁸ Arent Berntsen: Danm. oc Norgis frugtb. Herlh., 1656 S. 11. ²⁹ Efter et Digt fra 1671; Fra Svendb. Amt. 1928. S. 14. ³⁰ I Aaret 1678 betegnes Herlufsholm som værende berømt for sine Frugthaver og Fyn for sin Mjød, sine Æbler og sin Grød (Suhm: Nye Saml. III S. 187—88). ³¹ Pontoppidans Atlas I S. 591. ³² Ludv. Holberg: Danm. & Norges Beskr., 1729 S. 23, 34. ³³ De danske Provins. økonom. Beskr. 1826—44. ³⁴ se Udskiftningskortene i Matrikelsarkivet; jfr. bl. a. Ussing: Det gl. Als, 1926 S. 58. ³⁵ iflg. Nielsen: Det gl. Højelse, 1919 S. 27, havde Cistercienserne plantet en Abildhauge paa 5-6 Td. L. paa Assendrup Mark nær Køge, af hvilken der svarede 1 Td. Most om Aaret. ³⁶ Troels-Lund: Dagl. Liv i Norden, Folkeudg. III S. 105-06. ³⁷ Det gl. Als, 1926, S. 58, 64 ff. ³⁸ Hist. Medd. om Kbhvn., 1932 S. 69-70. ³⁹ Bredsted: Pomologi II, 1893 Indledn. ⁴⁰ Sønderj. Aarb. 1929 S. 152. ⁴¹ iflg. Oplysning fra Dr. Marius Kristensen, 1932. ⁴² Aarb. f. Loll.-Falster, 1928. S. 153. ⁴³ Økonomisk Korrespondent, 1818 No. 49. ⁴⁴ I. H. Smidth: Danske Haver. 1823. S. 88. ⁴⁵ T. K. Danske Skæmtespr. Aarhus 1900. ⁴⁶ Det Classenske Fideikommiss lod tilplante de udflyttede Gaardmænds Haver med 16—24 Æble- og Pærcræer; Plantning af blot op imod 100 Frugttr. fik Præmie paa Loll.-Falst. (Loll.-F. Aarb. 1928 S. 128—30; i Thisted Amt præmieredes endog Plantn. af 20—30 Frugttr. (Aarb. f. Thisted A. 1928 S. 440) o. s. v. ⁴⁷ Friis: Saml. t. d. da. Kongers Bygningshistor. S. 51—53. ⁴⁸ Petersen: Adelige Sigiller. 1897. No. 244. ⁴⁹ Gartner-Tid. 1927. No. 26—27. ⁵⁰ Vedel Simonsen: Odense, II, 2, S. 40-41. ⁵¹ K. B. ^{28/7} 1562. (1561-65 S. 165). ⁵² K. B. ^{1/6} 1623. (1621—23 S. 663). ⁵³ Christian V.s Forordn. om „Stengærders Indrettelse“; Schous Reg. I S. 399-400 (^{17/8} 1695). ⁵⁴ se bl. a. Reserp. af ^{13/1} 1741 (Fogtmann: V S. 152), samt Cancell. Prom. af ^{13/11} 1802 om Risgærders Afskaffelse i Byerne. (Fogtman. VI. S. 817) m. fl. ⁵⁵ V. & V. I S. 102 og 128. ⁵⁶ Den danske Ordbog I Sp. 87-88. ⁵⁷ DSt. 1931 S. 127 ff. ⁵⁸ A. Olrik og Falbe Hansen: Danske Folkeviser I S. 256. ⁵⁹ Molbech: Nord. Tidsskr. f. Hist., Litt. og Kunst III. S. 184—221. ⁶⁰ Frederik II købte til Skanderborg Slotshave 1569: 20 Morbær-, 30 Blomme- og 40 Kirsebærtræer samt 15 Johans Æble, 15 Johans Pære, 100 Æbletræer af alle Slags samt enkelte andre Træarter (K. B. 1566—70 S. 510), og Chr. IV købte 1600 til Frederiksborg bl. a. 20 Kvæde-, 20 Kirsebær-, 20 Blomme-, 20 Pære- samt 3 Æbletræer m. m. (K. B. 1596—1602 S. 498). ⁶¹ „Pæregaard“ betegner bl. a. en lille Gadestump i Marstal; se ogsaa Trap.⁴ X 247. ⁶² se „Blomsternavnenes Psykologi“ Berl. Tid., Aften ^{4/11} 1931. ⁶³ Chr. Pedersen: Bidrag til en Fremstilling af Danm. Havebr. i det 16.—18. Aarh., Særtryk af Gartner-Tid. S. 8. ⁶⁴ Matthiesen: Dansk Frugt I—III; jfr. Aarb. Svendb. A. 1928 S. 51. ⁶⁵ T. K. Almueliv, Tillbd. I. S. 222; jfr.

DFS. ⁶⁸/₂₄ 1171. ⁶⁶ Feilberg: Dansk Bondeliv I S. 207; Forf. Artikel „Haver og Havedyrkning i Ribe Amt“ („Fra Ribe Amt“ 1926). ⁶⁷ Berl.-Tid. ¹⁰/₈ 1930 („Ønskekysten“), Nationaltid. Aften ¹⁴/₂ 1931 („Fastelavnsriset“) og ¹⁷/₄ 1931 („Mens Pilene knoppes“) angaaende Pilens frugtbargørende Evne. ⁶⁸ Uhrskov: Nordsjæll. Folkeliv III S. 14. ⁶⁹ Aarb. f. Odense A., 1926 S. 71. ⁷⁰ A. Kock og C. af Petersén: Östnord. och latin. Medeltidsordspråk, Kbh. 1889—94 I 7, ²⁰/₂₀, 13, ⁸⁴/_{ff.} ⁷¹ se f. Eks. K. B. 1596—1602. S. 104—05. ⁷² Hist. Medd. om Kbh. 2R. IV. S. 333 ff. ⁷³ Gerner: Hesiodi Dage (Holstein-Rathlou: Dansk Renaissancedigt. 1914 S. 73-74, 79, 84, 97, 98). ⁷⁴ Handlingar rör. Skandinav. Hist. XXXVII S. 58 (Troels-Lund S. 108). ⁷⁵ Haandskrift fra Børglum Kloster (1480), i Det kgl. Bibl. Stockholm; her geng. efter Brandt: Gammeldansk Læsebog, 1857 S. 317. ⁷⁶ Br. & L. S. 88 (efter Block 1647). ⁷⁷ Skattegr. IV. S. 68. ⁷⁸ Tholle: Danske Gartnere, 1927. S. 18 ff. ⁷⁹ Fra Himmerl. & Kjær Hrd. „Haver & Havedyrkn.“ Særtryk. S. 11 og 19 (1929). ⁸⁰ Aarb. f. Thisted A. 1928. S. 437—38. ⁸¹ se bl. a. Aarb. f. Loll.-Falster 1929. S. 145. Fra Svendb. A. 1928. S. 71. Vendsyss. Aarb. 1928. S. 10 ff. ⁸² Danm. Frugtav. 1925. ⁸³ Schous Registre ¹⁰/₁₀ 1806. S. 586. ⁸⁴ T. K. Jydske Folkeminder. IX. S. 75. ⁸⁵ D. F. S. ⁰⁶/₂₄ 1171. ⁸⁶ findes bl. a. optegnet hos Uhrskov, Lars Andersen, D. F. S., T. K., m. fl. ⁸⁷ T. K. Almueliv. Tillb. VI. S. 83 IV. 137. ⁸⁸ samme IV. 137. Uhrskov: Nordsjæll. Folkeliv III. S. 55. ⁸⁹ Orth: Danm. Trylleformler. I. No. 782—6 (Lønformler). ⁹⁰ Andersen: Fra Planternes Verden. S. 134 ff. ⁹¹ D. F. S. ⁰⁶/₂₈ 622. ⁹² D. F. S. ⁰⁶/₂₈ 1589. ⁹³ Kamp: Danske Folkeminder No. 405. ⁹⁴ T. K. Almueliv Tillb. I No. 225. ⁹⁵ Malmøhus Lensregnskab 1541. Rigsarkivet (efter Troels-Lund). ⁹⁶ Feilbergs Ordbog III S. 1135. ⁹⁷ f. Eks. i Ivar Dam Just, Havebog (se ogsaa Br. & L. S. 62). ⁹⁸ T. K. Almueliv Tillb. I S. 39. ⁹⁹ bl. a. V. & V. III S. 351. ¹⁰⁰ V. & V. III S. 351. ¹⁰¹ Hardssyss. Aarb. 1914. S. 56. ¹⁰² D. F. S. ⁰⁶/₄₈ 1035. ¹⁰³ T. K.: Almueliv. Tillb. I S. 171. ¹⁰⁴ T. K. Almueliv Tillb. I. 1639. ¹⁰⁵ Dahl: Havebr. i Vejle Amt. 1928. S. 34. ¹⁰⁶ Tholle: Landsbyhaven, 1927. S. 108. ¹⁰⁷ D. F. S. ⁰⁶/₂₈ 525. ¹⁰⁸ Folk, som søgte den hellige Kilde i Vistoft, skulde ofre et Æble eller andet til denne (Fra Randers Amt XIX S. 22; Helligkilder S. 41, 71). ¹⁰⁹ Paa Falster var det „Goen“ (eller Goden), der modtog det sidste Æble eller det sidste Neg (Aarb. f. Loll.-Falst. 1927. S. 69). ¹¹⁰ Aberglaube I. 1927. Sp. 511—22. ¹¹¹ bl. a. anf. hos Uhrskov, fra Fyn og Jyll., Ærø m. fl. St. (Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv 421). ¹¹² D. F. S. ⁰⁶/₂₈ 2246. ¹¹³ T. K.: Sagn VI S. 10. ¹¹⁴ D. F. S. ⁰⁶/₂₈ 261. ¹¹⁵ Lars Andersen: Folketro og Folkeskik i Odsherred No. 382. ¹¹⁶ samme No. 137. ¹¹⁷ T. K. Sagn VI S. 11. ¹¹⁸ samme IV S. 342. ¹¹⁹ D. F. S. ⁰⁶/₂₈ 3292. ¹²⁰ Thiele: Folkesagn I S. 35. ¹²¹ T. K. Almueliv VI 8, 240. ¹²² samme Danske Sagn IV S. 374. ¹²³ V. & V. I S. 418, II S. 178, 261, 411 og III S. 251. ¹²⁴ jfr. Uhrskov: Skæbner, 1929. S. 60-61, 91-92. ¹²⁵ I Kontrakten med Spisemesteren ved det ridderlige Akademi i Kbhvn. (¹¹/₈ 1695) nævnes det, at der ved Overhofmesterens Bord skal serveres „en Torte Spinat, Æbler eller andet“ som 5te Ret, og ved det „andet Bord“ 4 Retter, deribl. Æbler og Svedsker; det fremgaar ikke af det anførte, i hvilken Tilstand disse Æbler er nydt, men efter Sammenhængen (Svedsker og Spinat-Torte) maa de formentlig antages i hvert Fald ikke at have været friske og in natura. Danske Magaz. 6. R. V S. 126-27. ¹²⁶ om Juellinge Fundet, se Nord. Fortidsm. XI. S. 40 ff. 1911. ¹²⁷ Pave Honorius“ Gavebrev; Vedel Simonsen: Odense 1841—44. I. S. 144. ¹²⁸ se Forf.s Artikel i „Fra

Svendborg A.⁴ 1928 og „Sønderj. Aarbøger“ 1928. ¹²⁹ Suhm: Nye Samlinger III S. 304 ff. ¹³⁰ Kjær: Fra Stavnbaandets Dage 1888, jfr. Fra Præstø A. 1926. S. 39. ¹³¹ Aarbøgerne f. Præstø A. 1926. S. 65, og Loll.-Falster 1928. S. 123; Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv 1910 ff. S. 187 ff; Ussing: Det gl. Als, 1926. S. 64 m. fl. ¹³² Aarb. f. Præstø A. 1927. S. 119-20 (efter D. F. S. ^{05/46} 715). ¹³³ Reimer: Nordfynsk Bondeliv, S. 187 ff. ¹³⁴ Begtrup: Agerdyrkningen 1806 I S. 303. ¹³⁵ Bredsted Indl. XL ff; Voethmann: Afhandling om Æble- og Pære-mosts Tilberedning, Priisskrift 1783. Kbh. 1892. ¹³⁶ Begtrup I. S. 256 og 324. ¹³⁷ Sønderj. Aarbøger 1929. S. 43. ¹³⁸ Aarb. f. Præstø A. 1926. S. 65. ¹³⁹ Ussing: Det gl. Als. S. 66 ff. ¹⁴⁰ Begtrup II. S. 675. ¹⁴¹ Fra Svendborg A. 1919 S. 20-21. 1928 S. 73. ¹⁴² Fra Svendborg A. 1928. S. 43. ¹⁴³ Leth: Hist. Efterr. om Herlufsholm. 1865. S. 389. ¹⁴⁴ Begtrup II S. 673. ¹⁴⁵ Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv. S. 185—186. ¹⁴⁶ Hofmanns Fundationer. X. S. 64. ¹⁴⁷ Chr. Reimer: Nordf. Bondeliv S. 229. ¹⁴⁸ T. K.: Jy. Folkem. XI S. 272, 5, D. F. S. ^{06/46} 2641. ¹⁴⁹ Ussing: Aarets og Livets Højtider S. 19, 31, 37, 53, 86, 104. ¹⁵¹ T. K.: Almueliv III S. 100. ¹⁵² Ussing: Det gl. Harboore, 1928. S. 55, 178, 180. ¹⁵³ Berholt: Tre danske Arbejdere, 1925 S. 31. ¹⁵⁴ K. B. 1551—55 Kbh. 1885-86 S. 342. (^{3/10} 1554). ¹⁵⁵ K. B. 1556—59 S. 333 (^{6/11} 1559). ¹⁵⁶ K. B. S. 240 (1031, 1560). ¹⁵⁷ K. B. S. 360 (^{7/2} 1560). ¹⁵⁸ do. ¹⁵⁹ K. B. S. 458 (^{10/10} 1560). ¹⁶⁰ K. B. S. 459 (^{10/10} 1560). ¹⁶¹ K. B. 1571—75 S. 106 (^{26/2} 1572). ¹⁶² K. B. S. 533-34 (^{24/10} 1574). ¹⁶³ K. B. 1576—79 S. 500 (^{80/10} 1578). ¹⁶⁴ K. B. S. 720-21 (^{10/8} 1579). ¹⁶⁵ Danske Missiver II S. 91 No. 68. ¹⁶⁶ Kolderup Rosenvinge V. 284-85. ¹⁶⁷ Fogtmanns Rescr. 4, II, S. 623 ff; Jydske Saml. II S. 148 2. R IV. S. 155. ¹⁶⁸ Schleswig-Holst. Provinzialberichte, 1787, S. 321 ff. ¹⁶⁹ iflg. Opt. i Valdemar Slots Arkiv solgtes der fra Slotshaven (1755—65) Frugt m. m. i Troense til Skipperne der, og den gik saa til Svendborg eller Norge (se ogsaa „Fra Svendborg A.“ 1928 S. 22). ¹⁷⁰ iflg. Fogtmanns Rescr. V. 219 skal Indbyggerne i Ærøskøbing give Attest for, at den Frugt de udfører til Kongeriget er „voxen og falden“ paa Ærø, for at den i Henseende til Toldafgift kan betragtes som slesvigsk. ¹⁷¹ Begtrup, 1806; jfr. Aarb. f. Loll. Falster 1928 S. 119. ¹⁷² Fra Svendborg A. 1928. S. 91. ¹⁷³ Aarbog f. Præstø A. 1926. S. 65. ¹⁷⁴ Aarb. f. Odense A. 1926. S. 83. ¹⁷⁵ Fra Randers A. 1928. S. 30, ¹⁷⁶ bl. a. fra Helsingør 1577—80; D. Magaz. 3. R. II S. 191—92. ¹⁷⁷ Kbhvns. Dipl. I S. 553, V. 288-89 m. fl. ¹⁷⁸ Schous Reg. IV. S. 167, — se ogsaa Tholle: Danske Gartnere, 1927. S. 35 ff; Phönixberg: Dend forkerte Mercurius. 1727. No. 9. (Mathiessen: Københ. Gader 134.) ¹⁷⁹ Kbhvn. Diplom. VII. S. 455-56. ¹⁸⁰ T. K.: Almueliv VI. S. 268-69.. ¹⁸¹ T. K. Almueliv. Tillb. I 981 og VI 272. ¹⁸² Ussings Rescr. 1853. S. 37 (^{16/8} 1848). ¹⁸³ Sechers Forordn. IV (^{15/1} 1625) Kbh. Diplom. VIII S. 478, 483 m. fl. ¹⁸⁴ Kbh. Diplom. VII. S. 639; jfr. Hammerichs Lovleks. (Frugtsalg). ¹⁸⁵ Secher: Forordninger. IV. S. 200 ff. VI. S. 196 ff. ¹⁸⁶ Nye danske Magz. VI. S. 74 ff. ¹⁸⁷ se bl. a. D. F. S. ^{06/20} 6, 13, 82, 511, 525, 614, ^{06/43} 854, ^{06/46} 856, 1149, 1785 m. fl. ¹⁸⁸ Aarb. f. Præstø. 1918. S. 111. ¹⁸⁹ D. F. S. ^{06/28} 1124. ¹⁹⁰ D. F. S. ^{06/23} 3246 og 3266. ¹⁹¹ Kamp S. 479. ¹⁹² Andersen: Fra Planternes Verden, 1885. S. 135. ¹⁹³ Skattegr. VIII S. 119. ¹⁹⁴ Fynsk Hjemslavn. II. S. 13-14. ¹⁹⁵ T. K. Gl. Raad D. 106. ¹⁹⁶ T. K. Gl. Raad. D. 228. ¹⁹⁷ T. K. Gl. Raad. D. 212. ¹⁹⁸ H. P. Hansen: Kloge Folk. 1925. S. 185. ¹⁹⁹ T. K. Gl. Raad. D. No. 43. ²⁰⁰ samme D. 160. ²⁰¹ samme D. 161. ²⁰² samme D. 162. ²⁰³ samme D. 344. ²⁰⁴ samme E. 174. ²⁰⁵ samme C. 127 og H. P. Hansen: Kloge

Folk. S. 194. ²⁰⁰ samme C. 154. ²⁰⁷ H. P. Hansen: Kloge Folk S. 191, T. K. Gl. Raad. G. 50 og 51. ²⁰⁸ D. F. S. ^{06/28} 525, 1323. ²⁰⁹ Skattegr. VI S. 69. ²¹⁰ D. F. S. ^{06/28} 1763. ²¹¹ Det arnamaghæanske Haandskrift Nr. 187 i Oktav, ved Saaby 1886. S. 53⁶, 62¹⁰, 71³, 80¹. ²¹² Simon Paulli: Flora Danica. 1648. ²¹³ Uhrskov: Nordsj. Folkeliv. III. S. 70—78. ²¹⁴ Grüner Nielsen: Læsøfolk S. 50. ²¹⁵ Uhrskov anf. V. III. S. 197—99. ²¹⁶ DSt. 1932. S. 45. ²¹⁷ D. F. S. ^{06/28} 305, do. ^{06/21} d. ²¹⁸ T. K.: Almueliv. IV. S. 129 og 358. ²¹⁹ T. K.: Sagn. III. S. 375. ²²⁰ Kamp No. 194 og 195. ²²¹ D. F. S. ^{06/28} 382 (samt ^{06/30}). ²²² Kamp No. 196. ²²³ D. F. S. ^{06/28} 1273. ²²⁴ samme ^{06/28} 1308. ²²⁵ samme ^{06/28} 1581 (^{06/30}). ²²⁶ samme ^{06/28} 2480. ²²⁷ samme ^{06/28} 2482. ²²⁸ samme ^{06/28} 2614. ²²⁹ samme ^{06/28} 2550. ²³⁰ Volsunga Saga 2. Kapitel. ²³¹ DSt. 1904. S. 25. ²³² Skattegr. IV S. 68 N. 151. ²³³ Orth: Danm. Trylleformler. (Lønformler). ²³⁴ D. F. S. ^{06/28} 226. 301 (^{06/30}): Skattegr. IX S. 234. ²³⁵ Skattegr. IX S. 324; T. K. Almueliv. Tillb. III N. 1670. ²³⁶ Musæum, 1892 S. 152; Feilbergs Ordbog. ²³⁷ Kamp No. 217; Thiele: Folkesagn No. 615. ²³⁸ Thiele No. 186; Uhrskov: Nordsj. Folkeliv III S. 102. ²³⁹ T. K.: Efterskæt S. 157. ²⁴⁰ T. K. Almueliv. Tillb. III 1465. ²⁴¹ samme Tillb. III 1467. ²⁴² samme Tillb. III 1463, 1466. ²⁴³ samme Tillb. III 1464, 1774. ²⁴⁴ D. F. S. ^{06/28} 2491. ²⁴⁵ Kamp Nr. 1411. ²⁴⁶ T. K. Sagn. II. S. 346. ²⁴⁷ samme 2. R. II. S. 235. ²⁴⁸ Steemann: Aalborg Klosterhist. V. 106. ²⁴⁹ Trap⁴: VI S. 423. ²⁵⁰ se foruden Traps Stedregister, DSt. 1905. S. 180, 183 og Staggemeier: Nyborg (Æblegaden). ²⁵¹ D. F. S. ^{06/28} 3252; jfr. Raben: Folkesagn. 1923. S. 71. ²⁵² 1. Mosebog 2°. ²⁵³ Raunkjær: Planterne i den religiøse Digtning. Kbh. 1931. S. 222 ff. ²⁵⁴ T. K. Sagn. II. S. 253. ²⁵⁵ Thiele Nr. 543; jevnfør Arlaud: Bevingede Ord. 1906. S. 363. Med Adamsæble betegnes ogsaa Frugten af Citrus Pomum. ²⁵⁶ Risso (en Orange), Salm. Leksik. ²⁵⁷ 1. Mosebog 2° og 217. ²⁵⁸ Andersen: Planternes Verden 131; Chr. Winther: Mytholog. Haandbog 1850. S. 315. ²⁵⁹ Soph. Bugge har i „Archiv for nord. Filologi“ I, 1889, S. 1—15 givet et omfattende Bidrag vedr. „Yduns Æbler“ og om Æblet som frugt bargørende Kraft. ²⁶⁰ Olaf Hansen: Den ældre Edda. 1911. S. 51. ²⁶¹ Ordsprogenes Bøger 2511. ²⁶² Hardsyss. Aarb. 1921. S. 7; T. K.: Eventyr III S. 172. Grundtvig: Gl. danske Minder II S. 192; T. K.: Børnerim No. 196 S. 216-17. ²⁶³ Skattegr. IX S. 46. ²⁶⁴ samme IX. S. 138. ²⁶⁵ T. K.: Folkeviser I S. 817. ²⁶⁶ Ditlevsen: Danske Ordsprog 1911. ²⁶⁷ T. K.: Børnerim Nr. 112 og 2246. ²⁶⁸ Grundtvig: Gl. danske Minder II S. 192. ²⁶⁹ T. K.: Eventyr III S. 172. ²⁷⁰ Kamp Nr. 1. ²⁷¹ DSt. 1905. S. 216. ²⁷² T. K. Sagn. IV S. 25. ²⁷³ Danmarks Sanglege 1931. S. 55, 329, 340 m. fl. ²⁷⁴ bl. a. i det Arnamaghæanske Haandskrift. ²⁷⁵ Br. & L. S. 468. ²⁷⁶ Agerskov og Rørdam: Dansk Litt. før 1800, 1907, S. 64; jfr. Fra Fyns Fortid. I S. 102. ²⁷⁷ Vilh. Andersen: Lægdsgaarden i Ølsebymagle. Saml. Skr. 1895 II S. 13. ²⁷⁸ Uhrskov: Nordsj. Folkeliv I S. 135. ²⁷⁹ H. P. Hansen: Natmandsfolk. ²⁸⁰ Mathiessen: Dansk Frugt I S. 115 ff.

TRE IKKE TIDLIGERE TRYKTE BREVE FRA RASMUS RASK

MEDELTE AF

HOLGER P:N DYGGVE

AF efterfølgende breve, som befinder sig blandt brevsamlingerne i Universitetsbibliotheket i Helsingfors, er to skrevne til den bekendte finske sprogforsker Anders Johan Sjögren (1794—1855) og det tredje adresseret til magister Carl Axel Gottlund (1796—1875), en af finshedenes første pionerer og, fra 1839, lektor i finsk ved Helsingfors universitet. Breve fra Rasmus Rask kan sikkert altid gøre regning på interesse, men måske ganske særlig i år, hvor de 100 år, der er gået siden hans død, usøgt leder filologernes tanker hen til ham. Også i Finland, hvor man almindelig vedkender sig en stor taknemmelighedsgæld til den berømte videnskabsmand, bl. a. for hans arbejder vedrørende finske sprog og for det opsving studiet af disse sprog fik gennem hans personlige opmuntring under opholdet i Finland år 1818, holdes Rasks minde højt i ære: lad denne lille artikel udgøre et beskedent bevis for denne kendsgerning.

Det første af brevene udgør svar på en skrivelse, som Sjögren, der lige var i færd med at afslutte sine studier ved Åbo akademi, den 19. april 1819 rettede til Rask¹ og hvori han udtrykker ønsket om at komme til St. Petersburg for at studere finske, slaviske og orientalske sprog: selv har han ikke midler til et ophold i den russiske hovedstad, og han beder Rask om råd og protektion. Det som indgyder ham mod til dette skridt er bl. a. „Herr Professorns äfven för vår försummade finska litteratur visade varma deltagande“. Dette brev besvarede Rask på følgende måde:²

¹ Dette brev, og endnu tolv andre fra Sjögren til Rask, hvoriblandt alle dem, som jeg længere frem henviser til, findes blandt brevene til Rask i Universitetsbibliotheket i København.

² Brevet har hverken overskrift eller anden adressering.

Pettersburg d. 25 April 1819.

Under mitt vistande i Åbo, hade jag ehuru icke tillfälle att göra min Herres personliga bekantskap, likväl så ofta lägenhet att höra hans namn med beröm, och, om jag icke missstager mig, äfven en gång på Bibliotheket se honom, att det var mig ett synnerligt nöje att blifva behedrad med bref ifrån honom; endast jag vore i stånd att någorlunda svara emot hans förtroende. Mina bekantskaper här äro hvarken talrika eller lysande; ty den fina världen är här alltför glänsande för mig, så att hvarken min pung eller tid tillåtit mig på något vis att inlåta mig med andra än några få (måst tyska) lärda. Mina recommendationer äro således af föga vigt; och endast tomma råd är allt hvad jag har att bjuda, måtte dessa emedlertid icke blifva alldeles onyttiga, skulle det fågna mig oändligt. —

Att taga kondit. härstädes såsom barnalärare kan jag icke annat än högeligen afråda M. H. emedan därtill erfordras mycken kännedom af världen, fullkomlig färdighet i nyare språken &c. om det skulle vara i något bättre hus, och ändå vinnes litet, allraminst tid eller tillfälle till något eget studium. — Grefve Rumänsov har numera stora verk i arbete, som kosta otroliga summor, t. e. 1) Resbeskrifningen af verldsomseglingen med skeppet Rurik, 2) Fortsättningen af Scriptores Byzantin. som tryckas i Paris, 3) Har han nyss engagerat en resande Servier från Tyrkiet (sic) till att besöka och beskrifva de slavoniska nationerna i södra Europa förnämligen inom österrikska området &c. &c., 4) och dessutom finska ordboken; det är således icke att förmoda att han skulle företaga någon-ting nytt och betydligt för det första, och resan till de med Finnarne beslågtade folkstammarna tyckes icke skola komma i fullbordan. I alla fall måste dertill anmäla sig någon mycket skicklig lård, som redan visat sig och vunnit allmänt bifall, om saken på ny (sic) skulle väcka hans uppmärksamhet. Måhända M. H. här i staden genom bekantskap med Krug och Adelung kunde bana sig vägen till utförandet, men för det första är hvarken att tänka därpå eller på något annat betydligt understöd från honom. —

Att söka någon befattning här torde vara ännu mindre lämpligt emedan det är förgäfvets att vänta de betydliga, men de ringare fordra oändligt arbete, hvarigenom knappast vinnas (sic) hvad som behöfs till lifvets uppehälle. Det enda som derföre kunnat infalla mig att råda Min Herre, är att söka en plats vid Nya Universitetet på Kronans bekostnad till fortsåttandet af sina studeringar. Här äro minst 100 dylika friplatser, och det torde icke blifva svårt att erhålla en på följande sätt. Med bifogade akademiska betyg i synnerhet om Filosofiska Kandidatexamen insändas (sic) en på Latin skriven ansökning till Universitetets Curator v. Ouvaroff innehållande en kort berättelse om M. Herres hittills utförda studia, akademiska såväl som privata studia af finskan som dess modersmål &c., jemte dess önskan för framtiden nemligen att vinlägga sig om slaviska och orientaliska språken och litteraturerna för att genom jemförande af dessa och fornfinnska quarlefvor blifva i tillfälle att upplysa mörka ställen

i det gemensamma fäderneslandets äldsta häfder &c.; att Pettersburgska Universitetet under den mans præsidium, som skrifvit planen för asiatiska akademien, till detta ändamåls vinnande anses vida bequämare än något annat möjligt ställe; men att M. H.s privata omständigheter icke sätter honom i det lyckliga tillfället att kunna begagna sig deraf om icke han kunde blifva upptagen på ryska Kronans bekostnad. Detta fattas i korthet så tydligt och på så bra och flytande Latin som möjligt. Titulaturen får icke sparas, men omöjligt icke upprepas inuti sjelfva sammanhanget, utan endast något kort uttryck i stället, vid början och slut deremot kan den skrivas utförligt, dock med variation om det så kan träffa. Om detta, som jag hoppas, skulle lyckas så har M. H. vist icke något stort att lefva af, men dock någorlunda tillräckligt att såsom student kunna bärga sig, och behåller hela sin tid för sig sjelf till att arbeta på sin egen bildning, hvilken förmån redan är oberäknelig för en literatör. Min bekantskap med Ouvaroff är ganska ringa, men om mitt ord skulle äga någon vikt hos någon af hans Clienter skall jag icke underlåta att göra mitt bästa. Jag får nu icke hoppas erhålla något annat bref här i staden, emedan jag ganska snart måste resa vidare; men emedertid önskar jag M. H. lycka till sitt företag, och innesluter mig i dess vänskap och erinran

R. Rask.

NB. Det lär icke vara M. H. obekant att enhvar rysk Kronsstudent är pliktig att tjena ryska Kronan i 6 år hvart han skickas; dock plägar man vanligtvis skicka hvar och en dit han önskar, så att detta är snarare en angenäm början till befordran än någon svår börda eller tvång.

Rask møder os her som det beskedne, hjælpsomme menneske han jo var, og når han så bestemt fraråder Sjögren al huslærer-virksomhed, gør han det på grund af egne sørgelige erfaringer og fordi han under den unge finne en bedre skæbne. Følgende oplysninger til visse steder i brevet kan måske være på sin plads. Rask opholdt sig i Åbo fra 1. til 18. marts 1818, og Sjögren delte den almindelige entusiasme. Den 11. marts skriver han i sin dagbog¹: „Hvad jag hörde om den ryktbara Linguisten Rask, som nu uppehåller sig här, gjorde det största intryck uppå mig“, og han er stærkt misundelig på en kammerat, magister Savenius², fordi Rask ofte havde været på besøg hos ham og fordi han havde tilbuddt ham fri rejse „ända till Kaukasus“ . . . „Vore jag ändock uti Savenii ställning!“ sukker han formelig. Følgende morgen læser

¹ A. J. Sjögren, Ephemerider, XI, 1818—1819, ms. i Universitetsbibliotheket i Helsingfors.

² Omtalt i Rasks Samlede afhandlinger, III, 1838, s. 62. — Salomon Savenius (1785—1828), mag. phil. og cand. med., blev 1826 finsk translatør ved Senatet i Helsingfors.

man: „Rasks förtjänster var min första tanke. . . . Derefter var jag hos Savenius, der jag åtminstone fick se Rasks Vejledning til det islandske Sprog med åtskilliga handskrifna Anmärkningar“. — Grev Rumänzov er den berømte russiske rigskansler, mæcen og videnskabernes velynder (1754—1826). Han udrustede bl. a. med sine egne penge, år 1815, skibet Rurik under kommando af løjtnant Otto v. Kotzebue for en rejse jorden rundt og bekostede, på Rasks initiativ, udarbejdelsen og udgivelsen af G. Renvalls *Suomalainen sanakirja, Lexicon linguae fennicae* (Åbo, 1826). Med „resan till de med Finnarne beslågtade folkstammarna“ sigter Rask øjensynlig til det forslag han selv havde gjort Rumänzov angående en sådan rejse¹, hvilken dog ikke, da det kom til en afgørelse, var belejlig for Rask. Af de to indflydelsesrige herrer, Rask i denne sammenhæng nævner, er den første, etatsråd Phil. Krug, medlem af det kejserlige Akademi for videnskaberne i St. Petersburg, og den anden, Friedrich v. Adelung (1768—1743), en bekendt historiker og sprogforsker, senere bl. a. præsident i samme Akademi. Vuk Stefanovitsh — således hed den af Rask i brevet nævnte serbiske videnskabsmand — er omtalt i N. M. Petersens Rasks levned². Grev Sergei Semenovitsh Uwarow (1785—1855) var fra år 1811 kurator for Universitetet i St. Petersburg og blev senere bl. a. undervisningsminister. — Rask kom ikke til at rejse fra St. Petersburg så snart, som han her antyder: først den 13. juni 1819 forlod han denne by med Moskov som nærmeste mål.

Lad mig med nogle ord fortælle, hvordan det gik for Sjögren. Af Rasks projekt blev der ingenting, men i foråret 1820 rejste Sjögren til St. Petersburg som hjemmelærer hos den finske biskop Cygnæus, kom snart i grev Rumänzovs tjeneste som hans bibliotekar, foretog (1824—29) forskningsrejser blandt de finske folkestammer i Rusland, blev 1829 adjunkt ved det kejserlige Akademi for videnskaberne, to år senere bibliotekar for den udenlandske afdeling af Akademiets bogsamling, 1844 ordentlig medlem af Akademiet og 1845 direktør for Akademiets etnografiske museum. Det var også i St. Petersburg han døde. Sjögren var anset også i Danmark, og man interesserede sig der for ham. „Det vilde være mig meget kjær“, skriver professor Finn Magnusen til Sjögren den

¹ Se Rasks Saml. afhandl., III, s. 58—61. — Om en tidligere plan end Rasks til en lignende rejse, se Finsk tidskrift, 1896, t. XXXV, s. 13—15.

² I Rasks Saml. afhandl., I, 1834, s. 42.

3. juli 1834¹, „ved Leilighed, at erholde fra Dem, en Fortegnelse over alle Deres trykte Skrifter, som her ere altfor ubekjendte, skjønt vore Historikere og Sprogforskere vistnok bære en stor Højagtelse for Deres, i den lærde Verden med rette berømte Navn“. Og allerede den 3. november 1832 blev han udnævnt til medlem af det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. — Det var for øvrigt på Sjögrens forslag, som Rask den 26. november 1832 blev valgt til medlem af Akademiet for videnskaberne i St. Petersborg, en udnævnelse, som dog aldrig nåede ham: Rask var død den 14. november.

Det andet brev til Sjögren er dateret elleve år senere og lyder således:

København d. 10. Septbr 1830.

Højstærede Hr. Adjunkt!

Jeg har haft den Ære at modtage Deres gode Brev eller Breve, og medfølgende mig kære og dyrebare Foræringer for hvilke jeg er Dem i højeste Måde forbunden. Især var Deres Afhandling om Syrjænsken mig dyrebare, skønt jeg naturligvis gjerne havde ønsket mig den lidt omstændeligere: det var mig også usigelig kært, at De havde sendt to Eksemplarer, det ene er nu på Vejen til Finmarken i Norge, hvor en lærd og dulgig samt meget ivrig Provst og Prest til Lebesby ved Navn Stockfleth arbejder meget på at opdyrke det lappiske, og oversætte Bibelen deri. — De herfra bestilte Sager har jeg noget nær alle erholdt for Dem, og afsendt ved Konsul Gerschau i en god og forsvarlig Kasse under Adresse og med Mærke til K. R. A. W. St Petersburg) abzugeben an Hrn. Adjunkt Sjögren Dr. &c.; men da jeg har skaffet dem fra mange forskellige Boghandlere og nogle fra privat Personer, var det mig umuligt at stå i Forskud med Betalingen eller lade den stå hen hos Personer med hvem jeg ellers ingen Mellemregning har; jeg har derfor, efter Gerschaus Råd, trukket en Veksel på Dem hos Grosserer Hambro her i Staden for 113 Rd. danske Sedler, (som udgjorde, hvis jeg mindes ret, 258 Papirsrubler). Af disse 113 vil nok komme på Akademiets Regning, alle det nord. Oldskriftselsk. Skr. ialt..... 66 Rd. 32 Skr. De øvrige Regninger vare fra den Gyldend. Boghandl. 20 - 80 -
- Schuboths Boghandl. . 13 - 48 -
- A. Soldin — . 5 - 48 -
af mig udlagt til Kasse og for nogle Bøger... 6 - 80 -

113 Rd.

Jeg var så heldig at få et Ekspl. af Leems Beskrivelse af Finmarkens Lapper for 3²/₃ Rd. Der fattes et eneste ubetydeligt Kobber, men det var dog meget godt Køb; jeg har selv givet 10 for et ikke meget bedre Ekspl. om jeg mindes ret. Alle de specielle Regninger har jeg

¹ I Univ. bibl. i Helsingfors blandt breve til Sjögren.

vedlagt, tillige med Kataloger fra 3 Boghandlere her i Staden, og et Par Småting fra mig selv, som jeg beder Dem ikke at forsmå, og deriblandt 7 Ark af en lappisk Sproglære, som jeg har under Pressen, og hvorom det skal fornøje mig at høre Deres Bemærkninger. — Har De Leems *Lexicon Lapponico-latino-danicum*? Det kommer just for på en Avksion her i disse Dage; jeg var tilfreds jeg vidste, om jeg skulde købe det til Dem, og for hvormeget? Biskop Münters Katalog er ikke nær færdigt endnu.

Såvidt om de mig pålagte Kommissioner; torde jeg nu igjen besvære Dem, højstærede! med en lignende Forretning, vilde jeg være Dem højlig forbunden: hvad jeg især fattes er et gammelt Russisk Verk, et Slags Grammatik over det Votjakkiske, som især ved Deres Vidnesbyrd om dets Nærhed ved Syrjænsken er blevet mig ønskeligt og såre vigtigt. Dernæst har jeg ikke en Gang sét den syrjænske Oversættelse af Mattæus, den vilde også være mig meget kærkommen, såvel som den syrjænsk-russiske *Наставление о прибавлении предохранительной оспы*, som De anfører. Jeg tror også der skal være udkommet en Oversætt. af i det mindste de 4 Evangelister på Cheremissisk ell. en anden chudisk Dialekt, hvilken [jeg]¹ også nok vilde eje. Andre grammatikalske eller leksikalske Sager eller Bibeloversættelser ere vel ikke udkomne over de Dialekter siden jeg var i Petersborg? — Dernæst har jeg en inderlig Bøn til Dem, som De måske vil forbavses over, og det er, at understøtte mit lappiske Retskrivningssystem i hvad De herefter udgiver, hvis De finder det regelret, simpelt og let anvendeligt. Det tyske er dog yderst upassende med *w* for *v*, *ss* for *s*, og *s* med en *Lyd*, som ingen anden Natsion tillægger det, og dernæst med *tsch*, *dsch*, *dtisch*! o. s. v. Mine Betegnelser stemme overens med Engelsk, Littavisk, Polsk o. s. v. Det synes som Syrjænsken har en Hvislelyd mere end Lappisk, men det er let at gøre et Tegn dertil i Overensstemmelse med de øvrige, f. E. *c* (ц), åndende *ch* (ч); *z* (з), åndende *zh* (ж); og nu Deres (ш) med rundt Hoved *sh*, åndende *sh* (ш); ti Deres *дч* er vel blot *zzh*; fremdeles *s* for russ. *c*, og *z* for russ. *з* ligesom i Engelsk og Fransk; *ch* (det tyske) burde egentlig skrives *k* efter mit lapp. System, men man kunde behjælpe sig med russ. *x*; jeg har dog også ladet *k* gøre, men det er ikke blevet støbt endnu da det ikke behøves til min lapp. Sprogl. men Stæmplens er skåren og ret god. Men hvortil alle disse ny Tegn eller dog ny Tegnbestemmelser vil De vel spørge! Dog nej, det kan vel en Mand, der har befattet sig så meget og så grundig med Sprogjævnførelser, som De, umulig spørge. Hvilken Fordel ved Sammenligninger? hvilken Lettelse for den uindviede at han kun behøver at sætte sig ind i et System og derved strags erholder et langt klarere Begreb om Lyden? Hvilken herlig Ting for en Natsion selv at have en regelret og simpel Retskrivning, som hvert Barn let kan fatte og beholde? Jeg tror alt dette opvejer meget gammel Skik, og Udlænderes (Tyskeres) Bifald, fordi deres Fordomme smigres, i det Sproget

¹ Dette ord er tillagt af udg.

fordærves, og vanskabes. Dette ere mine Grunde, men mit System kan have Fejl, og dem vil jeg gjerne rette; jeg håber også Stockfleth antager mit System, men hans Rettelser vil jeg også benytte og antage ligesom Deres, om De f. E. har noget bedre Forslag end ³. Dog jeg har vel alt for meget trættet Dem med disse Betragtninger; altså kun endnu én Ting[.]¹ er det ø der findes i Syrjænsken, som i de sv. ord: *hōra, föra*,² *øde* eller *ö*, som i de sv. Ord: *dörr, töras, böra, höns*, o. desl. ell. er det begge Dele?

Det Tilbud fra Grev Tolstoy om en Foræring til vort Bibliotek, som De omskriver, er jeg Greven såvel som Dem, højstærede! uendelig forbunden for; og vilde kun være det mere, hvis jeg så mig i Stand til at vise nogen Gjengæld. Det er vel ikke Meningen, at jeg skulde selv vælge eller foreslå, hvilket vilde blive mig alt for besværligt, og sætte mig i Fare for at synes immodest eller ligegyldig; men hvad Greven måtte ville sende, vil blive modtaget (lidet eller meget) med hjærtelig Taknemmelighed. Om så er at det kommer dertil, beder jeg at Udskriften må være til det kgl. Universitetsbibliotek i Kh. ti her er et andet Bibliotek i Byen, som kaldes kongeligt alene, men som jeg intet har med at gøre. Jeg henlever stedse Deres ærbødigst hengivne

R. Rask.

Dette brev besvaredes den 2./14. oktober af Sjögren, som bl. a. konstaterer, at bogkassen endnu ikke var ankommen, hvilken omstændighed også forklarer, hvorfor Rasks lappiske retskrivningssystem her ikke berøres. I et senere brev af den 20. jan./1. febr. 1831 sker dette derimod grundigt og omstændeligt³. — Den i begyndelsen af vort brev (og i den foregående note) nævnte norske præst Stockfleth (1787—1866), „Lappernes apostel“, er sikkert altfor kendt for her at behøve nærmere at præsenteres for læseren. Lad mig kun bringe i erindring hans — og en af ham til København medbragt sølups — samarbejde med Rask, inden dennes *Ræsonneret Lappisk Sproglære* år 1832 udkom, og hvis resultat kan læses i samme bogs „Rettelser og Tillæg“⁴. — Sjællands biskop, Frederik

¹ Tillagt af udg.

² Vedrørende kvaliteten hos ö i sv. *hōra* og *fōra*, se Adolf Noreen, *Vårt språk*, III, s. 238 (hvor Rasks opfattelse vinder bekræftelse).

³ Den der interesserer sig for diskussionen om et lappisk alfabet, henvises, foruden til ovennævnte brev, til et brev fra pastor Stockfleth til Sjögren af den 21. aug. 1832 med indesluttet udkast til et lappisk alfabet (brevet findes i Sjögrens brevsamling, udkastet, som fylder fire store tæt skrevne sider, blandt Sjögrens papirer under sigel L III 16, no 23 i Univ. bibl. i Helsingfors) samt til Sjögrens koncept til besvarelse af Stockfleths brev (Sjögrens papirer, L III 1, no 4). Hverken Sjögren eller Stockfleth skænker Rasks system udelte bifald.

⁴ Se fortalen til denne bog, s. 12 ff.

Münter, døde år 1830; den katalog her er tale om, er fortegnelsen over hans efterladte bibliotek. — Det i slutningen af brevet omtalte tilbud fra en grev Tolstoj var en misforståelse af Rask, hvorpå Sjögren også i sit brev af den 2./14. okt. gør ham opmærksom. Men man kan egentlig godt forstå Rask, når man læser den passus, som gav anledning til fejltagelsen¹: „Vid yppat tillfälle tager jag mig åter friheten att uppvakta Herr Professoren med en skrifvelse jämte åtföljande pakett innehållande ett exemplar af alla hitintills utgifna kataloger öfver Grefve Tolstojs högst intressanta Bibliothek. Grefven har med nöje gifvit sitt bifall till mitt förslag att af samma Kataloger genom Herr Professoren erbjuda det Kongliga Bibliotheket en skänk, ifall Herr Professoren så för godt finner“. Den måde, hvorpå Universitetsbiblioteket her omtales, giver anledning til Rasks forklaring i slutningen af brevet.

Vort tredje brev er fra samme år som det foregående, men adresseret til „Högädle och Højlärd Hr. Mag. Carl Axel Gottlund“:

København d. 8de August 1830

Højädle og Højlärd Hr. Magister!

I det jeg takker for alt gammelt godt, og undskylder min lange Tavshed på det bedste, med Mangel på noget godt at skrive om, samt på Kundskab om Hr. Mags. Opholdssted i senere Tider, giver jeg mig herved den Frihed at sende et Par Ark af en lappisk (finlappisk) Grammatik, som jeg har under Pressen, i det Håb at det må interessere Dem, også for Casussystemet i Deres Modersmål, som jeg har fremsat deri på en ny Måde. Ved Lejlighed håber jeg at høre hvorledes det går med den finske Literatur, og hvorledes De selv befinder Dem, samt hvad De nu arbejder på o. desl.

Hvad er der blevet af de to finske Drenge (i. e. gossar) som vare med Dem her i Byen? Skulde ikke én af dem have Lyst til at tjene mig et Års Tid eller to for det første, eller någon annan fattig, bara skicklig och beskedlig, finsk gässe (sic), måhända student hafva lust att komma hit för att se sig om, och stadna qvar hos mig ett års tid? och på hvad vilkor? Var så god att skrifva mig ett par rader till herom. Mag. ser jag har intet glömt bort min svenska alldeles, så det skulle ingen svårighet alls ha för dem att göra sig begripliga, eller att förstå hvad jag kunde säga. Jag får äfven bedja Hr. Mag. att uppgifva noggrant huru jag skall adressera mitt svar. —

Imidlertid har jeg den Ære at henleve

højstærede Hr. Mag.! Deres ærbødigste

R. Rask.

¹ Sjögrens brev af den 5./17. maj 1830.

Brevet er kort og kræver ikke mange kommentarer. Pudsigt er overgangen fra dansk til svensk midt inde i en sætning. Det sted i den Lappiske sproglære, som Rask her særlig henviser Gottlund til, er fremstillingen af de finske forholdsformer sid. 34; en sammenligning f. ex. med kasussystemet i *Afhandling om den finske Sprogklasse*¹ lader en se, hvori forskellen i fremstillingen består. Jeg benytter Lejligheden til i forbigående at omtale, at de navne Rask gav de forskellige kasus i finsk endnu den dag i dag til største del er i brug i den finske sproglære. — Gottlund besøgte København i efteråret 1824². De to finske drenge, som han den gang havde med sig, var sønner af bonden Paul Räisänen i Finnskogen i Norge, på grænsen til Värmland, en af ætlingerne af de finske kolonister, som henved år 1600 kom over til disse egne fra Finland og hvis efterkommere i stor udstrækning havde bevaret deres finske modersmål. Gottlund, som livligt interesserede sig for disse finner og gjorde alt for at fremme deres tarv, havde taget disse to drenge til sig i hensigt at lade dem tage studentereksamen og give dem den nødvendige uddannelse, så at hans forsømte landsmænd i dem skulde få tjenestemænd, som forstod deres sprog, en plan, som han dog, af mangel på midler, ikke kunde fuldføre³. Der er vel næppe nogen tvivl om at det var Rasks hensigt at benytte omtalte finske yngling ved studier i finsk, på samme måde som ovenfor omtalt sø-lappen for det lappiske. — „Detta bref erhöill jag först den 4de junii 1831 på Viborgs Boklåda, i Stockholm“, har Gottlund annoteret oppe i brevets venstre hjørne. Det vides ikke, om han nogensinde besvarede det; i hvert tilfælde fik Rask aldrig sit ønske opfyldt at få en finsk ung mand til sig.

¹ Rasks Saml. affhandl., I, s. 17—18.

² I breve, daterede Helsingør den 23. okt. 1824 og Upsala den 20. juni 1825, takker Gottlund Rask for al venlighed under opholdet i København (Breve til Rask i Univ.bibl. i København).

³ Vedrørende Räisänen og hans sønner, se Gottlunds brev til Rask af 23. okt. 1824 og O. A. Kallio, *Suomalaisuuden suurmiehiä*, Helsinki, 1915, s. 149.

RASKIANA

AF

HANS H. FUSSING

Rasks skoletid er beskrevet dels av hans skolekammerat N. M. Petersen¹, dels av den senere rektor ved Rasks gamle skole R. J. F. Henrichsen². Den første skildrer især drengen Rask og hans indflydelse paa kammeraterne, den anden skolens indstilling overfor denne sin vel nok betydeligste elev. Selvom Henrichsens avhandling, der oprindelig er holdt som translocationstale, holder sig til de store hovedtræk, giver den en saa klar og rigtig skildring, at en gennemgang av de akter i skolearkivet³, som Henrichsen har bygget paa, ikke kan ændre hans fremstilling, men kun supplere den. Henrichsen siger selv, at de vidnesbyrd, akterne indeholder, „ere for mange og vidtløftige til her at anføres endog blot i udvalg“, men da ipsissima verba formentlig kan have interesse for en større kreds, vil en række av de mest karakteristiske citater findes nedenfor, ligesom et par andre oplysninger om Rask, som ikke før har været fremdraget.

Da Rask var knap 14 aar gammel, kom han den 3. juni 1801 i Odense latinskoles anden og nederste lektie, hvorfra han dog blot nogle maaneder senere flyttedes op i 3. lektie. I oktober 1803 blev han opflyttet i 4. lektie, men i november samme aar blev skolen reformeret, og Rask kom i den nye Odense Katedralskoles anden klasse. Da den store reform av de lærde skoler først skulde prøves i Metropolitanskolen, Christiania og Odense skoler, blev disse tre forsynet med særlig dygtige lærere, og dette kom i høj grad Rask til gode, men for forskellen mellem den gamle og den nye skole er der gjort udmærket rede i Henrichsens ovenfor nævnte avhandling.

¹ N. M. Petersen. Sml. Afhandl. I.   ² Odense Skoleprogram 1861.   ³ De her benyttede arkivalier findes alle i fynske landsarkiv.

Det beror naturligvis paa et skøn, hvilke steder man vil citere fra lærernes censurer, men disse skulde gerne være karakteristiske osse i den henseende, at de skulde vise, i hvor høj grad Rasks lærere forstod, at de stod overfor den virkelig fremragende begavelse.

Lærernes udtalelser om Rask findes dels i en hovedcensurprotokol¹, der indeholder rektor Heibergs og overlærernes censurer, dels i en række specialcensurprotokoller, hvis indhold for de flestes vedkommende praktisk talt er indført i hovedprotokollen, men een lærers censur, adjunkt Suhrs, findes kun i en specialprotokol. Suhrs censurer, som ikke synes at have været benyttet av nogen av de forfattere, der har skrevet om Rask, er særlig fyldige og oplysende og findes allerede fra 1802, mens hovedprotokollen først begynder godt et aar senere.

Suhrs første udtalelse er dateret 31. november 1802, d. v. s., da Rask var 15 år gammel, og den lyder: I skoleflid saavel som næsten alle andre henseender kan Rask anses som mønster paa en elskværdig discipel, og en skole af ham lignende lærlinge vilde gøre skolelærerens forretning til den behageligste af alle. Han er altid paa det fuldkomneste forberedt til hver dags lektion, og det er mig saavel som enhver af skolens lærere bekendt, at han paa den roesværdigste maade anvender sine fritimer og lader ingen lejlighed til at forøge sin kundskabskreds gaa unyttet hen. Ogsaa fra sædernes side anbefaler denne discipel sig. Han viser en anstændig og uskyldig munterhed, som ikkun højst sjældent udarter til vildskab.

Den næste er fra 23. december, og heri hedder det bl. a.: Med uafbrudt nøjagtighed og særdeles rosværdig agtsomhed bivaaner han undervisningen og forsømmer ikke med skønsomhed og valg

¹ Rasks lærere, hvis udtalelser findes citeret her, var følgende: Ludvig Heiberg. 1760—1818. Rektor i Odense fra 1797 til sin død. (Underviste Rask i latin). — Thomas Trojel. 1774—1839. Lærer ved Odense skole 1794—1811, senere rektor i Fredericia og Nykøbing F. (Historie og geografi). — Ulrich Andreas Rohde. 1765—1816. Overlærer i Odense 1802—14, derefter rektor i Nyborg. (Religion). — Carl Ferdinand Degen. 1766—1825. Overlærer i Odense 1802—06, derefter rektor i Viborg og fra 1814 prof. i matematik ved universitetet. (Matematik og fysik). — Jochum Evans Suhr. 1779—1859. Adjunkt i Odense 1802—06, derefter overlærer i Helsingør og 1815 i Roskilde. 1819 rektor i Vordingborg. (Fransk og tysk). — Søren Nicolaus Johan Bloch. 1772—1862. Lærer i Odense 1794—1806, derefter rektor i Nykøbing F. og fra 1815 i Roskilde. (Græsk og dansk).

skriftlig at arrestere alt, hvad der forekommer ham fejl og mærkeligt. . . . Hans skriftlige arbejder røbe rigtig smag og dømmekraft. . . . Ei sjældnen overrasker han ved svar, der røber indsigt, som langt overgaar hans alder.

31. januar hedder det: Han pronuncerer med rigtighed, anvender godt grammatikalske regler, og hans ordkundskab er allerede ikke ringe. En maaned senere ²⁸/₂ siger Suhr: Denne discipel vedbliver endnu at vise sig stedse mere værdig til sine læreres yndest ved den sjældneste flid og utrætteligste stræben efter at forøge og berigtige sine kundskaber. Endnu tydeligere er udtalelsen d. 31. marts: Ganske fortrinligen har naturen udrustet denne discipel; han fatter hurtigt, dømmer rigtigt, ved paa det heldigste at anvende og betjene sig av erhvervede kundskaber, røber god smag, og til alt dette kommer endelig en tro hukommelse. . . . Han har allerede virkelig interesse for videnskaberne, og disse vil sikkert beholde i ham en af deres værdigste dyrkere.

Rektor Heibergs udtalelser er delvis citeret i Rønnings biografi s. 4—5. Den fyldigste censur, som er fra 9. april 1803 lyder: Et meget opvakt hoved og maaske det opvakteste af alle dem, som for nærværende tid er i skolen. Saa ung han er — endskønt ældre end han ser ud til — saa megen skarpsindighed røber han allerede, saa megen finhed i sin dom og saa megen præcision i udtrykket. Han har en fortræffelig hukommelse, men som han ei dyrker paa forstandens bekostning. . . . Hans sæder fortjener al roes, hans opførsel er anstændig, tækkelig og beskeden, hans væsen til sin tid muntret uden vildskab, men ved sine forretninger er han alvorlig og agtsom. Kort: et sjældent ungt menneske.

De øvrige læreres samtidige udtalelser falder ganske sammen med Heibergs. Saaledes siger conrektor Bloch: En yndling av de heldigste evner, fatter hurtigen, dømmer rigtig og ikke sjældent ualmindelig skarpsindigt og udtrykker sig med lethed. . . . Hans sæder har ikke alene en tækkelighed og kultur, som man maaske ikke efter hans herkomst skulde tænke, men røber endog saa meget ædelt, uskyldigt og godt, at man kan ej andet end agte ham og agte dem, der opdrog ham.

Overlærer Degen siger, at Rask har „. . . megen eftertanke, vid, skarpsindighed, praktisk talent til at anvende de allerede erhvervede kundskaber og heuristisk geni til med egen hjælp at op-

dage flere, i det mindste til at gaa nye veje til de allerede bekendte sandheder. Rask er altsaa en yngling af sjældne naturgaver“.

Endelig former Rohde sin censur saaledes: Usædvanlige talenter forener sig i denne yngling, spillende vid, fin skarpsindighed, dyb tænkekraft, en meget rummelig og saare tro hukommelse. Disse aandskræfter giver ham lethed og liv til alle arbejder og anstrøg af en kultur, som er over, hvad man kan vente af hans opdragelse, hvor fornuftig den nødvendig maa have været. . . . I hans opførsel viser sig en fortræffelig blanding af munterhed, eftertanke, beskedenhed og ædel følelse, koloreret med en tækkelig uskyldighed.

Da lærernes udtalelser om Rasks evner og karakter i de følgende aar er av ganske samme karakter som de her citerede, er der næppe grund til her at avtrykke flere av dem, derimod kan der fra dem fremskaffes nogle oplysninger om Rasks arbejde og læsning, og her er Suhrs udtalelser atter de mest indholdsrige.

Han skriver saaledes 31. januar 1804 om Rask: Det tyske læser og forstaar han uden anstød, det franske ogsaa rel godt, dog ei ganske saa færdigt. I hans stile indløber sjældnere og sjældnere fejl, og vilde han haste mindre i deres udarbejdelse, skulde fejlene blive faa.

En maaned senere møder vi — ²⁹/₂ — den første udtalelse, der viser Rasks beskæftigelse med islandsk: I sine fritimer sysselsætter han sig med at studere de nordiske oldsager, især de gamle nordiske sprog. Han har saaledes af mig laant Schiønnings Snorre Sturlesen, gør sig der bekendt med det gamle islandske og røber overhoved megen smag for at forske sprogenes analogi, etymologisere etc.

Om det er Suhr, der underviste Rask i tysk og fransk og hjalp ham med engelsk, der har ført ham ind paa islandsken, eller om Rask er kommet ind paa den av egen drift, kan jo ikke ses av denne udtalelse, men i hvert fald har Rask altsaa kendt Schønnings udgave av Snorre, før han fik den som skolepræmie d. 29. november 1804.

Snarest er det dog Rask selv, der har fundet vejen til den nordiske oldtid og dens sprog, for overlærer Trojel meddeler 10. november 1803, at Rask har læst „Snedorffs Danske Hist. og Møinichens nordiske Antiquiteter“, d. v. s. Fr. Sneedorffs forelæsninger over fædrelandets historie, der findes trykt i 4. del av hans samlede skrifter og

I. B. Møinichen: Nordiske Folks Overtro, Guder, Fabler og Helte indtil Frode den 7des Tider i Bogstavorden. 1800.

Aaret efter — 28. februar 1805 — skriver Suhr . . . Rasch laaner saaledes franske bøger hos mig, og om ham kan man være sikker, det ej sker for at have mine av flid . . . Et aar stadigen fortsat flid in studium vil i mine fag gøre ham moden til universitetet.

Endelig lyder Suhrs sidste udtalelse 30. marts 1805: Prosaister i begge sprogene læser og forstaar han med lethed. Poeternes læsning volder ham daglig mindre vanskelighed. En vis mistillid til sig selv er hans fremgang vist ej til hinder, i det mindste i grundighed.

Heiberg fortæller i april 1805, at han har set nogle „poetiske smaaarbejder“ fra Rask, og maj 1806 siger han, at Rask har samlet og ordnet islandskens betydeligste grammaticalia.

Om Rasks dygtighed udenfor filologien oplyser skoleraadets deliberationsprotokol for 5. maj 1804 følgende: dr. Degen erklærede, at Schiern¹ og Rask nu var saa dygtige, at det var unyttigt for dem at overvære den for de andre disciple nødvendige elementære gentagelse. Han foreslog derfor at give dem fri og tilbød at undervise dem privat i et passende stof. Skoleraadet turde ikke paa egen haand gaa ind paa dette forslag, der blev sendt til skoledirektionen, hvis svar forelaa i skoleraadet d. 29. maj og gik ud paa, at ordningen kunde tiltrædes, hvis de to disciple i matematiktimerne paa anden maade blev beskæftiget paa skolen. Det lod sig vanskeligt gøre, og det hele løb ud i sandet.

Foruden den tidligere nævnte, ofte omtalte Snorre fik Rask et par andre bogpræmier, nemlig 7. november 1805 „Homers Werke von Voss“. Voss oversættelser kom første gang 1781 — Odysseen og 1793 Iliaden, men dette har formodentlig været en senere, samlet udgave. I 1807 fik Rask som flidspræmie „Beckers Weltgeschichte i 9 Bind“, d. v. s. Karl Fr. Becker: Weltgeschichte für Kinder und Kinderlehrer 1801—05, et populært værk, der senere kom i talrige udgaver og osse blev oversat til dansk.

Samme aar som Rask kom i skole, fik han fri undervisning, og skønt skolens højeste stipendium ellers var forbeholdt disciplene i 3. og 4. klasse, fik Rask det i 1803, da han kun gik i 2. klasse, fordi han var „en særdeles fortrinlig og udmærket discipel“.

¹ Niels Frederik Bernhard Schiern, senere overfinansbogholder. 1789—1853.

Hans beneficieliste ser saaledes ud:

1803...	20 rdl. udbetalt	30 rdl. oplagspenge.
1804...	30 - —	20 - —
1805...	30 - —	20 - —
1806...	50 - —	

Oplagspengene blev ham udbetalt ved universitetet, og desuden fik han i sit sidste skoleaar det Ernstske legat paa 50 rdl.

Da Rask skulde gaa i skole i Odense, blev han indlogeret, vistnok sammen med sin kammerat Clod¹, i Pogestræde nr. 28 hos muremester Anders Kofoeds enke Inger Pedersdatter. Hun var da 59 aar og var blevet enke i 1798. Da hun døde 19. marts 1818, ejede hun kun dette lille hus, og hendes vigtigste indtægt var udlejningen af „øverste stuen“, der da beboedes af en hattemager og hans kone. Rask har formodentlig boet i den samme stue og vel givet samme leje som hattemageren, nemlig 30 rdl. halvaarlig. Selvom Rask delte stuen og lejen med Clod, var udgiften hertil dog for ham ret betydelig.

Huset er nu ombygget til gaden, men gaarden staar endnu som dengang, og her findes blandt andet en smuk Louis-seize-dør², som Rask jo nok har passeret nogle gange. Fra sin bolig havde Rask kun faa skridt hen til latinskolen paa Flakhaven, men man ved kun, at Rask boede her i 1802.

Medens Rask gik i 3. lectie og blot et par maaneder efter, at han var kommet ind i skolen, døde hans moder Birthe Rasmusdatter 6. august 1801. Ved skiftet 29. januar 1802 fik Rask i mødrearv 151 rdl. 1 mk. $8\frac{2}{3}$ sk., men de blev staaende i faderens hus. Boet blev extraderet faderen, der forpligtede sig til, naar det beordredes, at udstede en 1. prioritetsobligation i huset i Brændekilde, men det er ikke sket her lige saa lidt som i hans senere ejendom Frydendalshuset i Fjeldsted. Rasks værge var onklen Rasmus Chr. Nielsen Rasch paa hvis vegne sognepræsten i Brændekilde Peter Jacobsen mødte.

Rasks fader Niels Hansen Rasch giftede sig tredje gang 30. november 1802 og fik i dette ægteskab flere børn. Da han døde

¹ Joachim Godske Clod. 1788—1850, senere adjunkt i Nakskov. Rask testamenterede 100 rdl. til Clods søns opdragelse. ² Avbilledet i Odenseanersamfundets Tidsskrift 1932.

5. december 1810 blev boet registreret til 815 rdl. 11 sk. Gælden var 450 rdl. + Rasks mødrearv, der av stiftmoderen blev opgivet til 151 rdl. og endelig 60 rdl. som Rask havde betroet sin fader. Desværre er boets bøger „en bogreol med nogle bøger“ ikke specificeret udover to bibler og to salmebøger, saa ad denne vej kan man ikke faa noget oplyst om Rasks læsning. Ved skiftesamlingen 18. februar bemærker skifteforvalteren til protokollen: „Men da der nu blev anmeldt, at arvingen Rasmus Christian Nielsen Rasch, som har 211 rdl. i boet at fordre, har kostet sin afdøde fader og dette bo ved at blive fremholdt til studeringer og boglige konster mange penge og meget mere end den sum, der for ham i boet fordres, kan beløbe sig til, og da det deraf følger, at hans fordring ikke kan udbetales uden at hans medarvinger og den afdødes umyndige børn i høj grad fornærmes og forurettes“, saa vil skifteforvalteren ikke udbetale ham beløbet, før det er blevet oplyst, hvad han har kostet sin fader, og „om bemeldte student kan blive pligtig at tilsvare dette bo noget foruden at afkortes den formerede fordring paa samme“.

Herredsfoged Hartmann Sommer skrev saa til Rask og fik følgende svar, der, saavidt vides, ikke før har været kendt. Det avtrykkes ordret, men av typografiske grunde skrives her aa for Rasks særlige tegn for å i denne tid, to sammenskrevne æer.

(Udskrift).

Velbyrdige Hr. Herredsfoged Sommer i Middelfart.

Kjøbenhavn d. 6te April 1811.

I Anledning af Deres Velbyrdigheds ærede Skrivelse om Skiftet efter min sal. Fader, vil jeg herved give mig den Frihed at meddele følgende til Oplysning.

Jeg gjør ingenlunde Fordring paa 211 Rdr., saa meget var vel min hele mødrene Arv, (jeg husker det ikke saa nøje, men har regnet det for 200 Rdr.). Min Fader har sendt mig flere Gange noget deraf efter som jeg har trængt, og det er naturligvis kun det resterende, jeg formener at have til Gode. Jeg erindrer at jeg engang sendte mine Forældre en Kvittering for det jeg til den Tid havde modtaget, og af Ud-kastet, som jeg finder endnu, ser jeg det var i Juli 1808, og at jeg den Gang havde faaet 120 Rdr. Siden den tid erindrer jeg ikke at have faaet mer end 30 Rdr. hvorfor jeg ikke har sendt nogen formelig Kvittering men kun takket i et Brev, maaskje min Stedmoder kunde have baade dette Brev og forrige Kvittering, men ogsaa let mueligt, at begge kunne være bortkastede. Da der altid har hersket den beste Enighed i

Familien og mine Forældre ligesaa lidet har tænkt at tilføje mig mindste Tab, som jeg dem, saa har det paa ingen af Siderne været os om Bevisligheder mod hinanden at gjøre. Det kunne derfor heller aldrig falde mig ind at lade mig give noget Bevis af min Fader; ej heller har jeg Breve, hvori han skriver hvad jeg endnu har til Gode, det kunde ikke falde ham ind at skrive, da jeg jo, i det mindste omtrent, maatte vide det Selv. Langt mindre endnu, kan jeg, som har levet her i Kjøbenhavn saa længe, opgive nogen, med hvem min Fader skulde have talt mundtlig derom. Han plejede, saa vidt jeg kjendte ham ikke gjerne at fortælle nogen sin økonomiske Forfatning, men skulde han i dette Tilfælde have gjort det, saa maa vel min Stedmoder bedst vide Beskjed dermed. Imidlertid mener jeg næsten og at det neppe behøves. Skiftebrevet efter min sal. Moder kan jo udvise hvor megen Arv der efter hende blev mig lovlig tildelt. Min egen Kvittering og Brev eller i alt Fald Tilstaaelse, som og min Stedmoders Udsagn kan jo bestemme hvormeget jeg har modtaget deraf; og det følger jo nu af sig selv, at jeg maa have det øvrige til Gode; og al den Stund der ingen Beviser eller engang Formodninger haves derimod, min Moder tilstaar det og jeg paastaar det saa ser jeg ikke hvad der i mindste Maade kunde gjøre det tvivlsomt, eller berøve mig min Ret til de 61 Rdr. som bliver tilbage (ifald den hele Sum var 211). Deres Velbyrdighed maa vel have misforstaaet min Moder, naar det synes som De tror jeg fordrer alle 211, eller og kanske Skylden er hos min Farbroder, der som langt fraværende ikke har vidst ret hvorledes det hang sammen. Det være nu hvorledes det vil, saa haaber jeg ovenstaaende Erklæring vil befindes tydelig og tilstrækkelig og at den i et og alt er sand og rigtig derpaa er jeg ogsaa beredt at aflægge Ed om og naar forlanges.

Bekostninger har min Fader ikke haft for min Skyld efter at jeg er kommen her til Byen, (det ovenfor anførte af min Arvepart mig tilsendte kan vel ikke regnes dertil) i øvrigt har jeg underholdt mig ved offentlig og privat Understøttelse samt ved Konditioner. Deres Velbyrdighed begriber let, at det vilde været min Fader aldeles umueligt, at underholde mig saalænge paa et saa kostbart Sted.

Angaaende de Bekostninger jeg i Skolen foraarsagede min Fader vare de ikke heller af stor Betydning, Middagskost havde jeg frit, Kostpenge og Stipendier hjalp til Bøger og Løse, ny Klæder fik jeg sjelden; men om der og medgik noget saa formentes det ikke at kunne komme min Stedmoder eller Sødskende til nogen Besvær, saa som min Fader sad i et godt med fuld Bo besadt og udbetalt Hus, hvilket alt i min sal. Moders tid ved hendes og min Faders Flid og Sparsomhed var erhvervet; min Stedmoder gik ind til dette uden betydelig Formue eller Bo, og min Fader levede jo endnu længe og hjalp til at erhverve hvad han kunde.

Jeg ønsker og haaber da at Skiftet saa snart mueligt og med saa liden Ulejlighed for min Stedmoder som mueligt maa blive sluttet og anbefaler saavel hende som mig selv til Deres gunstige Bevaagenhed.

Deres Velbyrdigheds
ærbødigste Tjener

R. K. Rask.

Brevet forelaa i skiftesamlingen d. 25. april, da boet blev sluttet. Rasks fordring paa 61 rdl. blev anerkendt og i arv efter faderen udlagdes der ham yderligere 31 rdl. 1 mk. $2\frac{1}{2}$ sk. Resten av boet blev udlagt til hans stifmoder, der underskrev med ført pen. I det kongelige bibliotek findes Rasks kvittering for arven, dateret Frydendal d. 27. juli 1811.

Brevet giver indtryk av en mand, der paa den ene side staar paa sin naturlige ret, men som ikke vil krænke andre og omtaler sin fader og stifmoder paa den smukkeste maade. Rask har trods sin bemærkning om det modsatte ikke været ganske klar over sin mødrearvs størrelse, som han overvurderer noget, men han omtaler paa den anden side i sit brev ikke de 60 rdl. betroede penge, — se p. 154 øverst — som stifmoderen har opgivet til skifteretten, hvad der ser underligt ud. Hvor Rask kan have haft disse penge fra, kan man kun gætte sig til, men muligt er det jo, at det enten er opsparede skolestipendier eller dele av understøttelse fra private¹.

Lægger man til de penge av mødrearven, som Rask medbragte til København — 120 rdl. — det beløb, han havde i oplagspenge — 70 rdl. — faar man en for en student i 1808 ikke helt ubetydelig sum, saa han for den har kunnet leve ca. et aar i København.

¹ Det har ikke været mig muligt at finde, hvem der har ydet Rask middagsmad eller understøttelse i skoletiden.

HAUCH OG P. L. MØLLER

AF

LOUIS PEDERSEN

Hauch, der saa ofte og med god Grund beklagede sig over Kritikens Mangel paa Forstaaelse, fik endelig i 1842 en Kritiker, han kunde være tjent med, en Mand, der uden at være blind for Manglerne ved Hauchs Værker, havde et skarpt Blik for hans Egenommelighed og en fin Sans for hans Digtningssæregne Skønhed. Denne Mand var P. L. Møller, Indehaveren af den spidseste kritiske Pen, vor Litteratur indtil da havde haft.

Nogle hidtil utrykte Breve fra Møller til Hauch, som velvilligst er blevet overladt mig af Hr. Amtsforvalter Palsbo, Tønder og Hauchforskeren Pastor Hatting, tjener til at belyse Forholdet mellem dem. Nærværende Artikel er tænkt som en Ramme om disse Breve.

Den 8. Maj 1842 anmelder Møller i „Nye Intelligensblade“ Nr. 6 Hauchs „Svend Grathe“ fra 1841, der var blevet opført paa det kgl. Theater med selve Fru Heiberg som Luccardis. Stykket gjorde ikke Lykke. Møller gaar i Rette med Publikum for dets Mangel paa Interesse for dette „ædle og skønne Digterværk“. Ganske vist finder han, at den poetiske Grundtanke ikke er konsekvent gennemført, fordi Hauch har taget for meget Hensyn til det historiske, men han fremhæver Dramaets begejstrede Patos, dets Renhed, Adel og Rigdom i Dictionen, og frem for alt dets sikre Karaktertegning. Alt i alt Hauch havde Grund til at glæde sig over Anmeldelsen og har sikkert gjort det, for vel var han, trods al ydre Beskedenhed, altid inderlig overbevist om sin Digtningss Værd, og vel søgte han ikke den ydre Glans, men alligevel, lidt Ros fra en dygtig Mand, der forstod sig paa Poesi, var nu nok saa inspirerende, som den sædvanlige nedsættende Kritik.

Maaske har Hauch ogsaa, skønt han jo var en Alvorsmand, tilladt sig at trække lidt paa Smilebaandet ved at læse den Notits,

der i Intelligensbladet følger efter Anmeldelsen af hans Drama, og som begynder: Den hænges ej, som druknes skal. Her beskæftiger Møller sig først med et løst Rygte om, at Heiberg skulde have hængt sig, og fortæller derpaa, at den store Mand vel ikke var hængt; men havde været meget nær ved at drukne under et koldt Bad i Øresund.

Det fremgaar tydeligt, at Møller gerne saa Heiberg baade hængt og druknet.

Der havde jo været Tider, da Hauch selv ikke nærede venligere Følelser mod den store Kritiker; men nu var der sket et besynderligt Omslag i Heibergs Forhold til ham. Heiberg havde ogsaa rost „Svend Grathe“ og sagt, at han satte den over „Macbeth“. Her var altsaa de to Modstandere, Møller og Heiberg, for saa vidt enige, som de begge syntes godt om Hauchs Stykke. Dette var egentlig ærgerligt for Møller. Havde man nu ikke haft det Uheld at være kommet til at rose „Svend Grathe“ i N. I. Nr. 6, saa havde det været en let Sag i Nr. 7 at gøre det til et elendigt Makværk og saa paavise, hvilken Fadæse Heiberg havde gjort sig skyldig i ved at sætte det over „Macbeth“. Møller er da ogsaa lige ved at falde for Fristelsen. N. I. Nr. 8 har en Artikel, der begynder: Leve Intelligensen! Shakespeare er ikke længer Tragiker eller, hvad der omtrent er det samme, hans „Macbeth“ er ingen Tragedie og lider af betydelige Anstød mod den hegelske Æstetik; han er overgaaet af Hauch.

Her vidste Møller, at Læserne vilde trække paa Smilebaandet, thi det var jo Gud og Hvermand bekendt, at Hauch aldrig havde Held med sine Dramer. Man faar et tydeligt Indtryk af, hvorledes Publikum havde modtaget dette Skuespil, der overgik „Macbeth“, ved at læse N. I. for 12. Juni 1842. Møller skriver her i en Artikel om „Professor Heiberg og Publikum“: Naar et helt Publikum enstemmigt og gentagne Gange har lagt for Dagen, at det keder sig ved „Svend Grathe“, saa har det ogsaa Lov at kede sig, og det er ligesaa unyttigt som komisk af Prof. Heiberg at sige: Du har ikke Lov at kede dig.

Men det gik altsaa ikke an at gøre Hauch latterlig; og Møller gaar derefter over til en saglig Undersøgelse og en Sammenligning af de to Dramers Konstruktion og paaviser, uden at gaa Hauch for nær, at Heibergs Betragtninger over „Macbeth“ er gale. Kun et enkelt Sted dukker Hauchs Navn frem i latterlig Belysning: Da

Shakespeare skrev sin „Macbeth“, skulde han ikke have let ved at konferere med Hauch eller Prof. Heiberg.

Tilslidst kommer Møller ind paa Heibergs Spaadom om, at Tragediens Tid er forbi, og antyder, at Heiberg, der ikke selv er Tragiker, har rent personlige Grunde for sin Spaadom: Oehlen-schlägers Tragedier er døde. Leve Heibergs Vaudeviller! Ikke sandt Hr. Professor?

Den 17. Juli 1842 beskæftiger Møller sig atter med Hauch. Han har aabenbart i ham set en glimrende Folie for Heiberg. Med Hauchs massive Alvor som Baggrund kunde man rigtig se, hvor luftig Heiberg tog sig ud. N. I. begynder med en Artikel om Originalitet. „Kun Geniet“, hedder det her, „besidder den højeste Originalitet — det bærer Guddommelighedens Præg paa sin Pande — det er hans Originalitet, og den adskiller ham fra alle de øvrige Originaler, som kun bærer et jordisk Tegn. Under Genierne staar de poetiske Talenter, der ikke besidder Geniets Universalisme, men som er „begavede med en skabende Kraft til indenfor visse Grænser at kalde Naturen til Liv“, og som i enkelte begejstrede Øjeblikke hæver sig til en genial Totalanskuelse af Livet. „De er befrugtede af Genierne, men disses Liv er blevet deres eget, og er ikke som hos dem, der besidde den falske Originalitet, kun en laant Kappe, de kaste over Skuldren“. Geniernes totale Mod-sætning er Efterlignerne, „der stjæle Geniernes fuldbaarne og ufuldbaarne Tanker, for, naar de har gjort dem nogenlunde ukendelige, at bringe dem til Torvs som deres egne.“ En saadan Efterligner er efter Møllers Mening Prof. Heiberg.

Umiddelbart efter denne Artikel følger en Anmeldelse af Hauch: Lyriske Digte 1842, der slutter sig nøje til det foregaaende.

Hauch kaldes her „en af vore originaleste, mest ejendommelige og selvstændige Digtere.“ Vel er han ikke noget primitivt poetisk Geni, thi han er befrugtet af Shakespeare . . . men han er et poetisk Talent i Ordets sande Betydning. Hans Aand er virkelig beslægtet med den engelske Digters, og han har betraadt den Vej, som denne har banet, ledet ikke af Efterligningslyst, men af en sand indvortes Sympati . . . Hans Muse er intet Karikaturbillede af den Shakespearske, men den er tidt, naturligvis kun i enkelte Partier, Aand af hans Aand“. Dette Syn paa Forholdet til Shakespeare delte Hauch selv, og han maatte forstaa, at Møllers Ud-

talelse var langt sandere og værdifuldere end Heibergs Sætten „Svend Grathe“ over „Macbeth“.

Møller frakender Hauch Evne til at forme plastiske Skikkelser; men han formaar at „trænge ind i Sjælens hemmeligste Folder, besøge Hjertets Lønkammer og dunkle Kroge og sænke Læseren ned i Menneskebrystets Dybder.“ Som Eksempel nævnes her „Tiber“. Ogsaa „En polsk Familie“ omtales og kaldes „et Livsbillede af den højeste poetiske Sandhed.“

Selve de lyriske Digte sætter Møller ikke særlig højt, men han hævder, at i Romancen, der ligger paa Overgangen fra lyrisk til episk Digtning, har Hauch ydet det fortrinlige. Som Eks. nævnes „Schweitsere“ og „Sløret“. Hauch er nok Lyriker, men det kommer mest frem i hans Dramer, her sprudler den (Lyrikken) paa mangfoldige Steder frem ligesom skjulte Kilder i prægtige fantasi-rige Billeder“.

Alt i alt en smuk og rigtig Bedømmelse af Hauch, skønt vi nu med hans samlede lyriske Digtning foran os lægger betydelig større Vægt paa den end Møller.

Møller mente aabenbart, at han nu med Held kunde prøve at komme i personlig Forbindelse med Hauch, men først sikrer han sig dog en Introduktion fra Oehlenschläger, og saa afsender han da følgende Brev.

Kjøbenhavn Kronprinsessegade 39 3. Sal.
6. August 1842.

Høistærede Hr. Professor Hauch!

Da jeg veed, at Etatsraad Oehlenschläger alt foreløbig har anbefalet mig til Dem, og jeg tør haabe, at han formaar noget mere hos Dem end de Fleste, saa henvender jeg mig til Dem med Dristighed og Tillid. Jeg behøver ikke at sige Dem, hvor vanskeligt det er for en ung Forfatter her i Landet at komme ind i Litteraturen. Ønsker han at skaffe sig et lille Navn, saa vil dette, selv om han renoncerer paa al Indtægt, vanskelig lykkes ham, naar han ikke paa en eller anden Maade kan krybe op paa Skuldrene af en af dem, der er grundmurede paa Parnasset. Her har De i Korthed mine Grunde til, at jeg iaar, og det snarest muligt, agter at udgive en Nytaarsgave i stor Stil, hvori foruden Digte skulle optages smaa Noveller, muligens et afrundet Fragment af et større Arbejde, eller overhovedet Skizzer, som ved deres Form kunne henregnes til Digtkunstens Litteratur. Desuden er det min Hensigt, om muligt, at ledsage de Bidrag, der maatte afgive maleriske Situationer, med Lineærtegninger af indenlandske Kunstnere. For dette Foretagende ønsker jeg

at vække Deres Interesse, og tillader mig i den Anledning at forespørge, om De ikke straks, eller i Løbet af en Maaned, skulde se Dem i Stand til at overlade mig et eller flere — allerhelst et prosaisk Bidrag til den nævnte Bestemmelse, hvilket saameget mere skulde glæde mig, som De, uden Hensyn til den merkantile Fordel, Deres Navn vil bringe mig, er den danske Digter, jeg, saavel som mange andre, ved Siden af vor store Adam agter højst baade i genial, og om jeg saa maa sige, i moralsk Henseende. Jeg skal kun tilføje, at Forfatternes Antal vil blive noget mindre, end man sædvanlig ser ved lignende Foretagender, at De, naar jeg undtager mig selv, i Regelen kun vil komme i Selskab med anerkendte og litterær velklingende Navne, og endelig, at de Bidrag, hvormed De maatte bæere mig ifølge det heles Økonomi, ikke tør overstige to Ark sædvanlig Oktav. Dersom De ikke maatte finde det altfor ubeskedent, vilde jeg tillige gerne bede Dem om, ved Lejlighed at anbefale mig og mit Forhavende til Deres Kollega Prof. Ingemann (til hvem jeg ikke har nogen personlig Adresse) om han mulig skulde være tilbøjelig til at understøtte mig med et Bidrag.

Med oprigtig Højagtelse og Haab om næste Gang at kunne kalde mig Deres meget forbundne

P. L. Møller.

Hauchs Svar følger omgaaende.

Hr. cand. phil. P. L. Møller.

Jeg takker Dem meget for Deres venlige Brev, som jeg med stor Fornøjelse har læst. Det Talent, jeg ved, De besidder, vilde allerede have tilskyndet mig til at opfylde Deres Ønske, selv om jeg ikke havde modtaget Oehlenschlägers Brev, hvori han med saa megen Varme omtaler Dem, end mere maa det da være Tilfældet nu. Det vil rigtignok være mig noget vanskeligt at skaffe Dem noget til den af Dem fastsatte Termin, imidlertid skal jeg stræbe derefter. Maaske kunde et Par Scener af en paatænkt Tragoedie interessere Dem. Endnu engang takker jeg Dem for den venlige Deltagelse, De lægger for Dagen med Hensyn paa min poetiske Virksomhed. Næst Begeistringens Øieblikke selv er der vel næppe noget, der skænker os en rigere og større Nydelse end det Indtryk, vi undertiden kunne frembringe paa virkelig poetiske Naturer, der ere istand til at forstaae og opfatte vore bedste Tanker, og paa hvilke de maaske kunne virke befrugtende i Fremtiden. Jeg beder Dem, naar De ser Oehlenschläger, da ret meget at takke ham for hans Brev. Jeg opsætter i det mindste nogen Tid at svare ham skriftligt, da jeg maaske kan gjøre det mundtligt, thi det er muligt, at jeg snart skøndt kun paa meget kort Tid kommer til Kiøbenhavn.

Med særdeles Højagtelse.
Deres ærbødigst hengivne

C. Hauch.

d. 17. Aug. 1842.

Som Kommentar til dette Brev tjener, at der i „Gæa“ 1845 fremkom et Fragment af femte Akt af Hauchs „Marsk Stig“, med en Fodnote, hvori Digteren oplyser, at Tragedien neppe vil blive fuldført eller udkomme, fordi Oehlenschläger, efter at han selv havde skrevet halvtredje Akt, havde besluttet at skrive en „Erik Glipping“.

Dette er altsaa Grunden til, at Hauchs Tragedie faar Lov at henligge til 1850.

For yderligere at befæste det gryende Venskab med Hauch og knytte andre Forbindelser med Folk i Sorø, der kunde hjælpe ham i Kampen mod Heiberg, foretog Møller i Sommeren 1845 en Rejse til den lille By med de mange store Mænd. Han besøger Inge-mann, Bredal — Hiort var ikke hjemme — og naturligvis Hauch, hvis nye Roman „Slottet ved Rhinen“ han lige havde læst. Han træder ind i Hauchs uanselige Professorbolig „ikke uden den Benovelse, som indfinder sig, naar man venter snart at staa Ansigt til Ansigt med en berømt Mand“.

Men Benovelsen fortager sig, da han opdager, „at Hauch ikke blot er Forfatter til nogle af vor Literaturs ædleste Blomster, men ogsaa til en blomstrende Børneflokk —, der er som en Bro eller Stige, der letter Kommunikationen mellem den profane Verden og Digterens ideale Højder.“ Der er hos Hauch Harmoni mellem hans Optræden i Livet og hans digteriske Personlighed. „Jeg for min Part holder meget af, at en aandsfuld Mand ikke anser det for nødvendigt at være forbeholden eller trivielt, naar han ikke netop sidder paa sin Pegasus.“

Møllers Artikkel i „Gæa“ 1846 „Et Besøg i Sorø“, hvori han skildrer Turen, indeholder en lang Recension i Samtaleform af „Slottet ved Rhinen“.

Fra 1846 foreligger der et nyt Brev fra Hauch til Møller. Hauch var da Professor i Kiel, og Brevet giver et levende Indtryk af de Vanskeligheder, han havde at kæmpe med ved det tyskpregede Universitet, og af den Alvor, hvormed han tog sin Opgave. Det kan passende staa som Supplement til den Skildring, Hauchs Datter Bispinde Rørdam giver af Forholdene i sine Erindringer. Brevet lyder:

Kiel, d. 29. Sept. 1846.

Hr. cand. phil. P. L. Møller.

Det har glædet mig at erfare, at De nu vil faa Deres Ønske opfyldt at se fremmede Lande, og det vil være mig en Fornøjelse, hvis jeg

maaske enten paa Udreisen eller Hiemreisen kan faa Dem at se igien. Hvad derimod min poetiske og critiske Virksomhed angaar, saa har der været saa meget der i denne Tid har været til Hinder derfor, at jeg aldeles ikke er i Stand til at levere Dem mere til Gæa, end det lille Digt, hvoraf De er i Besiddelse. Deels give de ny Fag, jeg skal sætte mig ind i, mig meer end nok at bestille, deels ere de urolige Tider af den Art, at jeg forgieves i denne Periode har ventet paa et Besøg af Muserne. — Jeg har nok at kæmpe i Consistoriet og paa andre Steder, for om muligt at afvende Skridt, hvorved det Hele endnu mere vilde blive stillet paa Spidsen, end det allerede er. Kunde jeg imidlertid virke noget i denne Henseende, eller kunde det lykkes mig, trods alle Hindringer at udbrede Sands for de herlige literære Skatte, hvoraf vi er i Besiddelse, blandt Fremmede, saa vilde jeg ause dette for den største Lykke, selv om jeg aldrig skulde skrive noget poetisk Værk mere, saa længe jeg lever. — Dette vilde, hvor tungt det end kunde falde mig, sikkert ikke være et for stort Offer for mit elskede Fædreland, som jeg netop har lært at skatte dobbelt, efter at have fiernet mig derfra.

Endnu engang ønsker jeg Dem alt muligt Held paa Deres Reise og til Deres øvrige Planer.

Deres ærbødigst hengivne

J. C. Hauch.

Det lille Digt, Hauch omtaler, maa enten være „Nomadeliv“ eller „Sangfuglen“, som begge fremkom i „Gæa“ 1846. Muserne svigtede forøvrigt ingenlunde Hauch i Kiel; den store Roman „Thorvald Vidførles Saga“, der udkom 1849, maa i hvert Fald delvis være skrevet under det urolige Ophold der, hvor han tillige udarbejdede sin „Nordische Mythenlehre“ Leipzig 1847.

Nu er der en stor Lakune i det Materiale, jeg har til Raadighed, idet det næste Brev er skrevet d. 25. Maj 1858, altsaa tre Aar før Møllers Død.

Møller levede dengang sit Bohemoliv i Paris i den yderste Fatigdom. Herfra har han sendt et Nødraab til Hauch, der har prøvet at skaffe ham en betryggende Stilling herhjemme. Om hans Bestræbelser desangaaende giver følgende Brev Besked.

25—5—1858.

Kære P. L. Møller.

Som Svar paa Deres Brev, vil jeg erklære Dem, hvad der er min oprigtige Mening, at jeg agter at gøre, og tildeels har gjort i Deres Sag alt, hvad jeg formaar. Jeg har skrevet til Universitetet, jeg har talt med Ministeren, men bestandig hidtil faaet ubestemte Svar. Jeg har igjen i Dag skrevet til Rektor magnificus, jeg skal igjen, saasnart Ministeren

kommer tilbage, (han er i disse Dage paa Herlufsholm) saa indtrængende som mulig fordre et afgørende Svar. Jeg troer virkelig, at han er stemt for paa en eller anden Maade at hjælpe Dem. Hvad mig selv angaar, saa maa De allerede vide, at jeg anser Dem for at være i Besiddelse af et særdeles stort Talent, men Talenterne ere saa sieldne i denne Tid i det mindste hos os, at det er af stor Vigtighed at pleie og opmuntre dem, og det haaber jeg ganske vist ogsaa m. H. t. Dem skal ske; det gjælder blot om nogen Taalmodighed fra Deres Side, indtil der kan findes en Udvej. I den kritiske Retning kunde De sikkert nu, da Kritiken ligger dels i Umyndiges, dels i Partiers Hænder, der ikke tænke paa Sagen, men kun bruge Kunsten som et Skalkeskjul, for bittert og haardt at ramme Personer mod hvilke de helst bruge forgiftede Vaaben; i den kritiske Retning siger jeg, kunde vi have stor Nytte af en Mand med Deres poetiske Sands og Deres æstetiske Indsigt. Ogsaa som Oversætter kunde De vise os uberegnelige Tjenester og skaffe Dem selv gode Indtægter. Vi trænge til nye Stykker, vi trænge til en Mand, der er saaledes inde i vor egen og tillige i den franske Literatur, at han kan forstaa at omplante det, der er brugeligt for os deri, paa vor Grund. Gjør det, og vi ville takke og betale Dem derfor. L'invitation à la valse troer jeg dog mindre passende for vort Theater, den hører til de meget lette Varer, der vilde paadrage mig in specie mange Ubehageligheder fra Kritikens Side, der desuden er bleven vant til at lade det Bedre uomtalt og blot at forstørre Fejlene, som den fremstiller for Publicum sete gennem et Huulspeil, hvori de antage en gigantisk Dimension. Hovedtanken i det omtalte Stykke har ogsaa en temmelig stor Lighed med den, der ligger til Grund for Les premieres amours. Dog er hiint Stykke („L'invitation a la valse“) uskyldigere, men Ulykken er den fordømte Maneer, som ogsaa finder Sted i mange franske Romaner, at Replikkerne afskæres i halve Linier, saa næsten ingen Fylde i Dictionen kan komme frem, og saa denne bliver til Konversationspjat istenfor til Konversationstone, hvor man dog maa tillade at længere og kortere Perioder afveksle, thi dette er jo dog det naturlige; den bestandige tilbagevendende Korthed er kun en Maneer, og hvad der er det værste, en Maneer, der aldeles udelukker alt poetisk Indhold. Den kommer ogsaa deraf, at der intet Indhold er i de Talendes Lyde, thi Digterne eller snarere Prosaisten, kunde ikke give, hvad han selv ikke havde; kun Stoffets Interesse og de stikkende Iisnaale i Konversationen blive i slige Stykker tilbage. — Saasnart jeg har faaet noget afgørende at vide om Deres Affairer, skal jeg melde Dem det. Tartuffe kan vi vel med Tiden bruge, dog tør jeg ifølge Publicums Smag ikke spaa den den Stemning, den fortjener. Desværre det Nye trækker meer end det Gode, naar det er gammelt. Holberg spilles af de bedste Skuespillere hos os næsten for tomt Hus. Oehlenschläger vil man neppe se, men ville vi nedlade os til at give et mixtum-compositum, som „Capriciosa“, hvor der baade er Musik og Dands og urimelige Opfindelser, da have vi fuldt Hus. Dog gjælder det at holde Poesien oppe til bedre Tider komme, og kunne vi faa noget nyt og pikant, der tillige indeholder nogen Gehalt, da skulle vi vel opdrage Publicum til at se

derpaa med Fornøjelse. Tænk paa, hvad jeg her skriver Dem, ved at give os slige Produkter vilde De haade gavne Dem selv og os.

Deres ærbødigst hengivne

C. Hauch.

Det lykkedes som bekendt ikke Hauch at skaffe Møller en Stilling herhjemme, og Møller gik til Grunde.

Man kommer ved at beskæftige sig med Forholdet mellem Hauch og Møller til at tænke paa Forholdet mellem Hauch og Brandes. Da han anbefalede Brandes som sin Efterfølger, maatte han vel vide, at en anden Aand end hans vilde komme til at paavirke de unge ved Universitetet, men han erkendte Brandes Talent og fremragende Dygtighed og saa maatte han, aandsfri som han var, se bort fra den diamentrale Modsætning i Anskuelser. Hauch har ikke kunnet være uvidende om de uhyggelige Rygter, der gik om Møller, og om, hvor liden Sympati Offentligheden nærede for ham, men alligevel, her var et afgjort Talent, han maatte hjælpes. Hvad Livsanskuelse og Skæbne angaar kan man neppe finde noget mere forskelligt end Hauch og Møller, skønt Hauch jo havde Forudsætninger for at forstaa, hvad det vil sige at flakke om i det fremmede fattig, syg og miskendt.

Litterært set var der Berøringspunkter nok. Den fælles Uvilje overfor Heibergs Aandsretning er tidligere omtalt; fælles havde de ogsaa den dybe Beundring for Oehlenschläger. I „Livserindringer og Resultater“ skriver Goldschmidt: Da jeg kom ind til ham (Møller) den Aften, vilde han først nødig have mit Besøg. Han var fuldstændig inde i sin Literaturglæde. Han læste Korrektur paa et Digt af Oehlenschläger. — Møllers Pietet for Oehlenschläger var forøget ved den Uret, han led (fra Publikums Side), og ligesom i Bevidsthed om at gøre en god Gerning, at bringe Themis's Vægtskaal i Orden, og samtidig have noget daarligt i Folket at se ned paa, var han nu i Færd med at give Oehlenschläger Ærespladsen og læse Korrektur paa hans Digt med en Slags religiøs Omhu.“ Noget lignende har Møllers Forhold til Hauch vel været.

Der er sagt meget ondt om P. L. Møller. Det er en ikke ringe Fortjeneste, at han har støttet Oehlenschläger og Hauch, da ingen anden brød sig om dem, at han er en af de første, der erkender Storheden i Blichers Noveller og Skønheden i Aarestrups Vers.

AF MORTENSGAASENS HISTORIE

VED

R. PAULLI og MARIUS KRISTENSEN

I. Et Brev fra Hans Olufsen Nysted.

Til en af de sproglige Optegnelser, hvoraf Haandskriftet Ny kgl. Samling, 2°, 483 bestaar, har Hans Olufsen Nysted benyttet Bagsiden af nedenstaaende Brev, som derved har undgaaet Tilintgørelsen. Det viser os den bekendte Sprogmand som en god og omsorgsfuld Broder mod Søsteren Trine i Vejle, men har ellers kun Interesse ved sin Stil, den samme jævne og ligefremme, som er saa karakteristisk for Forfatteren af „*Rhetorica laica*“, fra hvis Haand intet dansk Brev ellers synes bevaret.

Jeg skylder Overbibliotekar Dr. phil. Carl S. Petersen Tak for at have henledt min Opmærksomhed derpaa.

Broderlig Hilsen!

Min *Kone* tillige med mig havde gjerne seet, at du baade i den tilstundende Vinter saa og længere hen havde stædse blevet her i *Løsning* hos os selv, men eftersom det behager dig at forblive nogentid hos Broder *Christen*, saa vil vi ej derudi være dig imod, men langt heller vil bifalde dig derudi, og derhos stadeligen forsickrer dig, at vort Hus skal staae dig aabet for naar du selv lyster at komme til os igjen, saa at det skal være dig gjerne forundet at blive hos os, indtil den sidste skilsmisse afsondrer os. Af Brænde-Viin har min *Kone* (Saa sandt hjælpe mig Gud!) intet som kand forslaa. Byg til Malt kjøber vi selv hvert Aar en temmelig hob, og voris Rug ligger endnu u-aftærsket. Dersom du vil forsøge, om der ved Brød-Bagning er noget at fortjene, da kand du købe paa torvet hos dig selv en tønne Rug, hvortil jeg baade sender dig dine egne penger tilbage, saa og har Lybsket dem med andre tu Slette Daler. Saa fremt du fatter i sinde at sette en prøve paa Brænde-Vins-Sal, og du kand faae dig opspurt en god Kjedel for sit lovlige Værdi, da vil min *Kone* ligesaavel som jeg skaffe dig penger til at faae den, og ellers derforuden vil efter haanden gjøre dig Bistand i andet. Om alting gaar vel til, da kommer min Vogn ud til *Wedel* d. 10 *Novembr* betimelig om Morgenen, for at hændte Eder alle tilhobe hid til vor *Mortens-gaas*, og

da kand vi tale videre tilsammen om eet og andet. Om mit broderlige Hjertelavs Bestandighed maa du være saa forvisset, som du kunde tage og føle derpaa, hvilket tilforsickris dig af

din hulde Broder til Døden

Løsn. d. 3. Novembr

1705

Hans Oluvs søn

Udskrift: Hjertelskede kjære

Søster

Thrine Oluvsdotter

dette

broderliggen.

Wedel.

II. Mortensgaasen i Litteraturen.

I Anledning af denne Indbydelse til Mortensgaas kan der være Grund til at minde om, at denne ogsaa optræder i Hans Oluvs søns „Læg-Mands Tale-Kunst“. Her finder vi (S. 31 flg.):

Synecdoche Totius er, naar det ganske sættis i Stæden for en Deel eller den største Deel der-af. f. e. Saa gjør hver Mand i det heele ganske Land *h. a.* de fleeste Mennisker paa de fleeste Stæder i Landet. Nu er det høy Dag over al Verden *h. a.* over den halve Verden. Paa Mortens Aften ædis Gaas over al Danmark *h. e.* paa de fleeste Stæder i Danmark.

Herhos rinder mig i Sinde en liden Historie.

En Landsbyemand, som blev tilspurt, hvormange Høytider mand har i et Aar, svarede ikke det mand havde formodet, at i et hvert Aar indfalder disse tre Høytider, Jul, Paaske, Pintse, men han ret alvorlig svarede og sagde, at han, ligesaavel som andre Folk vidste fuld vel, at mand i et hvert Aar har tre Høytider, nemlig Pære-Bertel og Must-Mickel og Gaas-Morten, thi sagde han, ved Bartholomæi Dag æder mand modne Pærer, ved Mickelsdags Tid kand mand perse og drikke ny Must, og paa Mortens Aften vanker der Gaas-Steeg.

Skikken at spise (Sankt) Mortens Gaas er gammelkendt i Danmark, selv om hidtil ingen middelalderlige Meddelelser derom¹ er kendte. Fra Frederik II.s Tid har vi en Række, som viser at Skikken var almindelig. Vi ser, at Kongen selv fejrede Mortensdag 1560

¹ Julegaasen omtales derimod i de glde. Dyrerim (Brøndum-Nielsens Udg. S. 26), ligesom i Tovevisen DgF 121 A, 40.

med et Dameselskab, og da har der næppe manglet de fede Gæs, som han yndede (Troels-Lund VII, Slutn.). Tre Aar senere omtales den i en Vise om Kalmars Belejring (Danske Viser Nr. 20, 25):

I werrer welkomen, y suenske til oss,
løster ether att plucke sancti Mortensgocß.

Det Gilde har dog næppe været saa lystigt som Kvindegildet paa Ømkloster.

Ogsaa i Kalendariet til Hans Thomissøns Salmebog (1569) omtales Mortensgaasen:

helgen alle [1. Nov.] komme met megen glæde
oc ville gaasen met Morten [11. Nov.] æde.

Kort efter 1600 har vi en hel Mortensgaasens Saga i Hans Hansen Skonnings „*Anser Martiniana Eller Sanct Mortens Gaas &c...*“ (Fortalen er dateret Aalborg 1616, men der kendes nu kun senere Udgaver). Heraf lærer vi, at Gaasen allerede da blev fyldt med Frugt for større Velsmags Skyld, og til sidst faar vi Gaasens Testamente, som maaske er gjort efter Skæmtevisen om Rævens Arve-gods (Da. Skæmteviser v. Grüner Nielsen Nr. 12). Vi giver et lille Udtog af dette Stykke til Sammenligning med Kingos Digt.

Først I ærlige Fogeder og Skrivere ja alle der Pennen bruge, forærer hun sine fattige Vingefiedre . . . Thi I kunne af dem gjøre hine herlige Penne . . .

Eder I unge Qvinder og Matroner forærer denne vor St. Mortens Gaas, sine bløde og vege Duunefiedre . . . fylder dem i Vaar og Dynen, da kunde I berede baade eder og eders Mandlille, et vacker og bløt Leye, ja sove søt og bløt derpaa . . .

Der nest I Køckensker og Stuepiger . . . Eder forærer hun begge sine Vinger . . . til at viske og reenholde Vinduver, Vraar og Vegge . . .

I gamle og udlevede Qvinder . . . Eder forærer hun sit Brøstbeen, Thi det er dog eders viis og Vaane, at I ville gierne spaa . . . den øverste Deel ved Halsen, betyder Forvinter, den nederste Bagvinter: Det hvide betydder Snee og Uvej, det andet stor Kuld og Frost.

O I smaa unge og leegende Børn, . . . naar hendis Brystbeen er lunge nok brugt til Prophecie og Spaadom: Saa skencker hun eder det, der af kunde I gjøre eder hine kortvillige Springehæste.

Sit Kiød og Hud med Krop og alt, forærer hun eder allesammen I gode St. Mortens Brødre, den eene med den anden . . .

Fra hvilken Tid Gaasevisen (Da. Skæmteviser Nr. 16 efter Flyveblad 1712), er, kan ikke siges med Sikkerhed. Den er i al Fald oversat fra Tysk og fortæller intet nyt om Mortensgaasen.

Derimod har et Par danske Digtere i sidste Halvdel af det 17. Aarh., altsaa omtrent samtidig med Hans Oluvsøn, behandlet den.

I Henrik Gerners Hesiodus (1670) findes sidst i Stykket om November (Holstein Rathlou, D. Renaissance-Digtning S. 106):

Hvem nu ey faar een Mortens-Gaas,
 Hand veed ey Tjdens Maade:
 Paa Gaasens Brystbeen er een Aas,
 Den spaar om Vinters-Naade.
 Ved bruunt betydis Frost oc Kuld,
 Men Sneeslud ved det hvide,
 Et Kiødfuld Brøst gir nadver fuld,
 Derpaa kand Bonden lide.

Spaadommen fra Springgaasen stemmer ret godt med den, Troels-Lund anfører fra Tyge Nielsøns Husholdningskalender 1632:

Se Gaasebenet, som slagtes Sct. Mortensaften, den fremmeste og bageste Del! Den brune Farve betyder svar Kulde, den hvide Sne og Regn. Den øverste Del betyder Tiden før Jul, den nederst efter Jul. Dette Tegn holder vel undertiden men ofte sla'r fejl. Den første Part angaar fra Halsen.

Springgaasen finder vi igen i følgende Digt, som vel er samtidigt med Gerners:

Thomas Kingos Mortens-Gaas.

I Aftes spandt vor Gaas et blodigt Nakke-Trende
 Udaf en fieret Tot hos een behiertet Qvinde,
 Som holdt imellem Laar dend blege Gaase-Næb
 Indtil hun slap sin Aand for Kokke-Pigens Flæb.
 Saa har hun dermed giort sit sidste Testamente.
 For hendes Giesling-Børn, at aldrig Ræv og Glente
 Skal giøre dennem Skaar i deres Arve-Part,
 Men gaae dend samme Vey med lige Skik og Art.
 Vor Moder hendes Duun fik til een Senge-Dyne,
 Som ret udpillet blev af *Martha Hackenyne*,
 Og hendes Sladder-Næb fik *Maren* Fyg om Bye,
 Som vismer rundt omkring til Folk at sammensye.
 Sit Hovet hafde hun vor *Grethe* vel foræret
 Men dog een Part deraf vor *Alhed* blev beskieret,
 Og Gaase-Skrænen dend nok *Hedwig* monne faac,
 Som hun kand bruge til at vinde Traade paa.
Jens Dalby hendes Bryst fik til en *Almanacke*,
 Hand slikked det saa reendt, og toeg det nok til Takke.
 Vor Jyske Tærsker toeg til hendes Rumpe fat,
 og pillad Svidsker ud, som sad i hendes Gat.

Vor gamle *Else* fik de røde Gaase-Sokke
At læge Tærne for Frost paa Kirsti Kokke.
Stue-Pigen True-Lild den Fiere-Ving afrev,
Jens Skriver Penne-Fier, som Testamentet skrev.

(Her efter Ny kgl. Saml. Fol. 489, I s. 3; tidligere trykt i Luxdorphs Samling af Danske Vers IV, 279).

Det kan bemærkes, at *Hakkenyne* iflg. Peder Syv er en gammel Kærling, som sidder og hakker, avrer og nyner. Den gamle i Kakkelovnskrogen har altsaa endnu Kræfter til at sidde og ribbe Fjer.

Her, ved Aar 1700 saa omtrent, skal vi standse, skønt det vilde være let at finde Mortensgaasen omtalt hos senere danske Digtere fra Holberg til vor Tid.

EN NY DANSK FOLKEVISEUDGAVE

AF

NIELS HELTBERG

En hel omvendt Pyramide af spildte Undersøgelser og falske æstetiske Systemer er bygget op paa den romantiske Antagelse, at de saakaldte Folkeviser er et meget tidligt og helt selvstændigt Produkt af en poetisk, men anonym Folkeaand, der uden at have Enkeltpersoner som Organer skabte sig Udtryk i Visestroernes Vildnis for alle de Følelser og Stemninger, der til enhver Tid rører sig hos Menneskene. Uden at have nogen Autoritet i en personlig Forfatter skulde de enkelte Viser — der maaske allerede fra deres dunkle Fremkomst eksisterede i flere, let varierende Former — være ganske særligt udsatte for at blive forvanskede i Tidernes Løb, saa meget mere som de i de første lange Par Aarhundreder kun fandtes i mundtlig Tradition. Og hvor let vilde ikke en Forsanger, der kendte tusinde Strofer, kunne forveksle eller sammenblande et Par, der var hinanden lig? — Saaledes mente man lige indtil ca. 1850 at kunne forklare Folkevisernes Opkomst og videre Historie. Teorien var bestikkende, ikke mindst for Romantikens Æstetikere. N. F. S. Grundtvig frydede sig ved den Tanke, at disse Perler af Kunst var Folkeviser, udsprungne af Almuen og vidnende om dennes ægte og oprindelige Sans for enfoldig-hjertelig Poesi. Heiberg kunde for en Gangs Skyld række ham Haanden og fastslaa: „Folkepoesi er en Frembringelse af den poetiske Evne fordelt over hele Massen af Folket, endnu ikke individualiseret og heller ikke trængende dertil — —“. Og ikke blot private Kongstanker og æstetiske Teorier kunde Folkeviserne bringes til at bekræfte; rent literaturhistorisk troede man, at man ved deres Hjælp kunde udfylde et frygtet Tomrum, man anbragte dem med rund Haand hist og her i den ellers saa tomme Periode fra Eddadigtningens Ophør til Folkebøgernes og de religiøse Skrifteres første Fremkomst. Saaledes var der tilvejebragt Kontinuitet i Literaturhistoriens Række.

To højst interessante Folkevisseudgaver har i de allersidste Aar set Lyset. Det er Anders Sørensen Vedels Folkevisebog fra 1591 (genudgivet af Paul V. Rubow) og Ernst v. d. Reckes „Danmarks Fornviser“. Den førstnævnte er som bekendt den næstførste trykte Folkevisseudgave, der findes i Europa, og den anden gengiver de fleste af Folkeviserne i en kritisk Udgave, hvis Principer er de indtil videre allernyeste og til Tider ganske sensationelle, (hvis man tør bruge et saadant Udtryk om Visernes Poesi og v. d. Reckes Viden-skab), saa tilsammen betegner de i udpræget Grad Yderpunkterne for al Folkevisseudgivning.

Et Berøringspunkt har den ældste og den yngste (men højt bedagede) Visseudgiver med hinanden. Det er en inderlig og intim Kærlighed til Visen, en dyb Sans for dens Poesi og en tilsvarende kraftig Trang til at gøre det muligt for alle at nyde den i den Form, som maa anses for den skønneste — og rigtigste. Derfor har v. d. Recke arbejdet og studeret i 60 Aar, uden at miste Lysten eller Modet, før han mente det forsvarligt at fremlægge Resultatet af sine Studier, og derfor maatte Vedel tage sig Tid fra sit gigantiske Arbejde til at samle, afpudse og udgive sine „Hundrede udvalgte Viser“, skønt det egentlig kun var paalagt ham at tilvejebringe nogle enkelte til Dronning Sofie. Og i Fortalen til sin enestaaende Bog maa han atter hylde Viserne og deres Sprog i en Lovtale, der i Inderlighed og hjertelig Glæde staar paa Højde med alt, hvad der senere er skrevet til dansk Sprogs og Literaturs Pris: „Thi hvad kan give en ærligere eller sømmeligere Tidkort end saadanne smukke Viser; naar man dem ikkun læser, da drage de med Magt et Menneskes Tanker fra al Ulyst og Melankoli“; deres søde og subtile Melodi fryder et Menneskes Hjerter, naar de kvædes med en ren Kvindestemme eller en stærk Karlerøst. — Var der ingen anden Grund til at læse de gamle Viser, saa burde man gøre det for Sprogets Skyld, „for de herlige gamle danske Gloser og Ord, for hin skønne Sprog og runde Tale og for den artige Composit og Digt i sig selv“. For Vedel er der ingen Tvivl om, at Viserne er de bedste Befordrere af Glæde ved Gæstebud, til Opmuntring for Vandringsmænd og til Trøst for dem, der ligger paa Sotteseng eller er behaftet i Fængsel.

Hvis v. d. Recke vil indrømme denne sin Forgænger Kærlighed til Visen, vil han næppe indrømme ham mere. Selvsagt slet ikke kritisk Sans og vel heller ikke poetisk Sans. I alt Fald har han

ved en tidligere Lejlighed med Henblik paa Vedels Tildigtning talt om hans „vandalske Tekstbehandling“. Men poetisk Sans — taget i Ordenes videste Betydning — som v. d. Recke selv i saa udpræget Grad besidder, er ved Visernes Rekonstruktion kun et Hjælpemiddel af anden Rang. Videnskabelighed, især i Form af bogstavelig talt Statistik og mekanisk Analyse, træder frem i første Række og har skabt v. d. Recke et systematisk Grundlag i Form af et Noteapparat og en Parallelsamling, som ingen af hans Forgængere har haft Magten til. — I 1881 opfordrede Sv. Grundtvig, der da saa sit eget Samleværk skride roligt frem, Ernst v. d. Recke til, naar Tidens Fylde kom, at udgive en mindre, folkelig Samling, hvori hver enkelt Vise fik en enkel, fast Form, og ikke som i Hovedudgaven (D. g. F.) gaves i 10—12 Variantformer. „Til Fortsættelsen af den — sagde Grundtvig — har jeg en Student Olrik, som er ganske ung, men som vil blive flink en Gang“ — en Spaadom, som unægtelig kom til at slaa til.

Ernst v. d. Recke var da allerede gaaet i Gang med det uhyre Arbejde at indregistrere alle enslydende eller beslægtede Strofer, Fraser, Udtryk og lignende i de omkring 100,000 Vers, der er overleverede. Førstegrøden af sine Studier forelagde han i 1906 i Bogen „Nogle Folkeviseredaktioner“, der hviler paa samme Principer som den nu foreliggende Udgave i 4 Bind. v. d. Recke gaar systematisk til Værks og retter først et knusende Slag mod et bestaaende Udenværk, nemlig Diglartens hæderkronede Navn „Folkeviser“, der har været gængs siden Romantikens Dage. Som alle andre moderne Forskere ved v. d. Recke, at Visen intet har haft at gøre med „Folket“ — den er selvfølgelig ikke digtet af Folket som en kompakt Masse, men af enkelte Personer, der hver for sig har haft deres Digterindividualitet; den er ikke digtet for Folket, men for Adelen; den er ikke opbevaret og nedskrevet af Folket, men af Adelsmænd og -frøkener. Det gamle misvisende Navn „Folkeviser“ foreslaar v. d. Recke med Rette afskaffet. Selv erstatter han det med „Fornviser“, (jvf. svensk „fornsång“ og isl. „fornkvæði“ i samme Betydning), en Benævnelse, der lyder meget plausibel og bør anbefales, om ikke for andet saa for at udrydde det falskelige „Folkeviser“.

Men Hovedslaget staar paa et helt andet Punkt. Enhver, der har læst blot en halv Snæs Viser i f. Eks. Grundtvigs Udgave, vil have bemærket, hvordan visse Vendinger og stereotype Udfyldningsfraser atter og atter gaar igen. Det er Linier som „Det vil jeg for

Sanden sige“ eller „Hun var en Jomfru saa bold“ o. s. v. — Med noget større Visekundskab vil man se, at ikke blot enkelte Linier, men hele Vers og Situationer optræder med ganske ringe Variationer i de forskellige Viser. Det er, som naar man ryster Glas-splinterne i et Kaleidoskop: i Begyndelsen morer man sig over Farverne og Figurene, men meget hurtigt trættes man ved Ensformigheden. Denne lagttagelse, at Udfyldningsstrofer og Vandrevers i høj Grad udvisker en Visers Karakter og truer med at gøre den til en Harmonika, der efter Behag kan trækkes ud og skydes sammen, er naturligvis gjort forlængst, første Gang af Johs. Steenstrup; men den er skarpest understreget af v. d. Recke. Han er ogsaa den første, der har gjort et rationelt og systematisk Arbejde for at raade Bod paa dette Onde. Især ved Hjælp af sit førnævnte Parallelapparat, i hvilket hver eneste Strofe, der gaar igen i flere Viser, er opnoteret, søger v. d. Recke nu at angive hver enkelt Vise, saa at den faar som Særeje netop de Ord, Udtryk og Strofer, som er dens retmæssige Eje, — og ingen andre. Med andre Ord, Visernes Indhold og Handling betragtes som de nøgne Vægge i en Stue, og Ordene og Udtrykkene som Møblerne. Opgaven er at anbringe de rette Ting paa de rette Steder, møblere Stuerne, saa at de faar Særpræg, og fremfor alt at sørge for, at Plys, Klunker og Nips (d. v. s. Fællesstrofer og laante Linier) helt bliver udryddet. Det er ogsaa en Form for neue Sachlichkeit.

Det er imidlertid givet, at ligegyldigt i hvor høj Grad man end væbner sig med Videnskabelighed, saa kommer man dog til et Punkt, hvor denne ikke slaar til. Selv om v. d. Recke har fuldstændig Ret i, at der har eksisteret et Tilfælde, hvor en Fællesstrofe blev brugt for første Gang, altsaa var original, saa er det dog umuligt nu at afgøre, i hvilken af de maaske 20 forskellige Viser, vi nu kender den fra, den oprindeligt hører hjemme. Her maa Udgiverens æstetiske og psykologiske Sans træde til og træffe Valget: hvilken af de 20 Viser skal lyksaliggøres med en smuk og karakteristisk Strofe? I visse Tilfælde kan Valget være let, i andre uhyre svært, men i alt Fald er Videnskabeligheden hørt op og et privat Princip eller et personligt Skøn traadt i Stedet. Hvordan v. d. Recke stiller sig her, er vanskeligt at afgøre; der synes at være en svag Vaklen. Et enkelt Sted (Bd. I p. XXV) hævder han, at naar en Fællesstrofe i et Digt optræder individualiseret med en let varierende Form, saa at dens æstetiske Virkning er størst, saa har vi her dens første

Fremkomst og retmæssige Hjemsted. Det svarer til Olriks Opfattelse, at det kunstnerisk bedste er det primære. Men som Helhed synes v. d. Recke ellers at have bevaret sin Opfattelse fra 1906, at først naar et Stof i nogen Tid har været udsat for Ændringer og Bearbejdelser, naar det sin største æstetiske Værdi, „selve Originaliteten kan være vunden successivt“. — Hvilken af de to Synsmaader der er den rigtigste i videnskabelig Henseende, er det vel umuligt at afgøre; kun skulde man synes, at naar man skarpt fastholder den Kendsgerning, at hver eneste særpræget Vise har haft sin (særprægede) Forfatter, saa har Viser med psykologisk Inderlighed („Ebbe Skammelsøn“) eller tragisk Prægnans („Aage og Else“) vel faaet deres æstetiske Højdemaal direkte fra deres Forfatters Haand. Selv om „Jens Vejmand“ forplantedes et Par Aarhundreder ad mundtlig Vej, er der ingen Grund til at tro, at den vilde vinde derved.

Men iøvrigt er det næsten ugørligt helt at trænge til Bunds i v. d. Reckes Arbejde og give dets Enkeltheder en saglig Kritik, for Hovedhjørnestenen i hans Studier, den oftnævnte Samling af Parallelsteder i Viserne, er indtil videre ikke offentliggjort og bliver det vel heller næppe nogen Sinde. Kun med dette Værk i Haanden vilde man i Detaillerne kunde følge Udrenselsesprocessen og se, hvordan Arbejdsprincipperne har ladet sig anvende paa Stoffet. Da det, som sagt, ikke er venteligt, at Materialet vil blive almindelig tilgængeligt nogen Sinde, maa man godtage det ubeset og stole paa v. d. Reckes Paalidelighed og Videnskabelighed — hvad man sikkert ogsaa trygt kan gøre. Tilbage at bedømme af Værket er saa det første og det sidste Led i Arbejdsrækken: de nøgne Teorier og det endelige Resultat.

Et af de mest forkætrede Steder i v. d. Reckes første Folkevisebog hævdede: „Af alle de Argumenter, der kan hjemle et Ord, en Sætning eller en Strofe Plads i en given Sammenhæng, er selve Traditionen, hvor indre Grunde taler derimod, det svageste, ligesom den overhovedet er et Argument, der kun kan have Lov til at gælde sammen med andre eller i Mangel af bedre“. Disse Ord, som v. d. Recke fuldt ud vedkender sig endnu, giver ligesom i en Nød hele Udgangspunktet og Retningslinien for Arbejdet. Medens Grundtvig i sine Redaktioner ret ukritisk byggede paa Adelstraditionen, som den fik sit Udtryk i de overleverede Viser, og medens Olrik — hovedsagelig ad filologisk og historisk Vej — gik paa Jagt efter de ældste Former, saa har v. d. Recke søgt at arbejde ind-

vendig fra; rustet med sine Vaaben har han nedsænket sig i hver enkelt Vise og søgt at udfinde dens Karakterejendommelighed, hvorefter han først har begyndt at beskære den.

Den afgørende Forskel mellem v. d. Reckes Redaktionsprinciper og hans Forgængeres er den, at for dem var Traditionen, for ham Kompositionen det afgørende. Men ejendommeligt er det, at *Lyrikeren* v. d. Recke, der netop lægger Vægten paa at naa til et Resultat, der i første Række tilfredsstiller *æstetisk*, paa sin lange og besværlige Vandring banlyser al poetisk Intuition og skyr sin Muse som en Meduse. Men Musen kigger alligevel frem hos v. d. Recke, som den gjorde det hos Olrik. Det bliver derfor i sidste Instans ikke muligt at hæve v. d. Recke op i en højere videnskabelig Sfære paa Bekostning af Olrik og Grundtvig. Objektivt bedømt er hans Indsats den, at han har beriget Fornviseforskningen med et nyt og interessant Instrument, det sammenlignende Princip, der kan bruges jævnsides de to gamle: Historien og Filologien. Men hverken brugt enkeltvis eller i Fællesskab er de tre Hjælpemidler tilstrækkelige; det Forsøg v. d. Recke her saavel som i sine metriske Værker har gjort paa at naa til den rene Æstetik via den rene Videnskab, er ikke lykkedes — og det vil aldrig lykkes for nogen. Æstetik i Almindelighed og Literatur i Særdeleshed er en Vaage op til det privatmenneskelige, der aldrig fryser til. Olriks og v. d. Reckes Udgaver viser begge — trods deres Forskellighed — at der maa til sættes et ganske irrationelt Moment: Intuition, Fantasi, poetisk Sans, eller hvad man vil kalde det. De har det begge to, men Olrik i størst Maal; v. d. Recke er derfor naaet nogle Skridt videre i Retning af „det Reelle“ — som Thomas i „Phantasterne“ vilde kalde det. En Bedømmelse af Værkets videnskabelige Karakter maa alt saa konkludere i, at Principerne og Metoden trods deres Originalitet ikke er saa udtømmende som v. d. Recke selv har troet. Derfor vil ogsaa kun videnskabelige Principryttere kunne komme i Affekt over de naaede Resultater. Selv om disse — især ved at Viserne gennemgaaende er blevet kortere — ofte adskiller sig fra det hidtil anerkendte, vil den almindelige Fornviselæser ikke kunne føle det, som om der er begaaet Vold mod Viserne. Hvis de ikke stadig formaar at tale til Læseren og vække de gamle Stemninger hos ham, saa er det ikke v. d. Reckes Skyld, men derimod nye Smagsretningers. Man skulde forøvrigt tro, at selv en nok saa moderne Smag med intensive Krav om Hensigtsmæssighed vil føle sig til-

trukken af v. d. Reckes utrættelige Nøglernhed og kortfattede Særlighed. Naar man ser bort fra hans Tyrkertro paa sine egne Teoriers Tilstrækkelighed, tror han iøvrigt kun paa, hvad man kan tage og føle paa. Denne Tendens ses til Overmaal i hans Kommentar til „Elverskud“, den skønne Vise om Hr. Oluf, der forvilder sig i Taagen, møder Elverpigen og opfordres til Dans. Da han undslaar sig, slaar hun ham over hans Hærdeblad, saa at han dødsmerket vender hjem. Her søger v. d. Recke som sædvanlig at give Juno for Skyen eller en levende Kvinde for Taagerne: „Elverpigens Anmodning forudsætter, at dens Opfyldelse af begge Parter stiltiende betragtes som Indvilgelse i et vidtrækkende, alt eksisterende Forhold . . . som han for enhver Pris vil bryde . . .“, altsaa det hele er en reel Begivenhed fortalt som en Myte. Den gammeldags, romantisk-symbolske Opfattelse, at Viser skal anskueliggøre Naturens og Nattens daarende og ødelæggende Magt over det svage Menneske, vil v. d. Recke udrydde sammen med saa meget andet. Det er Synd; men hvor der handles, spildes der — og de, der vil, kan gerne blive ved med at tro paa den gode, gamle Tolkning. Trods al sin Enfoldighed kompromitterer den ikke nogen. Men paa dette som paa andre Punkter maa Tilhængere og Tvivlere anerkende Ernst v. d. Reckes Selvstændighedstrang. Den i Forening med hans enestaaende Energi gør „Danmarks Fornviser“ til et Værk, man ikke kommer udenom. Men selv vil v. d. Recke føle det som værdifuldere end Beundring og videnskabelig Anerkendelse, hvis Udgaven hos de mange Læsere formaar at vække samme Kærlighed, som han selv har følt til Fornviserne.

KULTUR OG FOLKEMINDER

RUNETROLDDOM.

Hans Brix, *Systematiske Beregninger i de danske Runeindskrifter*, Kbh. 1932, Gyldendal. (Tidligere sammes *Studier i nordisk Runemagi*, 1928, og *Nye Studier i nordisk Runemagi*, 1930).

Ogsaa vor Opfattelse af Runerne skal ind under Forvandlingens Lov. For en ældre Tids Almenhed, vel endnu for vore Bedsteforældre der øste deres Viden, om ikke fra Folkeviserne, saa fra Svend Dyrings Hus, stod Runerne vel nærmest som tryllemægtige Løntegn. Jo tydeligere vore Runestene begyndte at tale, især gennem Wimmers Forskning, des mere kom saa Indskrifterne til at staa for os som et saare rationelt Meddelelsesmiddel, hvis Affattere gennem disse „Mindestene paa Alfærvej“ fortæller Efterverdenen om den Døde og om sig selv. I den sidste Tid er Viseren kommen i Uro og peger paany mod det løndomsfulde. Forskere som Magnus Olsen har gransket særlig magiske Indskrifter (navnlig fra meget tidlig Tid) og deres Talforhold. Tilbage stod dog den store Mængde, tilsyneladende rent rationelle, oplysende (og lovprisende) Tekster, især med den yngre, 16 Tegns, Runerække; disse frabeder sig dog vel enhver Mistanke for at drive Tryllekunster? I de aller sidste Aar har imidlertid Professor Brix rakt ud ogsaa efter dem og hævder, at deres overvældende Flertal er bygget over magiske Talforhold, snart ret enkle, snart højst raffinerede. Dette er saa dels en Arv fra de ældre Runers Tid (allerede Guldhornsindskriften er bygget over magiske Runetal), dels udviklet senere. Ganske vist spiller i den yngre Periode Mindesmærkepræget, Vikingetidens Vægt paa Eftermælet en Rolle; Stenene fjæles ikke som før nede i Jorden (i Angst for Skadetrolddom), de rejses paa dens Overflade; men endnu peger Linierne oftest lodret, ned til og op fra Mulden; Indskriften er derved viet den Døde og vil sikre de efterlevende dennes Huldskab samt ved de magiske Kræfter „tøjle hans Vagabondering“ som Genfærd (tillige dog vel værne Gravstedet mod Overlast eller Skadetrolddom?). Stærkest træder det „moderne“ Monumentpræg frem i en Indskrift som den store Jellingesten med dens vandrette Linier og Kongens Selvforherligelse. Men helt ned i kristen Tid er de magiske Tallove levende (ligesom faktisk kristne Runegravskrifter kan ende med abracadabramæssige Remser).

Den Paastand at disse formentlig saa dagklare Indskrifter skal være gennemvævede af magiske Regnekunster, virker unægteligt til at begynde med forbløffende; den maa støttes ved et meget stort Bevismateriale og gennemføres med Nøjagtighed, Metode og Maadehold for at virke troværdig.

Ved Forsøget paa i Korthed at give en Forestilling om de vigtigste magiske Love her formentlig foreligger, holder vi os væsentlig til det sidst udkomne Arbejde, hvor Professor Brix tager adskillige af de Tekster der var gennemgaaede i de to første, op til Nybehandling.

Som hellige Tal regner Forfatteren (S. 5) den ældre og den yngre Runerækkes Tal, henholdsvis 24 og 16, „samt Kombinationer, Ligefold og enkelte Tredoblinger og Delinger af samme“. Dette maa, mellem 1 og 100, give os følgende Tal: 8, 12, 16, 24, 32, 40, 48, 64, 72, 96. Faktisk medregner Forfatteren ogsaa Fordoblinger af Kombinationstallet 40, altsaa 80, 120 osv. Vi faar da 11 af 100, altsaa paa Forhaand kun godt 10 % Sandsynlighed for et samlet Runetals Hellighed. Men herudover regner Professor Brix nogle flere Kombinations- eller Halveringstal som magiske i svagere Grad: 18 (ett af de mindre, magiske Tal“ S. 37), 20(?), 36 („kun sympatisk“, Studier S. 67). Blot undtagelsesvis spiller andre Tal (3, 7, i sen Tid 10) en Rolle ved en Indskrifts Opbygning (jfr. Studier S. 10). — De hellige Tal gør sig, hævder Forfatteren, gældende til at opbygge dels et ydre dels et indre System.

Ved det ydre System forstaas Tallet paa Runer uden Hensyn til disses Art. Ret sjælden har, i al Fald Vest for Øresund, Indskriften i sin Helhed et helligt Tal som Sum; forholdsvis langt oftere byder enkelte Linier det, og det er da almindeligt at Ydertallene skal lægges sammen for sig; t. Eksp. Nr. 47, Mejlbj, hvis fire Linier har henholdsvis 20, 17, 15 og 4 Runer; $20 + 4 = 24$; $17 + 15 = 32$. Ofte er Stenrejsersens eller den Dødes Navn eller begge holdt udenfor denne Tælling, t. Eksp. Nr. 39, Aarhus III, den Døde **ika** (Inge) + 32 Runer; Nr. 75, Snoldelev, Rejser (og faktisk Hovedperson?) **ruhalts** + 32 Runer. Ofte fremkommer magiske Tal ved at Skilletegnesnes (Prikkernes) eller Ordenes Tal eller begge adderes til Runetallet. En særlig magisk Undergruppe kan dannes af „Lukket“, d. e. Indgangsordene (ofte Rejserens Navn) lagte til Indskriftens Slutningspassus.

Ved Siden af det ydre System løber normalt et „indre“. Herved forstaar Forfatteren Beregninger af visse Slags Runer for sig. Vokaltegnene **a**, **q** (d. e. **a** som Næselyd), **i**, **u** har ofte tilsammen en magisk Totalsum. Endnu almindeligere gælder dette Tegnene **niua**(**q**) (undertiden **niuha**, **niuar**, **niuha**(**q**)). Saaledes har Nr. 4, Lille Jellingesten, paa Forsiden 16, paa Bagsiden 8 **niua** (her findes intet **q**); Nr. 5, Store Jellingesten, har i sit første Afsnit 32, i sidste (Kongens Selyros) 32 **niuaq**. Forsiden har 20 **aa** og 20 **iu**, Bagsiden 8 **aa** og 8 **iu**. Med sin fulde Kraft optræder **niua** (eller Vokalgruppen) „Systemtal“, d. e. fordelt harmonisk paa Indskriftens enkelte Linier eller Afsnit, jfr. Eksemplerne fra Jellinge; Nr. 252, Randers II, har 24 **niua**, nemlig 8 i hver Gruppe af fire Ord: **tukl rispi sten pansl — aft þurstin sin brupur — auk aga sin fabur**.

Det „klassiske Forhold“ 1:2:4 kan findes mellem Tallene paa Ord, paa **niua** og paa samtlige Runer; saaledes Nr. 2, Gunderup, hvor Lukket (første og sidste Linie) har 14 Ord, 28 **niua**, 56 Runer. Systemet kan have en „Kerne“ (saaledes den Dødes Navn), der skiller to Afsnit med identiske eller harmoniske Talforhold. Et ejendommeligt Eksempel herpaa

giver Nr. 75, Snoldelev, hvor Rejseren(?) **ruhalts** Vokaler harmoniseres gennem Indskriften; Teksten er:

kunualt stain sunar ruhalts þular asalhaukum, altsaa **uuaa ua UA ua aaau**; det enkelte **l** og det enkelte **a** afgrænser Ydergrupperne.

Pladsen for en enkelt Rune, særlig **a** og **r** kan være magisk virksom. Nr. 90, Tirsted, begynder med Rejsernes Navne **asraþr auk hiltulfr**; deres Indgangs- og Slutbogstaver **a**, **r** er videre fordelte saaledes: **a** findes desuden i det 8de og 9de, 15de og 16de, 22de og 23de, 29de og 30te Ord, altsaa parvis, og altid til Stede i hvert syvende Ord regnet fra Navnet; **r** findes desuden i det 17de, 31te og 32te Ord, er altsaa altid til Stede i hvert fjortende regnet fra Navnet. Det er vel at mærke opnaaet ved flere Gange at sætte **a** hvor der fonetisk burde staa **a** og omvendt, lige-saa med **r** og **r**.

Kunsten „niu naup“, d. e. ni N'er der nævnes i den gamle Litteratur, finder vi brugt i Nr. 36, Skern I, hvor de ni Ord der indeholder et **n**, har 48 Runer; tillige har Indskriften 48 **niua**, og dens samlede Runetal udover den Dødes Navn er 96 (2×48).

Niu(h)a-kunsten skal ifølge Professor Brix' Formodning skyldes Rejseren af Stentofstenen i Blekinge (sen-urnordisk Tid), der bringer Ordet to Gange som vægtigt Led i Indholdet; det betyder formodentlig Ny, Maaneny som Lykkegiver. —

Betænkkeligheden overfor Forfatterens Teorier melder sig usøgt; og skarpe Indsigelser er ikke udeblevne, især rettede mod det endnu noget uafklarede der prægede Forfatterens Paastande ved hans aller første Meddelelser. Er de magiske Tal ikke lovlig mange og mangler fast Afgrænsning? Mon Runemesteren ikke har vidst sig ganske fri for at ville hekse i mangel Indskrift hvor nu forskellige Kunster konstateres? Var det ikke altfor nemt for Mesteren dengang, og for Forskeren nu, at faa et smukt niua-tal frem, naar **a**, **h**, **r** efter Behag kan tages med eller ikke? Og kan Totalsummen ikke altfor let blive magisk, naar Ords, Skilletegns og Personnavnes Tal efter Behag kan lægges til eller holdes udenfor? Minder det ikke betænkeligt om det berømte „Hexen-Einmal-Eins“ i Faust: „Aus Fünf und Sechs, So sagt die Hex', Mach Sieben und Acht, So ist's vollbracht“?

Den der, uden at paatage sig Forfatterens egen store Møje ved at tælle alt igennem (og prøve Muligheden for andre Love), med nogen Opmærksomhed sætter sig ind i Professor Brix' Arbejde, turde vel nærmest faa følgende ud. Adskillige Gange er formodentlig de foreliggende magiske Tal et Tilfældighedens Spil (hvad Forfatteren iøvrigt sely nævner); det kan ogsaa se ud som Professor Brix nu og da er noget for ingeniør. Men der er paa den anden Side flere af disse Indskrifter der (afslørede af Forfatteren) paatvinger sig os som magisk beregnede; saaledes hvor adskillige af disse Love virker sammen; hvor niua eller andre Grupper findes systematisk fordelte; hvor Hovedpersonens Runetal eller Vokaler præger den øvrige Indskrift. Hertil kommer, hvad Professor Brix meget kraftigt fører frem, den Række Tilfælde hvor der foreligger Anomaliteter („Forveksling“ af **a** og **a**, **r** og **r**, jfr. ovenfor om Nr. 90; Indskud af Glidevokal, o. a.) eller ligefremme Fejl (grelle især paa svenske Stene);

saadant skal ikke skyldes (blot) Vilkaarlighed eller Uvidenhed eller Uagt-somhed, men den bevidste Hensigt at tvinge de magiske Tal frem. Det samme kan gælde et Ords ellers unødvendige Fordeling paa to Linier; t. Ekspl. Nr. 35, Kolind, hvor **burpur**, d. e. Broder, har faaet sit sidste r sat ned paa ny Linie, hvorved de fire Liniers Runetal bliver 18 + 20 + 20 + 22, altsaa med Yderleddenes Addering 40 + 40.

Særlig talende synes et Tilfælde hvor to Minder med ret lange Indskrifter er rejst af samme Person, der vistnok har nyttet samme Runemester. Et saadant foreligger ved de to navnkundige Stene Glavendrup og Tryggevælde, Nr. 80, 81. De svælger, synes det, begge i Kunster, og nogle særlig ejendommelige af disse har de tilfælles. Saaledes Overensstemmelsen mellem de enkelte Liniers **niuhaar**-tal og de samlede Tal paa hver af disse Runer for sig. Paa Nr. 80 har „Lukket“ (Linie 1 og 11-12) 40 Runer af Gruppen **niuhaar**, L. 3-5 har 30, L. 6-7 19, L. 8-9 22, L. 10 10; og hele Indskriften har 40 **a**, 30 **i**, 19 **n**, 22 **u**, samt 4 **a**, 3 **h**, 3 **n** (Sum 10). Just samme Princip, med andre Tal, er gennemført paa Tryggevælde. Videre har baade Glavendrup (Midtpartiet) og Tryggevælde Ordene med **a** og **n** regelmæssigt fordelte, hin som hvert 8de, denne som hvert 4de Ord. Endelig har begge Indskrifterne store magiske Runetal for Summen af de Ord der begynder med **s** (resp. 72 og 64), harmonisk fordelte paa Afsnittene; her spørger formentlig Mesterens Navn, **Sote**.

Der melder sig nu her en Sag, som ikke er uden principiel Interesse: den ene Forskers Øjne kontra den andens Regnestykker. Paa Glavendrup Linie 4 efter 2det Ord, hvor der er en Revne i Stenfladen, vil Cand. mag. Erik Moltke nu læse et næsten forsvundet Ord **hips** (d. e. Hirds), der foruden at ændre Indskriftens Mening, vil forstyrre de magiske Talforhold. For Professor Brix er denne Opdagelse „Marskanaler“, „beror paa Selv-suggestion“. Og hvad skal vi andre stille op? Af Hensyn til Talmagien slutte, at det maa dreje sig om Marskanaler, eller være forberedt paa, at en minutløs Undersøgelse af det revnede Sted vil overklippe de magiske Traade mellem Søsterstenene? Professor Brix føler sig i hvert Fald ikke som Eleven der har regnet sin store Opgave og nu bævende ved Sprækken venter paa sin Dom.

Højest sandsynligt vil denne autoritative Domskendelse aldrig komme til Stede. Som Forholdene overhovedet ligger, vil det være vanskeligt at nægte, at magiske Talberegninger har været virksomme ved tilsyneladende rationelle nordiske Runcindskrifters Affattelse; og jeg tror at Professor Brix' snildrige Indsats i sit Princip ikke har været forgæves. Enkeltheder vil vel stodse blive Skønssag.

F. Ohrt.

FOLKEBØN OG PERLEBAAND.

Indtil forrige Slægtled har en Række rimede Bønner holdt sig i Folkemunde, normalt som Morgen- eller Aftenbønner; det er Smaavers som Langfredagsbetragtningerne „Jesus gik i sin Urtegaard“ og „Der staar en

Kirke paa Stange“, Englebønnen „Hver Aften jeg til Senge gaar, fjorten (tolv) Guds Engle om mig staar“, Beredelsessukket „O Maria, rene Mø, kom til mig, naar jeg skal dø“. Dels de samme dels andre lignende Bønner er kendte fra det øvrige Norden og fra Syden. Utvivlsomt stammer disse naivt yndefulde Vers, hvis Aand er Katolicismens, fra Middelalderen og er digtede af jævne Gejstlige eller Munke, som har lært Almuen dem. Ved Siden af de gamle Signelser og Legendeviser danner de en værdifuld Pendant til vore verdslige Folkeviser. (I „Gamle danske Folkebønner“, Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning Nr. 149 har nærv. Meddelelser givet en udførlig Gennemgang af dem; Teksterne er samlede i „Danmarks Trylleformler“ I-II, i hvert Binds Slutning). Adskillige af dem har imidlertid slet ikke noget særligt Præg af Morgen- eller Aftenbøn. Kan der siges noget om, hvorledes de er blevet fremsagte og ved hvilke Lejligheder?

Som omtalt i det nævnte lille Skrift (S. 39 ff) synes een af Bønnerne at enstyre en „Salme“ og et „Baand“:

Der gaar et Baand om dette Hus.
Hvem bandt det Baand?
Det gjorde Jesus med sin Haand.
Hvem sang Salmen?
Det gjorde Jomfru Marie,
Bogen har hun i sin Haand,
Barnet har hun paa sit Skød.

Her er vistnok tænkt paa et „Psalterbaand“, en Perlekrans, ved hvilken man almindeligvis beder Fadervor og Ave Maria en Mængde Gange, saaledes at til Støtte for Hukommelsen en Perle trækkes til Side for hver Bøn. Tre til Ende læste Mariæ „Rosenkranse“ kaldtes „en Psalter“. Bønnekædens hellige Kraft udledes da i ovenciterede Bøn af, at Baandet oprindeligt er bundet af Jesus, „Salmen“ sunget af Jomfru Maria selv.

En Overlevering, som jeg siden er bleven opmærksom paa, fra et svensktalende Sogn i Østerbotten i Finland peger i Retning af, at det har været Skik at fremsige just disse gamle Folkebønner til Perlerne paa et Baand, som om det var selveste Ave Maria. I det finske Tidsskrift *Suomi*, Aargang 1871 (2. Række, 9. Bind, S. 213) fortælles i en Afhandling af J. R. Aspelin, at der paa Öen Öjen i Oravais Sogn tidligere har staaet en Kirke; ved en Stenblok i Nærheden, kaldet *Rabandsten* (Radbaandsten) har man „endnu i Mands Minde“ fundet gule og blaa Perler; og Almuen fortæller, at dengang Kirken stod, var det Skik at samles ved denne Sten og synge og danse, samt bruge Perlebaand; disse havde en ejendommelig Form: langs en Art „Ladestok“ var fæstet en Snor med Perler saa store som Bøsseugler (paa den højirkeligere Rosenkrans er hveranden Perle stor, hveranden lille); oprindeligt havde man kun sagt „Neni, neni“ ved hver Perle, men „senere“ var det blevet Skik at sige rigtige Bønner ved Kæden. Og som saadanne Bønner meddeltes tre, „Tre nystan (Garnnøgler) gröna“ (osv. om Maria med Bogen), samt to Varianter af Englebønnen, den ene med den ejendommelige Indgang (svarende til Sæde

paa Stenen?): „Här sätter jag mig neder, tolf Guds englar vare mig veder“ (d. e. være til Stede hos mig).

Saa vidt Aspelin. At man først ned i protestantisk Tid skulde være begyndt at bede just disse Bønner til Kæden istedetfor det forbudte Ave Maria, er næppe sandsynligt. Snarest gik det her som sydligere i Landsbyen Ritvala, hvor Pigernes Vaarprocession holdt sig til ned mod vore Dage med, tydeligt nok, sit ældgamle Program af Legende- og Folkeviser. For Resten var Ave Maria just i Finland tilladt endnu en Tid efter Reformationen; og Folkebønnerne er protestantisk set ikke egentlig „uskylligere“.

Denne Tradition, og mulig ogsaa vor danske Bøn „Her gaar et Baand om dette Hus“, gør det da sandsynligt, at de folkelige Bønnerim i katolsk Tid og stedvis endnu langt senere er blevet bedte som Perlebaandsbønner, selvfølgelig ikke blot ved en Kirke, men hvorsomhelst, vel bl. a. ogsaa paa Sengen Aften og Morgen. At der lagdes Vægt paa Gentagelse, viser de gængse Slutlinier: „Hvem der læser denne Bøn tre Gange om Aftenen, tre Gange om Morgen“ (skal ikke gaa fortabt); og endnu flere Gange maatte være endnu bedre.

Den højkirkelige Rosenkrans brugtes allerede flere Hundredeaar tilbage i Middelalderen, gik af Brug, fornyedes af Dominikanerne i sidste Halvdel af 15de Hundredeaar og kom snart derpaa til Norden. Mulig kunde man tænke sig, at Genoplivelsen har villet konkurrere just med mere folkelige Bønner, eventuelt med folkelige Perlebaandsvers; nogle af disse var ganske vist katolsk korrekte nok, saaledes er „Jesus gik i sin Urtegaard“ en Gendigtning af et berømt Sted i en Andagtsbog af Kirkelæreren Bonaventura; men andre maatte, ogsaa efter katolsk højkirkelig Opfattelse, kaldes groft legendariske, som naar Jesus nyfødt slæbes til Korset.

F. Ohrt.

BAAREPRØVER OG JÆRTEGN.

I DSt. 1932 p. 69 flg. har Landsarkivar Hans Knudsen gjort Rede for en Baareprøve paa Fyn 1685 og omtaler, at der kun er fremdraget faa Eksempler paa Baareprøver paa dansk Grund, nemlig 11 i Villads Christensens Disputats „Baareprøven“, 1900, og 1 i Aarhus Stifts Aarbog 1918 samt den i Hefteet omtalte fra Udby paa Fyn, ialt 13. Dette Tal kan dog forøges med nedennævnte 3 Tilfælde fra Nordjylland, og efterhaanden som Tingbøgerne bliver gennemlæst af Lokalhistorikerne, vil der vel blive fremdraget flere Tilfælde.

Jeg har medtaget et lille Stykke „Bøn om Jærtegn“, der vel ikke angaar Baareprøver, men dog er beslægtet dermed.

En tilbudt Baareprøve. En Søndag Aften først i April 1583 sad nogle unge Mænd inde hos Poul Jensens i Rakkeby i Børglum Herred og drak. Saa sagde Niels Andersen: „Nu vil vi drikke Sørens Skaal i Korsgaard, han ligger svar syg, om han kunde have det noget godt“, og han begærede af Niels Mørk, at han vilde „kvæde hannem en Erind

af en Vise“ (o: synge et Vers; jfr. Feilbergs Ordbog „Ærinde“ 3). Saa stod Niels Mørk op og kvad, og Oluf Nielsen stod op og kvad med ham; men det huede ikke Niels Andersen, der sagde: „Du maatte vel have tiet kvar“, og han gjorde ham Ulyd i hans Vise, idet han tilføjede: „Du skal vide, at jeg skal fortryde, at Du gør mig Ulyd paa den Dannemands Skaal“, hvortil Oluf Nielsen sagde: „Dersom jeg havde vidst, at nogen havde ondt deraf, da skulde jeg ikke have kvædet herinde i Aften.“ Nu tog Jens Poulsen Ordet og sagde: „Vi drikker fluks, vi vil lægge vore Knive fra os.“ Enden paa Festen blev, at Niels Andersen og Oluf Nielsen kom i Haarene paa hinanden uden at der dog skete nogen Skade, og den paafølgende Tirsdag gik Niels Andersen og pløjede sammen med sin Fader, men kort Tid efter blev han syg af Blodstyrning og døde hjemme i Baadsgaard, hvorefter der rejstes Sigtelse for Drab mod Jens Poulsen og Oluf Nielsen. Paa Børglum Herreds Ting 7. Maj vidnede 8 Mænd, der var til Stede paa Rakkeby Kirkegaard den Søndag, Niels Andersens Lig blev begravet, at da tilbød Christen Skriver (o: Ridefogeden til Sejlstrup Slot) og begærede, at Ligkisten maatte optages og tilbød, at hans Husbonds Tjenere maatte gaa til Liget og formedelst Bøn og Knæfald lægge deres Hænder paa Liget, at Gud, den almægtigste vilde lade nogen Jærtegn ske, om han Husbonds Tjenere var skyldig i Niels Andersens Død, men dette blev ikke tilstedt af den dødes Fader. Dagen efter lod han dog de to sigtede Personer stævne til Kirkegaarden den følgende Søndag; men da de kom der, mødte Faderen ikke, hvorimod han overgav Sagens videre Forfølgning til sin Husbond Movrids Podebusks Fuldmægtig, Ridefogeden til Lerbæk.

(Børglum H. Tingbog 23., 30. April, 7. og 14. Maj 1583).

En Baareprøve i Nibe. 1683 opdagedes i Nibe en Barnefødsel i Dølgemaal med paafølgende Barnemord.

Pigen Anne Lauridsdatter, der boede hos sin Moder Valborg Hyrdkone, fødte et Barn. uden at andre end Moderen vidste noget om det, og da Anne i Forvejen havde ét uægte Barn, aflivede Moderen den nyfødte og lagde Liget ved Fyrstedet, hvor hun opbyggede en Pald af Ler over det. Da Liget gik i Forraadnelse, udbredte det Stank i Køkkenet, og en Nabokone, der havde Mistanke om Fødslen, stødte saa en Stok ind i Palden, og da hun trak den ud igen, fulgte der Ligrester med. Forbrydelsen var saa opdaget, Resterne af Barnet blev draget frem og Fundet angivet for Øvrigheden, der arresterede baade Moder og Datter.

Medens Valborg sad fængslet paa sin Bopæl i Nibe, hørte 3 Mænd, som om Natten holdt Vagt ved hende, at der i Kammeret, hvor Barnet var blevet født, lød, som om et spædt Barn klagede sig Kl. 11, 12 og 1, hver Gang mere sagte end den foregaaende Gang, og efter Vagtmændenes Formening var det naturligvis det ombragte Barns Genfærd. Da Ligets Rester blev synet af 4 Mænd og 4 Kvinder i Overværelse af Birkefogeden, havde Valborg nægtet at kende noget til Sagen, og derpaa tog hun det døde Barn under Haand til Forvarsel.

Ligresterne gav selvfølgelig intet Tegn, og Ceremonien, der ikke foretoges under gejstlig Medvirken, var maaske kun at anse som et døende

Levn af en tidligere Tids Retsskik, udført af en ældre Kvinde. Baade Moder og Datter blev halshugget og begravet i uindviet Jord.

(Nibe Tingbog 28. Juli, 4. og 28. Aug. 1683, jfr. C. Klitgaard „Nibe Bys Historie“ S. 314).

Om en Baareprøve i Skagen 1628 henvises til „Jyske Samlinger“ 4. IV. 294 og C. Klitgaard „Skagen Bys Historie“ S. 83 ff.

Bøn om Jærtegn. 20. Decbr. 1615 vidnede Sognepræsten i Storing Hr. Niels Pedersen Fog og 8 andre Mænd paa Framlev Herreds Ting, at der i 8 Aar havde gaaet Rygte om, at Knud Sørensen i Galten og hans Husholderske Johanne Larsdatter levede sammen som Ægtefolk, og et andet Vidne mente, at det var 12 Aar, siden deres „uskikkelige Levned“ begyndte. Knud Sørensen blev vred over Sigtelsen og bad samme Dag paa Tinget menige Herredsmænd om, at de vilde bede til Gud om, at han vilde gøre sandt Jærtegn, at dersom han (Knud) havde haft nogen legemlig Handel med Johanne, at der da skulde fare saa mange Djævla i ham, som der var Sandkorn paa Jorden, og aldrig af ham komme, før Døden skilte dem ad. Men der for aabenbart ingen Djævla i Knud, og ved Landstingsdom fik han Sigtevidnerne kendt magtesløse.

(Landstingsdombog B 1616, fol. 354, jfr. C. Klitgaard i Aarhus Stifts Aarbog 1917. S. 137).

C. Klitgaard.

RETTELSE TIL „SYSTEMATISKE BEREGNINGER“.

I „Systematiske Beregninger i de danske Runeindskrifter“ har jeg S. 8 opført Nr. 249 Hobro med Linjetal $24 + 12 + 13 + 11$, hvilket er en Fejl. Dens Linjetal er $(49 + 11 =)$ 60. Derimod er Afsnitstallene $24 + 12 + 24$. Indskriften skulde være anført S. 6 under Indskrifter med ulige Tal.

I Opgørelsen af dens indre System mangler dette: Indskriften indeholder $9 a + 3 \text{ ǧ} + 8 i + 4 u + 4 n + 2 h + 3 r$. Ialt 33. Men af de 3 r staar de 2 for et i (fmlaka, træk). Tælles disse som Vokaler, faas Tallene $12 a\text{ǧ} + 12 iu + 4 n + 2 h + 2 r = i = 32$. Dette er det indre Systems Hovedtal. Dets Deling følger Meningen $(5 + 5 + 3 \text{ Ord})$ og er denne: $12 + 12 + 8$.

Den beslægtede Ås-Indskrift i Vestergötland (cfr. Haandbogen S. 197) har $4 a + 6 i + 2 u + 2 \text{ ǧ} + 2 (r =) i$. Ialt 16 Vokaler. Lutter lige Tal.

H. Brix.

FRA SPROG OG LITTERATUR

GÆLTING ULTRA BROTÆ.

Dr. Marius Kristensen har i DSt. 1931, pag. 168—70, søgt at finde den rigtige Oversættelse af Udtrykket „Gæltling ultra brotæ“, der forekommer i Dommen mellem Kong Erik og Hertug Valdemar af 27. Maj 1285. Dr. Kristensen kommer til det Resultat, at det beror paa en Misforstaaelse, at „brotæ“ i den Oversættelse af nævnte Dom, der findes i Danmarks Riges Historie II v. p. 128, er opfattet som et Egennavn. Bortset fra at det i Dr. Kristensens Behandling af Spørgsmaalet ikke egentlig findes modbevist, at „brotæ“ i det foreliggende Tiltælde kan være et Stednavn, hvad unægtelig meget taler for, naar der ses hen til, at Stednavne, der udgaar fra glda. „brotæ“ ikke kan betegnes som sjældne (Eks. Braade i Egebjerg Sogn, Bröda flere Steder i Skaane, Quarnbroda i Veberød Sogn og ét Braadebæk (Gd.) i Birkerød Sogn — findes mærkelig nok ikke i Frederiksborg Amts Stednavne — etc., maa jeg mene, at Bestemmelsen af „brotæ“ som Stednavn i det citerede Udtryk ikke er vanskelig. I Ravnkær Sogn i det sydlige Angel fandtes nemlig ved den nuværende Låndsby Lille Grödersby i Middelalderen et Slot, *Brodeborg*, der nævnes 1423 (jfr. Sv. Aakjærs Tillæg til Pastor H. N. A. Jensens: *Angeln*, udgivet i Flensborg 1922, S. 35). Nu hørte jo ifølge Valdemars Jordebog Ravnkær ikke med til „omnia ista vocamus Gyæltling“, men hertil hørte Røst, der grænser til Ravnkær, og derfor kan siges at være Udkanten af den store middelalderlige „Geltinger-Wohld“. Vilde man derfor nøjere betegne det Sted, hvor det egentlige Gelting-Område begyndte, var det højest naturligt at gøre det saadan, at man bestemte Geltings Beliggenhed set vestfra, d. v. s. fra den ryddede, fra ældre Tid bebyggede Del af Angel (Gelting var som alle de store ubeboede eller tyndt befolkede Skovstrækninger i Riget et „Konunglef“) eller fra Byen Slesvig, dengang Sønderjyllands Hovedby. Altsaa skulde „Gelting ultra brotæ“ være „Gelting hinsides Brodeborg“. Denne Oversættelse udelukker imidlertid ikke, at Dr. Kristensens Gengivelse af „ultra“ ved glda. „utæn“ kan være rigtig, idet Meningen vil ikke blive væsentlig forskellig, hvad enten man oversætter „ultra“ ved „hinsides“ eller ved „utæn“, men det maa paa den anden Side anses for noget tvivlsomt, om Betydningen af „ultra“ kan være en anden end „hinsides“, der forøvrigt ogsaa passer bedst. Til „ultra“ vilde iøvrigt som Modsætning næppe svare „supra“, men „citra“.

Dr. Kristensen anvender endelig sin Tolkning af „ultra“ paa det i det omtalte Dokument ligeledes forekommende „pratijs ultra Svartæströöm“,

som han vil forlægge til Borne Sogn i Angel. Imidlertid er „Svartæstrømm“ og det i Forbindelse dermed nævnte „Bokænæs“ forlængst blevet stedfæstet som det nuværende Schwastum (da. Svartstrøm) i Siseby Sogn i Svansen og som Bokniss (da. Bokenæs) i Vabs Sogn, der blandt andet grænser til Siseby Sogn; jfr. Wimpfen: „Geschichte und Zustände des Herzogtums Schleswig oder Stüdjtland“, Flensburg 1839, p. 138, og Trap's Slesvig II, p. 647-48 og p. 650-51.

Alfr. Thomsen.

Atter må jeg takke hr. translatør Thomsen for hans opmærksomhed som læser, og jeg kan denne gang ubetinget godkende hans rettelse til, hvad jeg skrev om *Svartæstrøm* og *Bokænæs*; beviset for, at den er rigtig, har vi i de foregående navne *Ulpænes* og *Nonæs*, som med sikkerhed kan anbringes i Svans sogn. At der også er et *Bokenæs* i Angel, lokkede mig på vildspor.

Også *Brodeborg* i Ravnkær sogn er vist rigtig sat i forbindelse med *brotæ*, men her er jeg ikke så vis på, at borgen er gammel nok, og den har sikkert, som også hr. Thomsen antyder, sit navn efter den *brotæ*, der var der i forvejen. Jeg benytter lejligheden til at nævne, at *brotæ* forekommer på ganske lignende måde i en anden skovegn, Vald. jordebog s. 28 (Sv. Aakj. = O. N. s. 47 f.): tota Stenswith; quicquid est extra *brothæ*, preter Sæbekoore, et omnia oppida facta de Stenswith. *Stenswith* er jo det store skovland øst for Vordingborg, der ligesom *Farnæs* på Nordfalster og Gelting hørte til kongeleve som gammel ødemark. Her findes, så vidt jeg kan se, ikke noget stednavn *Bråde* el. lign. Har man afgrænset kongens ødemarker med en forhugning? At „Gæltling ultra *brothæ*“ og „Stenswith extra *brothæ*“ er sidestykker, synes meget rimeligt. Mærk her også *extra* = dansk *utæn*.

M. Kr.

BEMÆRKNING TIL ANMELDELSEN AF „SHAKESPEARE PAA DANSK“.

I Anledning af den Anmeldelse, jeg skrev her i DSt. 1932 pag. 57 flg. af Paul Rubows Bog *Shakespeare paa dansk*, har jeg modtaget et Brev fra Sceneinstruktøren, Skuespiller Thorkild Roose, som jeg ikke mener at burde tie med, da det indeholder en vistnok betydningsfuld Kendsgerning, som svarer paa min Opfordring til det kgl. Teater at benytte Østerbergs Oversættelser frem for Lembeckes.

Der er ingen Tvivl om, skriver Thorkild Roose, at Østerberg er tættest op mod Originalen, særpræget og kraftig i Ordvalg, videnskabelig betryggende, hvor Lembecke er glat, almindelig, præget af sin Tids Smag og Tone, men — der er et Men, hævder Roose — naar Ordene siges, bliver Østerberg knudret, stiv og pedantisk tør, hvor Lembecke er baade svulmende og poetisk baaren: — „dette har jeg i sin Tid sagt til Østerberg, der var saa venlig at sende mig et Udvalg af sine Oversættelser. Det var *Købmanden i Venedig*, jeg sammenlignede i Højttalen, og her

syntes jeg Østerberg bringer én til at snuble, hvor Lembeke glider i en virkelig vokal Flugt.“ —

Thorkild Roose indfører her i sin Egenskab af Skuespiller et Synspunkt, man absolut ogsaa maa tage i Betragtning, naar det gælder en Vurdering af de forskellige Shakespeare-Oversættelser paa dansk.

Det kunde være overordentlig fristende ud fra dette Synspunkt at gennemgaa de forskellige Oversættelser. Man vilde sikkert komme til Resultatet, at Foersom, som jo var Skuespiller selv, og som derfor ganske naturligt for en stor Del er gaaet auditivt til sit Arbejde med Shakespeare, overtræffer de andre Oversættere, som i Følge deres mere udprægede litterære Indstilling er gaaet visuelt til Værks. Man vilde sikkert herigennem opdage, at Emnet *Shakespeare paa dansk* var endnu rigere, end man straks havde tænkt sig.

Løvrigt har jeg jo i Omtalen af Rubows Bog, der naturligvis bliver lige værdifuld, gjort gældende, at der just burde være taget større Hensyn til det rent sceniske, og at der naturligvis skulde kunne skrives en overordentlig interessant Bog *Shakespeare paa dansk Scene*.

Rubows Fortjeneste ligger deri, at han har gjort saa mange kritiske Detailstudier i sin Behandling af de forskellige Oversættelser, og han er jo, hvad jeg fremhævede sidst, og hvad Thorkild Roose ogsaa absolut indrømmer er rigtigt, kommet til det Resultat, at ingen har oversat Shakespeare rigtigere paa dansk end Østerberg.

Hvis det kgl. Teater imidlertid ikke mener at kunne bruge denne Oversættelse, ja, saa har den naturligvis ogsaa sine digteriske Svagheder, det er sikkert ogsaa Rubow saa vel som jeg villig til at indrømme.

Men hvem kan da lave den Oversættelse, der haade er sprogligt letflydende, videnskabeligt korrekt og kunstnerisk fuldkommen?

Vi venter med Spænding og er foreløbig taknemmelige mod Østerberg.

Vagn Børge.